Helveti
Antiqua
Et
Nova

HELVETIA ANTIQVA ET NOVA,

SEU,

Opus Deſcribens

I. Helvetiam, quoad adjuncta & partes *& Helvetiorum antiquitatem, originem, nomina, mores, antiquam linguam, Religionem, Politiam, virtutem bellicam, &c.*

II. Antiquiora Helvetiæ loca, &c.

III. Populos Helvetijs finitimos, &c.

Operâ & Studio

JOH. BAP. PLANTINI Lauſannenſis
& apud Caſtrodunenſes Helv.
V. D. M.

Cum Gratia & Privilegio Magiſtratus Bernenſis.

BERNÆ

Excudebat ILLUSTRISSIMÆ REIPUBLICÆ
Bernenſis Typographus, Georgius Sonnleitnerus,

M. DC. LVI.

Illuſtriſſimis, Potentiſſimis ac
Magnificentiſſimis Viris,

DN. ANTONIO À GRAFFENRIED:
DN. NICOLAO DACHSELHOFERO:

Ampliſſimæ & Potentiſſimæ Reipub. Bernenſis COSS. alternis;

NEC NON Ejusdem

Quæſtoribus ac Tribunis Digniſſimis, totiq; SENATUI Auguſtiſſimo, felici ac pio:

TESTANTUR Hiſtoriæ, hãc fuiſſe olim in quibuſdã Regibus & Imperatorib. animi magnitudinẽ, manſuetudinẽ & humanitatẽ, ut nihil eſſet illis jucundius, quàm in ipſis caſtris, armorum ſtrepitum & belli horrorem, literarum lenitate & ſtudioſorum hominũ colloquiis mitigare. Veſter is eſt favor, Illuſtr. Proceres, & ea animi veſtri eſt bonitas, ut benignè literatos cõplecti, & ſtudiorum profeſſores, inter belli rumo-

rumores, & gravia Reipub. onera, fovere dignemini: hac de cauſa, non mei fiduciâ fretus, ſed clementiâ veſtrâ nixus, majori ad vos accedo firmitate, mei inſtituti rationem alijs non anxiè redditurus, aut Vobis etiam prolixè probaturus. Exiguum E. V. offero munus, ortus illius tenuitatem oſtendit, materia verò rei dignitatem arguit. Continebit enim hoc opuſculum, generalem Antiquæ & Novæ Helvetiæ, quoad adjuncta & partes, deſcriptionem, Helvetiorum originem, nomina, mores, religionem, &c. aliasq; antiquitates, quales ex tot vaſtationibus ſupereſſe poſſunt, ſufficientes quidem ad demonſtrandum, noſtram Helvetiam inter Europæ provincias non infimas tenere, nec tam vilem aut abjectam fuiſſe, quin apud Veteres inſignis habita fuerit. Agri bonitatem & amœnitatem, aëris ſalubritatem, inprimis cœli benedictionem poſſidet. Hanc terram Canaan nominare licet; *Regionem bonam & amplam, regionem affluentem lacte & melle*, Exod. 3. *Non eſt, ut terra Ægypti, ut ſemines*

ſemen

ſemen tuum, deinde irriges labore pedis tui, ſicut hortum olitorium, ſed terra montium & convallium eſt, ad pluviam cæli imbibit aquam: Eſt terra, quam Deus tuus curat; jugiter oculi Jehovæ Dei tui intenti ſunt in eam, à principio anni, uſque ad finem ejus. Deut. 11. Quis aptioribus verbis Divina in noſtram Helvetiam collata beneficia repræſentare queat? Quo etiam tempore Omnipotens virgâ ferreâ populos confringebat, & ſicut vas figlinum diſſipabat eos, iſti Europæ angulo pepercit, atque Helvetia inter tot hominum cædes, urbium deſolationes, vicorum incendia, regionum vaſtationes, terra quædam ſancta viſa eſt, pro qua ſupremum Numen excubias ageret, ita ut nec à gentibus prophanata, nec humano ſanguine cruentata fuerit. Stetit in decumana illa Europæ ſuccuſſatione illæſa hæc Noachi arca, ut miſeris, & ad belli ſcopulos illiſis hoſpitium & portum præberet: quinimo miſericordiarum Patri, atras illas, quas aëris princeps coëgerat nubes ante biennium diſſipare, & motos illos fluctus brevi compo-

 nere

nere placuit. Majora adhuc, ſecluſa omni collatione, ſuperſunt beneficia, alijs nationibus non communicata, hæc dignè commemorare fas non eſt, & illorum ſine gratiarum actione meminiſſe nefas. *Benedictus eſto Deus, & pater Domini noſtri Jeſu Chriſti. qui benedixit nobis omni benedictione ſpirituali, in cælis in Chriſto*, Epheſ. 1. v.3. *Qui eripuit nos ex poteſtate tenebrarum, ac tranſtulit nos in regnum filij ſui dilecti.* Coloſ. 1. v. 13. Qui effecit, ut omnibus filijs Iſrael ſit lux in habitationibus ipſorum, relicta in caliginoſis tenebris Ægypto. Graſſantibus enim per totam terram errorum tenebris D. O. M. viſum eſt primùm in Helvetia ſui Evangelij facem accendere, & candelabro lucernam, quam ſubter modium poſuerant Antichriſti ſtryges, imponere, ut ſuis domeſticis ſplenderet. Illuſtre eſt ampliſſimæ veſtræ ditionis imperium, inſigne agri veſtri uber, digna legum veſtrarum ſanctitas, laudabilis veſtræ Reipublicæ adminiſtratio, magna veſtri ſtatus potentia, ſplendidus urbis veſtræ inclytæ ornatus, miranda regio veſtra,

quæ

quæ frequentiora, quàm reliqua Helvetia, habet antiquitatum monumenta: Quibus omnibus ut veſtræ felicitati nihil deeſſe videretur, illuſtrior adhuc, reformatæ ſecundùm Dei verbum religionis cultus ſplendor acceſſis. Splendeat nobis in æternum ſol ille juſtitiæ, nec unquam nobis occidat, ne ſuperveniente iterum nocte, exitioſis involvamur tenebris. *Excubemus igitur omni tempore, deprecantes, ut digni habeamur, qui effugiamus iſta.* Luc. 21. 36.

Cùm autem apud me perpenderem, quàm infirmus eſſet hic meus primus fœtus, & de Patronis, apud quos tutum haberet perfugium, ac in aprico verſaretur, cogitarem, dubius prima fronte hærebam, ſed addidit animos ſolita veſtra clementia, quæ ſicut minima non dedignatur, ita non ex munere animum, ſed ex animo munus æſtimabit. Veſtræ ergo confiſus benevolentiæ aleam potiùs faciẽdam, quàm ingrati animi famam ſubeundam duxi. Cùm enim diverſimodè E. V. & mei natales, & meum officium, me obſtrictum teneant, offerendæ Vobis erant

hæ primitiæ, atque hunc meum laborem auguſta veſtra dignitate quidem inferiorem, illuſtrandæ verò patriæ fortè non inutilem, Illuſt. V. N. inſcribere debui: Ut autem opuſculum hoc benigna manu, & operarium ſereno vultu, ſuſcipere, tueri, intuerique dignemini, ſubmiſsè rogo; totis animi viribus orans eum, *qui ſumma cum exuperantia poteſt omnia facere ſupra ea, quæ petimus aut cogitamus*, Eph. 3. v. 20. ut Ex. V. det vitam diuturnam, felicem dominationem, inculpatam adminiſtrationem, pacatam Eccleſiam, immotam veritatem, tempora pura, probos ſubditos, qui vos, ut hactenus, Abimelechos habeant, vobisque bene imperantibus bene obediant. Sit in ſeculorum finem uſque Berna opibus firma, copijs locuples, gloriâ ampla, virtute honeſta, pietate præcipuè inſignis, religioneq; ſancta ac beata. AMEN.

Dabam Caſtroduni in præfectura Sanenſi 18. Decemb. 1655.

E. V.

Humilimus & obſervantiſſimus
JOH. BAPT. PLANTINUS,
V. D. M.

Lectori Benevolo S.

SIcut orbem deſcribere impeditum opus eſt & facundiæ minimè capax, ut ait *Mela lib. 1.* Ita quoq; de Helvetia noſtra multis rebus clara & illuſtri exactè & perfectè loqui facile non eſſe veriſsimè dixerimus. Mirabitur ergo quiſpiam, qua ratione in hocce defæcato ſeculo ego muneri gravi implicatus, nemini cognitus, nulla authoritate valens, multorum ignarus, infimi inter literatos ſubſellii ſenator, tam difficile ac arduum opus ſuſceperim, & non bene tritum iter ingreſſus ſim. Operis magnitudinem agnoſco, pondus ſentio, infirmitates meas fateor, remoras & obices video, nummorum penuriam, hiſtoricorum librorum ſive typis excuſſorum, ſive manuſc. inopiam, à bibliothecis receſſum, amicorum paucitatem, paucorum notitiam, communicationis cum eruditis, & favoris apud Magnates defectum, linguæ Germanicæ igno-

ignorantiam , ingenij mei tenuitatem, &c. Ita ergo ſatiùs mihi fuiſſet ſilere, quàm parum loqui, ſicut dicebat de Carthagine *Saluſtius*, ſed

Vicit amor patriæ, cui nos cedamus amori.

Hanc ignotam incolere duxi turpe, ad illam pro noſtro modulo illuſtrandam Strabonis, Amaſiam patriam diligentiſsimè deſcribentis impulit exemplum, ita ut propterea nulli pepercerim labori, quem cum charitate inſpice, & cum benignitate ſuſcipe. Si hic meus conatus tibi prodeſſe non poſſit, nemini tamen obfuturum confido, mihi hoc tentaſſe vadum & hanc fregiſſe glaciem ſatis fuerit, modò aliquis uberiore ingenio & doctrinâ inſtructus, vel ab his noſtris etiam accepto ſtimulo plus aliquid audeat: ſi alicubi me erraſſe credas, ſcias me eſſe hominem, meque cum aliis erraſſe judica. Si tibi hoc placuerit opuſculum, ad meliora poſthac in publicum proferenda animos feceris. Quoniam verò, propria indagine difficilia tentare, aut (quod ajunt) ſine cortice nare, nō cuivis datum eſt, rogatam cupio literatorum, & omnium antiquitatum ſtudioſorum humanitatem,

ut

ut in poſterum, quæ peculiaria habere poterunt, mihi communicare non dedignentur, meum erit agnoſcere, quorum vel ſcriptis, vel operâ adjutus fuerim, illorumque nomina publicè cum honore profiteri, & in ſcriptis noſtris apponere, non enim eò uſque arrogantia aut vanitate laboro, ut quæ aliorum ſunt, mihi tribuere velim, unde etiam quàm fieri potuit, Authorum, quorum opera uſus ſum, memini. Quòd ſi quandoque illorum opinionibus ſubſcribere non potui, id à me aliquo malevolo affectu factum non eſt, ſed qua fieri potuit diligentia & induſtria, veritatem quærere mihi ſemper fuit propoſitum. In rebus dubijs conjecturæ unicuiq; liberæ. Non hîc reticere poſſum, nec debeo, me Doctorum & in antiquitatibus verſatorum virorum opera uſum fuiſſe, quos hîc honoris gratiâ nomino. Cl. ac Doctiſs. Vir, Dn. *Huldricus*, Tigurinorum Antiſtes non ſolùm eo favore me dignatus eſt, ut ad me Simleri MSC. miſerit, ſed & ſuis notis hunc librum cohoneſtarit. Dn. *Hermannus*, Reip. Bern. Generalis Commiſſa-

miſſarius meritiſſimus: Et Dn. *Gaudardus*, J. V. Doct. Conſultiſſ. multùm me ſuis obſervationibus adjuvarunt; maximè hic me ſuis officijs & beneficijs diverſimodè obſtrinxit, ita ut publicè mihi profitendum ſit, hunc librum lucis non parum ab ipſo accepiſſe, meque illi devinctum variè. Si Deus pace & vita mihi frui dederit, nihilq; obſtiterit, cum tempore ſpecialem omnium Helvetiæ locorum deſcriptionem aliaque notatu digna, inprimis hiſtoriæ Helveticæ ab antiquiſſimis temporibus, ſynopſin tibi dabimus. Vale.

Ad

I.

Ad Reverendum & Doctiſſimum Virum,

D. IOHANNEM BAPT. PLANTINUM,

Opus novum de Helvetja Antiqua & Nova publico bono dantem.

L*Audem merentur maximam quos Gentium,*
Et radio & calamo,
Origines cum ſedibus
Scripſiſſe Poſteris juvat. Namq́; expetit
Quisq́; ſuæ patriæ
Gentisq́; habere encomium.
Multi tamen vulgi ſequuntur fabulas
Credulitate levì
Inviſa quando proferunt.
Antiqua quàm ſit, tradidêre plurimi,
Nobilis Helvetia,
Quæq́; indoles gentis gravis:
Ut Plinius, Cæſar, Strabo, Pomponius,
Ac veteres alij
Digni fide Geographi:
Poſt hos recentioris ævi plurimi,
Exteri & indigenæ,
Ceu ſunt Bodinus, Bertius,
Boterus, Heurerus, Capella, Lazius,
Jovius *atq́;* Niger,
Chytræus & Gollutius.

Ex

Ex his tamen pleriq; ſæpè cæſpitant;
Et graviore ruunt
Lapſu, locorum neſcij
Præſentium, quos hi volunt deſcribere:
Rectiùs ergò ſuam
Delineabit patriam
Helvetius, luſtrare quit qui proprijs
Singula luminibus,
De finibus quando ambigit.
Quis ergò non Plantine *commendet tuum*
Hoc opus eximium?
Quo antiqua cuncta contrahis
Solers in unum; corrigis, ſi quid minùs
Congruit Hiſtoriæ
Helveticæ, Veteri aut Novæ;
Vel explicas, obſcura ſi quæ repperis;
Conciliare ſtudes
Sententias contrarias.
Huc ergò adeſto, amice lector, quem juvat
Noſcere Geſta Patrum
Heroïca, atq; imitarier.
Hinc non minùs, quàm bella ſi pervolveres
Martia Romulidûm,
Manabit ad te commodi.

Debiti honoris ergò appoſuit
SAMUEL RHORIUS in
Schola Bern. Phil. Prof.

In Hel-

II.

In Helvetiam Antiquam & Novam

VIRI

Reverendi, Clariſſimi, Rerumque Hiſtoricarum peritiſſimi,

DN. JOH. BAPT. PLANTINI,

Eccleſiæ Caſtrodunenſium miniſtri Vigilantiſsimi.

ÆQuoris exhauſtis terræ varijsq; periclis
Multi omnes mundi pervolitâre plagas,
Ut varios hominum poſſent perdiſcere mores,
Deq; illis ſana cum ratione loqui.
Hos ego non ſperno, per me laudentur: at illos
Quæ manet utilitas, gloria quæve manet?
Multa licèt multis poſſint narrare ſuperbis,
Quas luſtraſſe volunt de urbibus, imperijs,
De patria verò forſan tellure rogati
Obticeant penitus, labraq; muta gerant.
Hos ego PLANTINUM, qui res brevitate paternas
Perſpicuâ tradit, volvere ſæpe velim:
Commoda plura ferent, quàm ſi maria omnia circum
Erraſſent, mundi & mœnia cuncta vagi:
Commoda plura ferent, quàm ſi monumenta Quiritum
Volviſſent, Grajûm factaq; clara virûm.
Strenuus, antiquus, validis acerrimus armis
Occurret populus, conſilijsq; potens,
Herôos cernent mores, legesq; ſeveras,
Ac cum Principibus fœdera pacta pijs,
Urbes magnificas templis domibusq; ſuperbis
Ornatas, cultis Pieridûmq; ſcholis,

Mon-

Montes excelſos; præſtantia flumina, fontes
Divinos, patulos piſciferosq; lacus,
Invenient virides quæ tangunt æthera ſylvas,
Arboribus varijs ruraq; plena novis.
Cætera non referam: referet PLANTINUS in iſto,
Quem tibi commendo, Lector amice, libro,
Dic ipſi mecum memori de pectore grates,
Atq; ejus laudes effer ad aſtra poli.

JACOBUS ANTHONIUS VULPIUS,
SCHOLÆ BERNENSIS
Gymnaſiarcha.

III.

REVERENDO ET ERUDItiſſimo viro, J. B. Plantino Lauſannenſi, & V. D. M. fideliſsimo.

CARMEN.

Ergo iterum nobis ſiſtis Plantine Parentem,
Cujus adhuc luctu lumina noſtra madent.
Quem ſequeris preſſè, & claris virtutibus æquas,
Mittis & ad ſeros nomina clara dies.
Quas tibi pro meritis perſolvet Patria grates,
Patria jam ſcriptis nobilitanda tuis?
Per te iterum vivet rediviva, ſepulta vetuſtas,
Hinc tua & in terris fama perennis erit.

Præ-

Præclaro Helveticus calamo tibi pingitur orbis,
Ejus & Herôas, mens tua δῖα capit.
Mens tua δῖα capit quod totus non capit orbis;
Parva tui libri pagina magna capit.
Pagina parva capit bella, atque ingentia facta,
Cæſareasq́ notas & monumenta ſapit.
Magnorum monumenta ducum, quibus inclyta fulget
Helvetia, & clarum tollit ad aſtra caput.
Pandit & Helvetiæ mores veteresq́, novosq́,
Atque per innumeros quâ ſtetit ante dies.
Perge vetuſtatis tectos recludere fontes,
Et reſerare, diu quæ latuêre libros.
Perge quoque Helveticam populis recludere cunctis
Hiſtoriam, & ſcriptis hanc decorare tuis.
Vindica & à tenebris magnorum facta virorum,
Herôum vitam vindica & ipſe tibi.
Te duce & Helvetiæ nunc toti illuceat orbi,
Famaq́ nunc feriat ſolis utramque domum:
Inter & Helveticas urbes reſplendeat Arctos,
Præſidium Helvetici dulce decusq́ ſoli.
Atque Patavinæ certet Lauſanna coronæ
Te nunc hiſtorico nobilitata ſuo.

Gratulabundus accinebat
amico æternùm colendo
J. P. D'APPLES Lauſ.

(**) Le

Le meſme au meſme.

SIZAIN.

La Suiſſe qui fournit le ſubject à ta plume
D'eſcrire maintenant ceſt excellent volume
T'a beaucoup obligé par un ſi beau ſubject:
Mais elle a beaucoup plus pour toy de redeuance,
Qui te doit faire un jour de ſon amour l'object,
D'auoir tiré ſon nom du tombeau d'oubliance.

IV.

Ad præſtantiſſimum Dominum Authorem.

Δεκάστιχον.

Quòd tibi non ſoli, verùm *Patriæq; Deoq;,*
Sis natus, monſtrant *vox calamusq;* tuus,
Voce Deo ſervis, ſacra dum myſteria Verbi
Diſſeris, & planam pandis ad aſtra viam.
Sedulus & *calamo patriæ* prodeſſe laboras,
Dum promis magni Patria quicquid habet,
Ortus, progreſſus, cultus, venerandaq; ſacra,
Fines & regimen, fortia facta, fidem.
Nate *Deo, Patriæq;* tuæ, Plantine perite
Rerum, cœpiſti quo pede, perge modò.
Gloria finis erit, dicent uno ore nepotes:
Plantinum celebrem laus manet ampla virum.

Honoris & amicitiæ conciliandæ ergò poſuit

JOHANNES NICOLAUS, ſextæ Claſſ. apud Bernates Præceptor.

Ad

V.

Ad Authorem, Virum pietate, virtute, & eruditione præſtantem.

ELEGIDION.

Sedulò quæ multis conſcripſit Stumpfius annis,
Stettlerusq; ſuis protulit hiſtorijs;
Et quæ præteritò quondam ſunt tempore geſta
Arma per ac gentes Helvetiæ impavidas;
Antè quid Imperium juris, quid Duxq; Sabaudus,
Et Zerringenſis, Gallus & Auſtriacus,
Burgundus comitesq; alij tenuêre tyranni,
Finibus in patrijs, Helveticôq; ſolô;
Moribus imbuti queîs ſint, quâ Relligione,
Quô cultu incedant, Helvetici Populi;
Unde ſuum nacti CANTONES fœderis ortum,
Progreſſum pariter, concomitante Deo;
Hæc contracta refert PLANTINUS cuncta ſynopſî,
Ac trahit in lucem quæ latuêre diu.
Lector amice igitur PLANTINO dicito grates,
Et meritas laudes: Lector amice Vale.

Appōſuit celeri calamô craſſâq; Minervâ

JOH. HEN. ERNESTUS,
Archiota Bern.

VI.

IN CLAR. ET REVERENDI viri, Dn. Joh. Baptiſtæ Plantini hiſtoriam Helveticam.

MAnè ſub auroram, nitidos cùm Cynthia vultus
Abſcondit, fugiuntq; citò venientibus aſtra
Solis equis, feſſos ſomnus complectitur artus:
Ecce, animum ſubijt ſpecies veneranda quietum.
In medio templi ſolio inſiſtebat eburno
Virtus, Romani pompas imitata triumphis:
Hanc decus, hanc niveis ambibat gloria pennis,
Sceptrum erat ex auro, librabat dextera lances,
Altera contextas gemmis auroq; coronas
Tendebat, paſſimq; aderat ſub tegmine fani
Unda ſalutantum, & ſacros ſitiebat honores.
Virtutis petiêre fores Pietasq; Fidesq;,
Complexæ manibus ſanctum fidumq; clientem.
Ut ſtetere ante thronum, Pietas ſic ora reſolvit.
Hic eſt qui patriæ, quam nullus finiet annus,
Donavit vitam, moresq; ritusq; ſepultos
Pandit, lethæis herôas eximit undis
Helveticos, ſtupidiq; fugat mendacia vulgi.
Te per te, nomenq; tuum venerabile terris
Oramus, meritis ſi gratia lausq; refertur,
Huic lauri concede decus, ſacramq; coronam.
Annuit, & verbis Virtus reſpondit amicis:
Occiduas Rhodanus dum fluctus volvet ad oras,
Heſperium fulvâ littus ditabit arenâ

Erida-

Eridanus, Rhenusq́; tuos Germania fines
Alluet extremos frigusq́; Erimantidos Urſa
Iſtri junget aquas, albis dum veſtibus Alpes
Ornabit, Plantine tuas ad ſidera laudes,
Si taceant homines, gelidarum murmur aquarum
Attollet liquidis voces geminantibus undis.

Appoſuit ſtudij amicitiæq́;
ergò

D. GVILLIERMINUS SS. Mi-
niſterij candidatus C. H.

Au méme

SONNET.

Travail digne d'envie, & d'immortalité,
Dont les riches tableaux, les parlantes images,
Dun outrageux oubli vangent l'antiquité,
Et L'Auguſte debris de nos anciens ouurages:
Tu fais parler l'airain, les marbres, les boſcages,
Et ſur un autel d'or plaçant la verite,
Tu la fais triomfer des ſiecles, & des aages.
Merveilles de jadis miracles effacés,
Dans ce pompeux tableau richement retracés?
Ah que vous me plaiſes: ceſte ſeconde vie
De nos braves Ayeux, leur cœur, pur franc & net,
Me charme me ſurprend, & mon ame eſt rauie,
De les voir triomfer dedans mon cabinet.

Par le méme G.

VII.

In Clariſsimi Viri, D. Ioh. Bapt. Plantini Helvetiam antiquam & novam.

QUando Triumphator terrarum barbarus orbis
Regnorum terror, proles generoſa Philippi
Prædicat Æaciden caput inſuperabile bello,
Quòd laudem æternam, atq; potentis prælia dextræ,
Victricemq; animum verſu deſcribat Homerus:
Si ſe felicem Romani conditor orbis
Æſtimat Æneas, doctâ quòd mente Maronem
Nactus erat, qui geſta canat, belloq; tonantem
Felicem dextram, & mentem pietate potentem:
Cur non Helveticæ exultes gens incola terræ
Tantum nacta Virum, primi qui temporis ortum,
Naturam, mores, populoſas Marte cohortes,
Diviſum imperium, tractus, monteſq; fragoſos,
Humenteſquè lacus, & rauco murmure rivos,
Torrenteſq; ſuo rabido qui flumine campos
Sternunt, atq; ruunt ſata læta, boumquè labores;
Herbaſquè, Helvetiis ſcribit populoſquè propinquos;
Nec vos, ô colles, & rura virentia, nec vos
Arboreæ ſylvæ, nec te Reſpublica magni
Neptuni omittit: Patriæ ſic climata terræ
Phoſphore grate tuo nimiùm ſplendore coruſcant:
Sic ſic Helvetiam plantas Plantine! Tuarum
Quis manuum, calamique ſatis celebrare laborem
Poſsit, & æquales unquam tibi ſolvere grates?
Aut qui pro meritis, & pro molimine tanto
Præmia digna ferat? Cœlum dum ſydera paſcet,
Semper honos, Plantine, tuus, laudeſquè manebunt.

EMANUEL LUCIUS, Venerandæ Theol. Stud.

Ad

VIII.

Ad Authorem.

GEſta virûm, mores antiquos, flumina, montes,
Plantas, jura, forum pandit & iſte liber.
Inclyta Berna tuos quousq; alluet Arula muros,
Frendente invidiâ, vivet & iſte liber.

Debiti honoris & obſervantiæ
ergò appoſuit

BENIAMINUS MIMARDUS,
S. S. Theol. Stud.

HELVETIA
ANTIQVA ET NOVA.
Proemium.

Quamvis EUROPAM *alijs mundi partibus magnitudine non anteponi certum ſit, certum tamen eſt apud veteres recentioresq; Hiſtoricos & Geographos illas hanc incolarũ mutitudine, virtute & moribus, vivendi conſuetudine, urbium pagorumq; frequentiâ, omnium rerum ad vitam commodè ſuſtentandam neceſſariarum copiâ, præſigni deniq; cœli ſoliq; temperie multis intervallis ſuperare.* AFRICA *olim unica ferè ſuâ* Carthagine *ſuperbivit.* ASIA *vix tribus urbibus* Babilone, Ninive & Hieroſolymis *tumuit.* Cuſco PERUVIA, Mexicoq; NOVA HISPANIA *celebrantur. Gloriatur verò* EUROPA *infinitarum penè urbium miraculis & commodis. Hæc revera, Imperatorum, Regum, Principumq; mater, laudatiſſimarum Rerumpublicarum genitrix, fœliciſſimorum ingeniorum nutrix, ac tandem Chriſtianæ religionis altrix ſola meritò nominanda eſt.*

Atq; hæc & alia in Europæ laudem omnes Geographicarum hiſtoricarumq; rerum Scriptores canunt. HELVETIA *etſi illius minima videatur portio, &*

& non multis nota, ſuis tamen laudibus non caret, imò non minimam illius gloriæ partem jure ſibi vendicat; Mitiore cœlo, & uberiore ſolo multis alijs provincijs gaudet: Non calore; ut Italia aut Hiſpania æſtuat; Non frigore, ut Provinciæ Septentrionales, riget. Vix ſive hominum robur & proceritatem, ſive militum fortitudinem & conſtantiam alibi æquè ut in HELVETIA reperias. Hanc tyrannidis flagrum, libertatis propugnaculum, fidelitatis ſpeculum, Martis officinam, juſtitiæ thronum, hoſpitalitatis azylum & injuſtè oppreſſorum perfugium nominare licet. In Europæ fere medio tanquam regina ſedet, & illius editiorem occupat locum. Hæc quaſi Mundi dorſo impoſita videtur, ut quæ tota fere præ cæteris Europæ partibus in altiſsimos montes attollatur. *Caſpar. Ens, Thes. apot. 49. Hæc* affinitatis multum cum ipſis terræ S. limitibus habet. Ut annotat *clariſ. D. Hottingerus, in Meth. Leg. hiſt. Helv. pag. 234. Hæc* altiſsimis & præruptis montibus, ac ſaxis aſpera multis lacubus ac ſtagnis interſecta, naturâ & ſitu undiquè munitiſsima eſt: *Ut habet idem Caſp. Ens. Hæc* montana & excelſa regio plurimorum totius Europæ fluviorum mater eſt, *ut ait Quadus in deſcrip. Helv. Apud enim Lepontios in ſummis montium jugis plures in omnem orbis plagam ruentes amnes oriuntur: Hinc fluunt in meridiem, Ticinus, Madia & Toſa; In ſeptentrionem Arola & Urſa; In orientem Rhenus, ſed qui in ſeptentrionem recurvatur: In occidentem Rhodanus, qui poſt longum curſum in meridiem*

diem flectitur: Olivar. in Melæ lib. 2. cap. 5. Epitom. Theat. Orthelij, &c. *Propriè verò oritur Rhenus anterior orientem verſus, id eſt, Oſt: Urſa, Nord-Oſt: Arolæ fons exiſtimatus, Nord-Weſt: Rhodanus, Sud-Weſt: Athoſa, Sud: Media, Sud-Sud-Oſt: Et tandem Ticinus, Sud-Oſt verſus: Ut obſervavit D. Gaudard. J. U. D.*

Quî fit ergo, quòd Helvetia noſtra multis rebus clara & illuſtris non multis ſit nota, nec ab ullo plenè aut planè deſcripta? Hoc certè ſtupore non caret. Scripſerunt & ex Helvetijs quidem nonnulli, in quorum operibus multa adhuc deſiderantur, aut ſaltem quorum opera (quoniam Helveticâ linguâ, multis incognitâ ſcripta ſunt) non omnibus patent. Apud exteros Scriptores, multa ἄτοπα, ridicula & veritati contraria cernuntur. Hiſtoriæ etiam Helveticæ tam univerſales; quàm particulares indignè à multis ſive gentis odio ſive ignorantiâ fuerunt tractatæ. Hotting. meth. leg. hiſt. Hel. p. 228. *Eja fauſtis avibus & bono cum Deo in tam præclaro opere occupati, illi pro tenui noſtro modulo manum admoveamus.*

CAPUT I.

Sub qua Europæ parte Helvetia antiquitus habita fuerit?

GEneralis Helvetiæ deſcriptionis opus aggreſſuri, illud hoc modo diſtinguemus, ut priùs de regione ipſa, poſtmodùm de regionis incolis locuturi ſimus. Circa ipſam regionem quædam in genere conſiderabimus & quidem; *1. Sub qua Europæ parte Helvetia fuerit habita? 2. Quænam fuerit ejus longitudo & latitudo? 3. Quænam ejus diviſio? 4. Quænam illius qualitas?* Primam quæſtionem hoc capite excutiemus.

Sicut pro temporum varietate Europa variè diſtincta & diviſa, ita quoque Helvetia ſub diverſis provincijs ab Antiquis comprehenſa fuit. Priùs tamen annotare juvat, incognitum fuiſſe Homeri & priſcorum Græcorum tempore Europæ nomen; Ita ut *Hiſpani, Germani, Itali*, & quidquid Europa regionum continet, Celtarum nomine cenſerentur; Donec tandem facta regionum & populorum diſtinctione, unicuique regioni peculiare propriumquè inditum fuit nomen, veluti *Hiſpania, Germania, Italia, Britannia, Gallia*, cujus tamen maxima pars, ſcilicet Celtica, unà cum Germania nomen diutiùs retinuit. Sic ſtrictiùs, Celtæ vocabulum ſumptum fuit, ut ex Cæſare & Stra-

(*) *Synoptica totius operis tabula.*

HELVETIÆ DESCRIPTIO EST

- vel generalis de
  - Regione ipſa, ubi Not.
    - Adjuncta quædam, circa quę varia quæruntur.
      1. Sub qua Europæ parte Helvetia antiquitus fuerit habita?
      2. Quænam fuerit ejus longitudo & latitudo?
      3. Quænam ejus diviſio?
      4. Quæ qualitas?
    - Partes quæ conſpicuę fiunt
      - Tum Terra, in qua nota
        - Montes
          - Juram.
          - Alpes.
        - &
        - Sylvas.
      - Tum aqua, ubi videri poſſunt
        - fontes.
        - fluvij.
        - lacus.
  - Regionis incolis, quorum videantur
    - In genere
      - Antiquitas & origo.
      - Varia nomina.
    - In ſpecie
      - Lingua.
      - Mores
        - Privati quoad
          - corpus.
          - ingenium.
        - Publici conſpiciũtur
          - vel in ſacris ſeu religione.
          - vel in prophanis ſeu extra religionem
            - In rebus & virtutibus politicis
            - Et in rebus bellicis.
- vel ſpecialis de qua alibi.

CAP. I.

Strabone patet: Cæſar enim Gallias in tres partes dividit, *quarum unam* (inquit) *incolunt Belgæ, aliam Aquitani, tertiam qui ipſorum linguâ Celtæ, noſtrâ Galli appellantur.* Univerſos quoquè Gallos à Græcis CELTAS appellatos opinatur Strabo lib. IV. Sub his à Veteribus comprehenſi ſunt HELVETII: Cùm enim Cæſar Helvetios, *reliquos Gallos virtute præcedere,* dicat, Gallos exinde fuiſſe, ſatis colligere eſt. Teſtatur quoquè Tacitus lib. I. *Helvetios Gentem eſſe Gallicam.*

Cùm autem jam ante Julium Cæſarem Romani Galliam in *Braccatam,* (ita à certo veſtis genere dictam) & *Comatam* diſtinguerent, Helvetia ſub hac intellecta eſt; Sic enim Sabellicus Enn. VI. lib. V. *Helvetij tenebant Galliæ Comatæ partem, quæ Rheno à Germania excluditur.*

Helvetiam ſub Gallia Celtica à Cæſare comprehenſam vidimus; Contrà Plinius ſub Belgica collocat Lib. IV. cap. 17. In hac fere eſt ſententia Ptolomæus, qui Belgicã ſeu Germaniam (ut loquitur Willichius in Tacitum) triplicem fecit, unam quidem inferiorem, quæ intra Moſam & Rhenum usq; ad Obrincam, id eſt, Moſellam, patet, ubi ſunt *Menapij, Batavi, Agrippinenſes, alijq; finitimi*; Alteram verò ſuperiorem inter Obrincam & Rhenum uſquè ád Juraſſum montem, ubi ſunt *Nemeti, Treviri, Raurici & Helvetij.* Tertiam nominat magnam, quæ quidquid terrarum intra Rhenum & Viſtulam

ſtulam eſt, capit. Hæc opinionum diverſitas ex eo oritur, quòd Cæſar, Plinius & Ptolomæus in limitibus, qui modò reſtringuntur, modò extenduntur, non conveniant. *Vide Merulam part. 2. lib. 3. cap. 19. ſuæ Coſmographiæ.*

Auguſti porro temporibus, ut commodiùs Gallia gubernaretur, omnes in ſeptendecim provincias ab Auguſto diſtributæ ſunt Galliæ, ſicut in imperij occident. Roman. provinc. notitia recenſentur. *Helvetia* autem ſub provincia Lugdunenſi quinta, maximam partem habita eſt. Poſtea etiam pars una *Rhætiæ*, altera *Sequaniæ* eſt attributa. Ammian. Marcellinus Helvetiam *Alpium Grajarum & Penninarum* provinciæ adſcribere videtur, quando in hac Aventicum Helvetiorum caput recenſet. Tandem occupatâ maxima ex parte, à Vandalis Burgundionibus Helvetiâ, Germaniæ pars una, Burgundiæ altera tributa eſt: Burgundiæ enim Reges, eam quæ eſt inter Juram montem & Alpes, uſquè ad fl. Urſam, regionem occuparunt, quæ Burgundia minor & tranſiurana, Ducatus & Comitus reſpectu, vocabatur. Quod reliquum in Helvetia fuit, ſub Alemanniæ ducatu comprehendebatur. Hodie verò omnes penè Geographi, Helvetiam in ſuperiore Germania collocant, ſiquidem labente tempore linguam & originem à Germanis accepére, ſic enim Cluver. lib. 2. cap. 4. ant. Germ. *Helvetij Gallica licèt gens antiquitus fuerint,*

rint, intra Galliæ fines poſiti, tamen quia & ipſi olim Rhenum tranſgreſſi, proximos Germaniæ agros obſederunt, ac poſtremum Alemanni ex ipſa Germania profecti Helvetium agrum occuparunt, in Germania collocantur.

Hîc tamen aliqua diſtinctione opus eſt, non enim omnes Helvetij, moribus & lingua â Germanis ſimiles ſunt. Nam qui regionem, quæ vulgò Vaudi, (Vaulxij corruptè dixit Lambert. Wanderburchius in hiſt. Sabaud) & vicina loca incolunt, non minùs quàm reliqui Helvetij dicendi ſunt, & ſi ab illis linguâ & moribus non parùm differant: Quod per tranſennam dictum eſto, tum adverſus quoſdam Authores, tum contra eos, qui Vaudi incolas, Sabaudos per contemptum nominant. Quænam verò illa eſt conſequentia? Regio Vaudi olim à Sabaudiæ Comitibus contra Imperij jura, uſurpata fuit. Ergo illius incolæ ſunt Sabaudi. Sed quis has morabitur ineptias? Certum ex Veterum monumentis Aventicum Helvetiorum caput, & celebriorem fuiſſe reliquis Helvetiæ partibus Aventicenſem tractum: Quòd ſi à regione, quæ Helvetia nuncupatur, illius incolæ Helvetij nuncupantur, certè non minùs Vaudi incolæ quàm reliqui, pro Helvetijs ſunt habendi, cùm eorum regio Helvetiæ pars fuerit. Sicut etiam Helvetia nominari & eſſe Helvetia non deſijt, quamvis Romanis Imperatoribus ſubjecta,

ita nec Regio Vaudi (*le Pays de Vaud*) ab Helvetia, tanquam à ſuo toto eſt divellenda, licèt olim per multos annos Sabaudiæ Comitibus paruerit.

CAPUT II.

De limitibus, longitudine & latitudine Helvetiæ.

CÆſar ut primus Helveticæ fortitudinis domitor, ita etiam, ut opinor, Helvetiæ fines primus deſcripſit, quamvis non ita accuratè, ſic verò illo lib. 1. Bell. Gall. *Undique loci naturâ tuti Helvetij continentur, una ex parte flumine Rheno latiſſimo atquè altiſſimo, qui agrum Helvetium à Germanis dividit: altera ex parte monte Jura altiſſimo, qui eſt inter Sequanos & Helvetios: tertia Lacu Lemano & flumine Rhodano, qui provinciam noſtram ab Helvetiis dividit.* Juxta hanc Cæſaris deſcriptionem Helvetia ſcuti formam refert, cujus pars inferior Rheni, Rhodaniq; fontes attingit, & caput ſeu pars ſuperior per montem Juram extenditur; ut ſuis in Cæſar comment. Vigenereus annotat. Hanc deſcriptionem non omnino accuratam, aut ſaltem obſcuram eſſe patet. Primò quòd non appareat, quoſnam Helvetia ab oriente limites habuerit, aut quomodo à Rhætis ſeparata fuerit? Quod enim legitur de Rheno Helve-

Helvetios à Germanis dividente, id limites à ſeptentrione tantùm reſpicere videtur, ſiquidem Germani Helvetijs eſſent ſeptentrionales. Secundò incertum qua ratione Cæſar Helvetiam per Rhodanum limitare voluerit, cùm Valleſianos apud quos Rhodanus fluit, ab Helvetijs diſtinguat: niſi quis dicere velit; quidquid terrarum continetur intra Rhenum & Rhodanum ab ipſorum fontibus, Lacum Lemanum & Juram ad Helvetios pertinuiſſe, aut ipſorum ſaltem imperio paruiſſe.

Quoniam verò hodie longiùs latiùsque patet Helvetia (ab illa ſiquidem Cæſaris tempore Rauraci, *Rhæti & Valleſiani* excludebantur, & tantùm pro vicinis habebantur) eam ſic generaliter deſcribunt, aut circumſcribunt Geographi. Helvetia ſita eſt inter montem Juram, Lacum Genevenſem, Italiam & Rhenum, ut loquitur Mercator; habens à ſeptentrione Rhenum ab egreſſu Lacus Cellenſis ad Rauracos usq; ſi paucula excipias: Ab oriente Sucviæ partem, Tyrolis comitatum, nec non partem aliquam ditionis Venetorum: A Meridie Bergomates, Mediolanenſes & Salaſſos. Ab occidente Allobroges & Sequanos.

Obſcurus fuit Cæſar in Helvetiæ limitum deſignatione, errat quoq; quorundam ſaltem judicio, in longitudinis & latitudinis deſcri-

 ptione.

ptione. Sic autem Cæſar. *Anguſtos ſe fines habere arbitrabantur, qui in longitudinem millia paſſuum CCXL. in latitudinem CLXXX. patebant.* Quemadmodum verò multi Cæſarem erraſſe credunt, ita non deſunt, qui illum excuſent, inter quos maximè conſpicuus eſt Guillimannus lib. 1. Rer. Helvet. his verbis. *Quantum ad longitudinem calculatio certa, nam à Stad, ſive ſtatione, ubi Helvetia incipit, ad clauſtra Rhodani, ubi ejus longitudo deſinit, numerantur milliaria Helvetica triginta, ex quibus unumquodque paſſuum Italicorum millia octo conficit, quæ ſi inter ſe compares, rationem numerumq́; exactum reperies: De latitudine res paulò implicatior, tamen ſi à montis Juræ culmine, ubi* la Verriere *dicitur, lineam ad culmen Grimſel, unde Arulæ ſcaturigo, maximaque Helvetiæ latitudo, producas, aut fallor, vel millia à Cæſare notata offendes.* Sed fallitur & fallit Guillimannus, Primò cùm dicit Helvetiam incipere à *Stat*; *Stat* enim vel potiùs Stad (quia portus) eſt extra Helvetiæ fines, trans Rhenum, à regione Inſulæ vulgò dictæ Maynou ad Lacum inferiorem Podamicum ſeu Conſtantienſem. Secundò non extendebatur olim ſicut nec hodie, ad Rhodani clauſtra, ſed tantùm ad Genevæ, in finibus Allobrogum, pontem qui ad Helvetios pertinebat. Tertiò maxima Helvetiæ latitudo eſt ab illo loco dicto, *la Verriere*, in monte Jura, non ad culmen *Grimſel.* ſed *S. Gottardi*, Helvetiam ab Italia ſeparantis.

rantis.

rantis. Cluverius errorem apud Cæſarem utrobique eſſe aſſerit. Dicit enim longitudinem à Conſtantia ad Genevam eſſe tantùm CLXXII m. p. latitudinem maximam inter Arolam, & Rheni Rhodaniq; ortus LXVIII. m. p. Mirum autem non eſt, Cæſarem bellicis occupatum negotijs non exactè hoc cognoviſſe, ſed tantùm ex alijs retuliſſe, cùm illum Helvetiam peragraſſe non legamus: imò Pollio Aſinius commentarios ejus, parùm diligenter, & non integrâ veritate compoſitos putat: Veriſimile quoque eſt, 1. Cæſarem fortiorem belli Ducem, quàm bonum Geographum fuiſſe. 2. numeros apud ipſum librariorum incuriâ corruptos, aut ſaltem diſcrepantium opinionum cauſam, non in Cæſare eſſe, ſed in authoribus, inter quos non convenit & quot paſſuum millibus, unumquodque Helveticum milliare conſtare debeat.

Iacet autem Helvetia ſecundùm quoſdam, ſub climate octavo, & parallelis decimo quinto & decimo ſexto. Latitudo ejus, ſeu Poli elevatio incipit à quadrageſimo quinto gradu & triginta minutis, ad gradum XLVII. & 30. minut. Longitudo non ita certa ob diverſum Geographorum calculum, illam tamen, juxta quoſdam, inter XXVIII. & XXXII. grad. aut circiter, collocamus. Dies maximus, à ſolis ortu ad occaſum in Helve-

Helvetia eſt quindecim & ſedecim horarum. Hic verò etiam Valleſianos & Rhætos comprehendo.

CAPUT III.

De Helvetiæ diviſione.

OMnium Authorum primus Cæſar de Helvetiæ diſtributione verba fecit, lib. 1. Bell. gall. *Omnis* (inquit) *civitas Helvetiæ in quatuor pagos diviſa eſt.* Duo hic occurrunt vocabula, quorum explicatio neceſſaria eſt; 1. vox Civitatis; 2. vox Pagi.

Variè à varijs, *Civitatis*, etymologia proponitur; Martinus, illam à cio, id eſt, voco, deducit, ut *civitas* ſit cœtus ad unum locũ convocatus. Perottus à *coeundo* derivat, quòd vinculo quodam ſocietatis in unum cœtum coeant ſic nihil aliud eſt civitas, quàm collecta homminum eodem jure viventiũ multitudo. *Cluver. lib. cap. 13.* Alijs placet deductam vocem, à *coeo & vivo,* quia coeuntes in unum homines vivunt, ut tutior & ornatior ſit communis vita, ut vult Iſidorus, juxta *hoc videtur Ariſtoteles civitatem definiviſſe, ſocietatem liberorum hominum benè beatèq; vivendi gratiâ conſtitutam.* Nihil autem aliud per Helvetiæ civitatem, quàm Helvetiorum Rempublicam intellexit Cæſar.

In

In vocis quoque, *Pagi*, etymologiam variè inquirunt Authores. Feſtus Pagum deducit à græco πηγὴ, aut παγὰ, doricè, id eſt, fons, ſcaturigo, quòd qui ejuſdem eſſent pagi, eadem aqua uterentur, unde fluxit illa Glareani diviſio, de qua poſtea.

Alij derivant à πάγος, id eſt collis, quòd pagi in collibus exſtructi eſſent. Rectiùs Simlerus M S C. qui pagum dicit à pango, unde pactum, quia oppida & vici certis pactis ſociarentur, & eodem foro uterentur. Intelligit autem Cæſar per pagum ampliorem regionis alicujus portionem, quam Germani per vocem Göuw aut Gew exprimunt. Hodie verò *Pagus* regionis alicujus tractum vel diſtrictum denotat, quem vulgò Cantonem nominamus.

Quinam autem fuerint illi pagi, non dixit Cæſar, duos ſolùm nominat, nempe *Tigurinum & Verbigenum*, duos alios reticuit: de his quoque apud alios veteres Scriptores altum ſilentium; eos itaque recentiores variè ſupplent & de illis quoque inter ſe variè diſceptant.

Glareanus, Oſualdus Molitor Glareani commentator, Vigenereus & alij, ſecundùm quatuor celebriora Helvetiæ flumina, *Taurum, Limagum, Urſam & Arulam*, quatuor Helvetiorum pagos conſtituunt, ſed hanc opinionem meritò reijciunt Simlerus M S C. & Guilliman-

limannus, nec firma eſt conjectura ab illa etymologia, de qua ſuprà, petita: Legimus enim Suevos centum pagos, ſed non centum fluvios habuiſſe.

Tſchudus, Simlerus, Guillimannus & alij pagos nominant, & hoc modo diſtingunt. Primus pagus *Tigurinus* vocatur, complectebatur verò Tigurinos hodiernos, Tuginos, Uranios, Glaronenſes, Abbatiſcellanos, itemq; S. Gallum, Rupertivillam, terminos Toggemburgenſes & eam univerſam regionem, quæ circa Podamicũ eſt & Rhenum; antiquumq; nomen Turgovv retinuit nomen, ut ait Guilliman, lib. 1. Rer. Helv.

Secundus *Urbigenus* (corruptè Verbigenus) pagus fuit, unde nomen Argövv; quidam hunc pagum (ineptè tamen) ab *Ur* aut *Urgövv* propè Rhenum denominari crediderunt: comprehendebat pagus iſte comitatus *Lentzpurgiorum, Aquenſium, Habſpurgiorum, reliquamq; Argoviam.*

Tertius Aventicenſis, eum comprehendebat tractum, in quo ſunt comitatus *Neocomenſis, Nidovienſis, Straſbergenſis, Arbergenſis, Romontienſis, & Gruerienſis.*

Quartus *Antuatius* complectebatur utrumq; *Lemani* latus, à S. Mauritio ad Genevam uſq;.

Hæc pagorum diſtinctio, quamvis doctorum virorum ſit, varijs tamen erroribus inſimulari poteſt. Primò *Tigurinus* pagus nimiùm

miùm extenditur extra Limagum: annotat Simlerus Stumpſium pagum *Tauriacum* à *Tigurino* malè ſeparare, poſſe ejuſdem pagi ſubdiviſionem fieri, quod ex varijs diplomatibus oſtendi poſſe ait. Secundò *Argoviam* ab Urbigeno derivare ineptum (quod illorum pace dixerim) & nodus in ſcirpo quæritur, cum in oppido Urba pagi Urbigeni præclarum extet veſtigium. Tertiò malè diſtinguitur *Urbigenus* ab Aventicenſi, cùm hic illius ſit portio; imò credunt nonnulli, *Urbam* priùs illius pagi fuiſſe caput, cui poſtea ſucceſſerit Aventicum. Quartò non appoſitè *Antuatius* nominatur ultimus pagus: *Antuates* enim inter Helvetios non ponit Cæſar; quòd trans lacum erat *Allobrogibus* tributum, qui lacu ab Helvetijs dividebantur. Magis autem probatur Cluverij ſententia: is lib. 2. ant. Germ. cap. 4. quatuor Helvetiæ pagorum deſcriptionem colligit ex Cimbrorum in expeditione Italica ſocijs, de quibus Eutropius lib. 5. *Cimbri, Teutones, Tigurini, Ambrones, Germanorum & Gallorum gentes, &c.* Certum verò eſt *Cimbros & Teutones*, Germanos fuiſſe: *Tigurinos*, *Ambrones, & Tugenos*, de quibus apud alios hiſtoricos, ſuppeditavit Helvetia. Sunt ergo hi ſecundùm Cluverium pagi: *Tigurinus*, *Tugenus*, *Ambronicus & Urbigenus.*

Tigurini incluſi erant Rheno ac Limago, & exigua Juræ montis parte, ex adverſo confluen-

fluentium Arolæ & Limagi. Sabellicus de Tigurinis à Cæſare cæſis loquens, ſic ait, Enn.6. lib.5. *Pagus qui tum cæſus eſt Turinus* (vitioſè pro Tigurinus) *nominabatur; nunc Turegus eſt, ut quidam arbitrantur.* Tigurinos propè Oceanum fuiſſe aſſerit Florus, ſed malè & ſolus eſt, qui hoc dicat; vide Cluver. ſuprà citato loco.

Tugeni, aut Toygeni, ut pronuntiat Strabo lib. 4. vel *Tugini*, ut frequentiùs hodiè pronuntiatur, Limago & Urſa, montiumquè jugo inter horum fluminum fontes ſito concluſi erant; manet adhuc horum nomen in oppido Tugio, vulgò Zug.

Ambrones, (Martino Polono *Ambronates*,) Sana, Arola, Urſa fluvijs, & Alpibus includebantur; Dictos ita conijcit Cluverius à fluvio vulgò dicto Emme, medium agrum Ambronicum ſecante, à quo populi patrio ſermone appellati, *thi Ammeron*, quod vocabulum Romani, B. interjecto fecere *Ambrones*, quaſi *Ammerones*. Feſtus Grammaticus, ſed non ita bonus hiſtoricus de *Ambronibus* ita loquitur referente Zuinggero theat. lib. 19. *Ambrones Galliæ populi, cùm ſubita maris inundatione ſedes ſuas amiſiſſent, animum rapinis adjecerunt & latrocinijs, &c.* Feſti verò errores vide apud Cluver. lib. 2. cap. 4. ant. Germ.

Urbigeni hos habebant fines, ab occidente æſtivo Juram montem & Genevam ad fontes

uſquè

uſque Byrſæ amnis, à meridie totam dextram Lemani ripam; ab oriente fl. Sanam & Arolam ad Tilæ, vel potiùs Telæ (ut ex actis annotat D. Hermannus Comiſſ. General. Bern) uſq; confluentem: ex iſtius nominis reliquiis reſtant oppidum & flu. Urba, qua de re jam monuimus, ut & de vitioſa quorundam pronuntiantium, *Verbigenus* pro *Urbigenus*, lectione: multa Cæſaris exemplaria hac in parte corrupta eſſe cenſent Rhenanus & Cluverius. Sequioribus verò ſæculis, cùm *Helvetia* in Imperatorum aliorumq; Regum poteſtatem concederet, pars una, modò Rhætiæ, modò Germaniæ, pars altera Sequaniæ & Burgundiæ attributa eſt, ut jam cap. 1. oſtenſum. Hodie Helvetia à pleriſquè Geographis in quatuor partes aut tractus (Germanis Gew dictos) diſtinguitur videlicet in tractum *Aventicenſem* (vulgò Wifliſpurgergöw) *Argovienſem* (Aargöw vel Ergöw) *Tigurinum* (Zürichgöw) & *Turgovienſem*, vulgò Turgöw.

Simlerianam Helvetiæ diviſionem hoc typo adumbravimus, & ex D. Hottingero amplificavimus.

CAPUT IV.

De Helvetiæ qualitate.

SEquitur nunc, ut hoc capite, ſecundùm eam, quã nobis propoſuimus, methodum de Helvetiæ qualitate agamus, de qua locuturis diſtinguenda ſunt loca. Helvetia enim partim montibus, partim vallibus, partim etiam locis planis conſtat. Montana loca quod attinet, non eadem eſt ubique fœcunditas: *Summa enim Alpium juga,* ut ait Polyb. lib. 2. *tum propter locorum aſperitatem, tum quia nives altæ premunt terram gelu, & perpetuo penè rigore conſtrictæ, tantùm abeſt, ut ab hominibus colantur, ut nullum quidem veſtigium extet hominum.* Sed audiendus quoque Strabo lib. 4. *Per tota Alpium montana tumuli ſunt terreſtres, bonæ capaces culturæ, & valles bene conditæ, major tamen pars, maximè circa vertices ſterilis eſt & infrugifera, ob artis colendi imperitiam* (quod de antiquis intelligendum) *& ob aſperitatem terræ.* Quamvis ergo maximam partem Helvetia montoſa ſit, non tamen propterea ſterilis omnino cenſenda eſt: videntur quidem montes eſſe naturæ verrucæ & tubera, ubera tamen ſunt fluentia lacte, neque ſuis carent commodis. Abundant armentis nullibi majoribus, varijq; generis ferarum & volucrium carnibus: vix alibi tantam optimi butyri & caſei copiam, quantam in

(**) TABELLA DE HELVETIÆ DIVISIONE.

Tribus hodie partibus univerſa conſtat HELVETIA

- Primò XIII. Populis, quos Galli & Itali Cantones, Germani Orth/pagos nonnulli vertunt. Hi in unam civitatem perpetuo coiverunt fœdere: quorum ordo eſt
  - Vel dignitatis & authoritatis, prout in comitiis Badenſibus ſedent, hoc modo; Tigurum, Berna, Lucerna, Uria, Suitia, Undervaldia, Tugium, Glarona, Baſilea, Fryburgum, Salodorum, Scaphuſia & Abbatiſcella.
  - Vel temporis, quo unꝰquiſque pagus fœderatus factꝰ fuit
    1. URIA, SVITIA, UNDERVALDIA, debellatis Morgatenſi prælio Auſtriacis æternum inierunt fœdus A. C. 1315.
    2. LUCERNATES fœdus cum ſuperioribus percuſſerunt. A.C. 1332.
    3. TIGURINI cum Glaronenſibus in fœdus recepti. A. C. 1351.
    4. BERNENSES eodem anno quo TUGENI, nempe 1352. ſecundùm Simlerum, aut 1353. juxta Hottingerum.
    5. FRYBURGENSES & SALODORENSES. A. C. 1481. poſt exactum bellum Burgundicum.
    6. BASILIENSES & SCAPHUSIANI. A. C. 1501. confecto bello Suevico.
    7. ABBATISCELLANI. A. C. 1513.
- Secundò Superiorum ſociis & confœderatis, quorum
  - Quidam fœdus habent comune cum maxima Helvetiorū parte: ut
    - ABBAS Sangallenſis Tigurinos, Lucernates, Suitios, & Glaronenſes perpetuo jure libertatis defenſores, & Cœnobij advocatos inſtituit. A. C. 1451.
    - SANGALLUM oppidum Tigurinis, Bernenſibus, Lucernatibus, Suitiis, Tugenis & Glaronenſibus fit fœderatum. A. C. 1454.
    - RHÆTORUM fœdus ſuperius ſeu Canum A.C. 1497. & fœdus Domus Dei 1498. ſeptem pagis prioribus.
    - VALLESIANI & eorum Epiſcopus æterno συμμαχίας fœdere juncti fuerunt 1. Bernenſibus, 1475. 2. Cum VII. Pagis religioni Romanæ tantùm addictis; anno 1533.
    - MULHAUSIUM primam habuit, cum Helvetiis ſocietatem circa A.C. 1464. 2. A.C. 1506. jus civitatis à Baſilienſibus accepit. 3. cum XIII. Pagis fœdus iniit circa A. 1515. 4. Hodie reformatarū quatuor civitatū fœdere potiſſimùm gaudet.
  - Quidam ſpeciale tantùm fœdꝰ habent cum quibuſdam pagis.
    - BIENNENSES, Bernenſibus primo fœdere conglutinati ſunt. A.C. 1303. & poſtea iterum aliquoties, uſq; dum tandem A. C. 1367. civitatis jure utrinq; coaluerunt, ut ait D. Hottinger.
    - NEOCOMENSES antehac Bernenſibus, Lucernatibus, Fryburgenſibus & Salodorenſibus certis pactis conjungebantur, hodie peculiariter Bernenſibus obſtringuntur.
    - GENEVA primò fœdus cum Fryburgenſibus percuſſit. A. 1509. Secundò cum Bernatibus. A. 1525. & 1526. Tertiò cum Tigurinis. A. 1584.
- Tertiò Præfecturis Helvetiorum imperio ſubjectis, quæ ſic diſtingui poſſunt, ut
  - Aliæ ſint, quæ communiter, quamvis non ſemper eodē jure, à majori Cantonū parte reguntur, ſuntque poſitæ,
    - Vel intra Helvetiæ limites
      - Comitatus tres
        - AQUENSIS ſeu Badenſis VIII. veteribus pagis paret.
        - TURGOVIENSIS, VII. veteribus, additis Bernenſibus, Fryburgenſibus & Salodorenſibus, quoad ſupremam in criminalibus juriſdictionem.
        - SARUNEGAUNENSIS (vulgò Sargans) VII. veteribus pagis ſubjicitur.
      - LIBERÆ PROVINCIÆ (vulgò **die freyen ämpter**) à ſeptem vetuſtioribus Cantonibus reguntur: Sicut etiam
      - RHEGUSCA (vulgò Vallis Rheni, **Rheinthal**) additis tamen Abbatiſcellanis priùs illius Dominis.
    - Vel extra Helvetiā, in Italia & ſunt 4. omnib. pagis (exceptis Abbatiſcellanis) ſubditæ, ſcil. præfecturæ.
      - LUGANENSIS
      - LOCARNENSIS
      - MENDRISIANA
      - VALLIS MADIÆ
      - (Dono Maximiliani Sfortiæ Mediolanenſium Ducis, Helvetiis, quòd eorum operâ & armis Mediolanenſem Ducatum recuperaſſet, conceſſæ.)
  - Aliæ verò quæ à quibuſdam tantùm.
    - À Suitiis & Glaronenſibus, Uzenacum & Caſtra Rhætica, vulgò **Gaſtelen**.
    - Ab Uraniis Suitiis & Undervaldenſibus.
      - Urbs Bilitionum, vel Bellizonium, vulgò Bellinzona.
      - Vallis Brunia.
      - Riviera.
    - A Bernenſibus & Fryburgenſibus, 4.
      - Muratum.
      - Grandiſonum.
      - Eſchalenium & Urba.
      - Schvvartzenburgum, non eſt in toto indiviſum, ſicut cæteræ tres præfecturæ præcedentes, quia Superioritas, Appellationes, jus criminale, conſtitutio legum & alia regalia inſolidè ad Bernates ſpectant, ut monet D. Herman. B.

CAP. IV

in Helvetiæ montibus reperias. Loquitur Plinius lib. XI. cap. 42. de diverſis caſeorum generibus, qui ſuo tempore ex Alpibus afferebantur, & aliquo erant in pretio; ſed hodie Helvetia omnes, in caſeorum copia, bonitate & diverſitate regiones ſuperat: Etſi igitur non multa terræ ſemina mandent Helvetij montani, unde tamen viuant commodè, ſatis habent: Sic enim Quadus ait. *Helvetij armentis abundant, unde ipſis annonæ facilitas, quam augent venatio frequens, aucupium ſingulare, piſcatio ditiſſima, &c.* Imò ſuos caſeos vicinis ſuis communicant, maximè Grueriani, qui artem caſeariam apud Lugdunenſes exercent. Qualis ſit Helveticorum montium proventus, oſtendit Oſvaldus Molitor in paneg. Glar. poſtquam enim mentionem fecit pinguiſsimorum Alpium, pratorum, & armentorum per tres menſes in illis paſcentium, addit; *Serum inde, caſeus, butyrum, aliaq; lactaria tantâ fiunt copiâ, ut non tam Helvetia ijs rebus expleatur, quàm finitimæ quæque nationes. Tranſvehuntur namq; in Sueviam, ultra Iura montem, in Italiam, multaq; alia loca. Atque tam ingens redit pecunia, ut vix credi poſſit. Illud mihi compertum ex viginti bobus fructum annuum eſſe centum coronatorum, præter ſumptum omnem, quem in familiam, famulos & famulas diſtribueris. Omitto fœturam copioſiſſimam. lac & liquidum & concretum, quæque ex lacte adhuc alia conficiuntur cibaria in quotidianum uſum:*

Quamvis autem Cæſar Helvetiæ agrorum tribuat bonitatem, olim tamen non ita, ut hodie cultam fuiſſe credibile eſt: Helvetiorum enim hodiernorum improbus labor omnem terræ ſterilitatem vincit, obſita fermè maxima iſtius regionis pars ſylvis quondam fuit; rariores hodie ſunt: quinetiam incolę in illis, multis in locis, evellendis laborant atq; ligna arida & ceſpites comburunt, unde fœcundum fit ſolum.

Sicut Helvetiæ plana agris frumenti, ſiliginis, hordei, avenæ, piſorum, fabarum, &c. feracibus, & pratis herbas magna luxurie producentibus ornantur; ita colles vineta plurimis in locis habent, nullibi vini magis feracia quod alicubi generoſum ſatis eſt, maximam tamen partem auſterum; ſed de his opportuniùs in ſpeciali locorum deſcriptione. Annotare tantùm juvat opinionem illorum, qui ad *Probi* uſq; tempora in *Gallia Braccata*, non in cæteris Gallijs vitem ſolùm fuiſſe putant; ſed hoc Plinij, de varijs Galliæ vitibus, inter alias de Rhæticis, loquentis teſtimonio refutatur. Sua quidem ætate Diodorus in Gallia Comata nullum naſci vinum ſolere affirmat. Cæſar lib. 4. belli gal. Suevos Germaniæ, Nervijs Galliæ temperantiâ pares facit. *Vinum (inquit) ad ſe omnino importari non ſinunt, quòd ea re ad laborem ferendum remolleſcere homines atque effeminari arbitrarentur.* Unde ergo

de ergo in Gallias, Helvetiam, Germaniamq; vites adductæ? Certè ut Italia ex Græcia vites habuit, ita ex Italia reliquæ Europæ regiones habuerunt, ſi ſolam excipias Hiſpaniam: imò ſi Plinio credimus lib. XII. cap. I. Elico Helvetius faber ex Italia primus in Galliam ficus ſiccas, & uvas, oleum ac vinum attulit; atque hæc prima fuit occaſio invadendi Italiam Gallis & Helvetijs oblata, ut vult idem Plinius.

Varios quinetiam fructus Helveticum ſolum producit, non quidem mala medica, limonia, Aſſyria aut Aurantia, neque olivas, &c. Sed cotonea, perſica, armeniaca, imò & punica aliaque diverſi generis, ut & pyra, meſpila, ceraſa, amarylla, pruna, amygdala, nuces auellanas, caſtaneas, corna, glandes, &c. necnon etiam cucumeres, melones, cucurbitas, rapa, paſtinacas, raphanos, braſsicas, crambas, cepas, allia, &c. Quibuſdam in locis etiam ficus & crocum.

Metalla quod attinet, ijs prorſus non caret Helvetia, non aurum aut argentum fert, ut quædam aliæ Europæ regiones, ferri fodinas habet, cujus quidem maximus eſt in natura uſus, de quibuſdam Valleſiæ fodinis vide *Munſt. lib. 3.* Nihil hic dicturi ſumus de feris noxijs, Urſis, Lupis, Vulpibus, &c. Nihil de venatione cervorum, leporum, aprorum, caprearum, &c. Nihil de aucupio perdicum, co-

thurnicum, turdorum, alaudarum, phaſianorum, otidum, &c. Nihil de piſcatione Trutarum, carpionum, percarum, anguillarum, ſalmonum, tincarum, cancrorum, &c.

Quibuſdam ventis obnoxia eſt Helvetia maximè occidentalibus & ſeptentrionalibus, qui quandoque maxima cum vi, arborum eradicatione, & ædificiorum ruinâ bacchantur, ſicut apparuit anno hujus ſæculi quadrageſimo quinto; VII. Id. Sept. Admirandum quoddam de quodam vento refert Frey. D. M. in admir. Gall. his verbis cap. 9.

Ventus meridionalis in minore Burgundia, quæ jam Helvetia eſt præſertim Uranienſibus: omnia ſiccat & ſerenat (quod Auſtro non eſt familiare) vel una nocte viriditatem arboribus affert, uvis verò maturitatem colore mutato; aliquando ſummos tantùm perflat montium apices, ita ut omnia vernent, dum valles nivibus ſunt oppletiſſimæ: eo furore ſpirat, ut tecta ædibus auferat integra: Nemo interea excitat ignem: quia fumis nullum permittit egreſſum.

Præcipuè verò venti ſeptentrionales ordinarij ſunt, unde hyberno tempore frigida ſatis eſt Helvetia, ſed aëre puro & ſalubri, ſi paludoſa quædam excipias loca, gaudet: unde propterea optimis Europæ regionibus adcenſenda; quare mirũ non eſt, eam eſſe fertiliſsimam hominum genitricem: quanta enim hominum multitudine ipſa terra ſemper abundaverit, ex eo colligere licet, quòd antiquiſ-

ſimis

ſimis temporibus, non ob agrorum ſterilitatem, ſed propter terrarum anguſtias Helvetij in Germanicum ſolum ſint tranſgreſsi. Deinde etiam cùm Cimbrico bello, duorum pagorum incolæ exciſi fuiſſent; tamen quadraginta non amplius annis pòſt, in tantum rurſus excreverunt numerum, ut pro hominum multitudine, teſte Cæſare, & pro belli atque fortitudinis gloria, anguſtos ſe habere fines arbitrarentur, ideoq; ad occupandum totius Galliæ Celticæ imperium ſuis finibus exirent. Superioribus quoque ſæculis cùm inter Gallos & Hiſpanos ob Mediolanenſem Ducatum lis eſſet, Helvetij modò ad triginta, modò ad quadraginta millium numerum in Italiam non ſemel deſcenderunt, ut teſtantur Jovij & Guicciardini Italorum hiſtoriæ: imò, ut ſupputavit quidam, Italia ab anno Chriſti 1494. ad 1523. ex ſola Helvetia & confœderatis vicinis, ſubſidiarios habuit milites 137000. quorum non pauci fame, ferro, peſte interierunt; referente D. Hottingero. In his denique ultimis bellis maximus fuit in Gallijs numerus eorum.

CAPUT V.

De monte Iura.

QUædam in genere de regionis adjunctis vidimus; ſuccedunt partes, cùm

 terra,

terra, tum aqua, ibi montes & ſylvæ, hic fontes, fluvij & lacus.

Quoniam verò Helvetia altiſsima eſt totius Europæ regio, exinde eam inter montes ſitam conſtat: & revera montoſa magis eſt quàm plana: inter celeberrimos autem totâ Europâ, montes ſunt, Iura & Alpes, quos Helvetia maximam ſibi partem vendicat. De Iura hoc capite agemus. Hujus Cæſar, Plinius varijs locis, alijq; quamplurimi ſcriptores meminerunt. A Ptolomæo ἰουράσσος; à Strabone lib. 4. ἰουράσιος & ἴορας; ab alijs communiter Iura nominatur. Hodie pro locorum ratione accolis alijs atq; alijs nominibus deſignatur, uti videbimus.

Quæritur, utrum Germaniæ an Galliæ mons ſit cenſendus? Reſpondet Merula part.2. lib.3. cap.4. Olim ferè totus Galliæ, cùm Belgicæ accenſeretur Helvetia, magna hodie ex parte Germaniæ. Cæſar lib.1. illum *inter Sequanos & Helvetios*, Strabo lib.4. *in Sequanis eſſe Iuram*, qui eos ab Helvetijs diſtinguat, affirmant. Nos hodie ſuæ longitudinis reſpectu totum ferè Helvetiæ tribuimus. Porrigitur enim ejus longitudo ab oppido Vualtshuto, in Raucorum finibus, ubi è regione Vualtshuti Arola ſe Rheno miſcet, ad Rhodani Cluſam uſq;, non procul à Geneva, ubi illius deſinit longitudo, quæ ejuſmodi fuit, ut illius incolæ, referente *Mercatore*, à Germanis *Longimani* dicti fuerint.

Alij

Alij volunt montem Iuram incipere in Pago Tigurino apud oppidum Regenſperg / & inde ſub nomine Lägerberg per obliquum tractum Baden verſus, Dägerfelden / Klingnaw & Waldshut uſq; pertingere: ut annot. D. *Huldericus* præſtantiſſ. Tigurinorum Antiſtes.

Ut longus eſt hic mons, ita quoq; altus, multis & ingentibus ſaxis ſubnixus, imò altiſsimum vocat Cæſar lib.1. non tamen ubiq; æqualis altitudo, pro varia enim locorum ratione, modò hic deprimitur, modò alibi attollitur. Sic S. Claudij oppidum verſus ejus altitudo, è longinquo ſatis cernitur. Sic brachium, quod ſe Baſileam verſus extendit & *Blouuen* dicitur, non parum in altitudine & aſperitate creſcit, quouſq; Delſpergum veneris, ubi rurſus in planitiem diducitur: ulteriùs Bellelæ monaſterium verſus progrediendo rurſus creſcit, ac deinde iterum unius milliarij ſpatio evaneſcit: hinc iterum ſaxoſum horrendumq; montis jugum ab oriente in occaſum extenditur, quod pervium feciſſe Cæſarem Munſterus ſcribit lib.3. Varia, uti jam annotavimus, pro locorum diverſitate accipit nomina. Haud procul arce *Habſpurgenſi* propè oppidum Brug / Bözberg / audit à pago Bözen / qui cum alijs multis, montis pedi allocatus eſt. *Munſt. lib.3.* Malum montem dictum volunt quidam, quòd difficilis ſatis ſit,

præſertim pluvio tempore, ut annotat *Simler MSC.* Hanc Iuræ portionem *Vocetum, vel Vocetium* Cornelij Taciti cenſent *Munſterus, Tſchud, Lazius, Wurſtiſius, Marlianus* & alij. *Abrahamus* tamen *Ortelius* apud Tacitum *Vogeſum* legendum minimè dubitat, ſed erroneam eſſe ſententiam vult Cluverius, qui aſſerit Vogeſum, aut (ut ille pronuntiat) *Voſegum* montem eſſe in *Lingonum* finibus, à quo *Moſa* fluvius profluit; quod jam ante Cluverium ſenſit Marlianus, Cæſ. lib. 4. Propè *Farſpurgum* appellatur *Schaffmat*, id eſt ovium pratum, inter *Olten & Humburgenſem* præfecturam, dicitur *Niderhavvenſtein*, id eſt, inferior ſectus lapis, per ſaxa enim iter factum eſt: inter *Vualnburgum & Balſtallium Oberhavvenſtein*, id eſt, ſuperior ſectus lapis: ibi onuſti currus grandibus per montis declivitatem, funibus demittuntur. Occaſum verſus procedendo nuncupatur *Vaſſerfald*, id eſt, aquæ ruina. Ulteriùs eundo, *Iurten*, priſco fere nomine appellatur; Multis quoq; in locis ab oppidis & pagis nomen ſumit, vel etiam peculiaribus inſignitur nominibus, quę omnia referre nimis longum eſſet, imò non ita cuivis poſsibile: In præfectura Yuerdunenſi eſt quoddam montis cacumen, dictum vulgò *Souchet*, ubi medicales herbæ naſcuntur. In præfectura Nevidunenſi eſt alius altus ſatis mons, communiter *la Dolaz*. S. Claudij oppidum versùs vocantur

S. Clau-

S. Claudij montes, qui longè lateq; ſatis patent, & ad Rhodanum tandem terminantur.

Porrò hic mons Jura fertilis ſatis eſt & paſcuus, diverſas & populis frequentes habens valles, quarum tamen nulla per tranſverſum penetrat, ubicunquè enim traijcere volueris, alta ſcanſione opus eſt. Illuſtriores valles ſunt, *Fricktal*, in Vocetio à pago cognomine; *Lauffental: S. Jmmerſtal*, vulgò *S. Jmie*, cujus ſuperioritas ad Epiſcopum Baſileenſem pertinet. Variæ quoquè ſunt ſub *Neocomenſi* Comitatu valles, nec ultimas tenet *Vallangin* Comitatus diſtinctus & ſeparatus à Neocomenſi, à quo dependent, *Vaulx de Ruz, le Locle, la Sagne, les Brencts & Chaudefond*; ſicut monet D. Herman. Sub comitatu Neocomenſi eſt inter alias non contemnenda illa, quæ vulgò dicitur *Vaulx Travers*. Sub Bernatum dominio jacent communiter dictæ, *la S. Croix*, aut S. Crucis; vallis *Jurienſis* (*Gallis, de Joux*) item vallis *Cletarum* (*aut és Cleés*) & vallis *Orbæ* (*Vallorbe*)

Admirandis quoq; non caret mons Jura, quædam refert Mercator; ut ſunt *Virginis caſtrum*, à Cæſare, ut perhibent, conſtructum, *Fons Nivis* in æſtate; *Puteus naturalis*, ad mediocris templi formam amplus, non multùm altus, alicujus antri inſtar obſcurus, perpetuò nivibus, glacie, fortean criſtallo plenus. Indicat quoq; Plinius in Jura & Vocetio, *ab-*

ietem

ietem & betulam laudatiſsimam creſcere, unde bitumen incolæ faciant; lib. XVI. c. 18. referente Merula; ad Plinij locum quod attinet, certum quidem eſt, maximas & bonæ notæ abietes in Jura creſcere, quibus ad rem nauticam uſi fuerint Romani, ut ex quibuſdam inſcriptionibus Rom. ſuo apparebit loco. Creſcit quoq; Betula (aut Betulla, ut in quibuſdam Plinij exemplaribus ſe legiſſe teſtatur Dodoneus Pempt. 6. lib. 4.) in Jura monte, ut & per univerſam ferè Helvetiam; ſed hoc nō dicit Plinius peculiariter, ut refert Merula; lib. enim ſupra citato. XV. XVI. & cap. 18. Gallicam arborem facit mirabili candore atq; tenuitate, terribilem Magiſtratuum virgis: quod verò Plinius ait ex hac arbore Gallos facere bitumen ſeu viſcum, ego illud nunquam vidi aut audivi; aut illa conficiendi ex Betula viſci, ars hodie ignoratur, aut erravit Plinius accipiens betulam pro aliqua alia planta, dum ei tribuit viſcum, qui conficitur; vel ex baccis, viſci arborei, græcis ἰξὸς & ἴξια dicti. Dodon. Pempt. 6. lib. 4. cap. 3. Matthiol. in Dioſcor. lib. 4. cap. 87. hoc glutini genere maximè utuntur Florentini teſte eodem Matthiolo: Vel ex cortice Agrifolij, ut ex Ruellio refert Dodon. Pempt. 6. lib. 1. cap. 20. quo utuntur maximè Galli & Helvetij apud quos Agrifolium eſt comune. Vel tandem ex cortice Lantanæ ſeu Viburni (fruticis in Helve-

tia

tia vulgaris) radicis, aliquandiu ſub terra macerato, ac decocto & tuſo, teſte eodem Dodon. Pemp. VI. lib. 2. cap. 21. Sed ad montem Juram redeamus. Tanta eſt varijs in hujus montis locis, avellanarum copia, ob frequentes corylos, ut omnem penè fidem ſuperare videatur, ex illarum enim nucleis, incolæ oleum ad uſus domeſticos conficiunt. Taxum quoq; in Jura creſcere aſſerit Munſt. lib. 3. ex qua fiant arcus, & arcubaliſtæ, quæq; ab Anglis hanc ob cauſam quæratur. Hanc arborem venenoſæ facultatis eſſe vult Galen. lib. 8. ſimp. med. Dioſcorides lib. 4. & Plinius lib. 16. cap. 10. illius umbram noxiam, imò quandoq; lethiferam eſſe dicunt: In Iura tamen minùs pernitioſa eſt, & ejus umbra periculo caret. Conſiderationem etiam meretur admirandus fl. Orbæ & ex lacu Iurienſi (à monte Iura haud dubiè denominati, & in illo quoq; ſiti) exitus, ut rectè monet D. Herman. cùm enim ex illo lacu hic fluvius per ſubterraneos meatus & cavernas effluat, ita ut non appareat, tandé poſt longum ſatis intervallum & ſpatium ex rupe erumpit non longè à pago dicto *Vallorbe.*

Indicavimus jam ſupra, in Iura, montis eſſe jugum, quod pervium feciſſe Cæſarem ſcribit *Munſter.* perforato in portæ formam ſaxo: de hoc aliquid ex *Munſtero* accurato illius deſcriptore dicendum. Portam illam, vel *Petræ portam, pierreport* vel *Petram pertuſam, Pierre pertuis,* com-

communiter nominant: longitudinem & altitudinem menſuravit idem *Munſterus* referens ſupra portam inſcriptos hos verſus.

Numinis Auguſti via ducta per ardua montis.
Feliciter petram ſcindens in margine fontis.
Vel ut alij referunt
Nimis anguſta via ducta per ardua montis.
Fecit iter ſcindens petram in margine fontis.

Hos verò verſus carpit *Guillim.* qui malè compoſitos dicit ex inſcriptione, quam ſic refert. *de reb. Helv. p. 38.*

NVMINI AVGVS
TORVM
VIA FACTA PER
---V---R--IVM PATERNVM
II VIRVM COL. HELVET.

Merula tamen qui inſcriptionem ſupra portam ſatis clarã deprehendit, niſi quòd primæ vocis literæ, reliquis magis eſſent extritæ, eam ſic ſe habere teſtatur

N-----ANGVSTI VIA DVCTA PER ARDVA MONTIS

FECIT ITER PETRAM SCINDENS IN MARGINE FONTIS.

An antiquitatem ſapiat, non diſputat ille. Per fontem intelligitur Byrſa amnis, qui ibi ex petra magna aquarum vi erumpit; plura vide apud *Munſt. coſm. l. 3.*

CAP.

CAPUT VI.

De Alpibus in Genere.

QUoniam infiniti ferè ſunt Authores, qui de Alpibus ſcripſerunt, ſupervacaneum, & jam actum agere videremur, ſi de illis ſermonem inſtitueremus, fateor multos eſſe, qui de hac materia fusè ac doctè in lucem multa ediderint: Nemini tamen mirum videatur ſi, cùm animus nobis ſit noſtram *Helvetiam* illuſtrare, ea quæ ad inſtitutum noſtrum facient, ex varijs Doctorum ſcriptis excerpſerimus, & quæ à quamplurimis fusè nimis, aut etiam confusè dicta, in breve, dilucidum ac methodicum traxerimus compendium.

Alpium ὁμωνυμία.

Primò igitur, ut à vocibus omnem amoveamus ambiguitatem; notandum *Alpium* nomen alijs quoque montibus, à varijs Authoribus datum. *Pyrenæi* montes *Alpes* dicti *Auſonio* ad ſuum Paulinum ſcribenti *Epiſt.25.*

Triſtis egens deſerta colat, tacitusq; pererret
Alpinis connexa jugis.

Id eſt, montibus *Pyrenæis*, ſic idem *Epiſt.23.* ad eundem Paulinum.

Nunc tibi trans Alpes, & marmoream pyrenem
Cæſareæ Auguſtæ domus eſt.

Hodie adhuc Occitani *Pyrenæos* montes vo-
cant,

cant, *les Alpes*, & Hiſpani *Alpes. Agellius Alpinos Hiſpanos* ex Catone dixit; ſic enim de Catone ſcribens loquitur. *Cùm de Alpinis Hiſpanis ſcriberet, qui circa Iberum colunt, verba hæc poſuit, &c.* Scribit quoque ad *Virgil. Georg. Junius Philargyrius* altos montes Gallis *Alpes* vocari; idem ait *Servius in Virg. Georg. 3.* Itali etiam montem *Apenninum* (qui velut per totam Italiam ſpina dorſi eſt) nominant, *le Alpi*; ut annotat *D. Gaudard.* Contrà *Ottho Friſingenſis Alpes* nominat *Pyrenæum*, Italiam à ſeptentrione *Pyrenæas Alpes* habere ſcribens. *Guntherus* in Ligurino *Pyrenæum*, inquit, complecti *Alpes & Apenninum*, atque has eſſe *Pyrenæi* partes. *Simler. com. de Alp.*

Nos hic *Alpium* nomen, cum *Polybio, Strabone, Ptolomæo, Herodiano, Cæſare, Plinio, Livio, &c.* ijs tribuimus montibus, qui continua ſerie, ad hemicycli formam recurvatâ, *Italiam* à *Gallia* hodierna, *Helvetia, Rhætia, Germaniaq;* ſeparant: Nobis verò maximè de *Alpibus*, quas *Helvetij, Rhæti & Valleſiani* incolunt, ſermo erit.

Alpium συνωνυμία.

Procopius lib. 1. rer. Got. Alpes, Celticos montes voce generali vocavit. Quidam referente *Cluver. Riphæos* montes, ipſa *Alpiũ juga* eſſe crediderunt, ſupra quæ una tantùm gens ad ſeptentrionalem uſq; Oceanum incoleret, *Celtas* gentem illam nominant, quos illi cum veterũ *Hyperboreis* eoſdem putarunt. *Poſidonius* verò, cùm apud vetuſtiſsimorum quempiam, aliud illud

Ryphæo-

Ryphæorum montium vocabulum, *Obij* legiſſet: *Alpes* autem, quas τὰ ἄλπια ὄρη vocabant Græci, crederet accipi pro *Ryphæis*; ex voce ὄβια, conjecit vocem ὄλβια, quę primùm in ἄλβια, tandem in ἄλπια mutatam exiſtimavit. Utriuſq; iſtius ſententiæ tanquam erroneæ refutationem vide apud *Cluver.*

P. Merula ex *Stephano* annotat, Veteres non tantùm ἀλπεῖνς, vel ἄλπεις, vel ἄλπια ὄρη dixiſſe, ſed & ἄλβια. Scribit etiam *Strabo lib. 4.* τὰ ἄλπια, olim dicta fuiſſe, ἄλβια. & apud Japodes, montem, qui extremus eſt, ἄλβιον dici, quòd eò uſq; *Alpes* ſe extendant. Vult quoque idem *Merula* ἄλβια eſſe *Phavorino*, σάλπιοι *Lycophroni*, ut ſentit Interpres ejus *Iſacius*. In ſingulari etiam numero *Alpis* legitur, ut in hoc verſu

Ex templo frondoſa fertur ab Alpe.

Sic Lucanus:

Agmine nubiferam rapto ſupervolat Alpem.

Videantur, *Ovidius.3.*de art. am. *Juvenalis* ſatyr. 9. *Sidonius* varijs locis. *Princianus* lib. 7. *Anthonius* in itin. *tabul.* Legitur quoque Ἄλπιος apud *Dionyſium Afrum.*

Alpium ἐτυμολογία

Unde autem *Alpium* vox ſuam trahat originem, non idem omnes ſentiunt. *Cluver. lib. 1. ger. an. cap. 8.* Celticum vocabulum eſſe affir-

 mat;

mat, quo *Alpes* incolis olim dictæ fuerint patrio ſermone, *Albon, Alben,* & *Alpen.* Agnoſcit hodie nomen *Alpium,* teſte *Simlero* & *P. Merula,* Germanicum idioma, cui tamen non id ſignificat, quod *Junius Philargyrius* & *Iſidorus* notant, quorum ſententiam poſtmodum referemus. *Alp* enim & *Alpen* Germanis paſcui vocantur montes, in quibus fœnum ad hybernos uſus non colligitur, ſed in quos paſcendi tantùm gratiâ, boves aliaq; armenta mittuntur, ut; zu Alp fahren/ vel auff die Alpen fahren/nihil aliud ſit, quàm armenta in montana ducere paſcua, in quibus plerumq; ternis menſibus æſtivis ad ſummum agunt: Accedit, quòd & nunc multis locis hos montes, Alpen/ die Alpen Germani nuncupent.

Alij Gallicum volunt eſſe vocabulum, inter quos ſunt ſupra memorati *Philargyrius & Iſidorus*; ſic enim iſte. *Alpes propriè montes ſunt Galliæ, de quibus Virgilius,* aerias Alpes, *& dicendo,* aerias, verbum *expreſſit à verbo; nam Gallorum linguâ, Alpes, montes alti vocantur: hæ ſunt enim, quæ Italiæ murorum vicem exhibent.* Feſtus à nivium candore dictas *Alpes* cenſet, quòd perpetuis ferè nivibus albeſcant: Sabini enim *Alpum* dixêre, quod poſtea Latini *Album.* Quidquid ſit, aut hæc Feſti originatio magis placet, aut incertam (quamvis nomen antiquum) eſſe arbitramur.

Utrum verò *Alpes,* Germaniæ, Galliæ, vel Ita-

Italiæ adſcribendæ ſint, parùm refert, cùm Italiam à Germania Galliaq; ſuo procurſu, tanquam nativo muro ſeparent, & ad tres illas Europæ provincias pertingant: Helvetia magnam illarum, earumq; altiſsimarum partem ſibi tribuit.

De Alpium longitudine.

Circa *Alpium* longitudinem variant Authores. *Celſus* tradit in longitudine centum millia paſſuum patere: refert *Plinius lib. 3. cap. 19.* Celium ad decem milliaria à mari Thuſco ad Adriaticum; Timagenem verò ad viginti duo milliaria, *Alpes* extendere; ſed hæ ſunt Plinianæ quiſquiliæ. Polybius lib. 3. *Alpes à Maſsilia incipientes, usq; ad intimum maris Adriatici ſinum protenduntur.* Unde multi *Alpium* longitudinem extendunt tantùm à mari Thuſco ſeu infero (aut potiùs à ſinu Gallico) ad Adriaticũ ſinum, ſeu mare ſuperum, vulgò, *Il Golfo di Venetia.* Sed alij eas longiùs extendunt; *Mela* in Thraciam uſque; *Alpium* quoq; *Pannonicarum* meminerunt *Tacitus* & *Sextus Rufus.* Terminos à quo, & ad quem ſic deſcribit Merula ſuprà citato loco. *Alpes ad mare Liguſticum ortæ per Allobrogas, Helveticos, Carnos, Illyrios perpetuari ferè videntur in Serviam usq;, ubi in duo ſciſſæ brachia, uno per Thraciam procurrentes ad Pontum Euxinum, altero per Macedoniam ad Actium promontorium finiuntur.* Atque hæc eſt cauſa, quòd alia ab alijs Alpium longitudo ſtatuatur.

De Alpium latitudine.

Latitudinem Alpium quod attinet, non minor eſt Authorum variatio, ſicut refert *Plinius* ibidem. *Cornelius Nepos* in latitudine centum milliaria habere, *Livius* verò tria ſtadiorum millia, dicunt. Hac in re conſulendi *Polybius lib. 2. Strabo lib. 4.* alijq́;. Notandum obiter, *Alpium* nomine, omnes ferè minores intelligi montes, qui propè Alpes hinc inde ſurgunt, unde pro locorum diverſitate, non eadem ſemper eſt latitudo: ſic inter Italiam & Germaniam Alpium latitudo major eſt, quàm inter Galliam & Italiam.

De Alpium Altitudine.

De Alpium quoque altitudine ſerras reciprocari video. Altas cum experientia multi agnoſcunt, ſic Catullus canit.

Sive trans altas gradietur Alpes.

Et Silius Italicus lib. 3. ut earum exprimat altitudinem, *Supoſta cœlo ſaxa*, vacat: imò nuſquam tam profundum eſſe mare, ut non Alpes tantum in cœlum attollantur, ait.

Quantum tartareus regni pallentis hiatus
Ad manes imos, atq; atræ ſtagna paludis
A ſupera tellure patet: tam longa per auras
Erigitur tellus, & cœlum intercipit umbra.

Legendus quoque, ſuper hac re apud Strabonem Polybius. *Alpes cœlo vicinas* vocat *Platinas in vita Pij 2.* Scribit Zabarella de reg. aeris. c. 8. *Aſcendi (inquit) ad ſummitatem uſq; montis Veneris,*

in

in agro Patavino, ibiq; per totam diem habui aërem ſereniſsimum, ſed infra circiter medium montis videbam nubes, quæ me viſione vallium prohibebant. Veſperi autem poſtquam de illo monte deſcendi, inveni factam eo die, in infera parte magnam pluviam, cùm in montis cacumine nihil pluiſſet. Idem ſibi per Alpes, & Apenninum iter facienti accidiſſe refert *Piccolomineus de meteor. cap. 11.* Sed hæc conſideratio parvi eſt momenti, ad oſtendendam Alpium altitudinem, cùm hoc etiam in minoribus montibus ſæpè contingat. Referunt quamplurimi hiſtorici, eſſe montes, ex quorum verticibus, interpoſito brevi tempore, ſolis occaſus & ortus videri poſſunt; quod etiam in ſummis Alpium cacuminibus contingit. Quidquid ſit, nos cum *Simlero* & alijs aſſerimus, *Alpium* montes, omnium totius Europæ maximos, atque altiſsimos eſſe, quamvis id de Pyrenæis montibus, in *Hiſpanico affirmet Appianus.* Verum quidem, parem non eſſe ubique altitudinem, quà incipiunt, humiliores ſunt, quà finiuntur, miteſcunt, intermediæ Alpes pleriſq; locis altiores ſunt. Solinus *Veſulo* monti, unde Padus oritur, maximã altitudinem tribuere videtur, eundem *exuperantiſsimum* inter Alpium juga nominans. *Lepontias* Alpes ſummas eſſe volunt alij, hoc argumento, quòd inde ex monte Adula, in omnes orbis plagas, nobiliſsimi Europæ fluvij oriantur & defluant, ſed idem in alijs quo-

que montibus cerni, oſtendit *Simlerus com. de Alp.* Rhæti ſuas Alpes omnium altiſsimas eſſe contendunt. *Mela lib. 3. Montium altiſſimi Taurus & Rhetico, niſi quorum nomina vix eſt eloqui ore Romano.* Valleſiani in ſuarum gratiam, ſuperioribus litem movere non vererentur.

Nos eas Alpes alijs altiores eſſe credimus, quarum cacumina ſemper nivibus candent, quaſq; cum Polybio lib. 3. *Infames frigoribus Alpes*; vel cum Juſtino hiſtor. lib. 24. *invicta juga & frigore intractabilia loca*; aut cum Silio lib. 3. *clauſas nivibus rupes*, & hyemis, tempeſtatum ventorumq; domum, nominare licet: Illæ enim ad mediã aëris regioné magis accedunt, unde ut alijs frigidiores, ita & altiores ſunt. Non hîc moramur, quod de Olympo Solinus refert, aram in ejus cacumine Jovi dicatam eſſe, cujus altaribus ſi qua de extis inferantur, nec difflari ventoſis ſpiritibus, nec pluvijs dilui, ſed volvente altero anno, cujuſmodi relicta fuerint, ejuſmodi reperiri; literaſq; in cinere ſcriptas uſq; ad alteram anni ceremoniam permanere; cùm hæc poëtica figmenta redoleant.

CAPUT VII.

De Alpium admirandis.

SUperiori capite Alpium ὁμωνυμίαν,

συνω-

συνωνυμίαν, ἐτυμολογίαν, longitudinem, latitudinem, & altitudinem vidimus: Prætereunda verò nobis non videntur quædam de Alpibus memoratu digna. Nonne harum altitudo ſtupenda animos noſtros percelleret? Numquid illarum longitudo latiſsimè diffuſa, in ſui admirationem raperet? Quis non miretur, quibus fundamentis tanta moles nitatur, aut in quem uſum altiſsima hæc juga natura extulerit? Nonne aſpicientibus vicina illa cœlo cacumina, egregias illas naturæ pyramides, vaſtaq; orbis amphitheatra, aliquis ſtupor incuteretur? Quis non alpeſtrium itinerum difficultates & pericula cernens, expaveſceret? Nos *Alpes*, avium diverſarum caveam, variarum ferarum receptaculum, foſsilium multorum fodinam, armentorum paſcua, piſcium vivarium, apum alveare, fontium fluviorumq; matrem, tempeſtatum prognoſtica, hominum ſeminarium, affluentemq; lacte & melle terram, nominare poſſumus. Sed in ſpecie quædam Alpium admiranda videamus.

Memorabile ac mulis populis ignotum, quod maximè verno tempore, in nudarum arboribus Alpium declivi accidit, cùm liqueſcunt & emolliuntur nives; tunc enim levi de cauſa conglomeratæ ex alto nives decidunt, quæ ubi propter volui magnitudinem ſimul ſubſiſtere non poſſunt, hinc inde diffunduntur,

 ita

ita ut quidquid fuerit obvium, ſecum abripiat, & ad imos montium pedes deferat. Rhæti *Labinas*, ſine dubio à *labendo*; Germani corrupta voce *Lauvvinen*, & Helvetij gal. linguæ *Levantze*, aut *Valantze*, à *valle* (quòd conglomeratæ illæ nives, in valles uſq; à ſummis montium jugis decidant) vocant. Sed de his fuſiùs *Daniel Eremita in Deſc. Alp. Stumpfius lib. 9. Simler. com. de Alp. Guler. de Rhæt. Sprecher. pall. Rhæt. Hotting. meth. leg. hiſt. Hel. p. 236.*

Reperiuntur in Alpibus induratæ glacies, cryſtallum referentes, de cujus ortu diſſentiunt Authores: vehementiore gelu fieri ex nive vel glacie author eſt *Plinius lib. 37. cap. 2.* Succum intra terram condenſatum ſtatuit *Agricola lib. 6. foſſ.* prior tamen amplectenda ſententia videtur. Non tantùm id nomen poſtulat, ſed & loci natales, invenitur enim in iis ubi hybernæ nives ſunt, in Alpium adeò invijs, ut plerumq; fune pendentes eum attrahant, ſicut ait *Ionſtonus, in ſua Thaumat. nat. pag. 149.* Duorum generum cryſtalli in Alpibus reperiri docent *Munſt. coſm. lib. 3. & Simler. deſc. Vall. lib. 1. & com. de Alp.* Primum genus eſt candidum & pellucidum, illudq; præſtantiſſimum; Alterum ſubobſcurum, nonnunquam crocei, aut alterius coloris, quandoq; purpuraſcens; unde à quibuſdam pro Amethyſto gemma venditur.

Diverſa autem eſt harum cryſtallorum magnitudo,

gnitudo, ferunt enim aliquando integras & non vitiatas ponderis quadraginta librarum, aut etiam quinquaginta reperiri: refert *Frey adm. Gall. cap. 9. In Gallicis Rhætorum & Helvetiorum Alpibus cryſtallum ſive nivem ſexangulam creſcere, altam, latamq; duos treſq; pedes, ita ut Carolus Paſchalis Regis Chriſtianiſsimi ad Rhætos legatus tale cryſtalli fruſtum tribus millibus aureorum emerit.* Cryſtalli mirabilia ſunt, quòd, cum tempore, ab arenis, terra, lapidibus, alijſq; ſordibus per ſe purgetur; quòd à ſolis calore liquari nequeat ob ſummam frigoris intenſionem; quòd ex ea diutiùs in ardentiſsimis fornacibus liquata, egregij fiant calices, quòd tandem vertiginis hoſtis putetur, appenſa & pota; *Platter.*

Varij generis lapides eoſque admirandos producunt Alpes. 1. Sunt multis locis lapides quidam nigri, qui metallorum inſtar è terra effodiuntur, maximè apud Sedunos & Siderianos, vulgus *Steinkolen* vocat, alij *carbones bituminoſos*, hi ad ignis uſum, carbonum ligneorum inſtar adhibentur; hodie ex illis calx optima conficitur. *Siml. deſcr. Vall. lib. 1.* 2. In prætura Plurienſi, in montibus ex adverſa Mairæ fl. ripa, lapis eſt, ex quo antiquitus (atteſtante Plinio lib. 36. c. 22.) lebetes (*Lavezzi*) coquendis cibis utiles, aliaq; vaſa tornari ſolent; quæ ad circumvi-

cinas regiones magna quantitate devehuntur. *Sprecher. Pallad. Rhæt. lib. 10.* Ea dicitur eſſe ſaxi illius natura, ut venenum injectum ad ignem ebulliat & rejiciat. *Simlerus de Repub. Helvet. lib. 2.* 3. In præfectura Sanenſi ditionis D. D. Bernenſium, in monte ſaxoſo, vulgò dicto *Doronaz* (fortè ab herba Doronico) lapilli ſubalbidi maximo numero, ſabuli inſtar, reperiuntur, qui ita ſunt comparati, ut in oculos immiſsi, eos expurgent; eandem habentes efficaciam, quam ſemini *Orvalæ* tribuit *Antonius Mizaldus*, utiles ſiquidem ſint illi lapilli ad excutiendam oculorum caliginem, & ea quæ in illos inciderunt, educenda. 4. Sunt quoque in eadem præfectura igniarij ſilices optimi, in magna quadam rupe, colore nigri, & duriſsimi, ad catapultarum rotatarum uſum perutiles. 5. In monte fracto, apud Lucernates, eſt quædam ſpelūca, ubi naſcitur lapis Morochtus, vulgus ſuâ linguâ *lac lunæ* nominat, quem ſuperſtitiosè & ſtultè ſalutarem eſſe perhibent, adversùs quemcunq; morbum, ægroti cujuſvis, propter quem expreſsè ipſius nomine à ſpelunca petatur. *Simler. MSC.* Extat meatus ſive caverna in quodam monte Abbatiſcellano, in quum ſi quid conjicias, ingentes ventorum procellæ, non ſine vi maxima inde proveniunt, teſte *Vadiano* viro doctiſsimo, & harum regionum experto. *Schvvizer. in deſcr. Helv.*

Omnis

Omnis ferè generis plantas in magnis montibus naſci memoriæ prodidit *Theophraſtus*, ob locorum varietatis rationem, ſicut ait *Simler. com. de Alp.* hîc nihil opus uberrima, ad alenda omnis generis armenta & pecora, commemorare paſcua, in quæ ſolutis nivibus ſtatim deduci poſſunt. Nihil hîc de venenatis & noxijs herbis, Napello, Aconito, Thora (quam Valdenſem nominant) & alijs ejuſmodi, ſumus dicturi; quarundam tantùm ſalutarium meminerimus.

ScorZonera haud vetus planta eſt, primus eam *Matthiol. lib. 2. cap. 137.* deſcripſit. Inventa in Catalaunia à ſervo Aphro. contra viperarum morſum præſentaneum eſſe remedium, idem qui invenit, oſtendit; ſuccum haurire neceſſum eſt, illi qui effugere conatur. In Alpibus creſcere Scorzoneram teſtatur, experientia, imò quinque illius ſpecies obſervavit *Cluſius. ſtirp. pan. lib. 4.* Promiſcuè quoquè videas in magno illo naturæ horto Gentianam, Elleborum album, Angelicam, Seſeli, Siler, cirſium, linguam cervinam & alias de quibus apud Botanicos, maximè autem apud Geſſnerum, & Cluſium. Refert *Frey. cap. 8. ad gal.* in monte Pila altiſsimo, unde fluvius Dorbius profluit, frequentem latiſsimo folio plantam naſci, altera parte candicantem, & ab incolis deſertam vocatam (*cacalia* fuerit forſan aut *Petaſites*). In montibus altis, locis deſertis, ac

ſecus

ſecus vias provenit Sylibus, ut ait *Simler.* quã vulgò Carlinam, alij teſte *Dodoneo*, Leuçacantham, vocant, cujus capitula carnoſa, calice, floribus ac ſemine reſectis, ſuave edulium præbent. Qua ratione venenis omnibus reſiſtat, & alijs morbis proſit vide *Dodon. Pemp.* 5. *l.* 5. *cap.* 8. Apud Rhætos maximè pullulat copia *Doronici* herbæ (cui nonnulli falsò vim deleteriã tribuunt, ſi expertis medicis, *Geſſnero, Bauchino, Camerario*, & alijs credimus) hac rupicapræ delectantur, unde Montani, *rupicaprarum radicem*, Gemßwurtz / nominant teſte *Cluſio Stirp. pan. hiſt. p.* 525. Venatores paſtoreſq; montani, hac adverſus vertigines, non minùs quàm *Auriculæ* urſi radice, & ad roborandas vires utuntur. *Frey. adm. Gal. cap.* 9. Reliquum, quod eſt de herbis & fruticibus Botanicis, relinquimus: de arboribus & aquis alpinis alibi dicemus.

Animalia varij generis Alpinæ regiones alunt non minùs quàm planæ, imò firmiori corpore, & fortiora, quod exemplo cervorum & equorum alpinorum oſtendit *Simler. com. de Alp.* ibi quoque boves maximi, & vaccæ prægrandes viſuntur, tantæ ferocitatis, ut ne lupi eas aggredi quidem audeant, refert *Geſſner. de Quadrup.* An. 1551. in Rhætia inter Duriam & Velcuriam vaccas ex duobus pagis in pratum eductas tantum iniviſſe certamen, ut nonniſi viginti quatuor cæde ſopiri potuerit.

rit. Quemadmodum verò *non omnis fert omnia tellus*, ita etiam in Alpibus quædam animalia degunt, quæ alibi non facilè reperiuntur.

Mures Alpini, ſeu Glires (Gall. Marmottes aut Marmotaines, Germ. *Murmelthier* vel *Murmentle*) autumno cavernas ſubeunt, ubi in extructis ex fœno, ſimilive materia, cubilibus per totam hyemem, erinaceorum inſtar conlobati tam graviter dormiunt, ut vel ex cavernis extracti priùs non excitentur, quin per aliquod tempus ad ſolem aut ad ignem fuerint expoſiti: refert *Frey*. N. Viri D. de Schavvenſtein, regio apud Lugdunenſes Rhætico præſidio Præfecti juſſu, ex altiſsimis Rhætiæ montibus, advectos iſtius generis mures, nonniſi apparente vere fuiſſe excitatos. Miro in colligendo fœno molimine utuntur. Unus humi ſtratus, pedibus erectis, ſupinus jacet, in quem, tanquam in quoddam plauſtrum collectum fœnum conjiciunt cæteri, qui ſic onuſtum, apprehensâ mordicùs caudâ, in ſubterraneas cavernas trahunt. Quomodo autem apud Rhætos ſalſa illorum caro reponatur, & quo artificio in valle Telina capiantur, vide *Geſſner. De his muribus agunt Plinius lib. 8. cap. 37. Matthiol. in Dioſcor. lib. 2. cap. 63. Munſt. lib. 3. coſm. Simler. com. de Alp. &c.*

Ex caprarum ſylveſtrium genere ſunt *Ibices* (Capricornos vocant quidem, Germ. *Steinbock*)

bock) in Alpibus; Naturâ frigus requirunt, cæcæ alias futuræ: Magni ponderis cornua ad dorſum reclinantur, eòque majoris, quò grandior procedit ætas: vetulis viginti circiter in ijs nodi increſcunt, & tum bina ſedecim librarum pondus excedunt; Nulla eſt tam aſpera rupes, quam ſaltu non vincant, ſalientium ſi excipere poteſt ungulas, ipſum aſperum parietem ſcandere poſſe, quidam prodidere: referunt venatores, morituros præaltam conſcendere rupem, ibi altero ad parietem cornu innixos perpetuo ambitu circumire, donec attrito moribundi corruant. *Jonſton. ex Geſſnero.* Ibex fœmina, Germanis *Ibſchgeis* dicitur. *Simler. de Alp.*

Rupicapræ (feras capras *Græci*; Germ. ein Gembs vel Gemß; Alpinas capras quidam nominant) non quidem ſumas ita incolunt rupes, ut *Ibices*; Nec earum tanta eſt ad longè ſaliendum agilitas. Videantur de his *Simler. de Alp. Munſter. lib. 3. &c.* conſulatur quoq; *Plinius lib. 8. cap. 53. & lib. 11. cap 37.* Teſtatur Frey, montanis in hiſce capris Germanicum Bezoar reperiri paulò ſupra ventriculum, ijſdem viribus, quibus aut Orientales, aut Indiæ Occidentales ſuum Bezoar celebrant; Singulariſſimum ſiſtendæ dyſſenteriæ promovendæq; parturitioni, eſt remedium.

Lepores quidam minores ſunt in Alpibus, qui hyeme maximè albeſcunt, ut habet *Geſſnerus,*

nerus, iſtius rei cauſas vide apud *Simler. de Alp.* Alij dicunt, candidos non dari lepores, ſed tales hyeme apparere, dum nivibus tanquam alba veſte teguntur. *Ut annotat Clariſſ. D. Huldericus.*

Ingens *vulturum* in *Alpibus* præſertim eſt copia, quibus hoc præter cætera, ſingulare eſt, quod nec pennati, nec lanati, nec pilos, villoſq; habeant, ſed neſcio, quid medium inter hæc omnia; monente magno *Scaligero.*

Præterea nuſquam ferè niſi in Alpibus, aut altis montibus inveniuntur *Urogalli*, quorum majores *Tetraones* Plinij eſſe creduntur, Germanis *Orhan*, vel *Urhan*, & *Groſſer Bergfaſan*; montani Phaſiani nominantur. *Simler. de Alp.* De *Urogallorum* coitu portentoſa ſcribit *Encelius lib. 3. de lapid. cap. 54.* Gallus quippe hujus ſpeciei ſperma ex ore, coitus tempore, in vere excreat & evomit, & voce magna gallinas ipſas advocat, quæ ſperma ejectum ore legunt ac deglutiunt, ac tali modo concipiunt. Illas poſtea Gallus comprimit, & quaſi ratum facit, ſemen comeſtum. Super quas Gallinas non aſcendit, illæ ova hypenemia pariunt. Sunt quoque alia duo ſylveſtrium Gallinarum genera candida, quæ in Alpibus potiſsimùm degunt. Aliæ, *ein Grügelhan*, & aliæ, *ein Spilhan*, germanicè vocantur, teſte *Simlero*; videatur & *Munſter. coſm. l. 3.*

Ingentem *Apum* in Lithuania & Podolia copiam

copiam eſſe teſtatur *Olaus Magnus*. Non abhorrent ab Alpibus apes, quæ ibi feliciter proveniunt; earum copiam facit paſcuorum ubertas, odoris ſuavitas, florum abundantia, & ſaporis deniq; jucunditas, ut loquitur *Ionſt, Thaum. pag.* 343.

Alpes *metallis* non carere oſtendit *Siml. de Alp.* afferens cauſas, cur Helvetij rem metallicam negligant. Apud Rhætos metallicas argenti, cupri & plumbi fodinas *Sprech. Pall. Rhæt. lib.* 9. & Apud Vallelianos *Munſter. coſm. lib.* 3. docent.

CAPUT VIII.

De Alpibus in ſpecie.

HActenus de *Alpibus* in genere: In ſpecie quædam nobis dicenda ſunt. Cùm verò multa *Alpium* nomina in veterum monumentis occurrant, diverſas earum fuiſſe partes, credendum eſt: Aliæ enim ſunt pro locorum diverſitate, Alpes *Maritimæ*, ſeu *Liguſticæ*, aliæ *Cottianæ, Iuliæ, Grajæ, &c.* De quibus apud Simlerum & alios. Nos earum Alpium ſpecialiter mentionem ſumus facturi, quæ huic operi illuſtrando inſervire videbuntur.

Varia autem Alpium nomina deſumuntur vel à Dijs; ut mons Iovis &c. vel à Divis; ut mons S. Bernardi, Gotthardi &c. vel à Ducibus

bus & claris viris, ut Alpes Iuliæ à Iulio Cæſare, &c. Vel à populis illas incolentibus ut Rhæticæ Lepontiæ, &c. Vel à ſitu, alijſque circumſtantijs ut oſtendit *Simler. com. de Alp.*

Alpes Penninæ, Peninæ, vel Pœninæ (ſic enim varia Authorum ut lectio, ita & vocis explicatio) ab Hannibalis Pœnorum Ducis tranſitu dictæ ſunt, ut *Plinio lib. 3. cap. 17. Marcellino lib. 15.* & veterum pleriſq; videtur. Alij *Penninas* quaſi *Pinninas*, à celſi cacuminis, quo cæteras Alpes ſuperant, eminentia, dictas cenſent: *Pinna* enim latinâ linguâ, & *Pinne*, antiquâ Saxonicâ, & adhuc Belgicâ ſignificat quidvis acutum & elatum, cacumen, ſummitatem, cuſpidem, ſpiculum, aculeum, Gallicè *la pointe de quelque choſe*: *Pennum*, inquit ex Varrone Nonius, acutum Antiqui dicebant. Priorem opinionem reijcit *Livius* his verbis: *Neq; herculè montibus his à tranſitu Penorum ullo Veragri incolæ jugi ejus norunt nomen inditum; ſed ab eo quem in ſummo ſacratum vertice penninum montani appellant.* Ad hæc annotat *Cluverius* lib. 2. cap. 4. ant. Germ. *Si proprium Dei nomen fuit Penninus, quomodo ab hujus primitivo vocabulo derivatũ eſt Alpium cognomen* Penninum? *Nulla certè grammatica ratione; proinde verum genuinumq; nomen Dei fuiſſe* Pen *& Romano ori* Pennus, *à quo jam rectè derivatur Penninus.* Jovem autem Deum illum fuiſſe, oſtendit idem Cluverius lib. 1. cap. 26. Niſi quis dicere malit, Deum illum fuiſſe

 paſto-

paſtorum Deum, qui dicebatur *Pan*, & forſan à Veragris *Pen*, de quo Virgilius:

Pan curat oves, oviumq; magiſtros.

Veriſimilior autem eſt Livij ſententia, quâ à *Penno*, *Penninæ* Alpes denominatæ ſunt: Ex *Polybio* enim *lib.3.* apparet, Hannibalem per *Allobrogum* fines, aut Vocontiorum, id eſt, per Delphinatum tranſiviſſe, ut ait Sabellic. Enn. 5. lib. 1. Ubi verò Alpes *Penninæ* ſint, diverſum ſentiunt Authores. *Penninas* apud *Salaſſos*, *Plinius & Strabo* oſtendunt, & cùm ſupra *Auguſtam prætoriam* (Germ. Augſt/ Ital. Aoſta) duæ per Alpes viæ ſint, huic quæ ad orientem eſt, & ad Veragros ducit, *Pennini* nomen tribuunt. Meridiem magis verſus, Jovius & Alciatus locant *penninas*, ille ubi mons *Cineſius* (mont çeniz) hic ubi *Druentia*: Sed utrumque *Simlerus* refutat. Ubi autem ſint, ex *Livio* non eſt obſcurum, qui *Pennini* jugi incolas *Veragros* nominat. Dicimus itaque has Alpes eas eſſe, quæ ab *Octoduro* (Martinach) *Auguſtam prætoriam* verſus porriguntur, *ſummumq; Penninum*, de quo Antoninus, eum eſſe montem, quem multi ſuperioris & noſtræ ætatis ſcriptores, communiter *montem Jovis* (mont-jou) vocant; aut ſecundùm *Tſcudum, Simlerum, &c.* hodiernamq; appellationem *Mons S. Bernardi major, monte maggiore di S. Bernardo, Grand S. Bernard*; *Pintzgeuu* interpretatur *Lazius*. Malè *Jovius lib. 15.* Alpes S. Bernardi olim à Græcorum tranſitu

Grajas

Grajas nominatas cenſet. Veteris nominis, *Pennini* apud *Salaſſos* veſtigium manet, in valle ab incolis *Pelinna* dicta, quæ Auguſtâ prætoria, ſeu Salaſſorum ad *Penninum* ducit. *Valleſianorum* vallem eſſe opinatur *Rhenanus*, ſed ſitus hoc non patitur. Exiſtimat Viterbienſis chron. par. 11. Hannibalem per Alpes *Pyrenæas* (pro penninas) ubi *mons Jovis* nominatur, igne & ferro iter ſibi aperuiſſe. Credit quoque *Luitprandus Ticinenſis* per Alpes *Penninas* in *Italiam* veniſſe *Hannibalem*, ſcribens *Arnulphum* Imperatorem, per Hannibalis viam, quam *Bardum* dicunt, & *montem Jovis* ex Italia domum reverſum. Scribit & *Jovius* apud Bardum, literas cotibus inſculptas oſtendi, monimentum Hannibalis, qui hac Alpes trajecerit. Eſt autem *Bardum*, vicus inter *Eporediam* (hodie Jurea) & *Auguſtam Salaſſorum*, ubi vallis arctiſsimè coit, & ferè clauditur, Germani, *Imbart*, vocant, cùm ergo hic Hannibalis monimenta oſtendantur, graviſsimi tamen Authores alia via in *Italiam* Pœnum tranſiviſſe tradant, cenſet *Merula*, ejus exercitum in varia agmina diviſum, pluribus locis trajeciſſe. *Penninos* ad totum Valleſianorum tractum extendit *Cluverius lib. 2. c. 6.* Unde illorum regionem *Penninam vallem* nominat; ſed quod pace tanti viri dixerim, illas abſque ulla Veterum authoritate orientem verſus nimium extendit, ſicut *Jovius & Marlianus* nimis ad meridiem, cùm

enim *Summum Penninum*, majorem S. Bernardi montem eſſe conſtet; probabile ſatis eſt, eas eſſe, quæ ab utroq; *ſummi Pennini* latere exiſtunt, & valles efficiunt, ex una parte *Octodurum* uſque, ex altera *Salaſſos* verſus, aut ſaltem non longè ab illis.

De ſummis Alpibus.

Varia quoque habent Authores de Alpibus, quas *Summas* vocat. *Cæſar. lib 3.* ſcribens, *Antuates, Veragros, Sedunoſq; à finibus Allobrogum, & lacu Lemano, & flumine Rhodano, ad Summas Alpes pertinere.* Arridet hic *Simleri* ſententia; arbitratur ille nomen *ſummi* apud Cæſarem, non aliquod proprium ſignificare nomen, quo aliquæ Alpes ab alijs diſcernantur, ſed eſſe appellativum, ut Gramatici loquuntur, & idem eſſe ac τὰ ἄκρα τῶν Ἀλπέων, vel *Alpium culmina*, ut dicuntur Cæſari; ſic vocat *Livius ſummum verticem, & Antoninus, ſummum Penninum, ſummum pyrenæum, &c.* Atque ſic *ſummarum Alpium* appellatione voluit *Cæſar*, *Alpes penninas*, ſecundùm *Rhenanum*, aut quæ ſunt inter *Sedunos & Veragros*, ut generaliùs loquuntur *Alciatus, Marlianus, Iovius, Cuſpinianus*, & alij. Errant verò *Glareanus, Tſchudus, Stumpfius & Leander*, qui ſummas Alpes locant, ubi in omnes mundi plagas, eximia flumina evomuntur, ſuamq; trahunt originem. Qualis eſt mons *S. Gotthardi*, cum ſuis vicinis, vide fuſiùs *Simler. com. de Alp.*

Quo-

Quoniam verò *Alpes Penninæ*, maxima ex parte ad Valleſianos pertinent, nos illis aliarum Valleſiæ Alpium quædam adjungemus nomina, prout hodie pronuntiantur.

E regione Brigæ viſitur, mons *Sempronius* aut *Scipionis*, hodie Germ. *Simpelberg.* Gall. *S. Plomb.* Ital. *Sampione*: à quodam Romano duce nomen accepiſſe conjectura eſt: *montem Brigam* à proximo vico nominavit *Marlian.* Ex hoc monte quà Brigam reſpicit fl. *Saltina* quà verò Italiam fl. *Athiſo*, oriuntur; per hunc montem ad Lepontios tranſalpinos iter eſt; videantur *Munſt. l.3. & Simler. in deſcr. Vall. lib.1. & com. de Alp.* Non longè à Sempronio ſunt montes dicti, vulgò *Paſſes & Matter*; de quibus *Munſt.*

In valle Pennina eſt mons *Arola* omni tempore glacie abundans, ut inquit *Mercator.* Ad *S. Mauritÿ* meridiem conſpicitur mons ſummè altus, nivibus & glacie perpetuò albeſcens, accolis vulgò dictus, *la dent de midy*: ad ſeptentrionem, ex illius regione, eſt alius quoq; editiſsimus, vulgò *la Dent de Morcles*, à pagulo in montibus illis dicto, *Morcles.* Ex eadem parte Ardonium & Sedunum verſus aſcendendo, montes *Bernatum* ditionem à Valleſianis diſtinguentes, generaliter ſub nomine montis *Sanetÿ* comprehendit *Guillim.* Germ. Sanetchberg, vel Sanetzberg, à valle Sanenſi.

Ad ſeptentrionem *Sideriani* conventus eſt mons *Sylvius* dictus Auſtelberg; ſecundùm *Mercatorem*. Sylvium tamen alibi collocat *Simler. deſc. Vall. lib. 1.* cùm ait Mattiam vallem, in conventu Veſpiano, incipere à monte *Sylvio*, per quem iter eſt ad Salaſſos & Ajazam vallem, *das Kremertal, &c. com. de Alp.* Apud Sedunos mons eſt, quem quidam Sylvium nuncupant, Salaſsi Roſæ nomen ei impoſuêre; in hoc monte ingens eſt glaciei perpetuæ cumulus. &c. *& alio loco*; per juga montis Sylvij, quem noſtri *Gletſcher* vocant, duo ſunt itinera, unum ad Salaſſos, alterum in vallem Seſsitis.

Supra thermas *Leucenſes* (Leuckerbad) montes & præruptæ rupes extraordinariæ altitudinis conſpiciuntur: dicuntur vulgò *Lœtſch*, aut *Lœtſchemberg*, *& Gemmi*, hunc *Guillim*. Gemmium vocat, unde *Dama* aut *Dala* fluviolus oritur: per hujus montis rupes iter arduum ac horridum factum eſt, per quod ex valle Frutingenſi (Frutingerthal) in illas thermas deſcenditur: hoc iter æſtate quidem frequentiſsimum; hyeme verò imperium eſt: illius autem tanta eſt altitudo & aſperitas, ut non malè quidem *Gemmium* à gemitu nominatum putent. *Simler. deſc. Vall. lib. 1. Munſter. coſm. l. 3.* Specialia uniuſcujuſq; montis referre nomina difficile nimis, imò mihi illorum ignaro impoſsibile.

De Lepontijs Alpibus.

Inter Alpes non ultimas tenent, quas veteres *Lepontias nominant: has ſic deſcribit Marlianus. Fuerunt illæ, ex quibus Rhenus inter fines Sedunenſis & Curienſis diocæſium oritur, quas Lepontias Cæſar & alij ſcriptores appellavere: nunc D. Gotthardi, ac Divi Nicolai dicuntur.* Merulæ dubium non eſt, eas comprehendere omnes Alpes, à Rheni fontibus ad Rhodani uſque ſcaturiginem, ubi hodie *Levantinæ, Brenniæq;*, quæ *Palenza* dicitur, incolæ; ad quas *Criſpaltus & Lucumonis* mons, altera parte pertinent; à *Lepontijs* populis nomen accepiſſe credibile eſt, antiqui nominis veſtigium manet in valle, per quam *Ticinus* fluit, quæ *Levantina* quaſi *Lepontina*, Italis dicitur, accolis verò *Livinerthal* vel *Levantinerthal.* Iovius has minores Lepontias vocat, ad earum differentiam, quibus à lacu Comenſi per *Clavennam, Curiam Rhætorum* itur, quas *majores Lepontias* nominat. *Alciatus* in Suitenſibus, quà Glaronam ex Bilitionis caſtro rectà tenditur, *Lepontias* ſtatuit, ſed anguſtè nimis. Sub Lepontijs mons altiſsimus *S. Gotthardi*, eſt, per quẽ ab Uranijs Helvetijs in Italiam traijcitur, hæc via duobus locis maximè periculoſa eſt; 1. In *ponte tremente*, ſic enim vocant, in aſcenſus, quà Italiam ſpectat, ferè medio; unde ad cacumen uſque, nihil niſi nuda rupes, cum nivibus & multa glacie; dicitur verò *pons tremens aut tremulus*, non quòd ipſe

tremat, ſed quòd montem aſcendentes viſo præſenti periculo, tremere incipiant. 2. Ex altera parte, viſitur *vallis infernalis* ubi ſupra Sillinium, pagum Uraniorum, juxta *Urſam* fl. & propè Urſarium vicum, pons eſt, quem Diaboli aut inferni pontem (vulgò die Teufſelsbrug) nominant: hujus meminit *Platina*, in vita Pij 2. dicens eum ante pontificatum, tempore Concilij Baſileenſis ex Italia, per *Inferni pontem*, Lucernæ lacum, Helvetiorum campos, Baſileam tandem perveniſſe, de his vide *Iovium. lib. 15. Simler. com. de Alp. Vigener. com. in Cæſar, &c.*

Hic mons *S. Gotthardi*, multis verticibus conſtat, inter quos habetur, *Mons Furcæ*, Germ. die Furcken, à bifurcato, & in duos vertices diviſo ſummo jugo, nomen habet. Hic mons aſper eſt valdè, nec inhabitatur, limes eſt inter Uranios & Valleſianos, & ex eo Rhodanus oritur. *Munſter. coſm. lib. 3.* refert olim vocatum *Iuberum, & Coatium*, aut ſecundùm alios *Urſellum*. Non longè ab hoc eſt mons *Grimſel* aut *Grimſula*; continuus eſt Furcæ, & ſub Lepontijs quoque comprehenditur: Vallem Haſelam ſub ditione D. D. Bernenſium, à Valleſianis dividit; iter admodum arduum & aſperum eſt per Grimſulam. Inter Lepontias quoq; numeratur mons *Lucumonis*, (Germ. Luchmanier) hoc nomen à quodam *Lucumone* Tuſco accepit: dicitur etiam Mons S. Barnabæ,

nabæ, ubi eſt rupes Cadelin, de qua poſtea cap. XI. hic mons Rhætos à Lepontijs diſtinguit.

De Alpibus Rhæticis.

Succedunt Alpes Rhæticæ, à Rhætis populis eas incolentibus, dictæ: de his apud veteres frequens mentio. Tacitus hiſt. lib. 1. *Rhæticorum jugorum* meminit, hos montes *Merula*, à Como Veronam uſq; extendit. *Rhæti* (inquit Strabo lib. 4.) *ad Italiam ſpectant ſupra Veronam & Comum.* Dicit *Marlianus*, Alpes Rhæticas agro Tridentino adjacere, ut & Veronenſi, quibus ex Italia in Sueviam & Auſtriam iter eſt. Plurima autem ſunt Rhæticarum Alpium juga, inter ea principem locum tenet, ſecundùm pleroſque, mons *Adula.* Strabo lib. 4. ἀδούλαν Alpium partem facit: Guarinus in Strabonem vitioſè legit *Diaduellam.* Ex hoc monte Strabo & Ptolomæus Rhenum deducunt; illius ſummitas vocatur Germanis *der Vogel, aut Vogelberg*, Rhætis *colmen del olcello aut ocello, vel Monſted del vecello*, Italis *monte del Vccello*, ut annotat D. Gaudard. ſecundùm alios mons *S. Bernardini*, per quem à Rhætis Bellizonam itur, *Bralium* vocat ſimplicitas vernacula, ut ait apud *Siml. Alciatus. Vuillichius in Tacitum*, accolis dici, Etzel, refert; non oportunè in lacus *Larij* deſcriptione, *Grajas* appellari *Jovius* ſcribit. Sprech. Pall. Rhæt. lib. 7. montem *Aviculam* vocat, unde Rhenus poſterior

oritur: in loco ſcaturiginis quondam ſacellum fuit Nymphis dicatum, cujus adhuc veſtigia cernuntur, referente eodem *Sprech.* Sunt & alij, qui *Adulam* ſub Lepontijs collocent, inter quos eſt *Vigenereus*, qui Gotthardi, Criſpaldi, Lucumonis montes ſub Adula comprehendit, & Adulam aut Adyam, ut etiam legit *Alciatus*, inacceſſum ſignificare dicit. Sic *Vuillichius: Adula ita monti S. Gotthardi connectitur continenti quidem jugo, ut ſit ſummarum Alpium veluti brachium aut cornu.* Guillimannus quoq; Adulam ſummarum Alpium ſive S. Gotthardi orientalem partem facit. Parùm verò refert hoc, cùm *Alpes Rhæticæ & Lepontiæ* vicinæ, imò conjunctæ ſint.

Splugæ aut Spelugæ mons (à Spluga vico celebri in primo Rhætorum fœdere) Adulæ proximus eſt. Hujus mentionem facit *Jovius lib.15.* Latinis ſcriptoribus *Urſulus vel culmen Urſi*, Rhætis, *colmo del Orſo*, Germanis *der Urſeler oder Splugerberg*, Vigenereo *S. Bernardini* mons, quibuſdam etiam *Avicula*, dicitur. In hoc monte columnam Iulij Cæſaris oſtendi, ait *Simler. com. de Alp.* Ad illius radicem fl. Liro oritur vallem Clavennenſem interſecans; huic valli ad orientem adiacent montes, *Furcula & S. Jori.*

Rhætico mons inter altiſsimos à *Mela lib. 3.* nominatur; eum in ſinibus Rhucantinorum collacat *Mercator*: à Rhæto Tuſcorum Duce, deno-

denominatum vult *Simler. com. de Alp.* Tſchudus Prättigöwerberg appellat, qui in Helvetia eſt, de eo ſic in Tacit. Germ. Althamerus. *Rhætico mons, apud Pomponium Melam, eſt jugum illud Rhætiæ primæ inter fines Curienſium & Valleſianorum, Helvetijs imminens, cui adhærens vallis vetuſti nominis reliquias ſervat: vulgò enim Braetigovv (vicum habens Ienatium) id eſt Rhætorum ager, pagus aut vallis pro Rheticone appellatur, puto inſuper Pomponium, Braetigovv, ad Romanæ linguæ figuram in Rheticonem deflexiſſe, dicitur præterea vallis Montaſum à Comitibus de Sonnebergo, quibus paret.* Secundùm longitudinem hic mons extenditur uſque ad Eſtiones; ab uno illius latere eſt vallis Druſiana, quam mediam ſecat fluvius *Langarus*, qui in altiſsimo Rheticonis vertice (ſelva Rhæta, quaſi ſylva Rhætiæ dicto) oritur, videantur *Sprech. Pall. Rhæt. lib. 9. & Altham.* de varijs Rhæticarum Alpium nominibus.

Supra de Penninis Alpibus locuti ſumus, quæ ſunt inter Valleſianos & Salaſſos: ſunt & aliæ, quas Tacitus juga *Pœnina* nominat, quibus ex Italia in Noricum & Germaniam iter eſt, referente *Marliano.* Loquitur quoque *Ptolomeus* de ποίνοις Alpibus â Penninis diverſis, quæ Italiam à Rhætia ſeparant, ſuntq; inter Rhæticas Alpes & Ocram montem, ad fl. Lyci fines poſitæ: has à Pennone Noricorum Rege, dictas ait *Aventinus*, illas etiam Bojas nominans, addenſque ab eodem Pennone,

none, nuncupatum Penninum montem (unde oriuntur Atheſis & Rhenus) quem vulgò *Venuſticum* dicunt, iſtas autem Alpes his verbis ita deſcribit. *Vindelicia, quam jam Boiariam nominamus, clauditur ab auſtro perpetuis montium jugis, & hoc dorſum à Lyco ad Oenum pertinet, quod ampliùs ſi anfractus ſequeris, centum & viginti millia paſſuum percurrit; quòd ſi hiſce quincuncem demſeris, reliquum eſt recti itineris intervallum. Alpes à Ptolomeo Penninæ (aut potiùs Pœninæ) nuncupantur, ſicut celſiſſimæ undique præruptæ, & abſciſſæ rupes. Cacumina perpetua nive albicant, longè, latè ad quadrageſimum, & ampliùs lapidem à peritis diſcernuntur.* Alpium quas *Aventinus* deſcribit, inquit *Simlerus*, ſumma juga à noſtris nominantur, *de Arliberg oder Albelen* (ab Aquila nomen habent) item *venuſtus mons Binſtermüntz.* Atque, inter *Oenum & Lycum*, iſti montes longè procurrunt, & vallem efficiunt, quæ à Germanis *Inthal*, vocatur: hanc idem *Simler. deſc. Valleſ. lib. 2. & com. de Alp.* Pœninam vallem, (rectiùs Oenina diceretur) quæ à Rhætiæ prolegato regebatur, eſſe ex quadam quę Floreni, in agro Veronenſi, viſitur inſcriptione, arbitratur.

Alpium Helveticarum pars eſt *mons Albius*: jacet is inter *Tigurum & Tugium*; & eſt ubique paſcuus: hujus mentio fit in literis quibuſdam Ludovici, circa annum ſeptingenteſimum. Hunc *Rapertus* Thuricenſis, S. Galli mona-

monachus *Albiſcum* nominat. *Simler.* M S C. Apud Lucernates, mons eſt quidam, Lucernæ urbi imminens, dictus *Mons fractus & Pilati,* ubi eſt caverna quædam, de qua *cap. præced.* & lacus Pilati, de quo ſuo loco. Certiſsima ex hoc monte, tempeſtatum indicia petunt Lucernates annotante *Simlero, com. de Alp.* hunc montem deſcripſit *Geſſnerus.* Si quis plura, ſive in genere, ſive in ſpecie de Alpibus ſcire cupiat; *Simlerum* illas peculiari libello doctè deſcribentem, *Merulam* illius Epitomatorē, aliosq; quamplurimos conſulat. Hodierna diverſorum Argoviæ montium nomina, ad peculiarem locorum deſcriptionem referre opportunius eſt.

CAPUT IX.

De Helvetiæ Sylvis.

DE montibus hactenus; Sylvas quod attinet, tantus eſt earum varij generis numerus, ut omnium nomina, vix quis enumerare aut commemorare queat. Nota ſatis inſignis illa Germaniæ ſylva, quæ communiter *Hercinia,* ab Hercino Germaniæ monte, ut Marliano placet; aut *Hartzinia,* ab Hartz, id eſt, reſina, ſecundùm Ammianum; quibuſdam corruptè *Martiana,* Eratoſtheni *Orcinia;* Germanis *Schvvartzvvaldt,* Gallis, la foreſt noi-

re,

re, dicitur. Aſſerit verò Mercator, illam ſe in Helvetiam uſq; extendere, & *Helvetiæ ſylvas* illius eſſe portionem, ac veluti brachia quædam, quamvis modò hic, modò illic diverſa accipiant nomina. Sylva, quæ propè Zoffingam eſt, dicitur *Bonvaldt*; profert hæc abietes proceriſsimas, centum & triginta pedibus longas, quæ ſecundâ Arulâ, per Rhenum in mare, ad conſtruendos navales malos tranſmittuntur, vide *Munſt. lib. 3.* Reliqua *Argovia* frequentes habet ſylvas, de quibus in ſpeciali illius deſcriptione. *In Valleſia* duarum ſylvarum meminit *Mercator*, unam vocat *Melebach*, propè Arnen; alteram *Perſimvaldt*, propè Perigard: ſunt autem ſylvæ per totam Helvetiam crebræ ſatis, ſive in locis montatis, ſive in planis. Inſignis quoque ea eſt ſylva, quæ per mediam ferè *Vaudi* regionem, longè lateq; porrigitur, dicta vulgò *Jorat*, forſan quia cùm Vaudi editiora loca occupet, & montem quaſi referat, ſit velut alter, aut quaſi minor mons *Jura*. Alias reticeo, quarum communiter nomina ab oppidis aut pagis vicinis deſumuntur. Cùm autem Helvetia, ſive in montibus ſive in planitie varias habeat ſylvas, varij quoque generis arbores alit, de quibus aliquibus aliquid hic dicere, oportunum erit.

Caſtanearum non exiguæ ſunt ſylvæ apud Rhætos, qui ſiccatas adversùs famem, magno pauperum commodo recondere didicerunt: ſi

enim

enim rectè, ac ex arte ſiccatæ fuerint, ſiccæ pariter & elixæ eſui aptæ ſunt, paniſq; ex illis in plebis uſum coquitur, ut ait *Simler. com. de Alp.* Sunt quoque alibi caſtaneæ in Helvetia, maximè apud *Antuates*, & in præfectura Nevidunenſi, ditionis D. D. Bernenſium.

Sunt & *Querceta* varijs in locis, unde quercuum uſus, ob ligni firmitatem, in ædificijs conſtruendis eſt. Sic Berna, in Querceto primò, à Berchtoldo Zaringiæ Duce ædificari cœpta eſt ex quercubus. Glandes mirificè ad ſaginandos porcos inſerviunt, unde magna utilitas; famis quoque tempore, apud pauperes in uſu ſunt. Ligno, in quercu nati viſci, pro amuleto adverſus comitialem morbum nonnulli utuntur, & ſimiliter contra ſanguinis undequaq; eruptiones; ſed exiguo, imò nullo cum fructu aut ſucceſſu, ſicut monet *Dodon. pemp. 6. lib. 4. c. 3.* In veterum quercuum caudidicibus enatum *Polypodium*, apud Medicos magni æſtimatur, & alijs præfertur.

Inter glandiferas arbores annumerat Dioſcorides *fagum*, quamvis Quernæ glandi nihil ſimile fructus habeat. Egregiæ procerarum fagorum ſylvæ, in Helvetia reperiuntur. Lignum ad ignis uſum optimum eſt; illius cineres ad vitri compoſitionem utiles, ſcribit *Petrus Creſcentius.* Interiores, fructus nuclei, ſapore cum levi adſtrictione dulces, feruntur renum ex calculo dolores, ſi edantur mitigare,

&

& ad calculorum ac arenularum faciliorem exitum, prodeſſe; Columbæ ac turdi his delectantur, horum paſtu ſues ſaginantur, muribus ac ſciuris gratiſsimi ſunt.

Inter montanas arbores à *Teophraſto* enumerantur abietes, pinaſtri & piceæ; conſtat autem experientiâ, non ſolùm has arbores in Alpibus feliciſsimè provenire, ſed & in locis planis, illarum enim ſylvæ per totam Helvetiam frequentes ſatis ſunt, verùm montanæ ob majorem materiæ firmitatem, ſunt præferendæ, ſicut oſtendit *Simler. com. de Alp.* pag. m. 322. De varijs reſinis tum aridis, tum liquidis, ut & de pice, vide apud Plinium lib. 16. c. 10. & paſsim. Galenum, Dodoneum & alios, ex conis ſeu ſtrobylis, quidam civis Lauſannenſis, oleum ſtillatitium conficit, quo adversùs varios morbos feliciter utitur. In reſina & pice colligenda maximè dant operam, vallis Galangaſcæ apud Rhætos, incolæ, unde ſe, familiaſq; ſuas alunt, *Simler. com. de Alp.* unde quoque reſinarij dicuntur *Guillim. de reb. Hel. lib. 4. c. 2. p. 430.*

Inter coniferas arbores, non contemnenda videtur *Larix* Theophraſto & Græciæ ignota, Alpibus noſtris propria, quarum ingens copia eſt in ſylvis apud Valleſianos, & Rhætos præcipuè. Illius lignum in tempeſtatibus firmiſsimum, adverſus cariem illæſum, ad ædificia aptum, viſu pulchrum, odoratu ſuave, & con-

tra

tra lepram efficax, habetur. *Reſina larigna*, in officinis Terebinthinæ loco divenditur, quod jam ſua ætate factum *Galenus* refert. Fungus quidam in larice naſcitur, vulgò Agaricum nominatur. *Plinius lib. 16. c. 8.* Galliarum arbores maximè glandiferas ferre Agaricum dixit, ſed fallitur, non enim glandiferæ, ſed coniferæ, & quidem inter has ſola larix, quæ non in Gallia hodierna, ſed in Helvetiæ & Italiæ Alpibus creſcit. Agaricum autem adverſus capitis dolores prodeſſe dicit Plinius lib. 25. c. 6. viſcerum obſtructiones expurgat, lumbricos pellit, alijſq; morbis medetur, ut Medici teſtantur. Obiter hic notandus duplex *Plinij* error. 1. enim folia amittit autumno, quod non cognovit *Plinius*. 2. laricem non comburi igne, dixit idem *Plinius lib. 16. c. 10.* quod etiam de caſtro larigno à Cæſare oppugnato refert Vitruvius: ſed hoc falſum eſſe experientia comprobat, à nullo enim alio ligno magis liquefiunt metalla, ut in Tridentinis montibus videre eſt; omnium *laricis* carbones ferrarijs officinis utiliſsimos ſcribit *Matthiolus*: apud Valleſianos non alia in foci uſum ligna, multis in locis adhiberi tradit *Simler com. de Alp.*

Platanus Italiæ advena & peregrina, ſicut ex Plinio lib. 12. c. 1. videre eſt, in Helvetia communis eſt; illius proprietates vide apud eundẽ, *Plin.* lib. 24. c. 8. *Fraxinus*, ita ſerpentibus infenſa eſt,

ſa eſt, ut nullas illius umbras ferre poſsint *Plin. lib. 16. c. 13.* Experientiâ ſibi compertum ſcribit Plinius, fraxini fronde & igne clauſum & circundatum ſerpentem, per ignem, potiùs quàm per fraxinum, evaſurum. Hinc ſumma naturæ benignitas; floret, antequam ſerpentes egrediantur, nec ante conditos folia demittit, pauci imò nulli ſunt ſerpentes ubi fraxinorum eſt copia, ut apparet quibuſdam in Helvetiæ locis, ubi multæ ſunt fraxini. Sed hæc de arboribus quibuſdam dicta ſufficiant.

CAPUT X.

De Helvetiæ fontibus.

SEquitur nunc, ut pro inſtituti noſtri ratione, quibus fontibus, fluvijs, & lacubus, Helvetia noſtra decoretur, videamus. Nulla ſanè eſt regio, præter Helvetiam, quæ tot aquis gaudeat. Fontibus, amnibus ac lacubus, non eſſe ſimilem Helvetiæ nationem, exiſtimat *Glarean. in ſua paneg.* Lacus enim navigabiles viginti quatuor & ultra fluvij ſex numerantur, fontes verò innumeri. Hujus aquarum crebritatis cauſam indicat *Seneca, lib. nat. quæſt. 3. Conſtat, Germaniam, Galliamq́, & proximè ab his Italiam abundare rivis & fluminibus, quia cœlo humido utuntur, & ne æſtas quidem imbribus caret.* Hoc certè de Helvetia maximè veriſsimum

mum eſt, ut experientiâ patet: Regio etiam ipſa maxima ex parte montana frigidior eſt, & montes quàm ſæpiſsimè nubes, pluvias, aut nives emittentes, attrahunt ita ut rectè dixeris, cum Silio.

Abeunt in nubila montes; aut cum Virgilio.

-- *Sæpè cadunt de montibus imbres.*

Unde Placidius Placentinus, *nubiferas Alpes* vocavit.

Hæc aquarum copia, etſi quandoq;, ob locorum aquis vicinorum inundationes, noxia ſit, piſcationi tamen utilis eſt, irrigandis pratis, atque vehendis oneribus & mercibus oportuna.

Fontes eoſq; innumeros & maximos habet Helvetia, ita ut paſsim obvij ſint (maximè verò in illa valle, montiumque tractu, quæ Emmenthal dicitur) & illos in ſummis montibus reperias. Si quis in præcipuorum Europæ fluviorum origines inquirat, eos in Helvetiorum montibus quærat. Suas Helvetia alijs nationibus communicat aquas, imò ſuas cum illis, ad exteros populos, ſordes amandat. Quoniam verò tot, ſive in planitie, ſive in montibus, fontes reperiantur, dignum eſt, ut, unde oriantur, indagemus. Ab aquis pluvialibus fontiũ ſcaturigines voluêre nonnulli; ſed illæ ſufficere non poſſunt, non rarò enim per multum tempus deficit pluvia, &

quæ infra pedes decem decidit, terram non madefacit, *Seneca* lib. 3. nat. c. 7. In ſiccisſimis tamen locis, puteis in altum actis, per ducentorum & trecentorum pedum ſpatia uberes aquarum venæ inveniuntur. Ex montibus etiam & ſaxis erumpunt flumina, quibus nihil pluviæ conferunt. Ex terra in aquam mutata fontes provenire ſcripſit *Seneca*. Sed contrà faciliùs aqua ob ſuam denſitatem in terram mutari poſſet, ut ait *Jonſt. Thaum.* p. 64. Ex aëris vaporibus in terram concluſis, & eorum frigore condenſatis, fontes naſci, ſenſit *Ariſtoteles*: Quod verò vaporibus eſſet opus ad unici ſaltem fluvij conſtitutionem? & perpetuas dari cauſas neceſſum eſt, perpetui illius aquarum fluxus, ſicut loquitur *Sperling. inſt. phys. lib.* 4. Dicendum ergo per ſubterraneos canales, & terræ venas, inſtar ſanguinis animalium, è mari fontes manare, quibus ſolum mare ſufficit. Sicut autem maris origo à Deo eſt, *Gen. 1. v. 9. 10.* ita mare fontium, rivorum, fluminum hoſpitium, caput & origo eſt. *Eccl. 1. v. 7. omnia flumina properant ad mare, nec tamen mare impletur; quocunq; loci flumina properant, eodē revertuntur properè.* Unde Pſaltes, *Pſal. 104. v. 9.* loquens de marinis aquis, *Terminum oppoſuiſti, ne tranſeant, ne revertatur ad operiendum terram,* poſtea addidit, *v. 10. Qui emittis fontes per valles, ut inter montes ambulent.* Talis ergo eſt fontium à Divina potentia, origo; de aſcen-

ſionis

ſionis modo maxima inter Phyſicos controverſia; vide quæ ex *Thoma Lydiat Anglo* habet *Jonſtonus.* Maximum autem eſt Divinæ Providentiæ beneficium, quòd tot, atque diverſi generis fontibus abundet Helvetia; variè autem illius fontes diſtingui poſſunt: vel enim alij ſunt perennes, alij temporarij; alij frigidi, alij calidi; alij dulces, alij aciduli, ſalſi, ſulphurei,&c. alij ſalutares, alij noxij,&c.

Cùm autem magna hæc in aquis varietas, Divinæ ſapientiæ ac potentiæ ſit index, non mirum eſt tot qualitatibus ac peculiaribus viribus aquas gaudere: probabile quibuſdam videtur, iſtas aquas, alijs atque alijs atomis repletas eſſe, quarum beneficio nunc ſympathiæ, nunc antipathiæ, nunc corruptiones, nunc generationes, aliaq; ejuſmodi fiant. De aquis mineralibus dignus eſt *Sperlingij inſt.phys. lib. 4.* locus, qui hîc adſcribatur. *Parum erat* (inquit ille) *aquam detergere ſordes, gignere fruges, producere olera & arbores. Potiora adhuc potentiæ aquarum ponenda erant exempla. Quid acidulæ, acridulæ, ſalſidulæ, dulcidulæ? Tanta eis ineſt vis, ut calamo ſatis depingi nequeat. Calefaciunt, ſiccant, attenuant, ſolvunt, penetrant, appetitum excitant, ventriculum confortant, obſtructiones viſcerum aperiunt, lapides in renibus & veſica frangunt, homines ex ipſis mortis faucibus eripiunt. Et cùm commemorare vires nihil habeat ſapientiæ, an cauſam rei poſſimus, tentandum. Hæc autem non in aquarum alte-*

ratione, ſed in mineralium commiſtione quærenda. Mineralis aqua tunc oritur, cùm minera aliqua, ſub ſpecie halitus vaporis, aut tincturæ, cum aqua conſpirat. Hinc pro multiplicitate mineralium multiplices ſunt minerales aquæ. Et cùm multiplex paucorum etiam mineralium fieri ſoleat miſtio, innumerabiles penè fiunt aquæ iſtæ. Quodnam verò in ſpecie cum aqua conſpiret minerale, docet effectus. Aluminoſæ aquæ vulnera ſanant & ulcera, æratæ proſunt oculis, nitroſæ fœminas reddunt fœcundas, ſulphuratæ vitiligines tollunt, & impetigines ſanant, ſalſæ leviter cutem mordent, aluminoſæ mordent & adſtringunt.

Nunc ad admirandas Helvetiæ aquas accedendum. De perennibus fontibus, iiſq; puris & potui utilibus, non eſt quòd hic agamus; de temporarijs aliquid dicendum; ſunt autem illi in duplici differentia, vel enim ceſſationis cauſa patet, vel latet, aut ſaltem non ita cognoſcitur benè. Notandum verò in Alpibus, non omnes fontes à mari ſuam originem trahere, ſed multos à pluvijs, nivibus & glacie ſolutis dimanare, unde propterea deficiunt, ceſſante cauſa. Cùm enim Alpes magnum ac vaſtum corpus habeant, contingit in illis, velut in gremio aut ſinu aliquo, pluviæ ac nivium copiam aſſervari, nec poſsibile eſt quamplurimis in locis pluvias aut niveas aquas evacuari, unde etiam fiunt in ſummis montibus ſtagna & laculi, qui cùm per rivulos non effluant, id per meatus ſubterraneos,

&

& rupium montiumq; concavitates fiat, oportet. Atque inde varij in inferioribus locis, fontes oriuntur. Experientia quibuſdam locis hoc demonſtrare videtur: ſi enim hyberno tempore non altæ cadant nives, ſi verno maturè liquefactæ fuerint, ſi æſtas pluvijs non infeſta, ſi Sirius arſerit, videas tunc multos fontes ex montibus, ubi nullæ remanſerunt nives, ortos maximè in canicula deficere, poſtmodum accedente pluvio tempore, aquas ſuas iterum emittere. Audivi quoque à fide dignis Montanis aliquando lignum ſerrâ ſectum, in quoddam ſtagnum, ſeu, ut illi vocant, lacum, in ſummo, apud Fryburgenſes Helvetios, monte ſitum, conjectum fuiſſe, quod per fontem in ditione Bernenſium, ab illo ſtagno duobus milliaribus Germanicis diſsitũ, cum aqua effluxerit. Verum etiam eſt, vivas eſſe ſcaturigines, quæ aquæ nivalis confluxu augeantur: unde ceſſante nive minores exiſtunt. De aquis autem niveis & earum qualitatibus vide *Simler. com. de Alp.*

Sunt verò fontes, quorum temporarius fluxus admiratione non caret. *Non præterierim,* inquit Schvvizer. Deſc. Helvet. *fontem in valle Haſela* (vulg. Haſſilandt/) *in monte Engſtlen nominato, haud procul ab Arolæ fontibus, qui nullo anni tempore fluere conſuevit, præterquam Julio, Junio & Auguſto menſibus, cùm pecora & armenta ibi paſcuntur: fluitque certis tantùm horis, manè & veſperi,*

ſperi, quando à paſtu ad potandum pecora abiguntur; & ſi quid impuri in eum immittas, fluere fons ceſſat, demumque poſt aliquot dies aquæ redeunt. Sic de fonte Mariano apud Leucianos Valleſios, Caſpar Collinus Sedunus.

Eſt præterea frigidus limpidiſſimusq; fons non procul à maximo balneo verſus meridiem Deiparæ nomine inſignitus, quoniam in Majo, vel ſaltem ſub finem Maij proveniens in Auguſto circa feſtum aſſumptionis Mariæ fluere deſinit: cujus rationem affert his verbis. *Fons hic originem ducere videtur, à nivibus vel glaciebus illis perpetuis, quæ cùm incipiunt liqueſcere, ut in Majo fit, aquæ earum per canales ſubterraneos eò defluunt, ibique ebulliunt, quum verò calor deficit ſole averſo, ut fit in fine æſtatis, fons iſte, ſuo curſu deſtituitur: promanat enim, cùm ver eſt calidius, ſolito citiùs, &c.*

Narrat quoque *Munſter. Coſm. lib.3.* Fontes Fabarianos apud Rhætos, verè aquas emittere, & autumno eadem ſiſtere, creſcere creſcentibus herbis, marceſcentibus verò paulatim deficere. Iſtis tamen adhuc mirabilior mihi videtur fons propè Aquileam (Aigle mandement ſub ditione Bernens.) in inferiori parte vineti, ad montis pedes, qui aquas ſuas ſatis copioſè, ſeptimo quoque anno tantùm per aliquot ſeptimanas emittit, ut ipſe aliquando vidi; vocatur ab incolis, *lo Tare:* miror autem neminem adhuc hunc fontem obſervaſſe.

Sunt

Sunt etiam varij fontes frigidi, in Helvetia, ſalutares. *Apud Glaronenſes,* inquit Simler. com. de Alp. *in monte Wepchio fons eſt frigidiſſimus, quem aquæ ſolutarum nivium & glaciei in ſinum quendam collectæ conficiunt, in hoc incolæ ſeſe contra varios morbos immergunt, idque tertiò. præ frigore namq; diutiùs in aqua ſubſiſtere non poſſunt. Exiſtimant autem hujus balnei uſu aciem oculorum juvari, & auditum in ſenibus recuperari: Quidam verò in calidiſſimis febribus, & nonnunquam in dyſenteria aquam frigidiſſimam, eamque potiſſimùm quæ ex glacie veteri ſoluta defluit, abundè ad vomitum uſque bibunt, & ita ſæpenumerò liberantur.*

In Viſpianorum, apud Valleſios, tractu, medicati quidam fontes aquæ frigidiſsimæ, ex duriſsimo ſaxo, tribus vel quatuor in locis proſiliunt, ex venis partim cupreis, partim aureis; ut colligit *Caſp. Collin.* Ventrem laxare, à materia quacunque interna purgare, oculos caligantes ob quemcunque cauſam ſanare, & alias membrorum partes reſtituere feruntur. Teſte eodem *Collin.* apud quem vide fuſiùs; ut & quæ habet de gelidiſsimo ac limpidiſsimo fonte à Sanct-Surgo, in jura monte ſub D. Bernenſium juriſdictione, qui inſignis, ac adverſus varios morbos utilis, hactenus habitus eſt.

Sunt & aquę acidulę apud Rhętos. 1. In Fridiſij vallicula in tertio Rhætorũ fœdere: vo-

cantur aquę federicę, vel ſiderianę, à pago Fideris ſupra Ienatiũ; celebres ſunt & tota Germania frequentatæ; cardiacis & ictericis aliiſque internis morbis maximè conducunt; vide *Munſt. lib. 3. Sprech. Pall. Rhæt. lib. 9.* Præcipuè verò elegans *Jacobi Eckholdi Medici Lindavienſis* de illarum viribus ſcriptum. 2. Propè S. Mauritium vicum in ſecundo Rhætorum fœdere, etiam acidulæ ſunt, à Theophraſto Paracelſo ſummoperè celebratæ. *Sprech. Pall. Rhæt. lib. 7.* 3. Optimus acidularum fons apud Scolium in Rhætia extat teſte eodem *Sprech. lib 8.* Habet quoque Helvetia fontes ſalſos. In ditione D. D. Bernenſium, apud Antuates, ſunt fontes ſalſi in monte ſupra Aquileam, in loco communiter dicto *Pané*, qui ex rupe marmorea proſilit, quia verò aqua dulcis ſalſæ miſcebatur, multis impenſis, per rupem arte concavatam conquiſitus eſt fons aquæ dulcis, ut à ſalſa ſepararetur, quod an obtentum benè fuerit, nondum audivi. Unus ex fontibus ſalſis perijt jam ab aliquo tempore, quod ex illa aqua ſalſa reliquum eſt, per canales, ad vicũ *Roche* dictum, & duabus horis à fonte diſtantem, partim ducitur, ob ligni in coquenda aqua ſalſa neceſſarij opportunitatem. Repertus fuit quoque alius ſalſus fons in montibus ſupra Bactiacum (Bex) ſed loco inopportuno, ob terræ ruinas. Viſitur etiam hodie in præfectura Sanenſi, in valle Eſtiven-

ſi

ſi (vulgò Eſtivaz, Germ. Leſſy) fonticulus ſalſus, quo tamen nemo utitur.

Apud Rhætos non longè à Caſtro Taraſpo, ſalſum fontem, à *Conrado Geſſnero* Medico, & *Johanne Fabritio* Montano, verſibus celebratum indicat *Sprech. Pall. Rhæt. lib. 8.* Apud Valleſianos, in conventu ſeu Deſeno Sedunenſi, Salſularum fons ante annos aliquot inventus fuerat, ut ait *Simler. deſc. Vall. lib. 1.* Sed hodie negligitur, tum quòd ſal illud non multum probetur, tum quòd maximi, in ſeparanda aqua dulci, à ſalſa faciendi ſint ſumptus.

Sulphurei fontes in Helvetia ſunt varij. 1. In ditione D. D. Bernenſium, fonticulus quidam ſulphureus eſt in eadem valle Eſtivenſi, de qua modo ſermonem fecimus. Meminit *Collin.* fontis ſupra arcem Nobilium de Blonay, in præfectura Viviacenſi, albicantis, ac vehementer ſulphur olentis, & adverſus ſcabiem optimi. Apud Yverdunum fons olim celebris ſulphureus cernebatur, ſed temporum injuriâ, & hominum negligentiâ pene exolevit, ita ut pauca illius reperiantur veſtigia; ajunt hodiè, multos ibi eſſe ſerpentes.

2. In ditione Fryburgenſium propè pagum, vulgò dictum *Chermay*, in montibus ſitum, ſatis magnus viſitur fons ſulphureus, in quo lignum immerſum ſulphure ſuper inducitur, atque ſic flammam edit & odorem ſulphureum. Alios eſſe per Helvetiam ſulphureos

reos & frigidos fontes, non dubito, ſed mihi nondum cogniti ſunt. *Ad thermas* quod attinet, maxima ex parte ſulphureæ ſunt, quales Brygenſes, Badenſes, Alvanienſes: de his & alijs, apud Helvetios eorumq; fœderatos breviter agemus, priùs aliquid de thermarum calore dicturi. *Ariſtoteles* thermarum calorem à fulmine provenire exiſtimavit, ſed vis fulminis peſtifera, qua ratione thermis vim ſalutiferam poſſet conferre? *Bartholinus de aq.* Subterraneo igni adſcribit.

Horſtius de nat. Therm. Nativo terræ calori, ſeu cuidam calido ſpiritui. *Sennertus ſcient. Nat. lib.4.c.10.* hoc fieri dicit à duabus aquis ad tactũ frigidis in concurſu ob ſpirituum repugnantiam incaleſcentibus; quod animadvertitur in oleo Tartari, & ſpiritu Vitrioli, item Tartari & aquæ fortis: quæ etſi ad tactum ſint frigida, tamen ſi miſceantur, incaleſcunt, & quidem ita, ut ſi repentè aquæ forti, in qua ferrum ſolutum eſt, oleum Tartari infundatur, non ſolùm ebulliat, ſed & flammam miſtura concipiat. Hæc poſtrema ſententia multis arridet magis. In thermarum enumeratione ordinem regionum ſequemur, ita ut nobis aliæ ſint thermæ propriè Helveticæ, aliæ Rhæticæ, aliæ Valleſianæ.

Thermæ Badenſes, non ſolùm ob ſalutarem earum uſum, ſed ob loci amœnitatem & opportunitatem celebres ſunt; ita dicuntur ab oppido

pido hodie nominato *Baden* Germanicè, quæ vox balneum ſonat: oppidum illud amœno ſalubrium aquarum frequens dicit *Tacitus hiſt. lib. 1.* Sunt autem thermæ infra oppidum propè pagum qui ad illarum uſum conſtructus fuit: ibi varij ſunt fontes calidi, tum propè fl. Urſam, tum & in ipſo fluvio: ſulphuris multum, aluminis parum habent; harum thermarum deſcriptionem vires vide apud *Munſter. coſm. lib. 3.* Apud Tigurinos multum olim deferebatur utiq; Vulturino & Urdorffenſi balneo, quorum illud Magnus Bullingerus ex uſu haud obſcurè commendabat, ut habet *cl. D. Hotting. meth. leg. hiſt. Hel. p. 242.*

Apud Rhætos ſunt etiam variæ thermæ. Primum inter eas tenent locum Fabarianæ, ita dictæ à Monaſterio Fabario, aut apud fabarias (ut habet *Munſter. lib. 3.* qui illas accuratè ſatis deſcripſit) Germ. Pfavers. *Locus celebris factus eſt,* inquit Sprech. Pall. Rhæt. lib. 3. *propter ſaluberrimas thermas ibidem propè, in vaſto ac deformi, horribiliq; aſpectu antro, Friderici. II. Imp. tempore, ab aucupe quodam (der Vogler) dicto, ex familia Alto-Balconorum nato, dum corvorum ſylveſtrium nidos indagaret, repertas.* Nullus in illis eſt odor ingratus, ſulphur, aut nitrum redolens; procedunt ſiquidem ex venis auri & cupri teſte *Munſtero.* Has egregiè deſcripſit *Theophraſtus Paracelſus,* & poſtea carminibus illuſtrarunt, *Carolus Paſcalis*, Galliarum Regis

apud

apud Rhætos Legatus, *Iohannes Gulerus à* Weineck, Eques Auratus.

Thermæ Alvanienſes, ſeu Alvonovanæ, à vico Alvanio vel Alvinovo, *Alſenau*, in tertio Rhætorum fœdere, dictæ ſunt; ſulphureas, mulieribus, & febre diuturna laborantibus maximè conducentes eſſe teſtatur *Sprech. Pall. Rhæt. lib. 9.* Apud Baidenum, in valle Leguntina, in primo Rhætorum fœdere ſunt balnea pro febricitantibus admodum ſalubria. *Sprech. lib. 7. Pall. Rhæt.* Non longè à pago Lacuprato (Seevvyſs) in Alpibus eſt locus dictus Cany balneis admodum ſalubris, fœminis præſertim ſterilibus celebratus. *Sprech. lib. 9.* In valle Telina ſaluberrimæ conſpiciuntur thermæ, nomine S. Martini inſignitæ; quæ podagricis præſertim, Iſchiadicis, ſterilibus mulieribus, alijſque frigidis morbis conducere exiſtimantur: de quarum mirabili virtute, *Caſpar Sermundus* Medicus & *Gulerus* fusè ſcripſerunt.

In Valleſia thermæ ſunt tum apud Leucenſes, tum apud Brygianos. Leucenſes ſeu Leucianæ à præcipuo hujus conventus pago *Leuca*, Leuck, denominantur, quamvis à Leuca duabus horis diſtent: ſunt illæ in loco aditu difficili, rupibus arduis, & horrendis circundato: fontes quinque præcipui diverſis locis ſcaturientes ſunt, ijque calidi, nullius odoris, per cupri & auri, cum aliqua calcis portione,

mine-

mineras defluentes. Iſtarum thermarum vires & deſcriptionem ampliorem pete ex *Munſter. lib. 3. & ex Collino.* Brygentes thermæ, à Bryga vico dictæ ſunt, à quo tamen occidentem verſus mille & quingentis paſsibus diſtant: harum aqua limpida & calida eſt, ſulphur valdè olens. Ex proximi montis ruina perijſſe ante aliquot annos, audiveram, an reſtitutæ fuerint, neſcio. De his vide etiam ſupra dictos, *Munſt. & Collin. & Siml. de Vall.* Eſt etiam in Veragris propè deſtructum oppidum Schellon aut Sallion, quidam fons tepidus, ſcabiem ſanans. Referunt Hiſtorici, nigredinem contrahere, quidquid *Sibari* aſperſum fuerit; & *Clitumnum* Umbriæ potum candidos boves facere: Certum apud Valleſianos, fontem eſſe, in conventu Viſpiano, in valle Sas, in quem lapides conjecti rufo tingantur colore, hic fons tepidus eſt; terra quam ſuo delapſu attingit & conſpergit, rufa fit; propterea Germanicè ab incolis dicitur der Rohtbach. *Collin.* In Alpibus Engadinorum fons eſt, qui quàquà fluit, omnia rubro inficit colore, terram, arenam, lapides, &c. hoc etiam mirus quod calculo laborantibus & leproſis mirè proſit; à Paracelſo commendatus. *Frey.*

De aquis utilibus & ſalutaribus diximus: Noxijs quoque non prorſus caret Helvetia. Nos hîc, quæ *D. Hottinger. meth. leg. hiſt. Helvet. p. 240.* ex alijs authoribus habet, brevitatis

ergo

ergo, afferemus. Sunt aquæ, quarum potus, vel gutturoſos, vel alio modo vitioſos reddit, præſertim in Valleſia, vide *Siml. deſcr. Vall. lib. 1. & Dan. Eremit. in deſcr. Helvet. p. m. 499.* Negat tamen aquæ vitium eſſe, quod & divitibus rarò aquam bibentibus eveniat. Quaſi non alio modo aqua nocere queat, quàm pota? Verba authoris ſunt: Sunt & in his vallium nonnullæ ſtrumoſæ dictæ, eò quod earum incolæ grandibus ſub gutture ſtrumis ſint, aquarum id vitio fieri autumant, falsa ratione; cùm & idem divitibus, aquam perrarò bibentibus, eveniat: nugantur alij, implere pituita artus & inflare aquas venis metallorum infectas. Ego incertas rei cauſas, in medio relinquam: niſi quis & loci vitio adſcripſerit; cum eadem ratione naturæ, ijſdem in locis ſint & pagi, fatuis referti, nullo cibo humano, quidam & ſtercore & excrementis, alij fœno paſcuntur: nudi etiam per hyemem incedunt: ſono magis quam ſermone utuntur, quippe qui à nullo mortalium intelligatur. Monſtratur tamen & fons in agro Tigurino, paulò ſuprà, quà Taurus Rhenum ingreditur (Flaach vocatur; non Ilacah, ut eſt in notis *Dan. Erem. pag. 530.*) cujus aqua hauſta, ſtrumoſos efficiat; & in Cicera valle amnis qui fatuos ac ſtolidos: Quarum rerum cauſæ in occulto latent, hæc *Hotting. Plinius* lib. 11. cap. 37. Strumas vitio aquarum tribuit: Aquas autem illas venenatis

ſenatis quibuſdam atomis repletas eſſe, ità ut quamvis limpidæ videantur non tamen magis puræ ſint quàm urina aut lixivium; probabile eſt.

CAPUT XI.

De Rheno.

IN genere aliquid de fontibus diximus. Nunc aliquid de fluvijs dicendum. Sunt autem illi vel majores, vel minores. Majores vocamus, in quos alij rivi cum ſuorum nominum amiſsione influunt, inter hos *Rhenum* & *Rhodanum* cenſemus; quibus quoque *Arulam* adjungere liceret. De *Rheno* hoc capite. *Rhenus* à Græcis Scriptoribus, dictus eſt ῥῆνος; Latinis Rhenus & Rhenum in neutro genere, ut patet ex Horat. de arte Poet.

Aut flumen Rhenum, aut pluvius deſcribitur arcus.

Germanis dicitur der Rhein vel Rhyn. Gallis *le Rhin*. Batavis *de Ryn*. De hujus ortu variè loquuntur veteres Hiſtorici & Geographi: quidam generaliùs, ſpecialiùs alij illum deſcribunt. Tacitus lib. de Germ. *Rhenus Rhætitarum Alpium inacceſſo ac præcipiti vertice ortus, &c.* Dio Coccejanus lib. 39. *Rhenus ex Alpibus Celticis paulò extra Rhætiam oritur.* Generaliùs adhuc Mela lib. 3. c. 2. *Rhenus ab Alpibus decidens, &c.* Cæſar lib. 1. bel. gal. *Rhenus oritur*

ex Lepontijs qui Alpes incolunt. Strabo lib. 4. *Apud Nantuates Rheni ſunt fontes in Adula monte.* Marlianus; *Rhenus Germaniæ fluvius non longè à Danubij & Rhodani fontibus, & ferè in medio eorum oritur ex Lepontijs.* Sed hæc ſententia Marliana errore non vacat. Meliùs Guilliman. *Rhenus ex monte Adula, qui pars orientalis ſummarum Alpium, ſive S. Gotthardi, eſt, oritur.* Patet ex Tacito atque Mela, priſcos Romanos, unum tantùm iſtius amnis fontem agnoviſſe: hodie tamen duo noſcitantur ortus, duoq; alvei, cognomento anterior & poſterior (Vorder Rhyn vnd Hinder Rhyn) 43. m. p. ſeparatim fluentes, ut ait *Willichius in Tacit.* Tres verò Rheni fontes ſtatuit *Vigenereus in Cæſar.* poſt *Simler. com. de Alp.* Rheni anterioris fons ex monte Criſpalto: Rheni medij ex monte Lucumonio, ubi ex rupis cacumine *Cadelin* dicto naſcitur amnis Erode, qui progrediens S. Barnabæ montem verſus, exinde Rhenus medius dicitur: Rheni poſterioris ex S. Bernardini monte, fontes oriuntur. Unde Cluver. eos erraſſe ait, qui *Virgilium* de his locutum credunt Æneid. 8.

Extremiq; hominum Morini, Rhenusque bicornis.

Tales ſunt Rheni fontes. Medius cum anteriori miſcetur infra Ilantium; anterior verò & poſterior concurrunt infra Retzuns: Exinde Rhenus unico alveo continetur, donec lacum Brigantinum apropinquans bipartiatur:

tur: ſic enim Vadianus in Mel. lib. 3. *Lacum Acronium gemino alveo ingreditur. quorum alterum vetuſti Rheni cognomine, vocant accolæ, paluſtri effigie adeò tardum, ut quam in partem eat obſerves vix: alterum Rheni nomine plenis ripis, tanta vi, undas emittentem, ut candidus amnis fluxus, ſuum inter cæruleas lacus undas iter, in multam à littore diſtantiam retineat. Notandum* verò, quod Mela ait lib. 3. cap. 2. *Propè à capite duos lacus efficit Venetum & Acronium.* Dicit ille, *propè*, maxima eſt diſtantia à Rheni fontibus ad lacus influxum uſque, ſicut eam ad XC. m. p. refert *Cluver.* A fontibus autem ſuis ad anterioris & poſterioris confluxum magis orientem verſus reſpicit, poſtmodum ad ſeptentrionem incurvatur, donec lacum Cellenſem egreſſus, ad occidentem curſum dirigat, varias urbes alluens: ab urbe verò Baſilea in ſeptentrionem, quandoque in occidentem parùm profluit; quò reſpexit Tacitus. *Modico flexu*, inquit ille, *in occidentem verſus ſeptentrionali Oceanò miſcetur*, & Dio lib. 39. *Verſus occidentem profluens ad ſiniſtram Galliam ejusq; incolas, ad dextram Celtas dividit; tandemque in Oceanum exit.* Hoc verò de univerſo ejus curſu, aut maxima parte intelligendum eſſe vult *Cluver. lib. 2. c. 40.* Sic igitur Rhenus ad Lacum Conſtantienſem uſque, Rhætos ab Helvetia; ab illo lacu Baſileam uſque Helvetios à Germanis dividit, quod & agnovit Cæſar. Sed de hoc fluvio

plura diſſerendi locum illis per quorum fines fertur, relinquemus: ſolùm hoc annotabimus. Sicut hic fluvius tres fontes, unde oritur, ita tria oſtia, ex quibus in mare influit, habet. Tria Rheni cornua teſtibus *Althamero in Tacit. & Glarean. in Cæſ.* à Germanis hodie nominantur, Wahalis vulg. *Wael:* Lecca, *Leck:* Jsella, *Yſſel.* horum poſtremum olim non erat, unde Virgilio ignotum, qui Rhenum vocat tantùm *bicornem*, ſed à Druſo adversùs Germanos bellum gerente, ductâ à Rheno ad mare foſsâ, effectum eſt, ut munimentum adversùs Barbarorum incurſus, eſſet. Hic fluvius inter maximos à Veteribus habitus eſt. Herodianus lib. 6. *Hi maximi amnium ſub ſeptentrione feruntur Rhenus ac Danubius.* Cæſar *latiſſimum atque altiſſimum* dicit. lib. 1. bel. gal. *Latum* quoque agnoſcit Poëta Bartholinus:

Obtulit & lato vicina colonia Rheno.

Verum quidem Rhenum à ſua origine modicum eſſe; interim quò magis progreditur ulteriùs, eò multis rivis undique concurrentibus, ac liquatis nivibus adjutus magis augetur, quouſque lacum ingrediatur Acronium, ut loquitur in Melam Olivarius. Sic de hoc Vadianus in Exp. Mel. *Conſtat experientiâ Rhenum à fontibus, ſole juxta cancri tropicum obverſante, propter Rhæticarum Alpium liquefactas nives, & anteactæ hyemis ratione, plus minuſve creſcere, noxia plerumque accolis undarum vi longè lateq;*

intu-

intumeſcente, maximè ubi imbrium ubertas efſluvium auxerit. De Rheno *Mantuanus*.

Ut Rhenus curſu violentus & unda, &c.

Conradus Celtes Germ. eum vocat impigrum, item rapidum.

---Rapidus gelato flumine Rhenus.

Quamvis autem magnus & rapidus ſit, tamen ſæviente frigore congelatur, teſte *Herodiano* lib. 6. ubi de Rheno & Danubio loquens ſic ait. *Æſtate quidem navigabiles ſunt, altiſſimo latiſſimoq; alveo: per hyemem concreti gelu, camporum in morem perequitantur, eſt autem adeò alvei ſolida glacies, &c.* Propterea *Auſonius* gelidũ vocat.

Biſſula trans gelidum ſtirpe & lare proſata Rhenum. Sic *Lucanus* lib. 2.

---Rheni gelidis quod fugit ab undis.

Priſcianus glacialem nominat; & *Lucan.* lib. 1. Spumantem dicit;

Fregit & Arctoo ſpumantem vertice Rhenum.

Hoc maximè contingit quibuſdam in locis, ubi aqua per rupes & cataractas præcipitatur. Ad Rheni cataractas multi obſtupeſcunt, cùm vident ingentem fluvium immani fragore ex alto ſcopulo præcipitari, ita ut vicina loca latè aſpergat, & nebulam quodammodo ripæ offundat. *Simler. com. de Alp.* De Rheni infra Scaphuſium cataractis vid. *Munſt. lib. 3.* Audiendus Frey cap. 2. adm. Gall. *Rhenus fluvius profundiſſimus, & mirus geminis cataractis, dum plurimis auctus aquis, lacumq; impermiſtis*

 undis

undis emenſus, in ſubjectos ex altis rupibus ſcopulos tanto fremitu præceps devolvitur, ut nocte, ventis nubibusq; libera, ad quatuor leucas exaudiatur: & quòd idem flumen clementius ſit ripa Gallica, periculoſius verò turbulentiusq; Germanica.

De Rheno hoc mirabile narratur, nempe quòd hic fluvius Celtarum infantes, intra ſinum ſuum coniectos, ſi pollutâ matris pudicitiâ ſuſcepti eſſent, tanquam impuri lecti vindex rapidis vorticibus ſuffocare conſueſceret, quos autem legitimo & impolluto matrimonio natos ſenſiſſet, in portum placidis aquis deferret; referente Iuliano in Epiſt. ad Maximum, & poſt hunc *Nazianzeno* hoc verſu:

Celtæ quidem explorant, prolem Rheni fluentis.

Videre quoq; hoc eſt, ex quodam epigrammate Græco, ubi inter alia hoc dicitur; *ipſe ſcuto impoſuit novum puerum.* Sic *Claudianus* in Ruffinum. lib. 3.

Et quos naſcentes explorat gurgite Rhenus.

Idem quoque teſtantur *Nonnus* lib. 23. & 46. *Theophilactus*, & *Euſtathius* in Dionyſ. Alex. Sed cum vox Celtæ generaliter Gallos, Germanoſq; deſignet, quæritur, de quibus hoc intelligendum? I. Non de Germanis intelligendum eſſe credit *Cluver.* quòd Tacitus, exactus Germanicorum morum deſcriptor, iſtius rei non meminerit. II. Hoc de Gallis accipiendum conjecturæ ex authoribus exceptæ magis probant, imò de Helvetijs & Se-

quanis

quanis. Helvetios ut & alios, ſuos liberos in Rhenum immerſiſſe ad eos indurandos, ut ſuo loco dicemus, ex *Strabone* & *Galeno* patet, ſed ad diſcernendos à legitimis ſpurios, non ita certum, cùm *Iulianus* non dicat ſe hoc vidiſſe, ſed audiviſſe. Nos cum *Cluverio* figmentum eſſe veremur. Si quis ſuper hoc argumento plura quærat, videat *Cluver.* lib. 1. c. 21. item *Vadianum* in Mel. lib. 3. Qui etiam hujus rei ante Cluver. mentionem fecit. De Salmonibus Rheni ſic *Frey*, cap. 7. *Salmones fluviatiles licèt in Gallia multi, maximè tamen in Rheno proveniunt, non ut vulgus arbitratur, quòd in mari nati adverſum flumen petant, ſed poſtquam in Rheno, jam biennes mare petunt, & felle carent; at poſtquam mari ita ſunt ſatiati, ſaginatique, ut libras aliquando vel 20. pendere accolæ Rheni noverint, Rhenum repetunt, & cùm cataractas ſuperare nequeant, ingenti multitudine capiuntur.* Atque hæc de Rheno Germanico, quem ita nominamus ad differentiam, alius Rheni à *Paul. Merula* par. 2. lib. 4. cap. 11. Parvi nominati, & in Apennino infra Piſtorium nati, ut notat *Leander.*

CAPUT XII.

De Rhodano.

RHodanus, ῥοδανὸς, antiquioribus Græcis dicitur is amnis, qui in Viſtulâ apud

Gedanium oppidum defluens, vulgò dicitur *Reddaune*, vel *Reddune*, unde maxima apud illos horum trium fluviorum, *Rhodani, Eridani*, ſeu *Padi*, atque *Viſtulæ* confuſio referente *Cluver. lib. 3. cap. 49. Merula* fluvium Eridanum nominaſſe *Oppianum* in Halieut. lib. 4. & *Philoſtratum* in vitis Sophiſt. memorat. *Plinius* lib. 3. cap. 4. ab Rhoda, Rhodiorum in illo tractu colonia nomen impoſitum ſcribit. Sic *D. Hieronymus* in ep. ad Gal. de Lugduno. *Oppidum Rhodani coloni Rhodiorum locaverunt, unde omnis Rhodanus nomen accepit*, in hac ſententia ſunt *Volater*. lib. 3. & *Sabellic*. Enn. 5. lib. 1. *Nomen fluvio*, inquit, *dedit Rhoda oppidum in Narbonenſi Gallia, à Rhodiis conditum.* Sed hoc obſcurum ſatis: potius Rhodanus à rodendo, dicendus eſſet, quòd ripas ſuas rodat. *Munſt. lib. 3. coſ.* unde etiam ſæpè ſine aſpiratione ſcribitur, dicitur quandoq; Rhodanum in genere neutro. De iſtius fluvij fontibus variè ſcriptores. Mela lib. 2. cap. 5. *Rhodanus non longè ab Iſtri, Rhenique fontibus ſurgit*; idem in Hannib. vita ſcribit *Plutarch*. Marcellin. lib. 15. *A Pœninis Alpibus effuſiore copia fontium Rhodanus fluens & proclivi impetu ad planiora digrediens, proprio agmine ripas occultat*, videatur & *Plinius* lib. 3 cap. 4. Item *Strabo* lib. 4. *Rhodanus ab Alpibus magnus, magno defluit impetu. Polybius* eum tribus fontibus oriri ſupra intimum maris Adriaci receſſum, mox Lemano lacu excipi, dicit, teſte

Sabell.

Sabell. Enn. 5. lib. I. *Marlianus & Merula*, illius ortum conſtituunt, non longè à Danubij, Rheni, Arolæ, Ticini, &c. Fontibus, circa fines diœceſis Sedunenſis, propè montem, cui nunc *Briga* nomen eſt, ſed non ita accuratè: meliùs *Munſterus*, *Stumpfius* & *Vigenereus*, illius fontes in monte Furcæ collocant.

Sed ut aliquid ſpecialiùs ſuper hac re dicamus; notandum varios eſſe fontes, unde Rhodanus oriatur, inter quos maximè conſpiciuntur tres in extremis Valleſianorum finibus, in conventu Gomeſiano: à ſua origine procedens, occidentem verſus fertur, atque totam Valleſiam irrigat, donec varijs rivis auctus, paludi ſeſe ingurgitet nomine Lemano, ut loquitur *Marcellinus*. Quidam ex liquatis nivibus originem habere dixerunt cum *Silio*:

Aggeribus caput Alpinis & rupe nivali
Proſilit.

Valleſiani tamen limpidiſsimum in meridionali loco è terra ſcaturientem fontem, pro vera Rhodani origine demonſtrant, vide Simler. Deſcr. Valles. lib. 1. fusè.

Porrò audiendus eſt Auſonius qui de Rhodano ſic loquitur.

Quà rapitur præceps Rhodanus genitore Lemanno,
Interiusq́; premunt Aquitanica rura Gebennæ.

Sed decipitur bonus ille Poëta, niſi valeant Merulæ excuſationes. *Sic loquitur Auſonius*, inquit Merula par. 2. lib. 3. cap. 10. *non quòd*

Rhodanum generet lacus, ſed quòd Rhodanus lacu egreſſus fiat quaſi auctior, ejusq; aliquantam auferat, cum ſuis aquarum vim, ut tumidior pleniorq; procedat. Pomponius Mela lib. 3. c. 3. Germaniæ fluvium videtur agnoſcere, fortè quòd, ut ait Merula, fons illius apud Germanos, potiùs quàm Gallos ſit. *Idem tamen lib. 2. c. 5.* diſertis verbis inter Galliæ flumina deſcribit; unde putant quidam priore loco, apud Melam, Rhenum pro Rhodano reponendum. *Plinius* lib. 3. c. 4. Galliæ Narbonenſis fluvium facit. *Sidonius Apollinaris* inter Galliæ flumina collocat. ſic quoque *Tibullus* lib. 1. eclog. 7.

Teſtis Arar, Rhodanusq; celer, magnusq; Garumna.

Nos originaliter Helvetiæ fluvium aſſerimus, imò & illius ad Lemanum lacum uſque progreſſus reſpectu, à quo Gallis eum relinquimus; unde Mela; *Amnium in alias gentes exeuntium Danubius & Rhodanus.* Varro unum ex tribus maximis Europæ fluminibus eſſe arbitratur. *Volaterr. lib. 3.* omnium Galliæ maximum nominat; *Marcellin.* maximi nominis flumen. In ſummis caloribus mirum in modum, ex liquefactis Alpium nivibus augetur, ita ut multa terris damna inferat: fertur impetuoſè, imò furere videtur, unde non fruſtrà *Silius* vocat.

-Rodanumq; furentem.

& lib. 3. ſic canit

--Tumidiq; minaces

Accedit

Accedit Rhodani feſtino milite ripas.

Tibullus, *celerem*, Volateranus *rapidiſſimum*, Munſter, *impetuoſum*, dicunt. Fauſtus verò ſic loquitur.

Rauciſono Rhodanus fluit agmine præceps.

Solinus c. 8. *Amnis præcipitatus Alpibus primò per Helvetios ruit, occurſantium aquarum agmina ſecum trahens.* Rhodanum fluviorum Galliæ fertiliſsimum ex Plinio vocat Simler. Deſc. Vall. lib. 1. Alit enim, inter alios piſces, maximas Truttas. De hoc fluvio, apud veteres narratur mirabile. *Mel.* lib. 3. c. 5. *Rhodanus Lemano lacu acceptus tenet impetum, ſeq́ per medium integer agens, quantus venit egreditur.* Marcell. lib. 15. *Paludi ſeſe ingurgitat nomine Lemano, eamq́ intermeans, nusquam aquis miſcetur externis.* Idem quoq; aſſerit Plinius lib. 2. c. 103. Id ſe vidiſſe teſtatur Merula par. 2. lib. 3. c. 9. ubi ita loquitur. *Lacum Lemanum apud pagum Novam Villam (Noville) ingreſſus, ſervato ferè colore (quem ipſe qui lacum ſæpiſſime navigavi, & familiariſſimè etiam cum periculo meo novi, viridiorem animadverti, aquam autem fluvij limpidam pellucidamq́: cùm quæ erat ipſius lacus craſſior eſſet, & à terrena fece impurior) permeat.*

CAPUT XIII.

De reliquis Helvetiæ fluvijs.

ATque de duobus maximis Helvetiæ fluminibus actum; de minoribus agendum;

dum: hi omnes vel immediatè vel mediatè in illos diffunduntur. Inter quos præcipui nominis eſt *Arola*, vel *Arula*, Germanis *Aar*, vel *Are*; tum quòd longum habeat curſum, tum etiam, quòd infinitos fermè rivos cum illorum nominibus abſorbeat; & diverſas Helvetiæ oras irriget: unde etiam regio ipſa, multaq; oppida nomẽ trahunt, veluti Argovia, Arberg/ Arwangen/ Arburg/ Aaraw/ rc. Ejus origo ſecundùm quoſdam eſt in monte Grimſel, à S. Gotthardo non longè diſsito, ſupra locum dictum *Spital*, in ſumma valle Haslenſi (vulgò Haßlilandt) ubi poſt aliquod intervallum duo laculi in Arulam influunt. Alij ejus fontem, in montibus, ad vallis Frutingenſis orientem ſitis quærunt, & quidem ad radices montis vocati *Schrekhorn*. Recipit autem diverſos rivulos in valle Haslenſi, quam præterfluit Arula: poſtmodum lacubus Brientzenſi (*Brientzerſee*) & Thunenſi (*Thunerſee*) effluens, alios fluvios iterum recipit; præcipuorum quorundam mentionem faciemus. *Kandel* (ut eſt in tabulis Geogr.) vel *Kander* (ut vulgò nuncupatur) ortus ex montibus, thermis Leucenſibus, vicinis Frutingenſem vallem alluit: cum hoc fluvio confluunt, ſervato tamen ſuo nomine, *Engſtlen*, infra Frutingen; & *Simnen*, vallem vulgò dictam Simnenthal, vel Sibenthal, infra Wimmis: tandem hi omnes fluvij Arulæ immiſcentur infra oppidum

dum Thun. Recipit quoque Arula fluvium *Girben* ſupra Bernam: poſtea fluvium *Sanam* (ita dictũ, quia Sanenſem vallem, Sanerthal, præterlabitur, & in illius montibus oritur) ſupra Arberg, in quem priùs influxit fluvius *Senſa*, vulgò die Senſen/ infra Laupen: Deinde fl. Thelam, Gall. La Thiele vel La Teile: Germ. die Zil) per quem lacus Ebrodunenſis, Muratenſis & Nidovienſis in Arolam ſe exonerant, apud Meyenried, ſupra oppidum Büren. *D. Gaudard.*

Emma aut Am̃a, major (ad minoris differentiam, quæ apud Entlibuochanos orta, infra Lucernã ſe in Urſam exonerat) oritur in ſuperiori Em̃enthal, ſupra Tſchangnavv in montibus lacui Brientzenſi vicinis, Habcheren verſus, per mediũ Argovię ſuperioris fluit & infra Solodurũ Arolã influit. Sabuli auri ferax eſt, teſte *Simlero com. de Alp.* idque maximè ubi rivus χρυσοφόρος vulgò *Goldbach* ei ſe miſcet ſupra oppidum Burgdorf, annotante *D. Gaudardo.*

Inde etiam à dextra recipit rivos, ὄντζ, *Langenthal, Root, Pfafferen, &* *Wiger*, qui ſupra Williſavv ortus, Zoffingam alluit, & ſupra Aarburg, Arolam intrat: ubi ferè ab altera parte, paulò inferiùs etiam fl. *Dinneren* in monte Jura ortus, ſe Arolæ miſcet. Mox fl. *Sur*, ſupra lacum ejuſdem nominis (vulgò Surſee, vel Sempacherſee) ortus, recepto priùs ad dextram fl. *Wünen*, infra Aroviam (Aaraw) ferè è regio-

è regione caſtri Biberſtein, etiam in Arolam ſe præcipitat. Huic mox ſuccedit fl. *Aa*, qui ſupra Baldeck in Sempachianis montibus, Lucernam verſus, ortus, duobuſq; lacubus, Ruchenſi & Hallvvylenſi (Ruchenſee & Hallvvyllerſee) egreſſus, & Lentzburgum præterlapſus, recepto priùs etiam ad dextram fl. *Bintz*, ſupra Wildeck in Arolam influit. *D. Gaudard.*

Urſa, aut etiam *Ruſſa*, Germ. Rüſs. oritur ex palude vel parvulo lacu, qui eſt in valle pervia, inter duo ſuprema S. Gotthardi juga, (*ut obſervavit idem D. Gaudard*) unde ſeptentrionem verſus effluit, ac per Uranios curſum ſuũ dirigit, donec lacum Lucernenſem vel Sylvanienſem (vulg. der Lucernerſee / vel der Vier Waldſtätten See) ingrediatur. *Simlero* MSC. dictus videtur hic fluvius, ab Urſarijs populis (ubi Urſeren ad radices ferè S. Gotthardi) qui pro inſignibus habent urſum; unde vulgus per metatheſin literæ *Ruſſam* vocat. Egreſſus ex lacu Lucernenſi & in ſinum ſuum receptis fluvijs *Emma minore* infra Lucernam, & rivo Tugienſi infra Meyenbergam, tandem ſe infra oppidum Bruk in Arulam dat præcipitem. Teſtatur *Simlerus* Urſam aurum fore, unde Lucernates multi ſtudiosè auri ramenta colligunt, maximè quando imbribus aut nivibus ſolutis vicina prata inundat, tum enim ſabuli auri ramentis deferre ſolet.

Linma-

Limmagus, vel *Limagus*, vel *Lindemagus* & *Lindemacus*, ut ex veteribus actis refert Guillim. in Habſp. Otthoni Friſigenſi Lemanus, ſed vitiosè, Germ. *Limmath*, *Limet*, & *Limat*. In Glaronenſium territorio oritur, lacum Weſenium præterfluit, poſtmodum etiam Tigurinum, ex quo effluens Tigurum bipartitur, Badam alluit, & tandem etiam in Arulam diffunditur. Sed hæc dicta ſufficiant de amnibus notatu dignioribus in Arulam influentibus; ſunt quidem alij maximo numero rivi & fluvioli, de quibus omnibus loqui operoſum nimis, imò tædioſum eſſet: de illis in peculiari locorum deſcriptione, ſi Deus dederit.

Thaurus, aut *Durus*, Germ. Thur aut Dur originem habet in montibus Werdembergiſibus, aut in Toggijs, ſupra pagum qui ſylveſtris domus nominatur, & Zuinglij patria fuit. A fonte ſeptentrionem verſus decurrit, Turgoviam, cui fortè nomen dedit, irrigat: à Finibus (Pfin) in occidentem curvatur, donec ad Schellembergam in Rhenum influat. Recipit quoque Thaurus plurimos amnes de quibus nunc aliquid dicere non multùm juvat.

Toſa Germ. Toſſ. (non eum hic intelligimus, qui ex Sempronio ortus Italiam versùs decurrit latinè Athioſa) in Glaronenſium confinibus naſcitur, in monte qui à cornu apud

âpud Germanos nomen invenit, Hurnli. Comitatum Kyburgienſem præterfluit, rivum, *Eülach*, Vitodurum alluens recipit, tandem inter Rynsbergam & Egliſovium Rheno miſcetur.

Apud Rauracos & eorum vicinos, quidam etiã amnes conſpiciũtur, inter quos ſunt: *Byrſa* amnis in monte jura ortus & multas valles pręterlapſus, rates varijque generis & uſus ligna ſecum Baſileam magnam uſque trahit: ducta ibi foſſa eſt ad molendinorum uſum *Mercator in ſuo Alt. min. Munſt. lib. 3.* Wieſa alius fluvius, Byrſa quidem minor, interim magis parvæ Baſileæ opportunus, piſcationi, varij generis molendinis, & adducendis ad ædificia lignis, commodus, ab Hercinia ſylva profluit. *Munſt. lib. 3.* Meminit quoque *Simler.* MSC. cujuſdam fluvioli, quem nominat *Ergentz*, à quo (ut ait) putant quidam Rauracos dictos, pagum Arragove, ut ex literis Arnulphi Imperatoris, quæ in S. Galli cœnobio aſſervantur, videre eſt.

Fluvios, quos Rhodanus capit in Valleſia (potiùs rivos & torrentes nominare licet) quod attinet, de illis pauca habemus dicenda nunc, eos ad peculiarem Valleſiæ deſcriptionem referre juvat. Hic pro fine annotabimus aliquid de fluvio aut potius torrente, qui infrà, & propè Genevam Rhodano miſcetur; vocatur *Arua*, (non Arna, ut vult Frey cap. 9.)

cap. 9.) is tanto ſæpè aquarum impetu fertur, ut Rhodani curſum impediat, & ad lacum regredi cogatur, unde fit, ut Piſtrina Genevenſia, inter lacum & Aruæ confluentũ, contrario motu moveantur ac molant: quod ad an. 1572. obſervatum eſt à *Caſaubono ad lib. 4. Geog. Strabon. & à Thuano lib. 47.* De Rhætiæ nobilioribus fluvijs alibi, data occaſione, agemus.

CAPUT XIV.

De Duobus Majoribus Helvetiæ Lacubus.

SEquuntur nunc *Lacus*, quibus Helvetia abundat. Sunt autem illi vel majores ut *Lemanus & Brigantinus*; vel minores, de quibus capite ſequenti: de duobus illis verò hoc capite.

In duobus Helvetiæ extremis poſiti ſunt totâ Europâ celebres illi duo lacus, *Lemanus* à Sabaudia, Brigantinus à Suevia, Helvetiam dirimentes. Primas verò tenet Lacus *Lemanus*, quod omnium Europæ lacuum navigationis patientiſsimus, & maximus ſit: ſicut enim lacus grandes Hebræis maria dicebantur, ut ex Evangelio videre eſt; *Salmas. in Solin. p. 614.* (Annotat *D. Gaudard.* hoc adhuc in Germania inferiori, & apud omnes ſeptentrionales in uſu eſſe; quod enim Helvetij & omnes Germani ſuperiores, *See*, id eſt, lacum nominant, illi *Meer*, mare dicunt, & contrà): Ita etiam Le-

manus accolis quibuſdam mare audit, & ſanè ſæpe maris inſtar ſævit, ut ait *Merul.* par. 2. lib. 3. c. 43. Hic lacus jam antiquiſsimis temporibus, *Lemanus* ab Authoribus vocatus fuit: vetuſtiſsimi variorum authorum codices N, in Lemano geminãt, quod maximè apud Poëtas locum habet. Extant adhuc hodie ab utraq; lacus ripa duo vici illius nominis veſtigia retinentes. *Strabo lib. 4.* vocat lacum magnum ex quo exit Rhodanus, item πελαγ μέια λιμνη, ut eſt in *Caſaubon.* codice, vel in manuſc. πῆ λαμένα, & alio ejuſdem libri loco λιμέναν. *Nonus Pintianus caſt. in Mel.* refert apud Strabonem vocatum *Limennam*, & apud Ptolomeum limene, λιμένη. Unde verò *Lemani* nomen fluxerit, non omnium eadem eſt ſententia. Fingunt Vaudi chronica quendam regem nominatum *Lemanum* Paradis filium fuiſſe, qui lacum & vicinam regionem de ſe nominaverit. Dicunt alij Lemanum Alemannorum patrem fuiſſe: *Munſter.* de hoc Lemano ejuſq; geſtis, ex quibuſdam antiquis Maneti Ægyptij & Pierronij authoris Græci loquitur. *Bergeronus in ſum. temp.* refert tempore Ehud circa annum mundi 2612. in Gallia *Lemanum* regnaſſe, à quo lacui nomen inditum. *Albertus* ab Alemannis Lemanum lacum vocare voluit, referente *Vadiano in Mel. p. 172.* ſed fallitur, cùm Lemanum, Conſtanticnſem eſſe putaverit,

rit, per quem Rhenus fluat, ut oſtendit idem *Vadianus* in quadam ad Rudolph. Agricol. Epiſt. Forſan *Lemani* vocabulum, à Græco *λίμνη*, corruptum fuerit, unde hic lacus ita per excellentiam vocatus ſit; alij verò tantùm paludes; ſic *Strabo*, uti diximus, vocat *λίμνην μεγάλην*. *Antoninus in Itinerario* eum nominat *Lauſonium*; in quibuſdam exemplaribus eſt *Lauſinius*; in tabula Peutingeriana, legit *Merula*, lacui ſupra ſcriptum, locum *Loſonne*, inſcriptum verò, lacus *Loſanete* vitiosè, niſi ſic Theodoſij Imperatoris ævum enuntiarit. Hodie ab oppidis ripæ adſitis denominatur; pars quidem orientalior, communiter dicitur *Lac de Lauſane*, *lacus Lauſanenſis*, ſive *Lauxanæ*, ut ſcribit Sabellic. Enn. 6. lib. 5. ſed non ita benè: pars occidentalior, lacus Genevenſis, Germanis modò *Genfferſee*, modò *Lauſanerſee* dicitur. Iſtius lacus latera oppidis aliquot utrimq; veſtiuntur, quorum tamen nobiliora ſunt, quæ ad ſeptentrionalem ripam ſedent, primas inter ea ſibi vindicante Lauſanna.

Maxima Geographorum pars hunc lacum in Gallia collocat, ſic eum deſcribit Sulpitius: *Lacus eſt Galliæ Ciſalpinæ, per quem Rhodanus Ararim deferens rapitur, is Helvetios à Gallia ſeparat, ſuisq; accolis Lemannorum indidit nomen.* Mela lib. 2. c. 5. Galliam in duas partes per lacum Lemanum dividit. Ejus longitudo litora-

 lis,

lis, quà Helvetios reſpicit, eſt ſedecim hora-ram, aut juxta *Turquetum* tantùm quindecim; latitudo ejus maxima eſt trium imò quatuor leucarum; ſive, ut ait *Coignetus in* Epiſt. Ortel. longitudo ejus ad octo milliaria Germanica, aut paulò amplius protenditur, latitudo ad tria ferè accedit. *Munſt. lib.3.*

Habet hic lacus varia promontoria & diverſos portus, item & hoc notatu dignum, quòd in extremis caloribus extraordinariè tumeat & augeatur, cùm alij decreſcant, creſcunt verò per pluvioſas hyemes & liquefactas nives. Vulgus lacui Lemano hoc contingere credit, quia herba quædam, accolis, *herba lacus*, dicta (ſpecies eſt muſci marini) tum temporis frequens in lacus fundo generetur, aut quia Rhodanus in extraordinarijs caloribus, ob liquefactas in ſummis Alpibus nives, mirum in modum excreſcat; ſed hæ non ſunt ſufficientes cauſæ; nec enim ſemper ob herbæ illius copiam, aut ob aquarum Rhodani abundantiam tumet lacus: crediderim potiùs, maris inſtar, caloris ſolaris vi, illius aquas tumere, & quaſi ad ebullientis ollæ ſimilitudinem inferveſcere.

Hoc etiam huic lacui eſt proprium, quòd flante nullo in ſuperficie vento, facilè idq; admodum turbetur, ſæpè non ſine navigantium periculo, ab aliquo interiore vento, in imo (ut ferunt) lacus fundo latente, & acco-

lis

lis *la Vaudaiſe*, aut *Vaudaire* nominato, motus. *Frey. cap. 9. adm. Gal.* de hoc lacu ſic loquitur. *Lacus Lemanus his præſertim quatuor mirandus: quòd maximus Galliarum, quòd ventis ex ipſo fundo aſſurgentibus attollatur, ſereno aliàs & quieto cœlo: quòd, ut Gregorij verba ſunt, piſces Truttas centum librarum ferat: & quòd Germanis quos jam Alemannos vocamus, nomen dederit, ut viſum multis.*

Notandum autem quod de eo ſcribit Cæſar lib. 1. *A Lacu Lemano qui in flumen Rhodanum influit, ad montem juram, &c.* An verum illud? inquit Merula; *Res ipſa ſequius loquitur, Rhodanus lacum influit, non lacus Rhodanum, authorem non capio, niſi legatur, unicâ mutatâ literâ,* quē, *pro,* qui in, *flumen Rhodanum influit. Turbavit vox Rhodanum eos qui non intellexerunt etiam dici Rhodanum in genere neutro; ſicut flumen Rhenum apud alios, & ſimilia, ut à Criticis ſatis eſt probatum.* Hanc non enervat conjecturam *Auſonius*, qui in Narbonis elogio *Lemanum* Rhodani genitorem appellat, quod qua ratione intelligendum ſit, ſupra capite XII. oſtendimus. De hoc lacu Poëtæ. *Lucan. lib. 1. bel. phars.*

Deſeruere cavo tentoria fixa Lemanno.

Dicitur cavus, vel ob ripas, quibus incluſus jacet, utrinque eminentiores; vel ob diverſas voragines, aut gurgites; tanta enim quibuſdam in locis eſt profunditas, ut comperiri quingentis origijs à nautis non potuerit. *Mantuanus* modò liquidum, modò gelidum vocat.

Agmine in extremo liquidi gens dura Lemãni. Itẽ.
Huc veniunt gelidi quos nominat unda Lemanni.

Quare verò eum gelidum nominet, neſcio, nunquam enim congelatur, quamvis Mercator congelari raro dicat, præſupponens, aliquando hoc fieri: quin contrà, quò magis frigeſcit, eò magis inſtar fumi vapores exhalat. *Bartholinus* de hoc lacu quoque canit.

Oſtrifero madidum caput occultare Lemanno.

Utrum verò legendũ ſit oſtrifero, an œſtrifero nihil refert, cùm utrumque verum ſit, & oſtreas, id eſt, conchas fert, & œſtros, id eſt, Tabanos, maximo numero in æſtate habet, qui circumagentibus ſæpè moleſti ſunt.

ALTER lacus Lemanum magnitudine æquiparans, is eſt quem Plinius, Solinus & alij *Brigantinum* aut *Brigantium* appellant, ab antiquo oppido Brigantio; ubi prætereunda non videtur *Bodini* conjectura, qua credit latrones, Gallis, *Brigands*, nomen à populis circa *lacum Brigantium* incolentibus accepiſſe; teſtatur ſiquidem Strabo illos latrocinijs fuiſſe deditos. *Ammianus & Mela* hunc vocant, *Acromium*, aut *Acromum*, alij *Potamicum, Venetum, &c.* Circa hæc varia nomina *Vadiani* judicium audiamus in Epiſt. ad Rudolph. Agricol. ubi ſic ille. *Volaterranus Acromum lacum Bodinæ, vocabulo non ſanè fœliciter excogitato nominat; ſed melius Podmicus aut Podamicus, der Podmerſee, ab antiqua familia Nobiliũ de Podmen, quorũ nomen adhuc durat,* *dici-*

dicitur. Valaſridus vocat Potmicum, à ποταμὸς, quòd fluvijs augeatur, &c. Niſi quis Bodicum, ſeu Botigum dicere malit, hoc eſt, fundo carentem. Credidit etiam Vadianus apud Melam legendum potiùs *Acronium,* quàm *Acromum,* qua voce indicari poſsit, lacum hunc nunquam gelu obdurari; Græci enim Oceanum glaciale *cronium,* id eſt, Saturninum & frigidum, tardumq; appellarunt, authoribus inter alios *Ptolomeo, & Plinio lib. 4. cap. 13.* Quoniam verò hic lacus quaſi in duos dividitur, ita eum diſtingunt eruditi, ut *Venetus* (à calore marino, qui cæruleus eſt, ita dictus, ut pluribus refert *Vadianus,* vel à populis Venetis, ut vult *Munſter.*) is ſit qui nunc *Conſtantienſis,* ab urbe Conſtantia, & *Podamicus* ab oppido Podmen, vulgò vocabulo detorto, *der Bodenſee,* nominatur. *Acronius* verò is ſit, quem Inferum appellant, vulgò, *der Underſee* & *Cellerſee,* id eſt, lacus *Cellenſis,* ab oppido Cella; atque hæc eſt *Vadiani & Cluverij lib. 2. c. 40. Germ. ant.* ſententia; quæ præferenda illi, in qua eſt *Olivarius in Melam, Munſter. lib. 3.* contrarium enim ſentiunt, dum Venetum, inferiorem & Cellarium ſuperiorem eſſe cenſent.

Non convenit inter omnes de longitudine & latitudine. *Hic lacus,* inquit Strabo, *in ambitu habet ſtadia amplius CCC. trajectus verò propè CC.* Am̃ianus lib. 15. eum fusè ſatis deſcribit, & penè tam latum eſſe, quàm longum, ait; ſed

decipitur Ammianus, *Vadiani* judicio: conſtat enim XII. m. p. ubi latiſsimus eſt, non excedere, cùm longitudinem habeat paſſuum non minùs 24. mil. Dicit quoque *Cluver.* Strabonem & Marcellinum erraſſe, quòd quædam adjectæ ſint paludes, & ſumma ejus longitudo ſit 40. m. p. latitudo maxima 6. m. p. *Munſt. lib. 3.* illius longitudinem extendit ad ſex aut ſeptem milliaria Germanica; latitudinem ad duo, & alicubi ad tria. *Mercator* longum facit 24. milliar. latum verò 12.

Aſſerit etiam *Vadianus* in Mel. lib. 3. Falſiſſimum eſſe, hunc lacum aquæ limoſæ eſſe, cujus colluvie Rheni undæ nec tardentur, nec inquinentur, ut refert *Marcellin.* & Rhenum ſuas aquas non miſcere, ſicut cum eodem Marcel. credunt nonnulli, puram & limpidam illius lacus aquam eſſe refert *Munſter.* lib. 3. Eſt autem hic lacus amœnus, amœna quoque circumvicina regio, & urbes ac arces frequentes ad ripas ſitæ; omnia circa illum vinetis, pomariiſque cultiſsima, paucis in locis mollior littorum planities, ſcirpo & arundine ſterilis eſt. *Gallias*, inquit Frey. cap. 2. adm. Gal. 1. *finit lacus Brigantinus, hoc mirus, quòd quemadmodum aliquæ ſingulis annis cœlum mutant aves; ita hîc piſces innumero numero cœlum, ne dicam an aquam? mutent.* Habet hic lacus quaſdam inſulas; prima ea eſt, ubi ſita urbs Lindavium **Lindaw** / ad orientem Arbonæ, qua

pro

pro receptaculo Tiberius cum Vindelicis navali certans pugna, uſus eſt: videatur *Strabo lib.7. & Guillim.* pag. 149. Altera locum habet vulgò dictum Maynou. Tertia eſt in lacu Cellenſi, ubi viſitur Abbatia, Richenovium nominata. *De his Munſt. lib. 3. fusè.*

Marcellinus hos duos lacus ſuo more paludes nominat, ſed non ita accuratè: à phyſicis enim definitur lacus, aqua ſtagnans & perpetuò durans: palus verò, aqua ſtagnans perpetuitate carens: differt palus à lacu, ſicut torrens à fluvio.

CAPUT XV.

De reliquis minoribus Helvetiæ lacubus.

De duobus majoribus Helvetiæ lacubus verba fecimus: jam alij his minores ſequuntur: in quorum deſcriptione naturæ ordinem ſequemur.

Lacus Neocomenſis, Germ. Newenburgerſee/ ita dictus eſt à Neocomo, aut Novicaſtro, præcipuo, circa hujus lacus littora, oppido. Initium ſumit propè Yverdunum oppidum, à quo etiam quandoque denominatur *lacus Yverdunenſis*, le Lac d'Yverdun. Ejus longitudo conſtat quinque Leucis Germanicis, latitudo maxima unâ & ſemi. Influit poſt aliquod

intervallum hic lacus per fluvium Telam *in lacum Biellenſem*, Bielerſee/ ita denominatũ ab oppido Bieña, Biel/ non ita tamen proximè ad lacus exitum ſedente; hic lacus amœnus eſt piſcoſuſque, cujus littora vitibus conſita ſunt; Neocomenſi minor: vocatur etiam Nidovienſis, à caſtro Nidavv ad Telæ ex hoc lacu effluxum, jacente, ad quod, ut monet *D. Herman.* hujus lacus juriſdictio pertinet, excepta tantùm illa, quæ Biennam verſus reſpicit, extremitate. In quibuſdam veteribus Actis dicitur lacus *de Nurol, Neurol, vel Nerol, item Nuiruil* à certo quodam loco ſupra villam novam ſito, ſed jam antiquato, ut refert idem *D. Herman.* In medio ferè lacus, quædam jacent inſulæ, major vocatur *S. Petri*, & ſatis patet, amœna eſt, ſylvam, vineas aliquas & prata continens: minores reliquæ parvi ſunt momenti, cùm ſæpiſsimè aquis ſubmergantur. Rigente frigore ſæpè congelatur. Famoſus eſt ob uberem piſcationem piſcium vulgò dictorum Hewrling. *vide Munſt. lib. 3.*

Lacus Muratenſis, Murtenſee/ ab oppido non incelebri Murato; non tam latè patet, ac duo præcedentes: à fluvio *Broia* initium habet, cujuſque aquis augetur, qua ex parte latiùs olim patuiſſe credunt nonnulli, ita ut ad muros Aventicanos ſe extenderet; unde quoque credit *Guillim.* quondam *Aventicenſem* nominatum. Extant quoque fœderum tabulæ anno

1333 ſcriptæ, in quibus nominatur, *der Uchtſee,* unde colligit *Simler. MSC.* Aventicum tunc *Uchten* nominatum, à quo regioni nomē Uchtland. Diffunduntur autem illius aquæ per fluvium Broiam in lacum Neocomenſem, propè ædes dictas, *à la Sauge, ad Salicem:* Locus verò ubi Broya eo ex lacu effluit, vocatur *ad Salices,* unde etiam pagus vicinus vocatur *Sougiez.* Ferunt, omnino deperdi, quidquid in hoc lacu ſubmergitur: piſcoſiſsimus eſt; quandoque in ſummis frigoribus ita firmiter congelatur, ut glacies onuſtos etiam currus ferat.

In parochia S. Saphorini, præfecturæ Lauſanenſis, viſitur magnum ſtagnum vulgò dictum, *lac de Bro, Brou, & Bré,* & in Actis lacus Bromagus, hujus littora ſcirpis & arundinibus maximam partem marginata ſunt. Quibuſdam in locis trabes quernæ, & quadrati lapides in aquis conſpiciuntur: credit vulgus locum illum fuiſſe ſubmerſum, & in voraginem dejectum: piſcibus non caret, cancros magnos alit; nullis amnibus augetur, interim tamen per rivulum in Lemanum lacum diffunditur.

In monte Jura ſunt etiam laculi optimis piſcibus abundantes, inter quos maximè conſpicuus eſt *Lacus Iurienſis,* vulgò *lac de Ioux,* ab antiqua ejus nominis, olim ad lacum illum ſita Abbatia; ex hoc lacu per ſubterraneos meatus effluit amnis Vrba, uti alibi vidimus.

Monet

Monet *D. Herm.* tres eſſe lacus, per quos fluat fluvius Urba: primus dicitur *lac des Roſſes,* aut *Quinſonnet:* ſecundus nominatur *magnus lacus, le grand lac:* Tertius vocatur, *lac Burnet;* ſeparatur hic à magno per pontem dictum *des Charbonieres.*

Lacus Brientzenſis, Brientzerſee/ ab oppidulo Brientz; *Thunenſis,* Thunerſee/ ab oppido Thun/ dicuntur. Arula in Brientzenſem primò influit, & illum poſt aliquod intervallum Thunenſi jungit, ex quo propè Thun/ ſervato nomine effluit: uterq; magnam habet piſcium copiam, unde præcipuè apud Abbatiam Interlacenſem piſcatio ita uberrima eſt, ut prodigio non careat. Thunenſis Brientzenſi major eſt; ex utroque, orientem verſus, Alpium perpetuis nivibus albicantium proſpectus patet.

Sunt & alij laculi, in Argovia ſuperiore & inferiore, quos utrum magna ſtagna, an paludes nominaveris, parùm refert, de quibus in genere notandum eos ſæviente hyemis frigore congelari, interea tamen piſcibus non carere, præcipuorum mentionem faciemus. *Richenſee* lacus eſt parvus à vico ejuſdem nominis dictus: ad illius caput eſt locus dictus *Baldeck,* & ubi effluit per rivum *Aa,* jacet vicus Richenſee, jungitur verò majori lacui dicto *Hallvvylerſee,* ab oppiduo Hallvvyl, ad effluxũ fl. Aa ex illo lacu, poſito. Ab oppido *Surſee* deno-

denominatur alius lacus, dictus etiam *Sempacherſee*, ab oppido Sempach, ad illius ferè caput, orientem verſus: jacet verò oppidulum Surſee ad egreſſum fluvij Sur ex iſto lacu, qui à meridie ſeptentrionem verſus porrigitur.

In monte fracto, ſupra Lucernam, eſt etiam laculus, quem *Pilati lacum* vocant: ſitus eſt in loco paludoſo, ſolitario undique collibus, à quibus liqueſcentes nives defluunt, cincto, ac ſylvis circundato, ne à quoquam irritetur, vulgo enim perſuaſum eſt, toti regioni ex tempeſtatibus, & inundatione periculum eſſe, ſi quidquam ab homine de induſtria injiciatur; *Simler. de Alp. Quadus in deſcr. Helv. Merul. part. 1. lib. 3. cap. 10. Mercator, Frey. &c.* Fabulantur autem, olim illic in eminente rupe Pilatum conſediſſe, horrendaſque excitaſſe tempeſtates, quem poſtea depulſum conjurationibus incantator quidam in proximum lacum deturbarit. Ridet hæc *Geſſnerus in Deſcrip. montis pag. 52.* referente CL. *D. Hotting. in met. leg. hiſt. Helv. pag. 241.* Magnam famæ authoritatem conciliat vicinorum rigor, qui montem conſcendentibus hoc ſollicitè injungunt, ne paludem turbarent. *Vadian.* in Pomp. Mel. *Capit res fidem, quòd pacatum irritare auſos mox fuiſſe capite plexos, ob illatam accolis calamitatem, oppidani referunt. Illud retulerim, nos in aſcenſu, à paſtore illo, qui ducebat, tantùm non jurisjurandi ſacramento adactos fuiſſe, ne quid importuniùs tentaremus*

remus viſo, aut ne quid injiceremus. Capitis ille ſui aleam ludi aiebat, &c. Mutavit tamen poſtea ſententiam *Vadianus*, ut habet *Geſſner.* pag. 59. Superſtitioſam tempeſtatis concitationem pleniùs exaggerat *Malleolus* apud Geſſner. p. 61. *Paulus Eremita* Deſc. Helv. *Mirum quod de eo lacu vulgus nugatur, ſed nec fidem meretur, nec habet.*

Lacus Lucernenſis, Lucernerſee / ab oppido Lucerna, ſuper hoc lacu ad fl. Urſæ effluxum ſedente nomen habet; ex hoc lacu plura, quàm ex territorio ſuo, ferè commoda Lucernates habent: huic lacui jungitur alius dictus *Sylvanius*, à Sylvanijs ſeu Undervvaldenſibus ita dictus, qui in lacum Lucernenſem influit & propriè vocatur der vier Waldſtettenſee/quia medius inter quatuor illos pagos (vulgò die vier Waldſtett) Vri/Schweitz/Vnderwalden & Zug/ ſitus eſt. Ab hoc non longè occidentem verſus in pago Undervvaldenſi viſuntur parvuli lacus, quos veriùs cum Marcellino, paludes dixeris: orientalior *Huvylſee*, occidentalior, *Lungernſee*; hi duobus rivis effunduntur, qui ſimul juncti, in alium laculum influunt, *Sachſlerſee*, ex quo effunditur rivus, *Aa*, ſe infra Stantiũ in lacum Lucernenſem præcipitans.

Lacus Tugenus, vel Tuginus, aut Tugienſis, Zugerſee / ita ab oppido Tugio nominatur, recipit fluvium Lorétz dictum, qui ex lacu egreſſus poſtea Urſæ miſcetur. Hic duobus ſuperio-

perioribus minor eſt: Eiq; ad orientem etiam duo adjacent laculi, quorum prior vocatur *Egeryſee*, per fl. Loretz in prædictum lacum Tugenum ſe exponerans. Alter verò vocatur Lowertzſee/ propè portum Brünnen in lacum Sylvanienſem influens. Tertius paulò remotior orientem verſus apud Glaronenſes à valle Clontal vocatur *Clontalerſee*, qui per rivulum Lõntſch, in rivum Sårnff ſe exonerat, & hic in Limagum illapſus cum eo in lacum Tigurinum defertur.

Lacus Tigurinus, Valafrido *Turicinius*, longus ſatis eſt, à meridie ſeptentrionem verſus; latitudo maxima eſt inter Rapertiſvillam, & locum dictum Hurden, aut ſaltem paulò inferiùs; exinde Tigurum uſque, ubi Limagus lacu effluit, paulatim arctior & anguſtior fit. Non longè à Rapertiſvilla, pons eſt ligneus, quo lacus traijci poteſt; ſub hoc, menſibus ſeptembri & octobri, uberrima piſcatio fit, ibi lacus non admodum eſt profundus. In quibuſdam tabulis geogr. ea lacus pars, quæ à Rapertiſvilla ad Limagi ingreſſum extenditur, nominatur *Oberſee*, id eſt lacus ſuperior. Uterq; quibuſvis mercibus ex Italia & Rhætia Tigurum tranſvehendis ingenrem commoditatem afferens: adeo ut ſingulis diebus Veneris circiter ducentas omnis generis naves in Urbem appellere videres. De lacu Tigurino, ſic Henricus Stephanus. *Lacus eſt*

longus

longus circiter 12. mil. paſ. ſupra quem amœnus Alpium proſpectus eſt, ut volupe ſit vel in media æſtate nives & quaſi quandam hyemem intueri. Et Author Archon. coſm. *Lacus ipſe longitudinem triginta millium paſſuum continet, & ab urbe Tigurinus vocatur.*

Lacus Rivarius, in Glaronenſium regione, ita dicitur ab oppido Riva, ad lacus caput ſito: Germanicè vulgò nominatur *Valenſee*, vel *Walenſtatterſee*, quibuſdam etiam *Weſenius*, vel Weſenenſis ab oppidulo Weſena, ubi Limagus effluit, ut poſtea in lacum Tigurinum influat. Tempeſtatibus plerumque obnoxius; adeoq; & periculoſus eſt: ad cujus littora pagi Tertzen, Quarten & Quinten, olim à ſtationibus Romanorum ſic dicti, ſiti ſunt. Cæterùm ejuſdem cum lacu Tugienſi, magnitudinis eſſe cenſetur.

In pago Tigurino eſt laculus, *Pfeffikerſee*, nomen habens à loco dicto Pfeffikon, aquas ſuas diffundit per rivum Aa (Nota eſſe tres rivos hujus nominis in Helvetia: primus eſt in Argovia inferiore effluens ex lacu Hallvvylenſi. Secundus influit in lacum Lucernenſem. Tertius hic eſt in pago Tigurino) in aliũ majorem nominatum *Griffenſee*, à vico ejus nominis: ex hoc lacu exit Glat fluvius in Rhenum infra Egliſovium influens. Abbatiſcellani in ſuarum Alpium cacuminibus tres puſillos lacus truttas ferentes oſtendunt, teſte *Simler. in comp. de Alp.*

In

In ſummis Rhætorum Alpibus loco dicto *Montaſun*, lacus eſt in quem ſi lapides injicias ſtatim nebula oritur, & inde grando: Ergo incolæ pœna capitis prohibentur lapides injicere, ut nobiliſsimi ad Regem legati docuerunt: referente *Frey.* cap. 9. De alijs laculis in Rhætia ſermonem non hic inſtituimus, ſed ſiſtimus gradum, ad Helvetios properaturi.

CAPUT XVI.

De Helvetiorum antiquitate & origine.

Helvetiam, inſignem Europæ regionem, qua potuimus fide & diligentia, pro virili noſtra, quoad adjuncta & partes, luſtravimus. Poſtulat nunc noſtræ methodi ratio, ut ad regionis incolas accedamus: de quibus in genere duo diſquirenda ſunt. I. De *Helvetiorum antiquitate & origine.* II. *De variis eorum nominibus.* In ſpecie de eorundem lingua & moribus agemus. Sed hoc capite in illorum antiquitatem & originem inquiramus. Suis non caret difficultatibus, quæ de Helvetiorũ tum antiquitate tũ origine movetur quęſtio, cujus explicationẽ, dũ quærere conantur Authores, eam ſuis frivolis conjecturis & diſcordantibus ſententijs magis magiſq; implicant. Quiſq; ſe veritatem aſſecutũ credit, dum

certorum monumentorum, aut firmarum demonſtrationum loco ſuas nobis traditiones obtrudunt: ſuam hic fateri ignorantiam, & ſupinam præteritorum ſæculorum negligentiam deplorare præſtat, quàm aliquid, vel ſomnijs ſimile, vel fabulis proximum, in medium proferre. Attamen ut ingeniorum curioſitati ſatis fiat, diſcrepantes Authorum opiniones referre, non fuerit injucundum, unicuique verò credendi quod placuerit, libertas erit.

De *Helvetiorum* autem antiquitate & origine locuturis, diſtinguendi nobis videntur Helvetij. Alij enim ſunt Helvetij, & alia illorum ratio, quorum mentionem faciunt Antiquiores Hiſtorici & Geographi, Græci, Plutarchus, Strabo, &c. Et Latini, Cicero, Cæſar Tacitus, Florus, &c. Alij (poſteriores nominare licet) de quibus Hiſtorici recentiores à quatuor aut quinque ſæculis agunt.

Helvetij priores & antiquiores Græcis dicebantur Ἑλουήτιοι, vel Ἑλβήττιοι, ſecundùm *Plutarch.* Latinis Helvetij. Horum nomen apud Veteres, antiquum eſſe certum, magis quàm probatione indigeat. vide *D. Hotting. in meth. leg. hiſt. Hel. p. 198.* Certa verò non ita illorum origo, unde *Bodinus meth. hiſt. Helvetiæ regio nulla veteris appellationis habet veſtigia.* Perierunt priſci illi Helvetij, perijt quoque originis ipſorum memoria. Interim varias hic referre ſenten-

ſententias juvabit. *Vaudi Chronica* narrant, *Eructonum* quendam tres habuiſſe filios, *Sequanum*, *Allobrogem & Helveticus*: hi patris imperium inter ſe diviſerunt, ita ut Sequanus, Sequanis nomen dederit; Allobroges ab Allobroge denominati fuerint. Helveticus verò eam habuerit regionem, quæ poſtmodum ab ipſo Helvetia dicta ſit: Sed penes Chronicorum illorum authorem ſit fides: apparet quiſquis illorum compilator fuerit, eum multimodè in chronologia erraſſe, unde etiam tot habuerit commenta vix ſciri poteſt.

Aventinus *Helvetios* gentem vetuſtiſsimam nomen & originem traxiſſe perhibet ab Helvetio Herculis filio. Hercules enim Alemannus, varios habuit liberos, inter quos fuerunt *Noricus* primogenitus; *Hunnus, Helvetius, & Bojus* natu minimus. Scribunt quoque alij Bojum & Helvetium poſt diluvium ex Armenia profectos, ea occupaſſe loca, quæ eorum nomen retinuerunt, & à Moſe Gen. cap. 10. *Hauilah* & *Jobab*, nominatos fuiſſe perhibent. Sed in aliam alij eunt ſententiam. Sic enim loquitur *Guillim.* lib. 1. Rer. Helv. *Helvetiorum nomen unde fluxerit, primus, ut arbitror, Henricus Glareanus inveſtigavit, & niſi mens aberrat, reperit: Helvetter enim celticâ linguâ dictos quaſi Ditis propinquos, ſive nobilitatis inde, ut à* Deo, *ſive antiquitatis ex eodem fonte inſignia capere voluerit.* Cæſar lib. 7. *Galli ſe à dite patre prognatos prædicant:*

Beroſus lib. 5. ant. Ditem in Galliam colonias duxiſſe memoriæ commendavit. Deus autem ille, quem Latini *Ditem* nominabant, à Græcis *Plutus* dictus fuit, hunc à Gallis præ cæteris Dijs cultum, & *Hellum* illorum linguâ nominatum, nonnulli credunt. Sed ſuper hac re audiendus Frey cap. 4. adm. Gall. *Galli omnes, apud Cæſarem, Dis pater noſter eſt, ajunt. Romani Gallicarum ignari vocum, earum præſertim quæ religionis myſteria concernerent, Celtica vocabula, latina inclinatione flexerunt: & cùm Gallis eſſet Dieu, ipſi in ſuum Ditem verterunt. Quis enim ita mente vacuos credat Gallorum primos, ut ſe à Dæmone ortos profiteri publicitùs voluerint? Scio equidem Helvetios gentem Gallicam aliquibus videri dictam quaſi cognatos Ditis; Hel enim ipſis infernus eſt, Vetter, cognatus, ſed meliori intelligitur ſignificatu. Hel, id eſt lucidum, ut cognatos lucis potiùs quàm inferni interpreteris.* Dubitat hic, nec ſine ratione, Doctiſſ. *Hottinger.* utrum vox Vetter, Helvetijs jam tum, cùm Helvetiorum antiquiſsimi Scriptores meminerunt, hoc ſenſu fuerit uſitata. Adfert adhuc aliam ſententiam D. Hottinger. his verbis. *Non deſunt qui Helvetios, ſeu (ut Glareanus ſcribit) Helveteros dictos putant, quaſi, Held Vätter, Heroum patres, vel* ἥρωες ἄνδρες. *Et quanquam non negemus; fuiſſe aliquos in Helvetia* ὑπερφυοῦς μεγέθους *viros, id quod varia eruditorum monumenta probant; certum tamen eſt, de pleriſq; judicium Caſp. Ens, non longè*

aberrare

aberrare à vero. A rebus itaq; geſtis & magnis conatibus, quàm ſtaturâ corporis ita Helvetios denominatos veriſimilius eſt. Simlerus autem vir eruditiſſimus & diligentiſsimus antiquitatum indagator, in tam antiquis, & diſcrepantibus Authorum ſententijs, nihil pro certo affirmari poſſe credidit. Quod ſi quis conjecturis gaudeat, forſan ab Helvo colore, qui eſt inter rufum & album, teſte *in Solin. Salmaſio,* Helvetij dicti fuerint: cujus denominationis ratio, peteretur ex eo, quòd Helvetij maximam partem rufi & albi fuerint: ſuperiores ſententiæ, fabuloſæ vel incertæ, hæc ridicula videri poſſunt.

Alia adhuc eſt quæſtio, non admodum facilis. *Utrum Helvetij ex Germania in Helvetiam priùs venerint, aut ex Helvetia in Germaniam tranſierint?* Huic quæſtioni anſam præbuit Tacitus qui lib. de mor. Germ. ait. *Inter Hercyniam ſylvam Rhenum & Mœnum amnes Helvetij, ulteriora Boij, Gallica utraq; gens tenuere.* Idem ferè Strabo referente Volaterrano lib. 7. *Rhætij & Helvetij. Vindelia, & diſcreta Bojorum regio ad Iſtri fontes prope ſylvam Hercyniam ſunt uſque ad Pannonias, è quibus Helvetij & Vindelici, in montibus campos habitant, Rhætij verò & Norici uſque ad Alpium ſumma tenent, & Italiam verſus inclinant.* Loquitur quoque Ptolomæus de *Helvetiorum Eremo*, de qua diverſæ ſunt ſententiæ. Quidam hanc ponunt in Clãtgovia circa fines Scaphuſianorum.

norum. *Munſt. lib. 3.* circa Waltzhutum, ubi non longè, capit initium Hercynia ſylva. Alij in Alſatia propè urbem olim nominatam *Helvet*, nunc Sleſtadium, unde Carion, *Helvetij fortè nomine ijdem, qui nunc Alſati, Helvetiorum Eremus Martiana ſylva in Marchionatu Badenſi:* ſed hoc à Doctiſſ. *Cluverio* lib. 3. c. 2. ant. Germ. refutatur. Volunt quinetiam alij, Helvetios circa Danubij fontes coluiſſe regionem, vocatamq; fuiſſe Helvetiorum deſertum. Ex ſupra dictis, maximè verò ex *Taciti* verbis colligit *Aventinus*, Helvetios in Germania primum habitaſſe, deinde Rhenum tranſgreſſos in Galliam Belgicam colonias duxiſſe, & *Helvettum* ac *Aventicum* urbes condidiſſe. Aliter tamen cenſent alij, ac dicunt Helvetios in Germaniam ex Helvetia migraſſe, quod intelligendum non quòd omnes, relictâ ſuâ patriâ, eò ſe contulerint, ſed quòd ut ait *Simler.* MSC. colonias in Germaniam duxerint, aliquamq; ejus partem ſuo imperio ſubjecerint: refert enim Cæſar, *Helvetios reliquos Gallos virtute præcedere, quòd fere quotidianis prælijs cum Germanis contendant, cùm aut ſuis finibus eos prohibent, aut ipſi in eorum finibus bellum gerunt.* Quo autem tempore coloniæ in Germaniam deductæ, aut Germani ſub jugum miſsi, incertum. Conijcit *Simlerus*, Helvetios forſan, cùm Cimbrorum ſocij eſſent, non tantùm Italiam invaſiſſe, verùm etiam in Germaniam exercitum dedu-

xiſſe,

xiſſe, & vicina ſibi ſubjeciſſe loca. Sed quamplurimi arbitrantur Helvetiorum illorum genus, jam pridem extinctum, cùm hodie Germani potiùs quàm Galli ſint (ut cap. I. oſtenſum) qui antiquam Helvetiam incolunt: apud Latinos tamen Scriptores antiquum illud nomen etiam retinent. Ego, ſalvo aliorum judicio, crediderim, non omnes antiquos illos Helvetios, aut ſaltem illorum genus prorſus perijſſe, non enim omnes qui montes habitarent, bellis omnino deletos credibile eſt. Videatur *Simler. Deſcr. Vall. lib. I.*

Poſteriores Helvetij variè à latinis Scriptoribus nominantur; Aventin. Ann. Boj. lib. 4. *Suitones*, Volater. & Rolvingus Carthuſianus *Suiceros*, Joh. Vitoduranus *Suicenſes*, Genebrard. *Suitenſes* vel *Suiſſos*, Oſvvaldus Molitor *Suitos*, vocant. Germanicè Schweitzer/ vel Schwytzer/ vel Eydgnoſſen; Italicè, *gli Suizzeri*, vel *Suizzari*; Hiſpanicè los *Suiçeros*, Anglicè & Belgicè *De Svvitzers*: Gallicè, *les Suiſſes*. De horum quoq; origine variant ſententiæ. Narrant Hiſtoricorum nonnulli, Vitas gentem Aquilonarem propè Tigurinos ſuas fixiſſe ſedes; illorum verò regionem Uri dictam eſſe. Alij volunt Vitas fuiſſe Saxones quos Carolus Magnus, ob iteratas rebelliones ex Saxonia ejecerit & in Helvetia Alpina concluſerit: quemadmodum maximum incolarum lateris ſeptentrionalis fl. Albis numerum in

Flandriam & Brabantiam ablegavit. Vitæ autem illi poſtmodum Suitæ vocati ſunt, ut volunt ſuperioris ſententiæ Authores. De iſtis Saxonibus Carolo Magno rebellibus, & à fide Chriſtiana deficientibus, non idem narrant omnes. Sic Nauclerus. *Verius videntur ſentire, qui ſcribunt Carolum Magnum, A.D. 806. devictis Saxonibus ferociores ex eis ad 10000 virorum cum uxoribus & liberis deportaſſe, & per diverſas Galliæ ac Germaniæ provincias relegaſſe. Cauſa hujus fuit, quòd Gens iſta ſæpè ad fidem Chriſtianam converſa, toties apoſtatavit, & in vicinos crudeliter ſævijt, unde maximam ipſorum partem in Hungariam ſeptem caſtrorum, ubi modò degunt, deſtinaverit: aliquos verò ad Comitatum Valleſiæ Sedunenſis diœceſis collocavit; aliquos ultra montem Jovis in Longobardia, propè Auguſtam Taurinorum Domino nunc Ducis Mediolani, habentes adhuc linguam Teuthonicam, ut & ſeptem caſtrenſes in Hungaria: Alios tranſtulit ad vallem Uraniæ, & arctam, ubi villa eſt ejuſdem nominis,* Art/ *Conſtantienſis Diœceſis, montibus altiſſimis & lacubus munita, ut ibidem ſederent pro cuſtodibus, & dum ipſe Carolus in Italiam iturus eſſet, liberum haberet ingreſſum, fertur obligaſſe. Qui ubi conſederant Saxonicâ linguâ feruntur dixiſſe:* Hie wollen wir Schwitten/ *id eſt, hic volumus in ſudore terminos conſtituere, à quo verbo,* Schwitten/ *Suitzer dicti ſunt.* Paulò aliter hiſtoriam narrat *Felix Faber Hiſt. Suev.* introducit enim Carolum ad iſtos exules, poſt exactum

ab

ab ipſis juramentum fidelitatis & conſtantiæ, loquentem de illo juramento, quòd tria implicaret & includeret. *Pro primo articulo juramenti* (ajebat Carolus) *do vobis, ut nuncupemini, confœderati, ſcil. Imperio, ut in ipſo veſtro nomine ſponſionis veſtræ memores ſitis, ideo etiam in Theutonico nominantur*, Eidtgnoſſen / *pro ſecundo articulo aliud impertior vobis nomen: quia enim promiſiſtis in labore deſudationem, hic nomen veſtrum erit, & dicemini*, Schwitzer / *id eſt, Sudantes, &c.* Iſta verò ſapiunt fabulam, & etymologiæ illæ ridiculæ *D. Hotting. met. leg. Hiſt. Helv. pag. 206.* De his & ſimilibus varia habent, præter ſupra memoratos, *Munſterus, Cellarius, Rhenanus, Alciatus, Merula, Mercator, &c.*

Alij à Suecis, Suiceros originem trahere crediderunt, inter quos ſunt *Tſchudus, Stumpfius, Genebrardus, &c.* Refert *Munſter.* lib. 3. tempore Sigisberti cujuſdam Sueciæ Regis, Suecorum multitudinem, aut ob Oceani inundationes, aut ob terræ ſterilitatem, quæ tanto populorum numero nutriendo, impar eſſet, novas ſedes quærere coactam fuiſſe. Hi populi tranſgreſſo Rheno, Gallos ipſis obviam factos profligarunt; obſtupuere reliqui Galli, qui ad novos hoſpites legatos mittunt, à quibus nihil aliud petunt Sueci, quàm ut ipſis vivendi daretur facultas, & regiones quas incolerent excolerentque, concederentur: qua de cauſa Helvetij, interiorem ſuæ regionis

 par-

partem, montibus ac lacubus plenam permiſerunt; unde poſtea illa loca fertiliora, habitationique comodiora facta ſint. Sed nobis quoque audiendus eſt Oſvvald Molitor. *Ducunt Suiti originem à Suedis, qui in extrema ſeptentrionem verſus Europa ſunt (alio nomine Gothi appellantur) cui rei teſtimonium non modò noſtræ hiſtoriæ afferunt, ſed & ij, qui vel hodie Suediam inhabitant. Ex quibus ſæpè quæſitum à Mercatoribus noſtris quidquam ne haberent in annalibus, quod argueret expulſos ſanè ex ſua patria in noſtras, uti apud nos creditur, ſedes deveniſſe. De conformitate regionum, morum, naturæ, aliarumq; rerum, ut ſolet, nihil minùs inquiſitum. Aſſeverarunt omnia, illud adijcientes, miris ſe gloriari modis, tam laudatum, apud omnes gentes populum originem ſibi ferre acceptam.*

In hac fuit ſententia Gariſſollius lib. 10. Adolph. qui de fœdere, quod cum Helvetijs, Rex Sueciæ Guſtaphus Adolphus, inire cupiebat, locuturus, ſic de Helvetiorum à Suecis origine canit.

Arctoo gens orta ſatu, generoſaq; factis
Æquans arma patrum, gemino Suecoſq; Gothoſq;
Sanguinis attingit titulo. Nam vulnere poſtquam
Dejectus Tejas vitalibus exijt auris,
Eouſq; ſolo regnavit in Auſone Narſes,
Italiam liquiſſe Getas, monteſq; propinquos
Inſediſſe ferunt: Nec priſtinus obſtitit armis
Incola, ſed facilis Latio jam rure remotos

Excepit,

Excepit, regniq; favens in parte locavit,
Complexus populare genus. Conſtantia famæ
Nempe refert, patrio digreſſos Sueonas orbe
Auſpiciis Götherice tuis, fauſtoq; gradivo
His ſedem ſtatuiſſe locis, perq; oppida leges
Sanciviſſe ſuas, & longos regna per annos
Firmaviſſe manu. ſic utraque finibus iſtis
Crevit, & æterno ſe fœdere nexuit Arctos,
Helvetioſq; dedit mundo, nec degener ortum
Dedecorat populus, ſed nomine dignus avorum eſt.

Hac occaſione annotat D. Hottinger. meth. leg. hiſt. Helv. pag. 201. *Certũ eſt magnam utriuſq; non modò gentis, ſed & quorundam Dialecti idiotiſmorum eſſe γειτνίασιν. Obſervavit Clar. D. Ericus Odhelius, Gothus, digniſſimus in Ubſalienſi regia Profeſſor, meus per aliquot menſes hoſpes gratiſſimus, multas apud nos loquendi voces & formulas per univerſam Germaniam ignotas, Suecis tamen familiares. Quid? quòd Suetiam cum Suitia ſenſu generali pro univerſa Helvetia ſumpta exteri authores confundant. Vide Anal. P. I. pag. 167.*

Quamvis autem hæc virorum doctorum opinio non videatur contemnenda, illorum etiam reijcienda non eſt, qui Suitenſes, aut Helvetios ita hodie dictos volunt à pago Suitenſi. Inter quos ſunt Oſvvald. Molitor, in Paneg. Glareani. *Suicia ſequitur, unde omnes confœderati, commune apud vulgos hodie tenent nomen Suitenſes, vel Suiceri.* Sic Conringius de imp. Romano ger. *Achæorum Reſpublica omnibus fœde-*

fœderatis nomen dedit, urbs Romana omnibus ſocijs, hodie fœderati omnes Helvetij, ab uno pago Suitceri, &c. Felix Faber. Monach. Ulm. lib. 1. *Omnes Communitates junctæ SuitZeris, cum eis nomen communicant, & SuitZeri à villa SuitZ nominantur, &c.*

Iſtius denominationis rationes afferri poſſunt. I. Quoniam initium confœderationis factum eſt in oppido Suitenſi; Suitenſium ſive Suiſſorum nomen omnibus confœderatis eſt tributum. Ut ait *Genebrard. lib. 4.* II. Quòd primi omnium ex Pagis tribus, Auſtriorum irruptioni expoſiti fuerint & inter tres pagos maxima fuerit eorum potentia, ut loquitur *Simler. lib. 1.* Reip. Helv. III. Quòd in Suitenſium regione pro libertate pugnatum ſit: ex quo factum eſt, ut paulatim reliqui tyrannidis jugum excuſſerint. *Inde poſtea,* ait Guillim. lib. 2. rer. Helv. cap. 15. *Suitiorum apud quos primò pugnatum fuit, nomine, & fama apud nationes Helvetij omnes in celebritatem abierunt, SuitZeriq; gens univerſa adpellati.*

CAPUT XVII.

De Varijs Nominibus Helvetiorum apud Veteres.

INter difficultates quæ in Authorum lectione occurrunt, & lectores quandoque vexant, non infimas tenet ea, quæ circa varia popu-

pulorum nomina, verſatur. Helvetios varijs inſignitos nominibus diligens hiſtoriarum ſcrutator reperiet. Sæpiſsimè generaliter ſub Celtarum aut Gallorum nomine comprehenduntur, quo maxima Europæorum pars deſignabatur, ut alibi vidimus. Julius Cæſar apud Dionem lib. 38. in oratione ad milites, *Helvetios* Gallicam nationem ὁμοίυς facit atque ὁμοφύλους Marcomannis Germanis, id eſt, ſimiles & ejuſdem gentis populos. Marcomanni autem quales fuerint, variant ſententiæ. *Willichius in Tacit.* eoſdem fuiſſe quos nunc Moravos nominamus, credit. *Munſt. lib. 3.* dicit Marcomannos habitaſſe Bohemiam, poſt ſuperato Danubio in Croatia ſubſtitiſſe; ſed utrum hoc cum Taciti verbis cõveniat, æquo lectori judicium relinquo; ſic verò *Tacitus* lib. de mor. Germ. *Præcipua Marcomannorum gloria, viresq; atq; ipſa etiam ſedes pulſis olim Boijs, virtute parta, &c.* Marlianus conijcit fortè, eos fuiſſe qui finitimam Helvetijs vallem incolebant, cui nomen eſt *Marcomana,* Sequanis & monti Juræ proximam, cum his Marcus Antoninus Philoſophus periculoſum diuturnumq; bellum geſsit. Quidquid ſit, ſi Dioni aliqua ſit adhibenda fides, ex eo colligere poſſemus, vel Helvetiorum colonias in Germania Marcomannis fuiſſe vicinas, vel illorum regionem, ab Helvetijs non multùm remotam. *Livius* vocat *Semigermanos,*

manos, quia (ut ait *Cluverius*) eorum linguâ Germanorum quàm Gallorum ſermoni fuit propior. Poſtquam enim Helvetij Rhenum ſunt tranſgreſsi, probabile eſt eos, ſe, & linguæ & moribus Germanorum, labente tempore, aſſuefeciſſe. Helvetios quoque *Alpinorum* populorum & *Tauriſcorum* nomine deſignatos non obſcurè indicat Polybius lib. 2. *In Alpibus ab utroque latere loca montuoſa habitant, ad eam partem quæ verſus Rhodanum & ſeptentrionem ſpectant, Galli qui Tranſalpini appellantur, ad eam quæ campis imminet Tauriſci, Agones, alia pleraq; Barbarorum genera, à quibus Tranſalpini non genere, ſed differentia loci differunt.* Hac occaſione *Cluver.* ant. Germ. lib. 1. c. 5. & lib. de Vindel. c. 2. ait, omnes Alpinos populos unius ejuſdemq; fuiſſe gentis, qui comuniter Græcè & Latinè, *Tauriſci*, ſibi ipſis, *thi Thauriſchon*, appellatione ex Alpium nomine deſumpta, quo in comune hodièq; nonnullis Germanis appellantur *Taurn:* Romani omnem Tauriſcorum Gentem dixere Alpinos & Inalpinos populos. *Plutarch.* in Marcel. *Polybius* lib. 4. *Oroſius* lib. 4. c. 13. *Sabellic.* Enn. 4. lib. 9. Gallos inter Rhodanum Alpeſq; incolentes, ab eo, quòd mercenaria ſtipendia merebant, *Geſſatas*, vocant. Geſſatarum autem nomen, non gentis, ſed mercenariorum Gallorum eſt, ut loquitur *Oroſius*, ſive ut ait *Cluver.* non gentis ſed conditionis eſt vocabulum; quod quàm opti-

optimè Helvetijs conveniat, non ſolùm locus, ubi Geſſatas collocat *Polybius* (ut rectè obſervat *Guillim.*) ſed etiam Helvetiorum mos, qui jam ab antiquis temporibus apud ipſos invaluit, quemq; adhuc retinent, dum ſuam ad bellum operam, Principibus conſtituto pretio, locant, oſtendunt. Ita ergo conductitij milites Celticâ linguâ, Geſſatæ, nominati ſunt, iſtius nominis veſtigium remanſiſſe videtur hodiè apud Britannos, qui ſervos conductitios *Gueſſin* vocant. *Merul. part. 2. lib. 3. c. 15.* Geſſatas, ſic à Geſſu lanceæ genere, aut quòd ſe omnes Geſſel, hoc eſt, ſocios appellarent, ſicut Germani ſe fratres nominant, dictos credit *Guilliman.* Geſſatæ, vel à ſtipendio, ut vocamus (Geſinde) ſeu à genere teli, quod à Varrone & Virgilio Geſum dictum, ita ſunt appellati, ut loquitur *Sprech. Pall. Rhæt. lib. 1.*

Mercator refert Eutropium *Helvetios* nominaſſe *Quados*, qui juxta Tacitum lib. de moribus Germ. Marcomannis fuere proximi. Aliter *Alciatus* in eundem Tacit. *Eutropius*, inquit, *Helvetiorum ſedes à Quadis occupatas ſatis oſtendit, ut ſuſpicer omnes delectos, cùm Quadi Marcomanniq́, ſub Aureliano, in Italiam prorupere.* In quo autem Eutropij libro, Helvetij Quadi nominentur, me animadvertiſſe non benè memini; imò quidem me legiſſe lib. 6. *Julius primò vicit Helvetios, qui nunc Sequani appellantur.* Id quod demum (ut ait *D. Hottinger*) à Cæſaris tempore in

re in uſu eſſe cœpit. Antea enim Gallis an-numerabantur, poſtea Belgis, qui & Celto-belgæ dicitur, vide *Stumpf. lib. 4. c. 1.*

Poſt Gentium migrationes, cùm maxima Helvetiæ pars ſub Burgundiæ regno comprehenderetur, Helvetij etiam Burgundiones dicti ſunt. Qui verò ſub Ducatu Alemanniæ comprehenſi fuerunt, Alemanni ſimpliciter, aut etiam ſæpè Superiores Alemanni, ab Authoribus vocantur. Qui in Tacitum de pop. Germ. comment. dedit (referente *D. Hotting.*) exiſtimat *Paulum Æmilium*, Transjuranorum vocabulo, ſignificare Helvetios, cùm inquit lib. 1. *Transjurani ferox genus hominum Burgundionibus, ante rerum potientibus attributi, & tunc ſui propè juris effecti.*

CAPUT XVIII.

De Antiqua Helv. Lingua.

EXplicatis, ut potuimus, *Helvetiorum* antiquitate & origine, ſupereſt, ut qualis fuerit eorũ lingua, & qui mores, videamus. Quæſtionẽ illam, quâ quæritur. Qualis fuerit antiquorum Helvetiorum lingua? Perplexam, & non explicabilem ſatis, ut par eſt, & res ipſa loquitur, & Doctiſsimi, quibus hæc crucem fixit, fateri coguntur.

Quærunt autem hic I. Quidam: *utrùm veſtrum*

veterum Gallorum & Helvetioru̅ lingua fuerit Græca? Affirmant nonnulli, inter quos *Joachimus Perionius* in Dialog. & *Johannes Picardus* in Celtopæd. Suam ſententiam probare conantur, ex Gallicæ Græcæq; linguæ cognatione, maximè veò *Cæſaris* authoritate, lib. 6. bell. Gall. referentis, Druides in publicis privatiſq; rationibus, extra ſuas diſciplinas (quas literis mandari nefas exiſtimabant) characteribus Græcis uti ſolitos. Dicit quoq; idem *Cæſar* lib. 1. in caſtris Helvetiorum tabulas literis Græcis confectas, fuiſſe repertas. *Strabo* lib. 4. ſic ait. *Urbs (Maßilia) Barbaris loco ludi literarij patefacta, tantum literarum græcarum ſtudium apud Gallos excitavit, ut contractuu̅ quoq; formulas, græcè conſcriberent.* Refert quoque *Merula* viros doctos eſſe, qui putent characteres illos, quibus utuntur Græci, non verè Græcos eſſe, ſed Gallicos, & ex Gallia in Græciam, non ex Græcia in Galliam fuiſſe advectos, ideoq; *Cæſarem* eos appellare debuiſſe, Gallicos, non Græcos, Græcos tamen dixiſſe, cùm Græcos tunc ijs uti ſciret, à Gallis autem accepiſſe ignoraret. Certè ipſorum Græcorum teſtimonio, characteres iſti α, β, γ, & reliqui non verè Græci ſunt, ſed Barbari, ſicut videre eſt ex *Varrone* lib. 7. de ling. lat. Quantum autem robur inſit illis argumentis, ex reſponſis erit colligere. Reſpondetur itaque primò. Probandum priùs eſſet, hodiernam Gallorum

linguam, cum veteri eandem eſſe. II. Ex illa linguarum cognitione, quæſtio quæ affirmatur, concludi non poteſt, ſic enim quoque argumentari liceret, lingua hodierna Gallica plurimas voces à Latina mutuatur; Ergo Galiorum lingua eſt Latina. Ad *Cæſaris* & *Strabonis* teſtimonia quod attinet, majoris ſunt ponderis, interim reſponderi poteſt. I. Secundùm quoſdam, Druides & Helvetios characteribus quidem Græcis uſos, Græcè tamen non locutos fuiſſe, quod non dicit *Cæſar:* aliud quippe eſt Græcis literis aliquid concipere, aliud Græcâ linguâ; Sic Thalmud Hebræo conſtaret ſermone, quia Hebraicis ſit excuſum: Imò *Cæſar* ipſe lib. 5. ſatis oſtendit Gallos Græca lingua non fuiſſe uſos, quando Græcè per equitem Gallum, ad, &c. Ciceronem apud Nervios obſeſſum, ſcripſit, aliàs ipſius conſilia, cum epiſtola intercipi potuiſſent. II. Arridet magis aliorum reſponſio: non enim ſimpliciter negandum, Gallos aut Helvetios Græca lingua uſos fuiſſe, ſiquidem ſimpliciter non dicat *Strabo* Gallos Græcis literis uſos, ſed Græcè ſcripſiſſe. Diſtinguendæ igitur ſunt linguæ: aliæ ſunt à natura, congenitæ, & ut vulgò dicitur, maternæ; aliæ ab arte tantùm & ſtudio. Dicimus itaque Græcam linguam Gallis non fuiſſe congenitam, aut à natura, ſed tantùm ab arte: ſic fieri poteſt, ut Helvetius, Italicè loquatur, ſed ab arte,

cùm

cùm naturalem linguam habeat; ſic Galli & Helvetij calluerunt Græcam, quam in Schola Maſsiliana edocti erant; illos autem Maſsiliam frequentaſſe, Author eſt *Strabo*, ut ſupra allatum. A Maſsilienſibus etiam, ut ait Juſtinus Hiſtoricus lib. 43. *& uſum vitæ cultioris, depoſita & manſuefacta barbaria, & agrorum cultus, & urbes mœnibus cingere didicerunt. Tunc & legibus, non armis vivere: tunc & vitem putare, tunc olivam ſerere conſueverunt: adeoq; magnus & hominibus & rebus impoſitus eſt nitor, ut non Græcia in Galliam emigraſſe, ſed Gallia in Græciam translata videretur.* Cur non etiam Græcam linguam ab illis habuerint? Hinc tamen inferre non licet, omnes Gallos & Helvetios Græcè fuiſſe locutos, ſed eos ſolùm, qui illam linguam didiciſſent, quales erant Druides, quibus illa, in ſuis myſterijs, erat familiaris; Galliarum Primores, alijq; illius linguæ ſtudioſi: Imò credibile eſt, huic operam navaſſe, qui τὰ συμβόλεια ſcribebant, ut ait *Strabo*, quemadmodum ſuperioribus ſæculis, contractus, pacta, litigationes, latinè ſcribebantur, quamvis pauci latinè ſcirent. Doctorum illorum ſupra recenſita ſententia variè urgeri poteſt. I. Poſito, non conceſſo, Gallos & Græcos eoſdem habuiſſe characteres, eandem tamen linguam habuiſſe non ſequitur: habent quidem Chinenſes cum Japonenſibus, communes characteres, linguam non item. II. Gra-

tis dicitur ſuas literas Græcos, à Gallis mutuaſſe, cùm Cadmum primum eas aut inveniſſe, aut ex Phœnicia in Græciam tranſtuliſſe, nonnulli Authores perhibeant. Nec illud probat *Varronis* teſtimonium: Græci fatebantur ſe ſuas habuiſſe literas, aut ſaltem earum nomina à Barbaris; ſed quid inde, non ſoli Galli Græcis erant Barbari, ſed alij quoq; populi, lingua, moribus, & loco diſsiti, atq; differentes, ſive à Græcis ipſis, ſive etiam à Gallis.

Cùm verò communem veterum Helvetiorum linguam Græcam fuiſſe non conſtet, qualis ergo fuerit, quærat aliquis; Difficilem quæſtionem eſſe jam diximus, nunc difficultatis cauſæ adducendæ. I. Certum non eſt, hodiernam Helvetiorum linguam, eandem eſſe cum veteri, de qua quæſtio. II. Helvetij hodierni ab Antiquis ſunt diverſi, ſi origine, cur non etiam lingua? Ipſorum linguam, cum ipſis Helvetijs perijſſe credibile eſt. III. Cùm non conveniat inter veteres, ſub quibus populis comprehenſi fuerint Helvetij; *Cæſar* ſub Celtis, *Plinius* & *Ptolomæus* ſub Belgis, &c. Non ita ſcitu facile eſt, utrum Helvetiorum lingua Celtica fuerit an Belgica? IV. Cùm diverſis temporibus tot factæ fuerint populorum migrationes, quis non credat, ſicut facta eſt populorum confuſio, ita quoque linguarum? Quis hodie non videt, linguam Italicam hodiernam, à Latina, unde corrupta

eſt,

eſt, multùm differre? Gallica indies mutatur, de aliis mihi ignotis non loquor. V. Hanc difficultatem augent, quicunq; de populorum linguis locuti ſunt. Germani ſuam linguam omnium hodiernarum antiquiſsimam, imò quidam primævam ridiculè autumant; Galli verò ſuam præferunt; Cantabri ſuperioribus contradicunt: Ita dum unuſquiſque ſibi adulatur, à vero diſcedit, & in varia abſurda incidit. Ut tamen ſuper hac quæſtione dicamus aliquid, in genere notandum & quidem Julij Cæſaris tempore Aquitanos, Celtas ſeu Gallos, & Belgas, lingua, inſtitutis, & legibus inter ſe fuiſſe diſcrepantes. Sed hic iterum nodus reperitur, nempe, utrum diſcrimen illud fuerit in tota lingua, vel tantùm in Dialectis? Quidam tres fecere linguas, Aquitanicam, Celticam, & Belgicam, inter quos *Merula part. 2. lib. 3. cap. 15.* Alij volunt, unam tantùm fuiſſe linguam, ſed Dialectis diſtinctam, quæ multorum eſt ſententia, imprimis verò *Cluv. ant. Ger. lib. 1.* Poſtquam enim oſtendit Aſchenazem Noachi pronepotem, cum filijs ſuis atque nepotibus, omnem, poſt diluvium, obſediſſe Celticam, id eſt, totam Europam, ſicut ille ex Moſis Scriptorum antiquiſſimi monumentis deducit; aſſerit quoque, Europæos omnes unam eandemq; inter ſe habuiſſe linguam, varijs ſolùm diſtinctam dialectis, quod probare conatur, veterum Autho-

rum teſtimonijs, populorum appellationibus uno eodemq; modo apud omnes Europæos, formatis, privorum hominum proprijs nominibus, oppidorum vicorumque vocabulis, alijſq; complurium rerum vocibus, Europæis omnibus, communibus: Sed hæc apud ipſum vide prolixiùs. Quæri etiam ſpecialiùs poteſt; *Quænam fuerit Cæſaris tempore, Aquitanorum, Gallorum & Belgarum lingua, & utrum adhuc extet?* Merula, loco ſuprà citato, cenſet linguam veterem Aquitanicam, eandem cum Cantabrica, Celticam cum Britannica, & Belgicam cum Germanica, eſſe. Sunt & aliæ aliorum ſententiæ, quibus non explicatur, ſed implicatur quæſtio. Nos in re tam obſcura, tamq; ab ævo noſtro remota, in tot frivolis conjecturis, & diſcrepantibus Authorum ſententijs, nihil certi & explorati ſtatui poſſe credimus: Unde multis nec arridet, nec probatur *Tſchudi, Glareani, Golutij, &c.* ſententia, quâ ſtatuitur, veterem Gallorum ſermonem eundem cum hodierno Helvetico fuiſſe. Quidquid autem ſuper poſita prius quæſtione certum aut veriſſimile dici poteſt, ad hoc revocatur: Antiquos Helvetios, in quantum Gallica gens fuerunt, ut referunt *Cæſar & Tacitus*, eandem aut non longè diverſam cum Gallis linguam habuiſſe. Qualis autem fuerit illa Gallica, nobis non fruſtrà laborandum eſſe judicamus: Sagius eſt rem in medio relinquere, quàm incer-

ta aut

ta aut ἄτοπα proferre. Sed hanc concludamus quæſtionem. Cùm linguarum puritas & perfectio (cardinales excipio) ad noſtrum tempus non pertigerint, difficilimum eſt, imò impoſsibile definire, quænam fuerit Helvetiorum ante mille & ſeptingentos annos lingua. Afferant hîc nobis aliqua illius temporis monumenta aut ſcripta, qui ſuas nobis volunt obtrudere conjecturas. Regeret quiſpiam non mutari linguas, ſed magis ac magis in melius reſtitui, perfici & expoliri: Verùm illa perfectio corruptio potius dicenda eſt; Nam quò magis aliqua lingua à prima ſua origine diſcedit, eò magis corrumpitur: Ideo *Hebraicam* ad nos incorruptam perveniſſe dicimus, quia eam, qualis fuit, habemus. Communes linguas mutationes pati, teſtatur experientia. Vix Galli, (ita mutationibus aſſueti ſunt) qui ante quingentos annos vixerunt, ſi hodie reſurgerent, hodiernam Gallorum linguam intelligerent.

Hodie verò qualis ſit Helvetiorum lingua; ſatis notum eam Helvetiæ partem quæ Germaniæ proxima eſt, Germanicum idioma retinere, qua de re, tanquam illius ingaro loquendi non datur facultas: Quæ Gallias magis ſpectat, linguam ad Gallicam hodiernam accedentem habet, quali utuntur Vaudi incolæ, & illis confines; hæc tamen peculiarem habet dialectum, imò infinitas voces, aliis

utpote Sabaudis, Burgundis, & in genere Gallis prorſus ignotas minimèq; comunes: Hanc veterem eſſe multa ſatis indicant: Quamplurima comprimis vocabula, quæ tum Græcam, tum Latinam originem ſapiunt. Sic verò Schvvizer. Deſc. Helv. de Hodierna Helvetiorum lingua. *Tribus hodie loquuntur linguis Helvetij, & his Fœderati: Germanica per univerſam ferè Helvetiam eſt uſitatiſſima. Eadem Rhæti & Lepontij nonnulli utuntur. Habent etiam Rhæti quidam, propriam ſuam linguam ab alijs longè diverſam. Præter illam & Germanicam Rhæti ſicut etiam Lepontij, Italica loquuntur lingua. Antuates, Sabaudica, id eſt, corrupta Gallica utuntur. Valleſiani Viberi Germanicam, Veragri Sabaudicam, Seduni medij utramq; in uſu habent.* Credit *Simler. Deſcr. Vall. lib. 1.* duo hæc. I. In ſummis vallibus, & quæ cacuminibus Alpium proximæ ſunt incolas Germanicæ linguæ uſum retinuiſſe, ut apud Valleſios Lepontios, &c. II. *Hos veterum incolarum reliquias eſſe, in varijs enim,* inquit Simler. *migrationibus Gentium, ipſis ſuæ ſedes permanſere, nemo enim alius in his locis habitare voluiſſet, aut potuiſſet, præſertim cui liceret alibi cultiori loco ſedes quærere.* Hoc verò non evincit Germanicam hodiernam Helvetiorum linguam, eandem eſſe cum veteri, aut veterem illorum linguam fuiſſe Germanicam: Etſi enim concedatur, non omnes ſummarum in Alpibus vallium incolas perijſſe, nihil aliud concludi poteſt,

poteſt, quàm quòd illi antiquam ſuam linguam mutaverint, cùm eadem ſit, quæ reliquorum Helvetiorum, aut dicendum eſſet Helvetios hodiernos ab antiquis non diſsimiles, quod tamen nemo, cum veritate affirmare poteſt: Repugnant enim tot populorum migrationes, eorumq; interitus, ut ex Hiſtorijs videre eſt. Veriſimile etiam non eſt, veterum incolarum paucas reliquias, novorum & penè innumerorum linguam immutaſſe potuiſſe. Non negamus tamen, eam eſſe antiquam ſatis & inſignem linguam, ſicut oſtendit Caſpar Scioppius, in conſult. de Scholarum & ſtudior. ratione. *Helvetica*, inquit, *Dialectus, quâ quondam omnes ferè Alemanni, hodie Helvetij tantùm utuntur, quam haud ſcio, an omnium ſuperioris Germaniæ copioſiſsimam, minimèq; depravatam rectè dixerim. Homines enim ſuo contenti, & Aularum contemptores (ex quibus ferè Helvetiorum Reſpulicæ conſtant) exteris minùs miſceri, neq; de lingua polienda, & adſcitis peregrinis vocibus, loquendiq; generibus exornanda ſolliciti eſſe ſolent.* Quid dicam? Sola Rhætia hodie quatuor diverſis linguis utitur; Scilicet I. *Germanicâ*; quà Helvetiam attingit, & ſeptentrionem verſus. II. *Engadinâ*, (vulgò Romanſch) in valle ejuſdem nominis, quam fluvius Ænus mediam ſecat. III. *Chur-Welſch*; in medio ſcil. Rhætiæ. IV. *Italicâ*; videlicet in Comitatu Clavennenſi & Valtelina, quà Lepontios,

Mediolanenſes & Bergomates attingit. *Ut annotat præſtantiſſ. D.Huldericus.*

CAPUT XIX.

Helvetiorum mores tum circa corpus, tum circa ingenium.

DE Helvetiorum lingua dictum: Nunc quoque qualis ſit eorum genius, quales mores, dicendum. Pauca Veteres, ſpeciatim de Helvetiorum moribus habens, interim ſatis multa de Gallis & Germanis afferunt: Cùm autem certum ſit, medium inter Gallos & Germanos tenuiſſe Helvetios, eos etiam utrorumque moribus communicaſſe veriſimile eſt: Aliquam ergo illorum collationem inſtituere nobis eſt animus. Conſiderari verò poſſunt Helvetiorum mores, vel in rebus privatis, vel in negotijs publicis. Illi vel corpus, vel ingenium reſpiciunt.

Gallos corpora pluſquam humana, *Jornandes*; mirifica ſpecie & magnitudine, *Hirtius*; celſioris ſtaturæ, *Ammianus*; procera *Livius*, habere memoriæ prodiderunt. Scribit *Cæſar* lib. 2. bel. Gal. Gallis ob ſuorum corporum magnitudinem, Romanam brevitatem contemptui fuiſſe. Ingentium verò Gallorum corporum cauſam tradit *Frey cap. 6.* Quòd vini abſtinentiſsimi forent & reliquo in victu temperantiſ-

perantiſsimi. Certè quod de Gallis in genere dicitur, id de Helvetijs in ſpecie verum eſſe, teſtatur experientia: Habent adhuc procera corpora, proceriora & robuſtiora olim habuiſſe, dubium non eſt. Uti enim frigidiſſimæ Alpium regiones proceriſsimas arbores, & præſtantiſsima armenta educant, ſic cœli ſoliq; natura ferente, homines quoq; celſioris & firmioris ſtaturæ producunt. *Simler. lib. 2.* Sic Carolo Magno bellum Germanorum toties rebellibus populis, præſertim Saxonibus inferenti militavit Gigas ex Turgoja. Hic per fluvios etiam reluctantes traxit equos; hoſtes haſtâ ſua transfixos humeris ſuſpendere ſolitus, eoſdem ranunculas vocans, hoc ſolenni dicto. Ego interdum octo haſtâ mea transfixos neſcio quid coaxantes huc illucq; circumtuli. *Frey. cap. 6. ex Aventini annal. lib. 4.* Meminit quoque *Jovius* lib. 15. quorundam Helvetiorum proceritate corporum, animiq; virtute inſignium, in prælio Marignano, maximè verò duorum, his verbis. *Ibi quoq; Zambronius, & Antius Encher, vaſti animi, & terribilis ſtaturæ homines, &c.*

Antequam autem de Helvetiorum corporum qualitatibus quippiam dicamus; qua ratione à teneris educentur annis, priùs videndum. Refert *Plinius* lib. XI. c. 41. Italos oleo ſuos inunxiſſe liberos; idem Athletas, ut firmiora & agiliora haberent corpora, fe-

ciſſe

ciſſe notum. Helvetiæ mulieres deficiente oleo, butyro, vel vino, vel utroq; ſimul, ad illud ipſum utuntur. Teſtatur *Cœl. Rhodig.* lect. ant. lib. 3. cap. 16. *Apud barbaras gentes morem fuiſſe, vel amne gelido infantes abluere, vel tenui amiculo conveſtire, qui Gallis mos eſt; ad cuncta enim quæ proſunt initio ſtatim inſueſcere optimum eſt: Adjuvat autem pueros innatus calor adverſus frigoris vim. Sic Vergilius.*

------Natos ad flumina primùm
Deferimus, ſævoq; gelu duramus & undis.

Hoc in more poſitum apud Helvetios fuiſſe credibile eſt, ut jam ſupra cap. XI. attigimus. Hodie adhuc apud multos ruſticos, maximè montanos, hoc in uſu eſt; Urbani verò qui ſuos molliùs educant, barbarum eſſe credunt. Corporum adjuncta & qualitates, in varijs conſpici poſſunt.

I. Helveticorum corporum robur, eorundem ſtaturam comitatur, id in diverſis apparet rebus: *primò* enim cùm regio ipſa maximam partem montana, multis locis aſpera, cultuq; difficilis, & magna ſui parte olim ſylveſtris & inculta, neceſſariò hominum genus, non laborioſum modò, ſed & durum robuſtumque aluiſſe, & adhuc alere credendum: ſummus igitur in excolenda terra labor, corporis vires omninò requirit. *Secundò* venatio per aſpera loca, illud ipſum demonſtrat, quis corpore infirmus montes penè inacceſſos, &

arduą

ardua quævis loca conſcendat? Unde Simler. lib.2. ait. *In montibus quoties à ruſticis operibus otiantur, venatione aßidua ſe exercent, & modò capreas & rupicapras atque ibices per montes ſummos & præruptas rupes inſectantur, modò cum Urſis & lupis, lincibus & apris congrediuntur, & honori ducitur, ſi quis urſorum aut luporum capita, quos interfecerit poſtibus præfigat, quin & à Magiſtratibus plerunque præmia accipiunt. Aprorum etiam capita veteri Græcorum conſuetudine honoris ergò, claris & nobilibus viris, aut regionũ præfectis, quaſi ἀριστεῖον quoddam venationis donantur.* Mantuanus etiam Helvetios facit venatores

Gens fera, contemptrix animæ, conſueta per Alpes,
Figere cervos, certare urſis, nive candida ſemper,
Per juga veloces curſu prævertere cervos.

Varia corporis exercitia quibus, dediti ſunt Helvetij, eorũ vires arguunt. Gallos nare aſſuetos ait *Marcellinus* l. 25. Nullá in orbe Chriſtiano gentem eſſe, quæ ita ſe natando exerceat, ut Helvetios, qui lacus maximos, quibus abundat regio, & rapidiſsimos fluvios, facilè natatu ſuperant, *Simlerus* aſſerit. Germani priſci omnem juventutem præcipuè tamen pueros, non molliter educabant, ſed laborioſis ſemper exercitationibus, pugnæ etiam ſimulachris aſſuefaciebant: ut cùm ad viridem perveniſſent ætatem, nihil tam difficile, aut durum eſſet, quòd non remoto omni corporis dolore ſubire auderent; referente *Alexand.* lib.

2. cap.

2. cap. 25. Helvetios non minùs quàm Germanos omnibus laboribus ſe aſſuefacere certum eſt; modò agriculturæ navant operam, modò in alijs robur ſuum probant, uti ſunt curſus, ſaltus, lapidis projiciendi, inſtar diſci, veterum ludus, vecte certare, lucta, digladiationes, & certamina in omni armorum genere, aliaq; media ad militarem virtutem præparantia: ſed de innato Helvetijs bellandi ſtudio poſtea dicemus. Quibus porrò viribus, quove robore inſtructi à natura Helvetij, & hiſtoriarum teſtimonia, & populorum experientia, manifeſtum faciunt, magis quàm probatione indigeat.

II. Antiqui Galli corpulenti quidem erant, ſed ita temperantiæ ſtudioſiſsimi, ut modum creſcenti ventri poſuerint, quem ſi quis juvenum præſertim, exceſsiſſet, caſtigabatur. *Munſt.* lib. 2. *Frey.* cap. 6. Helvetij non ſolùm corpulenti, ſed & graves ac obeſi, maxima ex parte ſunt: hujus rei cauſa eſt, tum regionis temperies & aër purus, ut Gallorum exemplo in Helvetia morantium apparet, tum vis naturalis caloris, & robuſtum temperamentum. Hinc fit, ut mali & verſipelles non ſint naturaliter; ſic enim Cæſar Antonium & Dolabellam malos eſſe non cenſebat, quòd obeſi eſſent: hic quoque *Bodinus* meth. hiſt. in ejuſmodi corporum vaſtitate, minimum calliditatis ac malitiæ latere, tradit.

III. Hel-

III. Helvetiorum color generaliter loquendo rufus eſt & albus, *Marcell.* l. 15. omnes penè Gallos candidos facit & rutilos. Comam naturâ rufam habere, ſtudio tamen augere hunc colorem, inquit *Diodorus*. Certè non multos nigros fert Helvetia; inter filias multis uſitatum locis, rufos crines certo quodam modo mentiri, ſi tales à natura non fuerint; imò quamvis hoc ſit, etiamnum illum colorem augent. Gallos comam nutrire (unde & Galliæ Comatæ nomen) *Clemens Alexandrinus* poſt *Strabonem* eſt author. *Plinius* lib. XI. cap. 39. refert, Allobroges fœminarum inſtar comam habuiſſe. Diverſos autem circa comam habuiſſe mores, teſtantur hiſtorici. Apud Germanos Cattoſque, barbam capillumve tondere nefas fuit, niſi quis ex acie hoſtis caput retuliſſet. *Alex. ab Alex.* lib. 5. cap. 18. Ægyptij omnes capillos nutriebant, barbam tamen tondebant, *Raviſio* teſte. Gallos omnes promiſſam gerere barbam, memoriæ mandavit *Livius*. Diſtinguit *Diodorus*, ſcribens, barbam quoſdam radere, quoſdam nutrire parcè: Nobiles quidem radere genas, barbam verò promittere, ut corpora operiant, eò accidere, ut cùm edant, cibo repleatur, cùm verò bibant, veluti per canalem potus inferri videatur. Comam Germanis decoram fuiſſe refert *Seneca*: apud veteres quoque qui liberæ conditionis erant, comam magis nutriebant,

ſervi

ſervi & mancipia contrà;unde *Ariſtoteles* Rhet. lib.1. dicit comam libertatis eſſe ſignum, impedit enim ſervienti. Nunc ad antiquos Helvetios quod attinet, cùm de ijs præcisè nihil apud Authores extet, cæterorum Gallorum conſuetudinem habuiſſe, imò & eos ſub Gallia Comata fuiſſe credimus. Hodie verò ruſtici ferè omnes, capitis capillos breves habent, barbas verò intonſas gerunt, ita ut aſpectus eorum Satyris ac Panibus ſimilis videatur, ſicut ait de Gallis *Diodorus*. Sed hæc ſufficiant, tædioſum enim eſſet hîc referre omnes mutátiones, ſive in comá & barba, ſive etiam in veſtibus, quæ quotidie in hac mundi veſpera contingunt. Superioribus adhuc ſæculis Helvetij tot mutationibus non erant obnoxij, ita ut extrinſecus ab alijs nationibus dignoſci poſſent, nunc verò aliarum gentium ſimiæ videri volunt: ſed hæc eſt hujus ſæculi vanitas. Audiamus adhuc Daniel. Eremit. De Helvetico veſtitu loquentem. *Veſtitu à Germanis diſtinguũtur locupletiſſimi, fluitantibus & verſicoloribus braccis, tegmine quondam veterum Gallorum. Cæteri ſtrictis & ſingulos artus exprimentibus, rari ſagulo aut pallio utuntur. Domi tamen frugalior & rudi craſſaque lana, foris cultior; per urbes, per itinera ornatiores incedunt, uno atque altero ſervorum comitati. Fœminarum habitus elegantior; opulentiores ſerico, aliæ lineis amictibus velant; utræque purpura alijſq; coloribus variant, nigro ferè,*

etſi

etſi diverſo capitis velamine, pilei in modum, nam centone non utuntur.

Talis fuit & eſt corporum qualitas; de Helvetiorum genio & ingenio aliquid dicendum. Primo intuitu, ſtupidi cenſeri poſſent Helvetij, aut ſaltem non ita acuti: nam *cùm corpus & intellectus* (ut ait Bodinus) *contrario modo afficiantur, quò major eſt vis hujus, eò minor eſt illius, & quò quiſque intellectu eò minùs corpore viget.* Docet quoque nos experientia, ſcientiam mollem reddere animum; Turcæ bellicam fortitudinem ſuæ debent ignorantiæ. Hac ratione Helvetij corpore valentes, minùs ingenio pollerent; ſed hoc non eſt axioma catholicum; habent hæ rationes, ut plurimùm, non verò ſemper, ſuam veritatem. Iam Cæſaris tempore ipſos græcis literis operam dediſſe ſupra monuimus. Divico qui bello Caſsiano Helvetiorum Dux fuerat, non minùs bene dicendi quàm belli gerendi arte clarus fuit. Poſtquam etiam Romanis Helvetij paruerunt, apud eos bonarum artium, & linguæ latinæ ſtudium florere cœpit. *Plinius* lib. 3. cap. 5. Inter Italiæ laudes ponit, *quòd tot populorum diſcordes ferasque linguas ſermonis commercio, contraxerit ad colloquia, & humanitatem homini dederit*; ſenſim enim ſparſa latina lingua, generis humani bono, tam longè latèque, ut omnes ferè homines, ſuo ævo, ea uſos *Plutarchus* ſcripſerit. Gallos Auguſti tempore Barbaros am-

pliùs dicendos negat *Strabo.* Claudius Coſſus Helvetiorum legatus facundiâ celebris fuit, ut oſtendit *Tacitus.* Vide *Hotting.* in meth. leg. hiſt. Helv. pag. 535. Cauſidicos in Helvetia fuiſſe teſtatur Epitaphium quoddam, quod meminit cujuſdam eruditi cauſidici, annum tantùm decimum octavum agentis. Habuit Aventicum ſuos Medicos & Profeſſores, qui ſine dubio Philoſophiam Academicam & Stoicam, tanquam Helvetiorum moribus & veteribus opinionibus maximè congruentem, docebant. Videatur inſcriptio quam referemus ad Urbem Aventicum. Sed de poſterioribus Helvetijs agamus. Sunt, qui Helvetijs, ſtuporem, ingenij tarditatem, literarum odium malignè exprobrent, montanam & brutam gentem eſſe publicè ſcribentes, ſic *Theſ. polit. Ingeniis Helvetiorum nihil craßius, nihil pinguius, nihil incultius, præſertim olim.* Quaſi verò amœnis Alpium receſsibus Muſæ non delectarentur? Quod ſi ante reformationem non multi in Helvetia extiterint literati, commune fuit, ut ait *D. Hotting.* Europæ fatum, nec Helvetiæ genti armis ubique occupatæ, exprobrandum, quod totum mundum inundavit. Quamvis autem Helvetia, armis nobilior fuerit, quàm literis, juxta *Eraſmum*, quamvis Helvetij Gallis ingenij acumine & promptitudine inferiores videantur, non tamen protinus, eos eſſe omnis prorſus judicij expertes,

cenſen-

cenſendum eſt: fortitudo bellica judicium non tollit. Verum quidem, literas apud noſtros majores, non ita cultas; noſtra tamen ætate, teſte *Simlero* lib. 2. in omnibus Helvetiæ pagis, omnium ordinum viros, variarum linguarum, & artium peritos invenies. *Literas ſcire quàm videri malunt, multique ſciunt multa*; ſicut ait *Daniel Erem.* Multi quoque latinæ linguæ ignari, nihilominus omnis generis hiſtorias ex veteribus authoribus, Germanicè aut Gallicè redditis, diligenter cognoſcunt, & libris vulgari linguâ ſcriptis, inſtructas habent bibliothecas. Vetuſtiſsimæ in Helvetijs ſcholæ, olim in S. Galli cœnobio, & in Curienſi collegio fuerunt, antequam Monachi laborem cum ignavia, & ſcientiam cum ignorantia commutaſſent. Academiam florentem olim à Pio Papa inſtitutam, Baſilienſes: celebres ſcholas Tigurini: frequentia Bernæ & Lauſannæ collegia Bernenſes habent. Tigurinorum, & Baſilienſium typographicas officinas celeberrimas & inſtructiſsimas prætereo. Viris doctis etiam clara Helvetia. *Habuit illa*, inquit Theod. Zuing. theat. lib. 1. *Conradum Geſſnerum Tigurinum, Helvetiæ decus; Huberum Baſilienſem, in quo perfecta Medici idea, Uldaricum Zazium Conſtantienſem Iuriſconſultum inſignem, ab Italis, paucis alioqui Ultramontanorum laudatoribus, ſummo in pretio habitum.* De clarorum apud Tigurinos virorum numero

Buxtorffium audiamus in præf. diſſert. Philolog. *Teſtes ſunt hujus rei, tot viri ob variarum rerum præclaram ſcientiam, & æternitate digniſſima literarum monumenta, toto orbe celeberrimi, quos urbs veſtra ſemper, à ſuperiore præſertim ſæculo, vel produxit, vel gremio ſuo benigniſſimè fovit. Taceo nunc Theologos, immortalibus ſcriptis claros, quorum ſolorum numerus juſtum poſſet catalogum conficere. Philogogos, Hiſtoricos, linguarum omnium, & omnis antiquitatis peritiſſimos, ſi quis requirat, ubi præſtantiores & celebriores, quàm inter veſtrates, repeviet? Conradi Pellicani, Theodori Bibliandri, Guilielmi Stukij, Rodolphi Hoſpiniani, Conradi Geſſneri, Caſpari Waſeri, Lavaterorum, & aliorum nomina, atque indefeſſi laboris, inexhauſtæque in philologia doctrinæ, ſcripta, quis niſi qui literas penitùs omnes ignorat? Quæ regio in terris horum non plena laboris? Quis in antiquitate angulus, quē illi non excuſſerint? quæ lingua, quam non excoluerint? quæ ſcrinia, quæ illi non perquiſiverint? quid obſcuri, quod illi non illuſtraverint?* De Bullingero Tigurino paſtore ſic Thuanus lib. 61. *Henricus Bullingerus Bremogarti Helvetiorum oppido natus, anno hujus ſæculi quarto, Helveticæ confeſſionis poſt Zuinglium & Oecolampadium ſummus propugnator, & illo mortuo ad Tigurinæ Eccleſiæ curam vocatus, ſed mitiore quàm Doctor ſuus ingenio præditus, in qua cum XLIII. annos egiſſet, variis ac propè infinitis ſcriptis editis tandem ſenio gravis deceſſit 15. Cal. Oct. anno 1575.* Elogium Joſiæ Simleri mihi prætereundum non

non videtur, de quo idem Thuanus lib. 62. *Joſias Simlerus Capellâ in Helvetiis natus, ultimum vitæ diem clauſit Tiguri, an. 1576. cùm tantùm XLV annos exegiſſet, animi candore, & omnijuga eruditione præſtans, qui Petro Martyri Vermilio ſucceſſor in ſchola Tigurina datus, ſtylum præcipuè in Samoſatenos, Arrianos, Neſtorianos, Eutychianos, Macedonianos, & nuper veluti ab inferis hoc ævo in Polonia excitatos Tritheitas, ſtrinxit, aliis ſcientiis egregiè inſtructus, ac præcipuè Mathematicis, quas & per ſe percepit, & ſumma cum laude diu profeſſus eſt, & inſtrumentis ingenioſiſſimè à ſe excogitatis illuſtravit, in bonis literis & excelluit, & de Republica Helvetiorum commentarium magnâ prudentiâ ſcripſit, ac præterea de Alpibus & Valleſia commentarium edidit, patriam etiam hiſtoriam, ab Ægidio Tſchudo viro doctiſſmo vernaculâ linguâ olim inchoatam, publico daturus, niſi eo in literis aſſiduo & arthritide ac calculi intolerandis doloribus in horas afflicto, properata mors, & præclarum rei literariæ juvandæ deſiderium, & conceptam de optimi viri laboribus ſpem abrupiſſet.* Teſtatur *Frey.* cap. 10. Alchimiam Helvetijs deberi, parente Aureolo Theophraſto Paracelſo Helvetio; is enim, ut ait *Ramus in ſua Baſilea*, in intima naturæ viſcera ſic penitus in troivit, metallorum ſtirpiumque vires & facultates tam incredibili ingenij acumine exploravit ac pervidit, ad morbos omnes vel deſperatos, & opinione hominum inſanabiles percurandum, ut cum Theophra-

ſto nata primum medecina perfectaq; videatur. Platterorum ex Valleſia oriundorum, aliorumque infinitorum, de quibus idem Ramus & alij, non memini; eorum enim ſi enumerationem vellem inſtituere;

Icariæ numerum dicere coner aquæ.

CAPUT XX.

De variis Helvetiorum moribus.

SIc ſe habet Helvetiorum genius, tum quoad corpus cum ſuis adjunctis & qualitatibus, tum quoad ingenium & judicium: peculiares eorundem mores, vel circa *habitandi*, vel circa *vivendi* rationem, verſantur.

De domiciliis.

Varia fuiſſe veterum domicilia teſtantur authores. Gallorum domicilia, teſte *Cæſare*, plerumque in ſylvis, aut circa flumina, æſtus vitandi causâ; eaque ex ſcandulis robuſteis aut ſtramentis, *Vitruvio*; è tabula & cratibus rotunda, teſtudinumque inſtar conſtructa, magno impoſito faſtigio, tradit *Strabo*; ſtipulâ verò tecta fuiſſe *Plinius*. Hypocauſtorum uſum habuiſſe documento eſt Iuliani Imperatoris in miſapogone hiſtoriola. *Merul. part. 2. lib. 3. c. 14.* Nullas Germanorum urbes, teſte *Tacito, de mor. Germ.* populis habitari ſatis notum, ne pati quidem junctas inter ſe ſedes, ſive adverſus

ignis

ignis caſus, ſive ædificandi inſcitiâ. Helvetios autem non tam barbaros fuiſſe, ut urbibus carerent ex, *Cæſare* patet, qui duodecim oppida, & quadringentos vicos eos habuiſſe ſcribit *lib. 1. Bell. Gal.* Ex qua porrò materia ſuas olim domos extruxerint Helvetij; non ita certum; eas fuiſſe ligneas (tum ob lignorum, quibus ipſa abundat regio, copiam, tum quòd ex variarum urbium, multorumque vicorum ruinis, vix aliquæ ſuperſunt reliquiæ) veriſimile eſt. Interim urbes non inſcitè conditas & conſtructas eos habuiſſe, unum teſtatur Aventicum, de quo Ammianus lib. 15. *Aventicum deſertam quidem civitatem, ſed non ignobilem quondam, ut ædificia ſemiruta quoque demonſtrant.* Hypocauſta habuiſſe, ſicut Gallos, credibile eſt, quòd regio naturâ frigida ſit. Hodie vici quamplurimi, in montibus maximè, aut propè ſylvas, domos ligneas, ſed eleganter & commodè adverſus frigoris vim conſtructas habent. Magnificis quoque urbibus, in quibus admirandi operis ædificia conſpiciuntur, Helvetia non caret. Unica Berna, vix ulli alij cedat; de qua ſic Daniel Eremita. *Berna eleganti & pervenuſta ædium omnium & viarum ſimilitudine, nulli urbium quàm ſibi ſimilis. Ædificia habet mirabiliter exſtructa, nam licet tutum circumire ſub porticibus cameratis totam ferè urbem etiam pluvioſiſſimo tempore.* Nihil hic de Baſilea, Tiguro, alijſque dicam, templi etiam Lauſan-

 nenſis

nenſis laudes reticeo. Ad ſuppellectiles quod attinet, illis ſuas, ſive in urbibus, ſive in pagis, inſtructas & ornatas domos divites habent; pauperes verò, ut alibi ſunt pauperes. De cubandi modo, aut alijs ejuſmodi rebus, nihil apud Antiquos reperitur. *Polybius*, ſuper ſtrato gramine, *Didorus* in ferarum pellibus, Gallos dormiviſſe referunt. Utrum hoc apud Helvetios in more fuerit poſitum, incertum: veriſimile potius eſt eos, cùm & urbes & pagos habuerint, ab ejuſmodi barbarie fuiſſe alienos, hodie molles habent lectos, in quibus ſuper culcitis plumeis decumbunt; Gallis autem hodiernis laneæ culcitæ magis placent.

De vivendi modo.

Porrò vivendi rationem quod attinet, conſiderari poteſt, vel in œconomicis, vel in Ethicopoliticis. *Plinius* lib. XI. cap 41. miratur, barbaros lacte veſci; Græci enim omnis generis cibis, lacte excepto, utebantur. Author ex *Poſsidonio Athenæus* eſt, Italos veteres ita frugalitate inſignes fuiſſe, ut ad Poſsidonij tempora aquam ferè biberent, & quidquid obijceretur, eſitarent, referente *Rhodiginio*, lib. 4. cap. 9. Notum verò, hoc cum tempore mutatum, & talem frugalitatem jam exulaſſe; Antiquos Helvetios, non minùs quàm hodiernos, ex carnibus, caſeo, butyro, lacte & ſimilibus, cibum ſibi comparaſſe juxta regionis

qualita-

qualitatem, de qua cap. IV. credibile eſt. Quemadmodum autem temporum mutatio facta eſt, ita degeneravit in vitium virtus: perijt magna ex parte illa veterum in victu & omni vita frugalitas & temperantia. *Non eſt illa*, inquit Simlerus, *continentia & parcimonia quæ olim fuit, cùm abſque ſtipendijs exterorum Regum & Principum omnes ſuo labore & induſtria victum ſibi compararent.* Qualis ſit Helvetiorum œconomia, oſtendit Quadus. *Hodie viris juvenibusque minimè ignominioſum eſt & vaccas mulgere, & reliqua puellaria munia obire, quare mirum videri queat eandem gentem ſummæ fortitudinis ac penè infinitæ ſervitutis capacem, &c.* Hoc de Helvetijs montanis maximè intelligendum. *Ha*ctenus etiam Helvetij Agriculturæ dabant operam, tunc vivebant ut, ait *Iuvenalis*.

- - contenti caſulis, & collibus iſtis.

tum, ut inquit Boetius:

Felix nimium prior æſtas
Contenta fidelibus arvis,
Nec inerti perdita luxu:
Facili quæ ſera ſolebat
Iejunia ſolvere glande,

Tunc, inquam, ut loquitur Cicero pro Roſcio Amer. *Vita ruſtica, quam nos agreſtem vocamus, parſimoniæ, diligentiæ, juſtitiæ magiſtra* erat.

Antiquitus mutuæ fraternitatis & humanæ ſocietatis fovendę causâ, inſtituta & ad praxin revocata cõvivia, ſive privata ſive publica apud

 omnes

omnes ferè nationes. *Populus ipſe Helveticus*, teſte Simlero lib.2. *maximè omnium publicis delectatur conviviis, in urbibus quidem opificum collegia, aut civium ſocietates peculiares ædes habent, his conventibus deſtinatas, in agro verò ſinguli publicam domum habent, quam quòd amicitiæ causâ eò conveniant, ſociorum domum nuncupant.* Hactenus in illis convivijs non ſumptuosè aut delicatè vivebatur, ſed plerumq; uno aut altero carniū ferculo convivium finiebatur: quod quidem adhuc obtinet in ordinarijs convivijs, & apud multos, quibus habendi plura non datur facultas: aliàs apud divites ſumptuosè ſatis vivitur atque opiparè; illic carnes ferinæ cervorum, aprorum, urſorum, rupicaprarum, leporum, &c. inter volatilis generis carnes quoque habentur, Phaſiani, tetraones, ruſticulæ, perdices, turdi, coturnices, columbæ, gallopavones, alaudæ, capi &c. Deſunt minimè varij generis piſces, inter quos maximè in pretio habentur truttæ. De Helvetiorum convivijs ſic Daniel Eremita. *Epulæ operòſæ magis quàm delicioſæ, & quamvis inconditi, largi tamen apparatus, cibi ſimplices ſed copioſi. Apud Rhætos ferina & agreſtis, cujus idem apud illos uſus, qui apud nos bubulæ aut ovillæ, mures montanos & mihi in ſolenni convivio appoſuerunt.* Quod tamen non de omnibus, ſed de montanis & ruſticis Helvetijs maximè, eſt intelligendum; aliàs ordinarię ſatis ſunt bubulæ, vitulinæ, veruecinę

&

& ſuillæ, quibus ſalſis ſæpè utuntur, & ipſis maxima ſuppetit copia, ita ut *Helvetij* quidam σαρκοφάγοι alij verò ἀρτοφάγοι, nominari poſsint. Refert *Diodorus*, humanis carnibus Gallos vixiſſe, crudas verò Germanos voraſſe, ſcribit *Mela* lib.3. quam barbariem antiquis Helvetijs tribuere non poſſumus. Tradit *Ariſtophanes*, à barbaris gentibus eos modò credi viros, quibus vorandi plurima, & bibendi facultas eſſet: Verum quidem, Helvetios multo cibo ac potu uti, ſed requirit hoc tum regionis frigiditas, tum validus eorum ſtomachus, & magna corporis moles: Fatendum tamen eſt, in hocce corrupto ſæculo, variè in exceſſu peccari, non enim aut cibis communibus, aut ijs quæ naturæ ſufficiunt, contenti ſumus, ſed varias quærimus cupedias, quibus gulam noſtram irritamus, & ventrem præter neceſsitatem replemus.

Hactenus conviviorum materiam vidimus: Convivæ ſunt, non ſolùm viri, ſanguine, affinitate, aut amicitia & ſocietate conjuncti, ſed & quandoque cum maritis uxores advocantur. Aſſerunt *Rhodiginius* lib. 7. c. 54. & *Willichius in Tacitum*; Celtas & Gallos quidquid contentionis & inteſtinorum odiorum eſſet, per fœminarum interventum compoſuiſſe; idem ferè contingit inter Helvetiæ Germanicæ ruſticos, habent illi in ſuis epulis, ut plurimùm uxores comites, quæ, ubi inter mari-

tos ebrios non convenit, lites componere ſolent. In convivijs verò honeſtioribus, quod apud Lacedæmonios lege cautum erat, ut ſeniores & Magiſtratus his intereſſent, quò decorè & moderatè cuncti agerent, id apud Helvetios ex veteri conſuetudine ſponte fit, ut in eodem ſint cœnaculo omnes tribules, & illius ſocietatis principem teneant locum Magiſtratus & ſeniores, ſicut loquitur *Simler. lib. 2.* Quomodo autem ſe in his convivijs gerant, oſtendit Daniel Erem. *Convictibus non alia gens effuſiùs indulget, ſine loci, perſonæ, temporis diſcrimine, ijsdem epulis, eodem potu, quemvis excipiunt: cum familiaribus & notis familiariùs & diutiùs adſident comi ſemper vultu: Tanquam volentes & non inviti faciant.* Veteres finito convivio, eruditas confabulationes, deinde fides & tibias, ac ſymphonias adhibuerunt, quibus majorum laudes carmine decantabant. *Alex. lib. 5. c. 21.* Olim apud Helvetios rarus erat in convivijs muſices uſus, quod majorem ex mutuis colloquijs, in quibus ſæpe de privatis, plurimùm de publicis rebus diſputabant, delectationem perciperent, præſertim verò ſenioribus, res præclaras vel à majoribus, vel à ſe geſtas, commemorantibus: hodie ſatis frequens eſt, muſices & varij generis fidium uſus; *delinimenta quoque ſoni adhibent, ſed incultis inconditisq; numerorum modulis* Dan. Erem. hoc de ruſticis intellige.

Quem-

Quemadmodum verò veterum Helvetiorũ in omnibus moderatio & temperantia ſumam meretur laudem, ita hodie eorum, qui nocte dieq; bacchanalia vivunt, ebrioſitas vituperio non caret;de hoc vitio,præcedenti ſæculo conquerebatur *Simlerus:* Quid verò dicturus non eſſet, ſi hodiernorum Helvetiorum mores cerneret? aut aliarum gentium exprobrationes audiret? Hîc digito labellum compeſco, nec multa dantur argumenta, quibus hoc Helvetiorum excuſari poſsit vitium, ipſis quaſi quarto modo proprium, ut Galli vulgò ſentiunt: Vide, quæ ſuper hac re habet liber, cui titulus, *Les Eſtats & Empires, &c. Ils aiment extremement à faire carous, & y paſſent les jornées & les nuicts entieres, & ceſte procedure eſt ſi avant, qu'on ne ſçauroit faire aucun affaire, ni contracter amitié qu'en bevant à toute reſte: Veu que ceux qui boiuent davantage, ou qui s'enyurent, ſont eſtimés plus francs & plus hõmes de bien que les autres, qui refuſent de faire ces exces domageables au corps, & à l'eſprit. Et meſmes ils ne ſe contentent pas ſeulement de cela, cõme on fait en Flandre, & en tous les Pays-bas; mais encor ſi quelquun refuſe de ſe noyer de vin, ils luy porteront ſoudain le poignard à la gorge, & ce qui luy deburoit ſeruir de gloire, luy ſert de ſuject de querelle.* Sed virulentius adhuc Daniel Eremita. *In potu deliciæ, in potu voluptas, nullo impenſiore ad alia guſtu, in hoc conveniunt, in hoc coeunt, in hoc negotiantur, hoc auſpicantur, hoc initiantur, hoc peragunt, inde dies noctesq;*

ctesq; potando trahunt. Ebrietas nulli probro, ſaturi à convivio ad vomitum & ad reliqua exeunt; exonerati redeunt, penatum domusq; curâ fœminis liberisq; delegatâ, mirâ parcimoniâ ac frugalitate viventibus, quò maritorum gulæ parcatur, continuò popinis adſidentium. Etiam de rebus agendis inter pocula conſultant: præclarè aut à majoribus, aut à ſe geſta tanquam audientibus exemplo futura, libenter memorant, eadem quâ cætera libertate ſe ſuosq; extollunt; aperiunt quoq; ſecreta pectoris ſui per vinum nihil ſilentio tranſmittentes. Nec dies tantùm potu & ſermone trahunt; in ætates ducuntur pocula. Hyeme juxta focum & hypocauſtis adſident; ſed tum incluſi & ægrè advenas hoſpitio excipientes: ſtultum videtur fovere illos, qui ſibi ipſis parcere neſciant, tali tempeſtate foràs euntes. Raræ ut inter vinolentos rixæ, raræ contentiones; Sed & illæ de æmulatione armorum aut rerum præclarè geſtarum; ſæpius convitijs, rarò cædibus aut vulneribus tranſiguntur; quod mirum in continua ebrietate eſt. Quin etſi quandò vehementiùs in ſe inſurgunt, depoſitis in medium armis, pugnis rem manibusq; decernunt: ſed eodem momento conveniunt, ijsdem epulis, ijsdem poculis; à quibus ſurrexere, conciliantibus; & nullo alio ex contentionibus damno, niſi quòd innovata pocula in noctem ducantur. Quis verò tot reticeat convitia? Scilicet regerendi nobis non eſſet locus; an non idem vinolentiam Helvetijs, exprobrantibus dicere poſſemus, quod Germanus quidam Italo reſpondit.

Ut nos dulce merum, ſic vos Venus improba vexat.

An temulentia Helvetijs ſit propria tantùm, ut volunt Sycophantæ, conſulendus eſt *Plinius* lib. 14. c. 22. Num Helvetios vinolentos magis quàm alios facit? Videtis ergo in nulla mundi parte ebrietatem ceſſare, tanquam ad perdenda vina eſſemus geniti, & effundi illa non poſsint, niſi per humanum corpus: Quod olim prædixit Seneca. *Habebitur aliquando ebrietati honor, & plurimum meri cepiſſe virtus erit.* Id in moderna ætate eveniſſe forſan exiſtimandum eſt, imò & antiquum obtinere; ſic enim Galenus. *Optimus cenſetur, non qui ſermone philoſophico uti novit, ſed qui multos maximosque calices exſiccavit.* Polybius lib. 2. refert, Gallos ob immoderatas crapulas & ebrietates ſeditionibus deditos. *Marcellinus*, Gallos vini avidum genus vocat. *Tacitus*, Germanos quoque facit bibaces. Ariæi ſingulis diebus fiebant ebrij, teſte *Alex.* lib. 2. c. 14. Non ergo ſoli Helvetij perpotationibus fuerunt, aut adhuc ſunt dediti. Germani hodie illis hac in re ſunt ſuperiores, quid ſi ebrioſitatem non minùs quàm linguam ab illis mutuaverint? Galli etiam non ſunt abſtemij; illi generoſis vinis utuntur, Helvetij vero vilia bibunt. Hæc autem dicuntur, non ut prorſus ab ejuſmodi vitio eximantur, ſed ut diſcant calumniatores tritum illud:

Turpe eſt Doctori, cùm culpa redarguit ipſum.

Ita

Ita vulgò contingit, ut qui in alienis ſunt oculatiſsimi, in proprijs cæcutiant. Verum quidem, plurimos Helvetios, maximos eſſe potatores, interim tamen multi dantur ſobrij & temperantes, imò leges vinolentiam prohibentes ſunt à Magiſtratu poſitæ, ſub gravibus ſatis pœnis; ſic enim Petrus Moſellanus. *Multa quidem præclarè in ſua ditione inſtituunt fortiſsimi libertatis ſuæ defenſores Helvetij, ſed nihil præclarius, nihil laudabilius, nihil Reip. utilius, quàm quòd ab illis nuper ſcitum eſt. Nam cùm per ebrietatem paſsim peccari viderent, ut aditus ad id vitij omnes præcluderent, in ſua ditione ſtatuerunt, ne cui deinceps aliò vulgarium iſtarum innuitationum prætextu ad ebrietatem ſolicitare impunè liceat.* Jam antiquitus ſi quis ex ebrietate aliquoties peccaſſet, non tantùm carcere puniebatur, ſed illi quoq; vinum ad annuum tempus interdicebatur, teſte *Simler.* lib. 2. Maximè autem apud Reformatos Helvetios Leges de mulctandis ebrioſis, vigent. Videte nunc, ô Helvetij, quo nomine apud exteras nationes audiatis: Ad praxim revocate Apoſtolicum effatum. Ephes. c. 5. v. 18. *Ne inebriamini vino in quo eſt* ἀσωτία. Quid enim aliud eſt ebrietas quàm litium mater, furoris generatrix, petulantiæ magiſtra, rabies voluntaria, invitatus hoſtis, honeſtatis illecebra, & pudoris injuria. Sed quid non ebrietas deſignat? Judicium rationis offuſcat, naturalem virtutem enervat, infirmi-

ſirmitatem generat, rebus temporalibus ſpoliat, mortem adducit, & Divinam maledictionem inducit.

Sera juvenum Venus, inquit *Tacitus* de moribus Germanorum, imò nulla apud antiquos Germanos erant ſcorta, teſte in Tacitum *Willichio.* Utinam adhuc hodie, ſicut olim apud Helvetios, locum haberet ejuſmodi caſtitas, & à Venere abſtinentia. Quî fit, ut hodie non ita corpore valeant Helvetij, ſicut præcedentibus ſæculis, niſi quia gulæ nimiùm indulgetur, & à teneris annis Venus improba colitur. Hoc agnovit *Vergilius.*

Nec Veneris, nec tu vini capiaris amore:
Uno namq; modo, vina Venusq; nocent.
Ut Venus enervat vires, ſic copia Bacchi
Et tentat greſſus, debilitatq; pedes.

Sic Propertius lib. 2. Eleg. ad Cynthiam.

Vino forma perit, vino corrumpitur ætas.

Ergo ſecundùm eundem Vergilium:

Vina ſitim ſedent, natis Venus alma creandis
Serviat, hos fines tranſilijſſe nocet.

Saltationibus, Græcos, Indos, alioſq; tum in ſacris, tum in prophanis fuiſſe deditos teſtatur *Rhodigin.* lib. 3. c. 3. Helvetij, *ſaltu etiam capiuntur, ſed ad ſonum tympani gravi & affectato inceſſu, ita tamen ut delectari videas,* ſicut loquitur *Dan. Erem.* Vitium, vanitas & delirium eſt hodiernum, maximè apud Helvetios montanos, qui à choreis & ſaltationibus non magis quàm

à pane abſtinere poſſunt: Videas ipſos inter ſaltandum corpus inſano modo ita agitantes, ut, præcipuè apud ruſticos, amentes potiùs quàm ſani homines cenſendi ſint. Apud emendatæ tamén religionis cultores (ſic Reformatos vocat Thuanus) hæc inſani & ſtultitia eccleſiaſticis legibus ſub gravi mulcta condemnatur.

De Helvetiorum Juſtitia & æquitate.

Quemadmodum Helvetiorum Rempub. ſumma æquitate conſtitutam, & juſtitiæ laude, ex legibus, fœderibus, inſtitutis, moribus veteribus, plurimis denique factis & exemplis, claram fuiſſe conſtat; ita ſemper æquitatis & juſtitiæ ſtudium apud ipſos viguit, idq; abſq; ulla perſonarum acceptione, ut apparet Orgetorigis exemplo apud *Cæſarem lib.1. bel.gal.* & in omnium in juſtè oppreſſorum gratiam. *Exempla* (inquit Hottinger. in Iren. Helvet. p. 171.) *non pauca ſuppeditant annales domeſtici: Luculentiora ſunt, Maximilianus Sfortia Dux Mediolanenſis, & Renatus Lotharingus, Etterlin. p. 95. Gradleri ex Styria, & Fulachij Mylhuſini. Id. p. 82. Ne privatis quidem civitatis Helveticæ jure donatis ſuum denegabant patrocinium, quod an. Ch. 1460. contra Campidonenſem Abbatem in œnopolæ cujusdam gratiam feliciter ſuſceperunt; Tſchach. p. 151. vide Siml. Remp. lib.2. p.129.* Sic in Juſtitiæ Helveticæ laudem loquitur *Gillius* in annal. Franc. *Ab eo tempore cœperunt Helvetij ſuis dominijs juſtè*

juſtè & æquiter præeſſe, multaq́ʒ eximia & magna prælia fortiter pugnarunt, pro defenſione ſuarum terrarum, privilegiorum, juris eccleſiaſtici, viduarum & pupillorum ſuæ ditionis, unde magnam ſunt conſecuti toto orbe famam & gloriam. Zuing. theat. lib. 13. *Populi Helvetij inferendis ſententijs æquitatem & juſtitiam ſummi ſæpe Principes admirati ſunt, ita ut non rarò graviſſimæ controverſiæ, juſtiſſimo Helvetiorum arbitrio committerentur.* Reges autem & Principes apud Helvetios facti ſui rationem reddere non puduiſſe, oſtendit memorabilis illa epiſtola Matthiæ, Hungariæ & Bohemiæ Regis, quâ ſe Helvetijs, ob bellum Imperatori ex inopinato illatum, ſolicitè purgat, anno 1480. Epiſtolam vide apud *Hotting. in Iren. Helv.* p. 171. &c. De Helvetiorum æquitate in nominibus exigendis, in rixis & pugnis dirimendis, in criminibus puniendis, in itineribus ab omni periculo repurgandis, alijſq; ſimilibus, vide *Simler. lib. 2.* Antequam autem ulteriùs progrediamur, nobis adhuc audiendus *Bodinus* (qui tamen in omnibus non ita bene de Helvetijs loquitur) is in meth. hiſt. ſic ait. *Quid Helvetij? Qui cùm à Suecis originem traxerint, non modò ſeipſos, ſed etiam finitimos populos tyrannide oppreſſos in libertatem vindicarunt, Auſtriæ Principes ſæpe fregerunt: Germanis maximas clades intulerunt, Imperij Germanici non minimam partem armis occuparunt: Deniq́ʒ tantum armis ac viribus profecerunt, ut Principum cenſores ac magiſtri vocentur.*

De Fidelitate & Conſtantia.

Talis fuit Helvetiorum Juſtitia: Hanc comitatur in promiſsis exequendis, alijſque rebus, fidelitas & conſtantia, nec enim illi hactenus ſubterfugia quæſiverunt, ſed rotundè & ſincerè egerunt, maximè verò, antequam aureis Regum & Imperatorum aſellis patefactæ eſſent Alpes: Tunc ipſis mens immota manebat, ut loquitur *Virgil.* nec fluxam gerebant fidem. Non laborarunt Gallorum infirmitate, qui in conſilijs capiendis mobiles erant, & novis plerumq; rebus ſtudebant; teſte *Cæſare lib. 4. bel. gal.* Abfuit enim, in hoc uſque tempus, ab Helvetijs omnis animi levitas;

Odi etenim ceu clauſtra Erebi, quicunq; loquuntur
Ore aliud, tacitoq; aliud ſub pectore claudunt.

Homer.Iliad. 9. Nondū apud Helvetios impiū Machiavellicum illud receptum eſt axioma; *Principi pejerare, fallere & diſsimulare ſine ulla dubitatione licere.* Noruntilli legem Dei, & Sophoclis dictum.

Appoſito jurejurando cautior & diligentior
Animus fit. A duobus enim ſibi cavet tum,
Et ne lædat amicos & ne peccet in Deos.

Hanc Helvetiorum fidem celebrat *Jovius* lib. XI. *Populus Helvetius, fide, virtute & recenti victoria inclytus, ſpecioſo decoroq; titulo, defenſor Pontificiæ libertatis appellatus eſt.* Hac de cauſa jam ab antiquo tempore eorum amicitia, & auxilium

lium à varijs quæſitum, & ut ait Vadianus in Melam, Principum ſtipatores facti ſunt. Sic Becanus Jeſuita opus. lib. 1. *Quare Pontifex Romanus, Rex Chriſtianiſſimus, & nonnulli alij Principes, pro cuſtodia corporis adhibent Helvetios? Propter fidelitatem.* Sed aliter ſentit Bodinus, dum ait. *Helvetios, Reges magna mercede ſemper quæſiverunt, non quòd viribus ſuorum, ut ineptè plerique arbitrantur, diffidant: Sed quòd intelligant, in illa vaſtitate corporum, minimum calliditatis ac malitiæ latere*; eosque potiùs militis, quàm Imperatoris munere delectari.

De Hoſpitalitate.

Hoſpitalitas apud gentem Helveticam ſemper commendata fuit: *Johan. Magnus* lib. 4. cap. 2. refert, vix alibi in tota Europa promptiorem liberalioremq; hoſpitalitatem, quàm apud Suecos & Gotthos, hodie inveniri: Sed non minor eſt Helvetiorum erga extraneos humanitas, & erga egenos beneficentia; Advenis enim apud ſe habitandi poteſtatem liberè faciunt, modò quietè vivant, & quamvis regio ipſa immenſis non abundet opibus, maximus tamen eſt Xenodochiorum in Helvetia numerus, tantaque peregrinorum emendicata ſtipe victitantium copia, quanta vix reperiatur, vide *Simler.* lib. 2. pag. 130. *Vadian.* in Mel. p. 175.

CAPUT XXI.

De Helvetiorum religione.

HElvetiorum privatos præcipuè mores vidimus; magis publici nunc inſpiciendi ſunt: conſpiciuntur autem illi vel in ſacris, vel in prophanis: hoc capite de eorum tum Ethniciſmo, tum Chriſtianiſmo agemus.

De Helvetiorum Ethniciſmo.

Nullam nationem eſſe tam barbaram, quæ numen aliquod non agnoſcat & colat, teſtatur Cicero, vir alioquin à veri Dei notitia alienus. Helvetios antiquos, ſub univerſalibus Ethniciſmi tenebris conſtitutos, aliorum Ethnicorum more commentitia numina Deos & Deas coluiſſe ex varijs inſcriptionibus, certum eſt. Notanda autem hîc eſt *Frey.* c. 4. obſervatio. *Pleramque*, inquit ille, *partem Celtas non fuiſſe idolorum cultui mancipatos, inde certum eſſe poteſt, quòd Dei ſigna, altiſſimas quercus arbitrarentur, nec templa ædificarent; indignum rati Deum in humani oris ſimilitudinem effigiare, parietibusq; Deum cohibere, ſed lucos & nemora conſecrabant, Deiq; nomine appellabant.* Videatur ſuper hac re *Plinius* lib. XII. cap. I. Ejuſmodi lucos habuiſſe Helvetios, conjici poteſt ex loco illo, qui apud Antoninum nominatur Penne lucus, de quo ſuo loco.

Sicut

Sicut verò eoſdem ferè cum reliquis Gallis mores, ita & quoque religionem habuerunt Helvetij; cum Germanis commune aliquid habuiſſe vult *Guillimannus*, eorum tamen religionem ad Gallorum magis, quàm ad Germanorum cultum, acceſsiſſe credit *Simler.* Mss. Imò ex inſcriptionibus diverſis locis inventis Romanorum Deos, ſive id ſuis inſtitutis, ſive Romanorum conſuetudine à Julij Cæſaris temporibus factum fuerit, coluiſſe apparet. De Gallorum autem religione ſic Cæſar lib. VI. Bell. Gal. pag. m. 213. *Deum maximè Mercurium colunt: hujus ſunt plurima ſimulacra. Hunc omnium inventorem artium ferunt: hunc viarum atq; itinerum ducem, hunc ad quæſtus pecuniæ, mercaturasq; habere, vim maximam arbitrantur. Poſt hunc Apollinem & Martem, & Jovem & Minervam, de his eandem ferè quàm reliquæ gentes habent opinionem, &c.*

Jovem ab Helvetijs cultum oſtendunt, tum inſcriptio Paterniaci reperta, tum duo loca, ubi Jupiter Penninus ſummo erat in honore, & quæ à Jove Pennino denominabantur. Prior locus erat in illius montis vertice, qui hodie à S. Bernardo nomen habet, de quo ſupra cap. VIII. poſterior erat Penne lucus, de quo alibi.

Apollinem in Helvetia pro numine agnitum, arguunt quædam inſcriptiones tum Genevæ, tum Aventici inventæ.

Mercurium quoque coluerunt Helvetij, ut

apparet ex ſtatua Mercurium referente, quæ adhuc non ita pridem ex parte Vindoniſſæ cernebatur. Sunt & varia loca, quæ adhuc hodie Mercurij nomen retinent; Sic extra Salodorum porta occidentali eſt Hermesbuchel, quaſi Mercurij collis. *Guillim.* pag. 123. Mercurium autem fuiſſe ſolem, ait *Macrobius* Saturn. lib. 1. De hoc ſic *Frey* cap. 4. *Mercurium, magnum fuiſſe Celtis numen, Cæſari quidem dictum, ſed indictum, quo aut agnomine aut cognomine cultum. Aliunde mihi certiſſimum eſt Trismegiſti, ſeu ſi mavis Ter Maximi fuiſſe epithetum Gallis ſolenne. Dubio procul de Auguſtiſſima in Divinis Trinitate, unde tandem aliquid innotuerat. Maximum ſcilicet Patrem, Maximum Filium, & Maximum Spiritum, ideoque ter Maximum, Mercurij licèt nomine venerati.* Sed levis eſt conjectura. Mercurium etiam coluerunt Germani; teſte Tacito, cui certis diebus humanis quoque hoſtijs litare fas erat; imò religioſiſsimum putabant, *Alexand. lib. VI. cap. 26. Quid ergo dicemus,* inquit D. Hotting. *an ab hac crudelitate barbarica majores noſtros excuſabimus? quî verò id poſſemus, cùm factum negare non poſſimus? quis enim credat, eos aliter feciſſe, quàm tum tota faciebat Gallia & Germania?* neque ſolùm Germania, ſed ipſa parens *domina rerum Roma. Excuſat hoc* Frey cap. 4. *his verbis: Non eſt, quòd jurati Gallorum hoſtes Romani crudele hoc facinus deteſtentur, quis enim neſcit jure belli licitum*

licitum captivos occidere? cur igitur eodem gentium antiquiſsimo, quod humana ratio dictavit, jure, illicitum fuerit, captivos ad aram ſeu immolare ſeu occidere?

Deas quoque habuerunt Helvetij; & primò quidem Iſidem, ut ex quadam dedicatione in templo Vettingæ propè aquas Helveticas (Baden) & Regensberg, apparet. In pago Tigurino inter Albium montem, & Urſam fluvium, mons eſt, in quo multa adhuc veteris cujuſdam ædificij rudera reperiuntur, vulgus locum, ſua lingua, Ethnicum templum nominat & montem *Iſembergium* q. d. Iſidis montem, unde ibi Iſidis fanum aliquod fuiſſe conjectura eſt. *Simler.* Mss. *Hotting.* p. 529. Iſtius Deæ mentionem facit *Tacitus,* cùm Suevorum partem Iſidi ſacrificaſſe affirmat: Idem quoque conjicit Iſida Ægyptiacam ex navigio in Germanicam veniſſe, ut ex Dialogis Luciani non eſt obſcurum. *Willichius* in Tacit. eam Herculis matrem fuiſſe, quæ ſub Suevo VII. Thuiſconum Rege in Germaniam venerit, credit. *Servius* autem ex ea terram facit. *Plutarchus,* & ante eum *Diodorus Siculus* lunam eſſe fingunt, unde juxta Plutarchum eſt κερασφόρα, corniculata Lunæ modo, quam ſub Iſidis idolo Ægyptios coluiſſe affirmat *Sabellicus* Enn. 1. lib. 1. Hanc in Helvetiorum tractu præcipuè cultam vult *Willichius.* Teſtatur etiam *Eponam* Deam agnoviſſe Hel-

 vetios,

vetios, inſcriptio quædam Salodori: De hac *Prudentius* in Apotheoſi. Eadem videtur eſſe, quæ *Hippona* quaſi ſtabularia, quòd jumentis præſit ut conijcit *Simler.* Mss. Quidam mendum eſſe arbitrati ſunt & DEÆ BONÆ legendum exiſtimarunt: Sed non tantùm in hac inſcriptione expreſsè nomen *Eponæ* poſitum eſt, ſed idem in quadam Carinthiæ inſcriptione legitur, ut oſtendit C L. *D. Hotting.* p. 531.

Dea *Aventia* in ſumma quoque fuit veneratione, imò totâ *Helvetiâ* celeberrima, ut variæ oſtendunt inſcriptiones, de quibus poſtea, ſi Deus dederit, ad locum vulgò Germ. dictum. Munchevvyler. Hujus templum fuit in colliculo ſupra Aventicum, ſicut ait *Guilliman.* cujus vide conjecturas pag. 126. *Simler.* Mss. eandem cum *Diana Aventina*, quæ Romæ colebatur, fuiſſe conijcit, de qua *Propertius*, & *Ovidius.*

---- *Aventino luna colenda jugo.*

Fortè hoc modo *Helvetij*, ſicut de Maſsilienſibus refert *Strabo*, in amicitiæ Romanæ indicium, Dianæ Aventinæ ſimulacrum & cultum habuerunt, imò veriſimile eſſet, coloniam Romanam, quæ Aventicum incolebat, iſtius idololatriam ex Italia attuliſſe. Sed cùm plures fuerint Dianæ, ut ſcribit *Cicero lib. de nat. Deor.* nominatiſsimam illam, eodem partu, cum Apolline ex Jove & Latona natam, quæ ſylvarum & nemorum Dea putabatur, fuiſſe credibile eſſet, quòd apud *Helvetios*, &

& venatio & ſylvæ frequentes eſſent. Sicut verò fabuloſæ ſunt de illa Dea narrationes; ita levem eſſe conjecturam ſuprà allatam credimus: Diana enim illa, de qua *Ovidius*, Aventina à monte Aventino, qui in Italia eſt, dicta fuit: quam autem coluerunt Helvetij, *Aventiam* (non Aventinam) ab urbe Aventico, nominatam teſtantur inſcriptiones, quæ quidem à colonijs Romanis profectæ, ad illam tamen Romanorum Dianam Aventinam non reſpiciunt. Placet magis illa conjectura, quâ volunt nonnulli, Deam tutelarem fuiſſe: Etenim cùm is eſſet Ethnicorum mos, ut loca celebriora, Deos aut Deas tutelares haberent, cur non inſignis illa urbs Aventicum Helvetiorum caput, ejuſmodi Deam à ſe denominatam habere non potuiſſet? Afferenda hîc *Frey.* c. 4. ſententia. *Eſt coloniæ cuidam in Gallia Belgica, in Helvetiorum limitibus, nomen Aventia, ſeu Aventicum, & hodie Avenza: Illic olim eodem nomine numen cultum. Quod nomen ſi à Gallico,* Avant, *derivetur, certè hoc numen, creatrix omnium rerum ſapientia eſt, quæ ab initio & ante ſæcula eſt. Si verò à Belgico, quod verius eſt, originem habet,* Avang, *principium adhuc uſitata dialecto denotat, nempe vetuſtas Gallica principium univerſorum, Deum religiosè coluit. ô miram in paganis tenebris univerſum obtenebrantibus orbem in Gallia veritatis lucem!* Sed ô parùm felicem ſubtilitatem!

Auguſtorum Numina coluerunt etiam Helvetij, ut

tij, ut ex inſcrip. apparet, quòd Romani Imperatores inter divos referrentur, ſæpe etiam pari adulatione vivis imperatoribus divinos honores decrevere; *Hottinger.* p. 530. In vetuſtis quoque inſcriptionibus frequens eſt *Geniorum* mentio, quos religiosè coluerunt, tanquam diſtributos urbibus à Divina mente cuſtodes. Helvetios habuiſſe Sacerdotes, Augures, Pontifices, Flamines & Flaminicas, ſacris operantes, teſtantur antiqua marmora, quæ cùm à Romanis colonijs profecta ſint, ita etiam inſtitutum more Romano, templis, aris, ſtatuis, ſacrificijs, feſtis diebus, votis & ſimilibus ceremonijs, cultum oſtendunt: Unde Druidas habuiſſe credibile non eſt.

Religioni antiquitus Helvetijs fuit defunctorum corpora, non minùs quàm apud priſcos Germanos & Romanos, ignibus dare, quod teſtantur urnæ quibuſdã locis repertæ.

De Helvetiorum Chriſtianiſmo.

Atque hæc de Helvetiorum Ethniciſmo; De eorundem Chriſtianiſmo varia à varijs afferuntur, maximè à *Guillimanno* lib. 1. cap. 15. ubi docet, Beatum Anglum ſacerdotem à Petro in Helvetiam ad prædicandum miſſum, imò Petrum ipſum Helvetios primùm convertiſſe, præcipuè in pago Aventicenſi & Urbigeno, Beatumq; illũ apud Vindoniſſenſes Epiſcopũ conſtituiſſe: Credat verò, qui volet ejuſmodi μυθοποιῶν καὶ μυθολόγων commenta. *Theodo-*

retus

retus lib. 9. decur. græc. affect. inter Gentes ab Apoſtolis converſas Germanos & Britannos numerat. Is verò qui ſub Dorothei Tyri Epiſcopi nomine ſynopſin de vitis Apoſtolorum commentus eſt, Apoſtolum nominat, qui Germaniam adierit: Thomam enim ait Germanis, Hircanis, Bactris, & Magis prædicaſſe; Sed hæc non multum probat *Conringius.*

Circiter añum Chriſti CLXXVII. Lucius quidam ad Chriſtianiſmum converſus (hunc Britanniæ Regem fuiſſe, fingit *Sigiſmundus* religioſus in Chron. Auguſtano) in Rhætia & Tigurino pago, ſtrenuum ſe Evangelij præconem geſsit, ibiq; martyrio affectus eſt, referente *Guilliman.* & *Munſt.* lib. 3. Scribit aliter *Aventinus* antiquitatis diligentiſsimus inveſtigator in annal. Bojor. Lucium Cyrenenſem Pauli commilitonem & cognatum, in Vindelicia, Rhætijs, provincijſq; Hiſtro conterminis Chriſtianæ pietatis ſementem feciſſe.

S. Mauritius, ex Mauritania Africæ regione oriundus, poſt Sebaſtianum, militiæ Dux Chriſtianus, pietate ac militari virtute præſtans, *Curio chronol. lib. 2.* Sub Diocletiano floruit, cum legione Thebea; ab hoc tempore Helvetiorum Chriſtianiſmus certiùs peti poteſt.

S. Fridolinus, gente Hybernus ex ſtirpe regia in Helvetia diu verſatus, Glaronenſem regionem & viciniam partim convertit, in fide con-

de confirmavit, ſub Clodoveo primo Chriſtiano Francorum Rege. Eodem quoque tempore S. Severinus apud Agaunenſes & Antuates in magna virtutis fuiſſe fama perhibetur.

S. Columbanus cum ſuis diſcipulis, ob Brunechildis fraudes, ſe in Helvetiam recepiſſe fertur. *S. Gallus* Anglus cum Columbano in Galliam profectus, tandem ad Theodebertum, ad Brigantinum lacum in loco Tuconia dicto idola exuſsit, inde pulſus Arbonam venit, poſtmodum Columbano in Italiam proficiſcente, in Suevia manſit; ſed hunc Gunzonus Suevorum Princeps idololatra terrâ ſuâ excedere imperat; cùm verò Fridberga Gunzoni filia à Dæmone correpta fuiſſet, revocatus à Gunzone fuit S. Gallus, ut filiam ſanaret, quo facto in Helvetiam ſe recepit, poſteaque monaſterium condidit, quod in urbem S. Galli excrevit: obijt ille febre ætatis ſuæ an. 95. Chriſti verò 640. in caſtro Burguirio ſepultus. Adeò piè vixit, ut etiamnum vivens ſancti cognomen meruerit, teſte *Platina*, & referente *Zuing.* theat. lib. 12. Iſtius Galli laudes vide apud *Vadianum* in Mel. lib. 3. pag. 191. Sed omnes horum ſanctorum hiſtorias infinitis conſpurcatas fabulis commemorare tædet. Quidquid ſit hoc certum. 1. Helvetios ante multos alios populos, à primis poſt Chriſtum natum ſæculis, ad Chriſtianam religionem converſos, non quidem omnes, certum

enim

enim eſt, non eodem tempore pulſas ex *Helvetia* paganiſmi tenebras, ſicut illud oſtendit *D. Hotting.* pag. 540. 2. Duos in *Helvetia* fuiſſe Epiſcopatus, Aventicenſem & Vindoniſſenſem, quorum ille Lauſannam, hic Conſtantiam poſtea translati ſint.

In iſtis porrò ultimis ſæculis, cùm jam à longo tempore, univerſalis illa in Eccleſia ἀποστασία contigiſſet, quam futuram prædixerat Paulus 2. Theſſ. cap. 2. & jam dudum ſatis in templo Dei, tamquam Deus ſediſſet ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπολείας; hujus Deo placuit, oris ſui ſpiritu internecionem in *Helvetia* incipere, & quidem *Hulderici* Zuinglii miniſterio, is enim vel ante Martinum Lutherum, vel ſaltem eodem tempore, Chriſtianam religionem ad primævam ſuam puritatem & veritatem, diſcuſsis errorum tenebris revocare ſtuduit, qua de re ſic *Pareus* in dedic. tom. 3. *Etſi vulgò primæ Luthero deferri ſolent in Evangelij reſtitutione, quæ facta ab ipſo anno ſuperioris ſeculi decimo ſeptimo: tamen ex Zuinglij libris haud obſcurè liquet, jam biennio antè Glaronæ in Helvetia Chriſtum populo Chriſtiano fuiſſe annuntiatum: cùm ne nomen quidem Lutheri illis oris à Zvvinglio tunc fuiſſet exauditum: imò decennio antè ait ipſe, Græcanicis ſe literis eâ causâ operam dediſſe, ut ex fontibus doctrinam Chriſti haurire poſſet.* Doctrinam autem Zvvinglij novam non fuiſſe, ut dictitant Papiſtæ, relictis

alijs

aliis Theologorum noſtrorum argumentis, fatetur *Guillimannus* ipſe Pontificius lib. 3. c. 5. pag. 353. *In Helvetia Uldaricus Zvvinglius, ſacerdotij ordinis nonnulla quoque nova tradere, cœpit, aut pleraque, quæ olim Arnoldus Brixianus Tiguri docuerat, longa oblivione, & tenebris damnata, poſt quadringenteſimum annum, in lucem memoriamque revocavit.* Quàm malè, inſulsè & Ethnico modo hodiernam Helvetiorum religionem deſcribat *Dan. Eremit.* oſtendunt ipſius verba. *Deorum cultus variat. Religione nonnulli meliores, cæteri ſuperſtitione utuntur: contemptu ſanctorum, obliterata divinorum memoria, & libertate quoque divini cultus inſoleſcunt: Deos quos colere, nonniſi pro libitu volunt, ne in templis quidem admittunt: exempla ſanctorum cùm imitari nequeant; ſupervacuum putant credere & memorari; ſcilicet eadem qua Princeps rebellione dejecerunt, Deos quoque oblivione traducturi. Manet tamen antiqua fide & moribus potior pars, reliquorum pervicaciæ exemplo relicta, ne error impetu cœptus, ignorantia & abſentia veritatis nutriatur.*

Inter Helvetios Reformatæ religionis cultores ſunt Tigurini, Bernates, Baſilenſes, Scaphuſiani, Sangallenſes, Neocomenſes & Biennenſes. Cum Papiſtis mixti Reformatorum multi, apud Rhætos, Glaronenſes, & Abbatiſcellanos; reliqui Romanæ religioni ſunt addicti, ita ut nunc quibuſdam locis papanos ritus, magis quàm Romani, aut ipſe Papa

Papa obſervent; aliàs antiquis temporibus non ita ſuperſtitioſi fuerunt, frequentem imaginum cultum, ut alibi, non habuerunt, excommunicationesPontificias contempſerunt, aut ſaltem parvi fecerunt, indulgentiarum mercatum non approbarunt, Clerum refrænarunt, & in eum ſua ſupplicia ſtatuerunt, Papam officij monere non ſemel auſi ſunt, quarum & aliarum ejuſmodi rerum probationes per exempla vide *D. Hotting.* in meth. leg. hiſt. Helvet. pag. 542. &c. Digna ſunt Nicolai Undervvaldij verba, apud Wimphel. referente eodem *Hotting.* quæ huc apponantur: *Nolite confidere in ceremoniis quibuſdam, quas vobis ipſis, præter morem aliorum Chriſtianorum, impoſuiſtis. Nolite arbitrari, quod per ſacras literas Spiritus S. prohibet, id à vobis ſolis Deo acceptum eſſe. Geſtus & ceremoniæ quædam inter orandum manifeſtè & in propatulo fieri poſſunt. Quaſdam autem (inter quas eſt una brachiorum per modum crucis expanſio) non in publico; ſed ſecretiſſimè in intimis penetralibus faciendas ſapientiſſimi patres edocuerunt.* Notent hæc hujus temporis ſuperſtitioſi.

CAPUT XXII.

De Helvetiorum politica.

TAles fuerunt Helvetiorum in ſacris ſeu religione mores: In prophanis ſeu ex-

tra religionem publici eorundem mores conſiderantur in rebus tum *politicis*, tum *bellicis*. De politia nunc.

Quænam cauſa primùm homines civilem aliquam ſocietatem inire; multiſq; adeò legibus ſeſe ſubjicere commoverit, variant ſententiæ. Nonnulli à tyrannico imperio omnem civitatem initium ſumpſiſſe autumant, quaſi nimirum primi tyranni domitos à ſe populos in unum coëgerint. Alii contrà ſpontè credunt, homines nonnullos cojiſſe metu tamen quaſi coactos, improborum hominum ſcelere ubivis graſſante. Vult *Ariſtoteles*, hominem innato naturæ inſtinctu ad civilem ferri ſocietatem, adeoque naturâ politicum eſſe animal; hominem etiam abſente omni malorum metu, civilem nihilominus hanc appetere ſocietatem. Cùm autem tanta ſit humanæ naturæ pravitas, ut homines ſimul ſine diſsidijs habitare non poſsint, juxta illud Poëtæ; *Fratrum quoque gratia rara eſt:* fieri non poteſt, quin permultæ in omni ſocietate, civilique convictu, oboriantur controverſiæ, adeoque nulla poſsit exiſtere Reſpubl. quæ non perpetuis flagraret factionibus ac motibus, niſi ejuſmodi litigijs pacatè dirimendis, commodis occurreretur remedijs. Ejuſmodi autem in omni paulò rectiùs conſtituta Repub. non tantùm ſupremæ majeſtatis terror, Magiſtratuſque civilis poteſtas eſt, ſed & judicio-

judiciorum publicorum vigor, talium ſcilicet inſtitutio virorum, qui & publica litigia arcere, & privatis civium controverſiis dijudicandis vacare queant. Quamvis verò pauca ex veteribus de antiqua Helvetiorum Republica habeamus, liquidò tamen conſtat, eam pro temporis ratione rectè fuiſſe conſtitutam; ante enim Cæſaris tempora, in quatuor pagos, in quibus duodecim urbes & quadringenti vici diſtincta fuit Helvetiorum Reſpub. ubi notandum breviter. 1. Antiquitus Helvetios regiam admittere authoritatem noluiſſe, tanquam quæ ipſis non arrideret, & gentis genio non congrua eſſet: ut hujus rei fidem facit Orgetorigis ſuæ civitatis imperium obtinere cupientis, exemplum: Sic enim Cæſar lib. 1. *Ea res, ut eſt Helvetijs per indicium enuntiata, moribus ſuis Orgetorigem ex vinculis cauſam dicere coëgerunt, damnatum pœnam ſequi oportebat, ut igni cremaretur, &c.* Hinc 2. liquet, cùm nulla ſocietas abſque judicijs vel breviſsimo tempore conſiſtere poſsit, Helvetijs ſua non defuiſſe judicia, nec Magiſtratus, unde ſic pergit Cæſar. *Die conſtituta cauſæ dictionis, Orgetorix ad judicium omnem ſuam familiam ad hominum millia decem undique coëgit: & omnes clientes, obæratoſque ſuos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit: per eos ne cauſam diceret, ſe eripuit. Cùm civitas ob eam rem incitata, armis juſtuum exequi conaretur, multitudi-*

 nemque

nemque hominum ex agris Magiſtratus cogerent, Orgetorix mortuus eſt, &c. 3. Probabile eſt, unum fuiſſe toti Helvetiæ commune aliquod judicium, utpote quæ unam tantùm Rempub. obtinuerit; locumque ad judicia & conventus publicos deſtinatum fuiſſe Aventicum, antequam cremaretur Julij Cæſaris tempore, poſtmodum verò aquas Helveticas, ut alibi videbimus. /Ut autem aliquid ſive de antiqua ſive de nova Helvetiorum Politia dicamus: obſervandum priùs, qualis fuerit Helveticæ Reipublicæ ſtatus; deinde quæ forma. Statum hoc modo ſecundùm tempora diſtinguimus, ut alius fuerit Helveticæ Reip. ſtatus ante inſignes illas populorum migrationes, alius verò poſt. Prior ille ſtatus ſuis diſtinctus eſt periodis duabus. *Prima* periodus ad Julij tempora extenditur, tum Helvetia merè libera fuit: in tanta enim animorum ferocia & fortitudine, quis dubitaverit incredibile quoque fuiſſe libertatis ſtudium. Eſt quippe libertas quaſi fortitudinis, omniſq; militaris rei & gloriæ mater nutrixque. *Secunda* porrigitur periodus ab anno, ante natum Chriſtum, circiter ſeptuageſimo, ad annum Chriſti circiter CCCC. Quo tempore per Alemannorum expeditiones attritum valde fuit Romanum imperium: hac periodo diverſus fuit Reip. Helveticæ ſtatus, primò enim quamvis à Cæſare victi, tamen aliqua

ratione

ratione liberi fuerunt, ita ut reparatis Cæſaris juſſu oppidis & pagis, & fœdere cum Romanis percuſſo, ad Vitellij uſque tempora pacati manſerint, à quibus & territorii & ſuæ famæ non parvam jacturam fecerunt, ut ex Tacito patet Interim de Helvetiorum cum Romanis fœdere ſic loquitur *Vadianus* in Mel. *Illud non præterierim, Helvetios Romanis jam olim fœderatos fuiſſe, ea tantùm conditione adjecta, ne in cives reciperentur, ne quis hodiernum libertatis ſtudium novum eſſe his gentibus, aut prorſus tale quid permitti eis non debeat, occlamet, meminit ejus fœderis pro Cornelio Balbo M. T. Cicero,* his verbis. *At quædam fœdera extant, ut Germanorum, Inſubrium, Helvetiorum, Iapidum, nonnullorum item ex Gallia barbarorum, quorum in fœderibus exceptum eſt, ne quis eorum à nobis civis recipiatur.* Guillimannus credit, Helvetios ex hoc fœdere aliquid populo Romano debuiſſe, de cætero liberos perſtitiſſe, ſuam Rempub. leges ſuas, ſuos magiſtratus retinuiſſe, exiguam Populi R. rationem habuiſſe, civitatis & petendorum honorum jus conſecutos, Aventicoſque à Galba civitate donatos fuiſſe, teſte Plinio lib. 3. cap. 4. Addit quoque Guilliman. ſub finem cap. VIII. lib. 1. de reb. Hel. *Quòd autem Helvetios ad amicitiam & ſocietatem recipere, quàm ſervitute & tributis opprimere maluit Cæſar, quantum inde commodi, periculique crearetur, ea qua fuit prudentia conſideravit. Homines*

mines enim fortiſſimos, & libertatis, jurisque retinentiſſimos eo ſtatu, qui ſervis abjectiſque deberetur acturos nequaquam exiſtimavit, potiùs quos hoſtium loco habuerant, Germanos excituros, majoreque detrimento & copiis, facta nova conjuratione provincias Romanorum repetituros. Accedebat, quod veluti ſpeculam populi R. & propugnaculum, quod de Martio Narbone colonia, dixit Cicero, infeſtis nationibus oppoſitum, qui ſcilicet Germanorum pericula à P. R. copiiſque propulſarent, Helvetiorum amicitiam intelligebat: Quantum enim animis, viriſque poſſent, ſuo periculo cognoverat Cæſar, cognoverant ante miſerabili ſuorum internecione Romani. Egregia & plauſibilia ſunt hæc, quæ de Helvetiis ſentit *Guillim.* an verò hæc ita ſe habuerint valdè dubito. Certum hoc, communes vicarios & tributorum exactores ex quadam Villariæ inſcriptione, habuiſſe Helvetios, unde conſequitur, eos fuiſſe aliqua ratione tributarios, non ergo ita liberos, ut affirmat Guillimannus.

Cùm autem conſtet, Romanos in Helvetia colonias habuiſſe, breviter diſquirendum, quid fuerint coloniæ & quotuplices, cur inſtitutæ; & qualis earum adminiſtrandarum ratio. *Gellius* lib. XVI. cap. 13. ait, colonias eſſe quaſi parvas effigies & ſimulachra quædam populi Rom. Nam coloniæ ſunt urbes minores ex civitate propagatæ, habentes jura atque inſtituta omnia populi Romani,

cuius

cujus erant arbitrio, quæ conditio cùm magis ſit obnoxia & minùs libera, quàm municipum, tamen potior ac præſtabilior exiſtimatur, propter amplitudinem majeſtatemque pop. Rom. ſicut ait *Frevotius* de magiſt. Rom. pag. 47. Hæ coloniæ propter juris diverſitatem, duplicis fuerunt generis; quædam enim *latinæ* dictæ ſunt, quædam *Romanæ*. Coloniæ Romanæ ſive civium Romanorum vocabantur, quæ jure Quiritũ donatæ erant, hoc eſt, quæ privatum civium *Romanorum* habebant jus conſiſtens in *jure privatæ libertatis, connubiorum, patriæ poteſtatis, legitimi dominij*, ut, *hæreditatis, mancipij, nexus, uſucapionis, &* reliquorum; item in *jure teſtamentorum & tutelarum:* Jura verò publica civitatis Rom. non habebant: quare qui eo adſcripti *Coloni* erant, nomine quidem *cives Romani* erant, re verò *Coloni*. Merul. part. lib. 4. cap. 19. *Latinæ coloniæ* licèt ex Romanis conſtituerentur, non tamen jure civium, ſed ſociorum, id eſt, latinorum utebantur. Nam jure Romano ſic comparatum erat, ut ſi cives Romani, in latinam coloniam nomina dediſſent, vel ſua voluntate, vel metu mulctæ ipſi latini juris fierent: civitatemque amitterent, id Cicero teſtatur pro domo ſua ad Pontifices & pro Cecinna. Quod ſi Latini in Romanam coloniam eſſent profecti, non tamen fiebant cives, ſed latini juris erant, ut *Livius* ſcribit de Fe-

 rentibus

rentibus. *Prevot.* pag. 49. in eo autem conſiſtebat latij ſive latinitatis jus, ut ſuffragiorum poteſtatem, Magiſtratu permittente, haberent, & cives Romani fierent, modò in latina civitate, aut Latij jure donata Magiſtratum geſsiſſent. *Merul. ſupra cit. loco.*

Inſtitutarum porrò coloniarum variæ fuefuerunt cauſæ; *Guillim.* lib. 1. cap. 10. pag. 82. ſex cauſas potiſsimùm fuiſſe affirmat his verbis. *Una ad populos, quos Romani viciſſent, armis melius coërcendos: Altera hoſtium incurſionibus, earum quaſi objectu, reprimendis: tertia ſtirpis augendæ; & propagandæ cauſa: quarta plebis urbanæ exhauriendæ; quinta ſeditionibus, per partium divulſionem abolendis ſexta & ultima, ut præmiis: milites, qui toties vitam pro Repub. in diſcrimine habuerant, afficeretur.* Vide & *Prevot.* pag. 48. Coloniarum adminiſtrandarum ratio, poſita erat maximè in legibus & Magiſtratibus. Leges non unius erant generis: aliæ quidem quas coloni vel ab ipſo populo Romano, vel à Rom. triumviris qui coloniam deduxerant, accipiebant, aliæ verò quas ipſum coloniæ concilium, id eſt, ſenatus populuſq; ſibi ferebat.

Magiſtratus erant vel ſacri, vel prophani, quandoq; tamen una eadéq; perſona utrumq; & ſacrum & prophanum gerebat magiſtratum, ut ex inſcriptionibus patet. *Sacri* erant vel Pontifices, Sacerdotes, Augures, Flami-

nes

nes,de quibus ſuperiori cap. vel IIIIII viri Avgvstales, qui ſive ludis, ſive feſtis præerant,ut opinatur *Guillim.* pag. 128. Hos in colonijs cooptatos teſtatur Ciceronis Agraria: an verò certus fuerit Sacerdotum numerus, an verò pro coloniæ magnitudine variarit, parum explorata apud Antiquos eſt memoria. *Profani* erant, tum Decuriones, tum Duumviri, Cenſores, Ædiles, Prætores,&c. Sicut ergo Romæ erat (ut ait Onuphrius) populus & ſenatus , ſic hi novos colonos in Decuriones & plebem dividebant. Decuriones, ſenatus, plebs populi Rom. imaginem referebat: ita dicebatur notante Pomponio I C. Quòd decima pars eorum, qui deducerentur, publici conſilii gratiâ, ſolita eſſet conſcribi. Eorum numerus an in omnibus coloniis idem fuerit, certò ſciri non poteſt. Hoc ſanè ex *Plinio* Juniore patet in Decurionibus legendis non aliter, atque in Senatore Rom. obſervatum fuiſſe cenſum , qui centum erat millium. Ex Decurionibus ſingulis annis, *duo* plerumq; vel IV viri. creabantur juxta coloniæ magnitudinem vel parvitatem, qui IIviri, vel IV viri I. D.id eſt, juri dicundo vocabantur, & Conſulum Rom. vel Prætorum ſpeciem repræſentabant. Annuum erat eorum imperium, de his, maximè de Duumviris , in variis inſcriptionibus,quæ extant, Genevæ, Neviduni, S. Mauritii, &c. ut ſuo

loco videbuntur. *Cenſores*, authore *Feſto*, dicti ſunt, quòd rem ſuam tanti quiſque ſolitus ſit æſtimare, quantum illi cenſuerint. *Varro lib. de ling. Latin.* cenſorem ideò dictum putat quòd ad illius cenſionem, id eſt, arbitrium populi cenſeretur. *Livius 1. dec. lib. 1.* ab agendo populi cenſu, nomen hoc originem habere ſcribit. De cenſorum numero, poteſtate & authoritate, denique hujus Magiſtratus gerendi tempore, vide *Ciceron. 3. de leg.* *Ædiles* viarum, publicorum ædificiorum, annonæ & publicorum Reddituum locandorum, curam habebant. Præter hos fuerunt *tributorum Exactores*; Tributa enim pependiſſe, militemque dediſſe colonias dubium nullum *Guillim.* pap. 84. Eoſdem curatores & procuratores vocatos credit Guillim. quorum munus eſſet, reditus & tributa, aliaque quæ ad fiſcum, colligere & erogare, cauſaſque ſimul capitis cognoſcere, pag. 102. & 103. Fuerunt & *coloniarum Patroni*, Romuli inſtituto, qui ut plebeis tutores patricios, ita coloniis, & ſociis pop. Rom. quos quidem ex civibus vellent patronos, legendi poteſtatem fecit. Vide *Guillim.* pag. 85. *Triumviros* ærarii curam habuiſſe, & eiuſdem præfectos egiſſe ex inſcrip. R. oſtendit idem *Guillim.* pag. 87. Jidem forſan fuerint, qui Quæſtores. Ad militiam quod attinet, meminerunt inſc. R. in Helvetia Pręfectorum Fabrum, & Tribunorum militum.

Præfe-

Præfecti Fabrûm artificibus præerant,qui caſtra ſequebantur: quales fabri lignarii, ferrarii, carpentarii: illorum cura fuit fabrilem operam procurare, ac præbere caſtris & urbibus expugnandis neceſſariam: *Prevot.* par.108. *Tribunos militũ*, à tribuendo, quòd militibus jura redderent,dictos putat *Vegetius*.Duo Tribunorum militum genera fuiſſe ſcribit *Aſconius*: Alii *Comitiati*, qui Romæ comitiis deſignabantur, de quibus hîc nobis non eſt ſermo. Alii Rufuli dicti, à Rutilio Rufo, qui de eorum iure legem tulit: Poſtea literæ mutatione Rutuli vocati ſunt, ut author eſt *Feſtus*. Hi in exercitu creari ſolebant, & curam habere militum, ut eſſent armis benè muniti, & militari diſciplina eruditi. Eorum quoque officium erat in caſtris milites continere, ad exercitationem producere, vigilias circumire, rei frumentariæ præeſſe, commilitonum querelas audire, valetudinarios inſpicere, denique caſtrenſia omnia curare & obſervare; cuius generis Gallia ſuos Mareſcallos habet. Ut loquitur *Prevot.* pag.159. Sed hæc de coloniis dicta ſufficiant, quantum quidem ad Romanarum inſcriptionum in Helvetia intelligentiam attinet. Ad inſtitutum redeamus. Poſt attritum ab Allemannis & ferè everſum à Vandalis & Gotthis imperium Romanum, quibus temporibus Helvetia miſerè vaſtata eſt. Helveticæ, Reipub. ſtatus iterum tribus

periodis

periodis diſtinctus eſt. Prima periodus complectitur Helvetiæ ſub Francis ſtatum, ab anno 499. ad ann. 919. juxta *Hottingeri* calculum: Sub his dura fuit ſervitus, ita ut in pleriſque populis libertas extincta videretur. *Lucan*, lib. 7. hiſt.

Libertas ultra Tanaim Rhenum receſſit,
Et toties nobis jugulo quæſita negatur,
Germanum Schyticumq; bonum.

Hac de re *Æmilius* florentiſsimus rerum Gallicarum ſcriptor. *Cadit Alemannorum res: Alemannia fracta, ingens tributum pendere juſſa, leges etiam graves, Magiſtratusq; ab irato victore accepit.* Joachimus Vadianus epiſtola quadam, quam recitat Golſtadus tom. 2. ant. Alem. ita loquitur. *Plena fuit ſervis & ſervitutibus Alemannia noſtra, cujus magna pars hodie Helvetia eſt. Nec eſt, quòd ſciam montanus pagus aliquis Helveticus, qui rebus Francorum florentibus, duriſſimam illam ſervitutem non ſervierit, extant enim tabulæ veteres, quæ hanc rem clariſſimè teſtantur.* De beneficijs & poteſtate in Clerum à Francorum Regibus collata vide *D. Hotting.* in Iren. Helvet. pag. 183. *Secunda* periodus oſtendit ſtatum Helvetiæ ſub Imperat. Germanis, ſub quibus quidem quædam fuerunt liberæ imperij urbes, attamen variorum Ducum, Comitum, Baronum, aliorumq; Nobilium maximo numero plus onerati quàm honorati Helvetij: quòd etiam illi ſempiterno fœderi

occa-

occaſionem dedit, ita ut in *tertia* periodo aurea iterum jam ante Chriſtum natum conſueta & uſurpata redierit libertas. Ut enim liberis populis exoſa eſt tyrannis, ita Helvetij à Nobilibus, alijſq; ejuſmodi generis hominibus, præter modum vexati, priſtinam bono cum Deo libertatem recuperarunt, atque ſic reſtaurata eſt primæva Helveticæ Reip. forma, quæ jam à quatuor ſeculis in hoc uſq; tempus feliciter continuatur. Soli Helvetij ut antiquam Celtarum dignitatem retinent, ita ferè eandem Reip. formam conſervant hodie: Sicut loquitur *Guillim.* p. 46. De hodierna autem Reip. Helveticæ forma breviter agendum. Triplicem vulgò ſtatuunt Reip. formam, vel enim eſt *Monarchica,* quando omnis Reipubl. poteſtas penes unum eſt; huic contraria eſt tyrannis. Vel quando authoritate pollent optimates, & vocatur *Ariſtocratia,* cui Oligarchia opponitur. Vel deniq; Reip. forma dicitur *Democratica,* cùm imperium obtinet populus: huic contrariatur Anarchia vel Ochlocratia. Varias olim fuiſſe Reſpub. non incelebres, ex hiſtorijs patet. Celeberrima fuit Athenienſium civitas ex varijs oppidis & populis à Theſeo collecta. Achæorum Reſpublica duodecim conſtabat urbibus. Lycijs erant viginti tres urbes, quæ ſuffragia habentes in unum conveniebant: Similis & Caribus conventus ad Jovis chryſaorei fanum, inſignis fuit.

fuit. Florentiſsimam ſemper fuiſſe Helvetiorum Rempub. teſtatur rerum præteritarum experientia. *Helvetica ſocietas*, inquit Conringius, *paucas quidem urbes comprehendit, at æternitate & robore planè ſine exẽplo eſt. Non enim ipſa illa antiquitati celebrata, vel Achaicum, vel Ætholicum, Græcarũ urbiũ fœdera, cum Helvetio, ſive potentia ſive tempore contendi merentur, omnia alia συμμαχίας fœdera ad breve tempus, & pleraq; intra paucas urbes ſtetere, &c.* Jam verò quæritur, *utrum hodie tredecim Helvetiorum fœderati pagi, una & eadem dici poſsint Reſpublica?* Negant multi eruditi, quos vide apud *D. Hotting. meth. leg. hiſt. Hel. p. 450.* Non enim ut ait Bodinus, *diverſarum civitatum fœdera, commercia, leges, jura, religiones Rempub. conſtituunt eandem, ſed ejusdem imperij conjunctio.* Fatetur Simlerus, hoc quidem verum eſſe, ſi exactè ſingula perpendantur. Interim certo quodam modo quæſtio affirmari poteſt: Unum enim eſt totius gentis conſilium, de pace & bello decernens, pleræque provinciæ communi adminiſtrantur imperio, eaſdem ferè leges & conſuetudines habent omnes, perpetuiſq; pactis adeò arctè devincti ſunt, ut ſi non una ſit Reſpubl. quàm proximè ſaltem ad unius formam accedant, ut ait *Simler.* lib. 1. vel ut verbis CL. *D. Hottingeri* utar, ſi non κατ' ἀκρίβειαν, ſaltem κατ' ἀλήθειαν. Una ergo eſt, ſi non omnimodi imperij, ſaltem

tem

tem animorum conjunctione, una, inquam, eſt fœderis perpetuitate, & variarum rerum communione. *D. Hotting.* rationes vide fusè pag. 454. & ſeqq. Quæritur iterum, *utrum Helveticæ Reipub. forma, Ariſtocratica, Democratica aut Monarchica ſit?* Monarchicam non eſſe ſatis conſtat; ad Ariſtocraticam & Democraticam magis accedit. Dicimus autem, ſufficientem non eſſe Reip. formarum enumerationem: Vel enim formæ illæ, merè Monarchicæ, ut in regnis Ottomannorum, Perſarum, &c. Aut merè Ariſtocraticæ, aut merè Democraticæ, aut mixtæ, ſive ex Monarchica, Ariſtocratica, ut in quibuſdam regnis, ubi de rebus pace & bello neceſſarijs deliberant & concludunt optimates. Rex verò eas opportunè debet exequi. Sive etiam ex illis tribus mixta eſt Reip. forma, ut in ampliſsimis Romanorum, Carthaginenſium & Venetorũ Rebuſpublicis videre eſt, in quibus populus à gubernaculis prorſus non removebatur, nec ſupremi Magiſtratus dominium & authoritatem optimatum tollebat. Denique mixta dici poteſt Reip. forma ex Ariſtocratia & Democratia, qualis eſt Helvetiorum Reſp. Hîc tamen adhibenda eſt diſtinctio. Vel enim tredecim Cantones (ut vulgò vocant) conſiderantur ſimul & quatenus unum ejuſdem gentis conſtituunt corpus: Vel ſeparatim, & quatenus unuſquiſque pagus peculiarem habet gubernationem

nationem. Priori modo Ariſtocratica eſt Helvetiorum Reſpublica magis quàm Democratica; Pagorum enim legatis ad publica conſilia convenientibus tractandarum rerum confertur poteſtas. Poſteriori modo ex pagis quidam ſtatum habent purè Democraticum, ut Uranij, Suitenſes, Undervvaldij, Glaronenſes, Tugij & Abbatiſcellani: Reliqui omnes ab optimatibus reguntur, quamvis adhuc Ariſtocraticè magis quidam; populariter magis alij, ſed de his fuſiùs apud *Simler.* lib. 2.

Itaque errore non caret illorum ſententia; 1. Qui ſtatum Democraticum improbant, & cum Platone cēſent, miſeras eſſe Reſpublicas, quæ judicum multitudine abundarent. Nos tamen conſilium ex multis conflatum unius conſilio præſtare credimus: Nec enim fieri poteſt, ut unus tam accuratè Reip. cauſas vel negotia inſpiciat atque expediat, neque difficultatibus ac periculis ita maturè obviàm eat, quàm plures eo conſilij & cōſociatis curis: Propterea non immeritò Sapiens Rex Salomon dixit Prov. v. 14. *Ubi nō ſunt prudentiæ conſilia, corruit populus, ſalus autem eſt in amplitudine conſiliarij.* Non eſt ergo ob Democratiam contemnenda Helvetiorum Reſpublica, cujus amicitiam Imperatores, Reges, Principes, aliæq; Reſp. quin & Concilia, Pontifices, Cardinales, Epiſcopi, Abbates non modò ambiverunt, ſed et

obten-

obtentam, magni fecerũt ſollicitèq; aluerunt; ſicut exemplis oſtendit *D. Hotting.* pag. 485. Quæ ut origine & progreſſu miraculoſa eſt, ita nec vi hactenus nec dolis magno & incredibili Dei beneficio, ſupprimi potuerit: Idem *Hotting.* pag. 461. 2. Qui Anarchiam inter Helvetios locum habere tradunt, illis maximè ſunt injurij: Inter quos eſt Daniel Eremita. *Populariter omnes, omnium maximè Rhæti, agunt ad 24. jurisdictionum capita; Et ſingulis infiniti conventus, omnes abſoluti: Sine rectore, ſine capite, ſibi unoque vivente: Ipſi regunt, ipſi reguntur: Ipſi legationes obeunt, ipſi audiunt: Ipſi imperant, etiamdum imperantur.* Habent certè Helvetij & illorum fœderati ſua ſtatuta, leges, conſuetudines, magiſtratus, adeò ut, quamvis Democraticè vivant, tamen negotia publica rectè & εὐτάκτως tractentur. 3. Vana eſt & improba calumnia, quâ ab Helvetia Nobiles exulare credunt nonnulli, inter quos ſunt Bodinus Gallus, & Machiavellus, qui ſuper hac re ſic loquitur. *Germaniæ civitates, & Helvetiæ pagi ſumma pace & tranquillitate vivunt, propterea quòd æqualitatem inter ſe tuentur nec patiuntur, ullos Nobiles viros in ſua ditione agere. Ac ſi qui fortè rari inter eos ſuperſunt, eos adeò implacabili odio proſequuntur, ut caſu in eorum manus delapſos inclementer interimant: Quippe ab alijs (ut ferunt) nequitio ludo omnia corrumpi & perdi, &c.* Sed qui apud Helvetios vixerunt, iſtum ſcribam

falſi & vanitatis coarguere poſſunt. Multi enim ſunt, qui non tantùm avitæ nobilitatis ac dignitatis jura obtinent, ſed Reip. quoque munia funguntur: Tantùm abeſt, ut apertum nequitiæ ludum habeant, ut pro ſe quiſque civitatis ſuæ pacem & tranquillitatem foveant, clientibuſq; ſuis jus reddendum curent. Notandum ergo hic *primò*: Semper fuiſſe maximum in Helvetia nobilium numerum; ſic Friderici 2. tempore obſervat *Guilliman.* pag. 291. *Nobilitas per illam tempeſtatem in Helvetia tanta, ut præter dictos comites, baroneſq; numerarentur ſtirpis comitum, & originis, ultra quinquaginta, barones centum ſexaginta, nobiles & equeſtris ordinis ultra mille ducentos.* Superiori adhuc ſeculo in una Turgeæ præfectura ſupra viginti nobilium arces & juriſdictiones enumeravit *Simler.* in præf. Reip. imò etiam hodie vix pagus eſt ubi non exiſtant nobiles, imò, in pleriſque civitatibus peculiares ſocietates & ampla privilegia obtinent. *Secundò* verum quidem eſt, multorum Nobilium familias extinctas, eorumque arces deſtructas, ſummumque aliquando erga illos fuiſſe Helvetiorum odium: Sciendum tamen eſt, ſicut ait *Simler.* in præf. *non exiguam partem nobilitatis, ab Auſtriis principibus, Alberti filiis, necem paternam vindicantibus, cæſam & domo pulſam eſſe, arcibus ipſorum everſis*; atque ſic Nobilitas ab ipſa nobilitate maximam paſſa eſt cladem.

Hotting.

Hotting. pag. 216. Quòd ſi qui Nobiles ab Helvetiis malè tractati ſint, certè proprii infortunii fuerunt fabri; libertati enim Helveticæ inſidiantes, Monarchiæ viam quærentes in Helvetiorum funeribus, eoſque perſequentes iniquè, temeritatis & injuſtitiæ ſuæ pœnas luerunt: Unde non mirum eſt, ſi majores noſtri, vatiniano odio, ejuſmodi nobiles proſequuti fuerint. Quòd ſi nobilium quorundam injuſtitia, & præfectorum improbitas, Helveticæ libertatis aſſerendæ, & vindicandæ occaſionem dederit; ſic patuit ira Dei è cœlo adverſus omnem impietatem & injuſtitiam hominum; & oſtendit Deus, liberas civitates ſibi ſummoperè placere; quòd in iis magis quàm in alio Reip. genere commune bonum conſervetur, jus ſuum unicuique æqualiter tribuatur, civium animi vehementiùs ad virtutem & laudem accendantur, religio colatur, ſacra peragantur. *Guicciar.* lib. 10. hiſt. Quòdque dignitates virorum, non divitiarum ſint, non contrà, ſicut Aureliani temporibus factum fuiſſe teſtatur *Vopiſcus.*

Non minimam autem admirationis præbet materiam, qua ratione tot populi percuſſo fœdere in unam quaſi civitatem ita brevi coaleſcere, & concordiam per aliquot ſecula conſtanter fovere potuerint. Verum quidem, ſæpe civilia bella, ut alibi fit, exorta fuiſſe, & ſæpiſsime non unum eſſe animorum con-

ſenſum, & judiciorum concentum, ſicut ait *Manlius:*

-Hominum mentes inimica ſorte feruntur.

Brevi tamen ſemper lites compoſitæ, diſſidentes pacificati, luxata negotia in integrum reſtituta, & diremptæ amicitiæ colligatæ. Atque talis eſt Helveticæ Reip. ſtatus, qui in hoc uſque tempus, ringentibus quamvis inferorum repagulis floruit: Utinam in æternum floreat, & illius hoſtes pudore ſuffundantur, atq; valeant qui

Perniciem in noſtram percuſſo fœdere jurant.

Hîc verò breviter obſervandæ quædam cauſæ, quæ Helveticam concordiam turbare ſolent aut poſſunt, nec non illius cõſervandæ remedia. Quidam diſcordiarum fomitem, in religionis divortio collocant, ſed malè, certum enim, pacatiorem & tranquilliorem nuſquam fuiſſe Helvetiam, quàm ab ipſa illa ætate, qua religionis divortium fuit introductum. *Hotting.* pag. 189. certum tamen eſt, etiam ex Reformata Religione, pacis turbandæ quærere prætextus Æolos quoſdam ab Auſtris flantes; ij, ut juxta juramentum res ſedis Romanæ & Domus Auſtriacæ, promoveant, ſpecioſo religionis prætextu utuntur, animos accendunt, & conciliis, dictis, factiſque ſuis bellum excitare, concordiam turbare, amicitiaſq; dirimere ſtudent: Audiamus *Thuanum*, de ejuſmodi Rerumpub. cacodæmonibus loquentem

quentem lib. 79. ad an. 1583. *Apud Helvetios portenti illius Romani largitionibus ac vaſritie turbulentiſque Ieſuitarum concionibus belli civilis incendia propemodum hoc biennio excitata ſunt, ut Bernates emendatæ religionis cultores, Caroli Sabaudiæ Ducis, in eos ex compoſito irrupturi armis obruerentur.* Iſtorum natura optimè deſcribi poteſt Virgilii verbis

Tu potes unanimes armare in prælia fratres,
Atque odijs verſare domos: tu verbera tectis,
Funereaſque inferre faces, tibi nomina mille,
Mille nocendi artes.

Sed numquid odiſſet Deus, qui ſeminat diſcordias? *Proverb.* 6. numquid quoque odiſſent homines, ejuſmodi diſcordiarum ſatores & fautores. *Homerus* Iliad. 9.

Flagitioſus is eſt, ſceleratus, inutilis, excors,
Quiſquis amat populis bella inteſtina movere,
Quæ mala tanta ferunt ſecum, cauſaſq; malorum
Innumeræ ſine fine ſerunt civilibus armis.

Utinā Helvetia ejuſmodi γεννήμασι ἐχιδνῶν careret, aut à lentis, ſed periculoſis venenis ſalutari vomitione liberaretur.

Concordiam non parùm inter Helvetios labefactat invidia, eaque duplex: prima eſt exterorum principium, maximè verò vicinorum, qui potentiam Helveticam torvis oculis reſpiciunt. *Heſiodus.*

Semper vicinus, vicino eſt æmulus, hunc ut
Cōdere cernit opes properantē gnaviter, &c.

Altera invidia eſt ſociorum & fœderatorum inter ſe, inter pares potentia, opibus impares livor malevolentiam parit. Quod agnovit *Daniel Eremita. Bernatibus cum magnitudine finium invidia crevit odioſa.* Sed hæc & alia parvi debent eſſe momenti, nec talia, quæ Reip. Helveticæ florentem in hoc uſque tempus, ſtatum turbent. Itaque, ô Helvetii, quorum hactenus fama toto orbe fuit celeberrima, partam ſemel libertatem, integramque veſtram exiſtimationem conſervate, ne auri argentive eorum, quorum tyrannidis jugum excuſsiſtis, mancipia ſitis, fallacibus promiſsis aures obturate, Machiavellicas ſententias ſeu peſtem fugite; neve φιλαργυρία Peruviana oculis veſtris tenebras offundat. *Sophocles.*

Non omni ex re lucrum oportet cupere,
Plures enim turpibus ex lucris
Damno affectos videas, quàm ſervatos.

Priſtinam ſinceritatem, conſtantiam, ſimplicitatem, prudentiam, fidelitatem, concordiam, æquitatem, aliaſque veterum Helvetiorum virtutes ad praxin revocate: Sicut illis cuncta fuerunt proſpera, ita illorum veſtigiis inſiſtentibus benè erit: *Nolite exiſtimare, majores noſtros armis Remp. magnam ex parva feciſſe: ſi ita eſſet, multò pulcherrimam nos haberemus. Quippe ſociorum atque civium, præterea armorum & equorum major copia nobis quàm illis. Sed alia*

ſunt,

ſunt quæ illos magnos fecerunt, quæ nobis nulla ſunt: Domi induſtria: foris juſtum imperium: animus in conſulendo liber: neque delicto, neque libidini obnoxius. Pro his nos habemus luxuriam & avaritiam: publicè egeſtatem, privatim opulentiam. Laudamus divitias, ſequimur inertiam: inter bonos & malos nullum diſcrimen, omnia virtutum præmia ambitio poßidet. Auguſtinus lib. 5. de civit. Dei Catonem loquentem inducens. Hîc verò gradum ſiſtimus. De Helvetiorum enim inter ſe, aut cum alijs principibus, fœderibus, de publicis ipſorum conventibus, & publicarum controverſiarum judiciis, aliiſque ad Politiam pertinentibus dicere nunc nihil attinet, cùm inter alios, ea exactè in ſua Repub. lib. 2. *Simler.* deſcripſerit.

CAPUT XXIII.

De bellica Helvetiorum virtute.

IAm ad rem militarem accedamus, quâ jam olim Helvetii floruerunt, & toto orbe conſpicui fuerunt. Nobis autem de priſcis Helvetiis ex veteribus Scriptoribus agendum.

Sicut pronum in arma Gallorum animum variis depingunt coloribus Hiſtorici, ita quoque ipſorum in bellis ferociam & audaciam deſcribunt. Gallos animoſos facit *Claudianus*; bellicoſos & armipotentes alij tradunt:

unde *Cicero* de provinciis conſularibus agens, dixit Galliam Romanis eſſe timendam; & *Saluſtius*, Italiam omnem ab hac gente contremuiſſe, adeò ut cum Gallis non de gloria, ſed de ſalute certari fuerit ſolitum. *Nulla gens*, inquit Sabellicus in præf. Enn. 4. *Italiæ formidoloſior, nulla majores ipſi terræ intulit clades: certarunt Romani cum finitimis populis de principatu, cum Pyrrho de gloria, cum Carthaginenſibus de imperio, cum Gallis de vita ſemper.* Sed quæ de Gallis circa rei bellicæ ſtudium habent veteres, ea in eminentiore gradu Helvetiis tribuenda cenſemus. Nonne *Cicero*, in orat. de prov. conſ. acerrimam Helvetiorum nationem facit? Nonne ſcripſit Cæſar, *Helvetios, reliquos Gallos virtute præcedere?* nonne eos vocat, *homines bellandi cupidos, qui pro multitudine hominum, & pro gloria belli, atque fortitudine, anguſtos ſe habere fines arbitrabantur?* Nonne *Tacitus* hiſt. lib. 1. Helvetios *Gallicam gentem, olim armis viriſque, mox nominis memoria claram facit?* *Oroſius* lib. 6. cap. 7. fortiſſimam omnium Gallorum gentem dixit. Helvetios, *cupidam bellandi gentem*, ut ait *Sabellicus* Enn. 6. lib. 5. ſemper fuiſſe oſtendunt variæ ipſorum cum Gallis in Italiam & Græciam expeditiones; audax occupandarum Galliarum, Cæſaris tempore conſilium: & frequentes ſuæ ad bellum operæ locationes; unde *Geſſatæ* Polybio nominati, uti vidimus ſuprà cap. XVII.

Porrò

Porrò quibus armis uti conſueverint, eos communem Gallorum armaturam habuiſſe credibile eſt. Helvetiis non minùs quàm Gallis graves fuerunt gladii, imò prælongi & ſine mucronibus, *Polybio* & *Livio* notantibus, ad hoc tantùm utiles, ut quemadmodum apud Strabonem videre eſt, deſuper in hoſtem impingerentur, unde

-- Altè conſurgit in enſem.

Apud *Virgilium* cenſore Servio: his impetentes hoſtium capita abſcindebant. Gæſa & ſcuta cum reliquis Gallis habuerunt, de his *Virgilius* Æneid. 8.

-- Duo quiſque alpina coruſcant
Gæſa manu, ſcutis protecti corpora longis.

Dicuntur *alpina* non ſolùm, quòd Alpini populi iis uterentur, verùm etiam, quòd ex alpina materia facta eſſent. *Simler.* de Alpib. *Cæſar* lib. 3. bel. gal. Geſa vel Gæſa, ut ſcribendum putant quidam, *Veragris* Gallis tribuit. Quodnam verò fuerit armorum genus, variant Authores: tela fuiſſe ex *Varrone* habet *Nonius*, unde etiam *Cæſar*, citato loco ait, Galles Geſa in vallum conjeciſſe. Haſtas viriles ad *Virgilij* locum interpretatur *Servius*, qui viros fortes, *Geſos*, à Gallis vocatos cenſet. Volunt quoque nonnulli, Geſſatas ab hoc armorum genere, nomen accepiſſe, quòd Geſſatis Helvetiis, magis quàm aliis Gallis proprium fuerit. *Vox in inferiore Germania*, inquit

Merula, *bellis renata civilibus, pervulgataque, & uni parti adverſæ ab altera nuper indita.* Qualis autem in Helvetiis fuit præliorum virtus? Virium prorſus confidentia ingens, fuerunt enim homines aperti, minimèq; inſidioſi, per virtutem, non per dolum dimicare conſueti. Hinc Divico Helvetius, ad Cæſarem, qui Tigurinos circumvenerat, locutus legitur. *Se ita à patribus majoribusque ſuis didiciſſe, ut magis virtute quàm dolo contenderent, aut inſidiis niterentur.* Cæſar lib. 3. bel. gal. de Gallis loquitur ſic: *ut ad bella ſuſcipienda Gallorum alacer ac promptus eſt animus, ſic mollis ac minimè reſiſtens ad calamitates perferendas mens eorum eſt.* Livius quoque ait, *Gallorum prima prælia plusquam virorum, poſtrema minùs quàm fœminarum.* Sed Livium mendacii arguit Frey cap. 6. *Impudenter Livius ſubjungit, poſtrema minùs quàm fœminarum, verius enim & fidelius, Leo de bellico apparatu. In magno, inquit, opprobrio parvam retroceſſionem ponunt, atq; eam, fugam exiſtimant Galli.* Quidquid ſit, non fuit ille Helvetiorum animus, quid eſſet fuga, neſciverunt; Sic enim Cæſar lib. 1. *Hoc toto prælio, cùm ab hora ſeptima ad veſperam pugnatum ſit, averſum hoſtem videre nemo potuit.* Notabile eſt, Helvetios fortiſſimam gentem, nunquam victos fuiſſe, niſi à Romanis rerum dominis, qui totum orbem ſibi ſubjecerunt, ſicut ait *Petronius*, ſatyr.

Orbem

Orbem jam totum victor Romanus habebat,
Quà mare, quà terra, qua ſydus currit utrumque.

Et Buchananus.

Roma armis terras, ratibuſque ſubegerat undas
Atque iidem fines, orbis & urbis erant.

Vulgati olim fuerunt ſermones, Romam mundi caput, unde Martialis;

---Terrarum Dea, gentiumq́; Roma.

Et Cicero ita ſcripſit. *Nulla gens eſt, quæ non aut ita ſubacta ſit, ut vix extet, aut ita domita, ut quieſcat, aut ita pacata, ut victoriâ noſtrâ imperioq́; lætetur.* Quare mirum non eſt, Helvetios cum reliquis populis eandem habuiſſe ſortem. Quales fuerint ipſorum præparationes & commeatus, cùm aliquod bellum ſuſciperent, docet ipſe Cæſar. *His rebus adducti & authoritate Orgetorigis permoti, conſtituerunt ea, quæ ad proficiſcendum pertinerent, comparare: jumentorum & carrorum maximum numerum coemere, ſementes quàm maximas facere, ut in itinere copia frumenti ſuppeteret: cum proximis civitatibus pacem & amicitiam confirmare, &c.* Sic veteres Helvetii militaturi maximam rei frumentariæ rationem habuerunt, ut ea ipſis ſuppeteret, hoſtibus verò deficeret. Carris quoque ſua caſtra claudebant, teſte eodem *Cæſare.* Uxores & liberos ſecum in bellum ducebant, imò legimus, Tigurinorum & Ambronum (qui Helvetii erant) mulieres in bello Cimbrico, in ſuis caſtris Mario diu reſtitiſſe, donec à Romanis

manis ſuperatæ, ſe ſuoſque parvulos fœmineo furore, vi autem virili necaviſſent, ut loquitur *Oroſius* lib. 5.

Galli & Germani olim cum hoſte congreſſuri, diſſono & truci cantu, quem barritum vocant, cum ululatu & tripudiis ſcuta quatientes prælia inibant. *Alex.* lib. 4. cap. 7. Hic militaris tumultus frequenter à *Livio* notatur, præcipuè dec. 3. lib. 1. *Galli occurſant in ripam, cum variis ululatibus, cantuque moris ſui, quatientes ſcuta ſuper capita, vibranteſque dextris tela.* Idem ferè fuit Helvetiorum mos, ſic enim *Alex. ab Alex. jam citato loco. Ambrones inceſſu tardo arma pulſantes rythmis cum congreſſu & pulſu armorum conſonantibus ſuum nomen exprimentes in hoſtes irruebant.* Pleroſque Gallos ſuper umbilicum nudos pugnare conſueviſſe, narrant & *Polybius & Livius*: Idem quoque feciſſe Geſſatas Helvetios oſtendit *Polyb.* lib. 2. *Geſſatæ ob magnitudinem animi & incredibilem gloriæ cupiditatem abjectis ſcutis, &c. nudi tantùm cum armis ante omnes ſtabant, rati per eum modum ſe ſe aptiores & magis expeditos ad bellum fore, ſiquidem denſæ in ijs locis ſentes implicarent veſtes & armorum uſum præpedirent*, & eodem libro ſic ait. *Magna ac nuda corpora, & bellici quidam motus ſub clypeis miraculo ſimul & formidini erant.* Sic Cæſar lib. 1. *multi ut diu jactato brachio, præoptarent ſcutum manu emittere & nudo corpore pugnare, &c.* Obſides accipere, non dare con-

conſueuiſſe veteres *Helvetios*, refert idem *Cæſar*.

Cæterùm Helvetios innatum rei bellicæ ſtudium & maſculum animum non ſolùm antiquioribus, ſed & poſterioribus ſeculis habuiſſe certum eſt experientiâ, teſtimonijs & rationibus. Experientia in hiſtoriarum narratione cernitur. Teſtimonia ejus rei habemus multa, quædam hîc proferemus. *Volaterranus* geog. lib. 7. Helvetios, gentem animæ prodigam & bellaciſsimam: *Baptiſta Pius*, Truces: *Mantuanus*, genus armipotens: *Egnatius*, feram gentem armis, Helvetiam: *Oſvvaldus Pergenerus*, Martigenas & bellicoſos: *Author Thes. Polit.* bellicoſos & naturâ feroces: *Guicciard.* lib. 2. Nationem Helvetiorum omni tempore invictam & ferocem, faciunt. Ludovicus Palatinus Comes habito ad Fridericum Ducem ſermone, Helvetios acre ac bellicoſum hominum genus vocat. *Gerard. de Roo* hiſt. Auſt. lib. 4. Ita bellicoſos faciunt Helvetios omnes penè Scriptores. Sic *Quadus*: *Tanta horum virtus ac potentia, ut & Imperatores aliquot, dum eos ſubjugare niterentur, non ſolùm animæ, ſed & opes & ſumptus defecerint, quod inviolata eorm fœdera præſtiterunt.* Sic quoque *Gillius* in annalib. Franc. *Homines bellicoſi, & in armis exerciti, quorum proinde opem & auxilium exteræ ſæpiùs nationes quærunt.* Non ergo ſolùm ob eorum fidelitatem & conſtantiam, à Regibus ad

ad ſui corporis cuſtodiam quæruntur, ut jam ſuprà diximus, ſed etiam ob bellicam eorum fortitudinem, unde *Belleforeſtius* in Carol. IX. *fideles & fortes Regum Galliæ compatres*, appellat. Ita & Bodinus: *Ab Helvetiorum ſalute & tranquillitate, ſecuritas Francorum quodammodo pendere videtur.* Quinetiam Imperatores & Pontifices, non ſemel eos, quibus aqua & igni interdictum erat, Helvetijs expugnandos & in ordinem redigendos tradiderunt, ut varijs exemplis oſtendit *Hotting.* pag. 473. Helvetiorum laudes militares canunt Poëtæ. Sic *Auguſt. Coccejan:*

Helvetij, gens una Jovi cariſſima ſummo
Et cara Martis pignora.
Invicti bello populi, certiſſima Regum
Bellantium ſpes ac metus:

Gaſpar Urſinus Velius, cùm de alijs nationibus, carmine ceciniſſet, ita de Helvetijs pro fine ſubjungit.

Intrepido excellens animo, & fulgente ſecuri,
Martius his colophon additur Helvetius.

Sic Bartaſsius Poëta Gallus de Helvetijs in pugna Yvriacenſi adverſus Henricum IV. loquitur, poſt fugam Ligæ. An. 1590.

--- Seul l'eſcadron d'Helvece
Ne voulant dementir ſon antique proueſſe,
Bransle le fraiſne aigu contre le camp vainqueur;
Et plus la route croit, plus il enfle ſon cœur.
Mais auſſi toſt l'eſclair de ta guerriere face,

Leur

Leur cœur diamantin transforme en fresle glace,
De fresle glace en eau, d'eau en tiede vapeur,
Et ceux à qui la mort, vient pluſtoſt que la peur,
Ceux dije qui jamais, ne tournerent l'eſpaule
Qu'au Phœnix des guerriers, au dompteur de la Gaule,
Ces vieux fleaux des tyrans, ces correcteurs dex Roys,
Proſternent à tes pieds, & leurs & leur bois,
Lors toy pour ne fleſtrir d'infamie eternelle
Un peuple de tout temps au ſacré lis fidelle,
De ton cœur deſpité la fureur appaiſant,
Fais de leurs chers drappeaux à leurs Cantons preſent.

Quemadmodum autem Europa populos naturâ bellicoſiores & ferociores Aſiaticis plerumq; habet; Ita in ipſa Europa, qui aſperas, montanas & frigidas incolunt regiones, alijs bellicoſiores eſſe perhibentur; ut apparet ex populorum, è Septentrionis aſperrimis regionibus egreſſorum vaſtationibus, quibus Romana potentia omnibus quondam terribilis, contrita fuit. *Simler.* lib. 2. In pleriſque regionibus, alij ſunt milites, alij agricolæ, alij opifices. Alibi ſpectatur ætas, & juvenes leguntur, qui juxta *Vegetium* de re milit. cap. 4. ita dicti ſunt, quòd in re militari juvare Remp. poſsint, quod ut fiat, parendo maturè imperare diſcant, diſcendi & exercitandi ſe ſpatiũ habeant, &c. Alijs ad bellum tantùm apti videntur, non omnis conditionis opifices, ſed tantùm fabri ferrarij, carpentarij, macellarij, venatores, ijq; non omnium animalium & fugacium

gacium lepuſculorum, verùm cervorum, aprorum, urſorum, &c. *Veget.* lib. 1. cap. 7. In Helvetia autem omnes quodammodo milites naſcuntur, neque quiſquam eſt corpore integro, & ætate, in quo non militaris quidam ſpiritus eluceat *Simler.* lib. 2. *Adde longam eorum bellicis in rebus experientiam, cui rei aſsidui vacant quaſi ad id ſolùm fuerint nati. Naucler.* Sed militaribus hominibus de bellis & bellandi modo loquendi munus relinquimus. Itaque nihil de exercitijs & ludis ad virtutem militarem præparantibus, nihil de armorum generibus, nihil de militum delectu, nihil de commeatuum cura, nihil de partiundæ prædæ modo, nihil de diſciplina militari, alijſq; ejuſmodi dicemus, de quibus *Simler.* lib. 2. Et *Hotting.* paſsim in Irenic. Helv. & in meth. leg. hiſt. Helv. Antequam tamen hujus rei dicendæ finem faciamus; quædam annotabimus, quæ ex antiqua conſuetudine obſervant Helvetij, & inter priores & poſteriores aliquem inſtituemus paralleliſmum.

I. Ingenium & ſtudium militare, utrobique neceſsitate ſemper fuit auctum: Ante Julij Cæſaris tempora bellicoſi erant Helvetij, quòd Germanis quibuſcum continenter bellum gerebant eſſent proximi. Eadem fuit militiæ neceſsitas quæ noſtros majores, jam à tribus aut quatuor ſeculis bellicoſos effecit; cùm enim Helveticam libertatem vicini ferè

omnes,

omnes, præſertim Auſtriaci, continuis bellis opprimere conarentur, contigit neceſsitate ſic efflagitáte, ut qui agriculturæ & rei pecuariæ præcipuè ſtuderent, fortes ac generoſi in hoſtium ſuorum perniciem, milites facti ſint. *Simler.* lib. 2.

II. Utrorumque conatus altum, excelſum, & qui fidem penè ſuperet, oſtendunt animum. *Hotting.* p. 288. confer veterum Helvetiorum facinus & conſilium, Julij Cæſaris tempore, cum heroicis recentiorum in Mediolanenſi Ducatu factis.

III. Veteres Helvetij, Gallis annumerati fortitudinis palmam, omnibus præripuerunt, teſte Cæſare. Poſteriores inter Germanos relati eandem retinent laudem. *Sunt noſtro ævo militum Germaniæ, quorum opera potiſſimùm in bello Europæi utuntur Principes, tria genera. Primos Bojemos appellamus. Secundum genus collectitia manus eſt, ex omnibus Teutonum regionibus, ipſi patriâ linguâ ſeſe Landsknechten, hoc eſt, patriæ miniſtros, nuncupant. Tertium genus à pago Suitones nominantur: Ipſi ſe Eidgnoſſen, Alemannicâ linguâ, quaſi dicas fœderatos, dicunt. Liberi ſunt, & immunes omnis imperij ſupra quàm ea loca, quæ olim Helvetij incoluerunt, non ſolùm tenent, ſed etiã implent. Suitones, ſuperbiæ nobilitatis adverſi, modeſtia, concordia, victus parſimonia, diſciplina præferuntur.* Aventin. Annal. Bojor. lib. 4. pag. 367. referente Hotting. pag. 288.

IV. Priores Helvetij nunquam victi, niſi à Romanis rerum Dominis, ut jam ſupra diximus; Poſteriores verò nunquam intra ſuos fuſi aut cæſi limites, quod ex *Stumpſio* obſervat *Hotting.* pag. 289. *Helvetios extra patriam vincere queas: Quod nequeant plus quàm triginta aut quadraginta hominum millia producere. Domi invicti ſunt, quòd iſthic centum millia armare queant.* Machiavel. lib. 2. cap. 12. non ſolùm propter hoc, ſed quia pro aris & focis ſemper maſculè dimicarunt.

V. Multa alia ſunt, quæ recentiores Helvetij, ab antiquis habent; Graves enſes & obtuſa cuſpide, quibus cæſim cæditur: Carris quoque utuntur, mulieres complures ſecum ducunt. Peditatu magis quàm equitatu valent, quia corpore robuſti ſunt & nimis, maxima ex parte, magna ſe mole movent. Unde utrobique fuit conferta acies; *Propria genti conglobatio & per acies cuneosq; pertinax conjunctio.* Dan. Erem. quæ facilè frangi neſcia & ad rejiciendum equitatum idonea eſt. *Hac ætate prima illis peditatus gloria,* Alciat. in Tacit. *Pedites ferè præliantur; rarus aut nullus equitum uſus; eoq; victores ſæpius quàm victi. Nam in univerſum & cum judicio æſtimandum, plus penes peditem roboris,* Dan. Erem. Refert *Diodorus* Gallos vocem gravem atque aſperam, & tubas ſuo more barbaras & aſperum ſonum reddentes habuiſſe. Helvetij hoſtem aggreſſuri clamore etiam initium

tium faciebant: Sic teſtatur *Etterlin.* cùm Anglos agrum Bernenſem infeſtantes adorirentur. *Decretum*, inquit, *erat prælij initium facere clamore magno.* *Tſchachtlanus* addit, non exiguum hoſtibus clamore iſto fuiſſe incuſſum terrorem. Sic *Guicciard.* lib. 12. *Tantis clamoribus ad Gallorum caſtra contenderunt, ut ejus rei neſcij, magnam aliquam victoriam adepti videri poſſent.* Uranij in bellis, ſylveſtris Uri cornu operoſo argento circa labra ornatum inflant, Taurum Uranienſem vocant. *Simler.* lib. 2. *Jovius* lib. 15. *Guillim.* lib. 3. pag. 319. *Hotting.* pag. 406. Simile quoque cornu Undervvaldij ſecum ferunt: Lucernates quandoque æreis cornibus utuntur.

Apud Germanos qui ſcutum amiſiſſet in bello, à publico conſilio & ſacris arcebatur, in transfugas verò, velut majori crimine obnoxios, & patriæ ac civium proditores capitali pœna plerumq; ſævitum eſt, ut videre eſt ex *Alex.* lib. 2. cap. 13. & ex Fulgoſio. lib. 2. c. 1. *Hæ Helvetiorum ſunt ſeveriſſimæ leges, ut ſub oculis ſpectantis exercitus, qui præ metu turpia, atq; indigna viro forti tentaverint, à proximis commilitonibus ſtatim obtruncetur. Jovius* lib. 10. qui etiam lib. 15. quandam cæremoniam tum uſitatam refert: *Pontinerium proceritate corporis, animique virtute inter Helvetios duces clariſſimũ adequitantem ordinibus, ac ſuos clara voce, adjectis in Germanos contumelijs, cohortantem, ſclopetorum ictibus equo dejece-*

re, & vaſti obeſiq́ corporis adipe, atque aruina patentibus plagis defluente, cruentas lanceas ſpectantibus Helvetijs inunxerunt: Quæ apud barbaros, in acerbioribus exactæ vindictæ graviſſima cæremonia perhibetur.

Qualis autem ſit eorum militaris veſtitus, ordo, & gravis inceſſus, vide *Jovij* lib. 2. graphicam Helvetiorum Romam ſub Carolo VIII. Galliarum Rege introeuntium deſcriptionem. Tandem audiatur in Helvetiorum laudem Natalis Comes. *Omnium propè militum maximè gloria, obſervantia, virtute rei militaris, præſtare putandi ſunt Helvetij, quorum ordo tam facilè reſarcitur, quàm facilè reliqui milites profligati diſſipantur, ac toties aciem inſtaurant, quoties labefactata hoſtium virtute fuerit.* Et lib. 24 hiſt. *Ea eſt Gallorum natura, ut ſummus ſit illorum ardor, formidabilesq́ ſint præcipuè initio bellorum: Sed hæc acies facilè retunditur, ſi virtutem & conſtantiam adverſariorum inveniat. Helvetij contrà reſurgunt, ut ita dixerim, vel profligati, cùm facilè aciem inſtaurent.*

Quamvis autem bellicoſi naturâ Helvetij ſint, temerè tamen bella non ſuſcipiunt, alia enim priùs experiuntur remedia, quàm ad arma concurrant: Imò ipſe *Guicciardinus* lib. 14. ait, ipſos præ omnibus alijs diuturnioris belli tædio & impatientia affici ſolere. Hactenus ergo extrema quoque tentare, & omnia experiri, quàm bello decernere maluerunt, ſicut oſtendit *Hotting.* pag. 273. Nec apud Helvetios

tios ullo eſt loco Machiavelli theorema, qui dicit; Bellum juſtum eſſe, quibus neceſſarium: & pia arma, quibus nulla niſi in armis ſpes eſt: norunt enim illi, eos qui æquas pacis leges fiducia virium recuſant, aut mox pœnitere, aut in deteriore ſua fortuna pacem facere ſæpiſsimè cogi. Modici ſæpè Duces potentiſſimos Principes & magnos exercitus parva manu fudere, probat hoc Caroli Burgundi adverſus Helvetios bellum gerētis, & omnes pacis conditiones recuſantis exemplum.

Antequam verò his finem imponamus, aliquid de mercenaria militia dicemus: primò quidem de ejus origine, deinde de effectis & conſequentibus. De mercenariæ militiæ origine & principio ſic *Eraſmus*, in adag. Chil. prima, cent. VI. adag. XIV. In Care Periculum. *Suidas* ſcribit: *Cares primos mortalium mercede militaſſe, ut qui vitam ſuam venalem haberent. Hos igitur qui conduxerant, primos in acie collocare conſueverant, ut primos hoſtium impetus ſuo exciperent periculo, aut ubi fortuna belli difficillima videretur, illic obijciebatur. Perſæ ſuâ linguâ* καρδακας *appellabant, qui rapto vivebant. Carum laudem his temporibus æmulare videntur Helvetij, gens bello nata, ſimplex alioquin, ac minimè malum hominum genus planèque dignum, ut equidem ſentio, quod hac quoque nota vacaret, & in literis, & in cæteris honeſtis ſtudiis egregiè valiturum, ſi relictis bellis huc animum appellerent.* Hel-

vetios antiquiſsimis temporibus hanc mercenariam militiam exercuiſſe, eoſque propterea *Geſſatas* nominatos, ſupra vidimus; quod tum mirum non fuit, cùm natio ferox & ad bella proclivis, ac ſub Ethniciſmi tenebris conſtituta exiſteret. Quòd verò illum morem hodie ſub Chriſtianæ religionis luce retineât, hoc improbant multi, nec ſine ratione, ut demonſtrare facile eſt ex detrimentoſis & pernitioſis quibuſdam hoc militiæ genus conſequentibus. Quod enim in hoc uſque tempus bonum ex illa mercenaria militia conſecuti ſunt Helvetii? Num honeſtum? Num jucundum? Num utile? Nihil horum certè, niſi forſan apparenter. Nimiam illam bellandi conſuetudinem & licentiam minimè eſſe honeſtam apparet 1. Ex duris illis, & veteribus inauditis exprobrationibus, quibus apud exteros propterea notantur Helvetii, qui *Penſionarij* Beſoldo per contemptum vocantur; aliis Natio bruta & mercenaria. Galli quoties fœdus Helveticum, ipſis pro votis non ſucceſsit, in Helveticam gentem varia debacchati ſunt. *Genebard.* lib. 4. chron. ad an. 1531. *Helvetij aſperi, montanique homines, ſoliti aliis diſſidentibus mercenaria auxilia ſubmittere.* Wimphelingus potiſsimùm Helvetiis mercenariam militiam objicit, non minùs quàm in captivos ſævitiam, nimiumin infe-

rendis

rendis ob leviſsimas cauſas bellis ardorem, & armorum potiùs ferociæque quàm honeſtorum exercitiorum ſtudium. vide ex *Hotting.* pag. 620. Parum ergo honeſtum eſt illud, ex quo famæ & exiſtimationis detrimentum accidit: quod ex variis authoribus oſtendit *Hotting* pag. 617. 2. Scilicet honeſtum eſt libertatem ſuam auro vendere, ſe propter pecunias mancipia & quaſi carnifices Principum præſtare, quòd ſi quod non eſt juſtum, idem honeſtum non ſit; Neque juſtum, neq; honeſtum fuerit ſanguinem pro argento commutare. Unde Dan. Erem. *Cum vicinis Regibus fœdera inierunt, ſervituti magis quàm ſecuritati; arma ſua vitasque levi pretio addicunt: idque apud illos Reipub. munimentum dicitur, cùm ſervitus ſit: libertatem quippe exteri cujusque opibus gratificantur: turpe verò, quod armis peperis auro vendere.* Scilicet honeſtum eſt immoderata pecuniarum profuſione in varias & contrarias partes flecti, animoſque conſtantes expugnari? ſcilicet jucundum eſt humanum, ſed chriſtianum ſanguinem ſine neceſsitate, ſine coactione, tanquam in laniena effundere? qui amat periculum, in eo peribit, Eccleſiaſtici 3.v.26. Sed quæ ex hac mercenaria militia utilitas? Nulla certe; niſi quòd illis bellis optimorũ quorumcunq; jactura fiat; Agricultura tantopere neceſſaria omittatur (vide

quærelam ſubditorum Bernenſium apud *Stetlerum*, an. 1521.) Domum reverſi milites ægrè ad labores redeant, *Dan. Erem.* Tumultus in patria excitentur; Diſsidia inter fœderatos oriantur,&c. vide fuſiùs *Hotting.* pag. 614. & ſeqq. De his quoque *Dan. Erem.Hinc illæ tot tantæque diſſenſiones, ſimultates, partium ſtudia; his pro Hiſpaniarum, illis pro Galliæ Rege nitentibus; alios Sabaudiæ regulo; alios Venetorum Reipub. alios Ciſalpinæ Galliæ proregi conventionibus adſtrictos, quid mirum ſit, cùm hanc aut illam in parte pretio flectantur. Nulli tamen avidiores ad pauxillum hoc commodi, Rhætis ſunt, paupertate & ambitione diverſis inter ſe malis ſtimulantibus. in totum venales: & tamen ſe liberos vocant; cùm in illis pretium ſit auctoramentum ſervitutis. Illa demum vera libertas eſt, quæ ſub patrocinio ductuque Principis, à vicinorum incurſu tuta liberè ſuis perfruitur bonis. Non eſt liber ille, qui arma vitamque non propriæ virtuti ſed aliorum commodis emancipavit. Principum quibus fœderibus adſtricti apud ſe legatos patiuntur, ſpecie amicitiæ, etiam imperio utentes pecuniæ vi, ambitu, corruptionibus trahunt, turbantque res, ut pro arbitrio fiant.* Non defuerunt tamen viri clari ſive Eccleſiaſtici, ſive Politici, qui hanc militiam & fœdera illa mercenaria improbarint, ut oſtendit *D. Hotting.* & *Simler.* lib. 1. de Rep. Hel. pag. 84. *Huldricus Zuinglius, qui ſacris concionibus præerat, quotidiè gra-*

piſſimis concionibus populum à militia mercenaria dehortabatur, docens neque jus, neque fas eſſe homini Chriſtiano, ut ſe mercede conduci patiatur ad fundendum ſanguinem miſerorum, & plerumque innocentum hominum, à quibus nullâ unquam injuriâ ipſe affectus ſit. Majorum qui manu libertatem Helveticam aſſeruerint, mores imitandos dicebat, qui ab hujuſmodi vitæ genere alieniſſimi, domi ſuæ ſibi labore victum parantes, nulli principi ſe addixerint, neque ſuam libertatem venalem habuerint. Hujusmodi verò fœderibus libertatem Helveticam imminui, & alienis regibus atque principibus proſtitui, multis ille rationibus & argumentis, uti erat ſummâ facundiâ præditus, oſtendere conabatur & paulò poſt. *Quod verò commoda fœderis attinet, quæ vulgò jactabantur,* fœdus Gallicum intelligit, *plerique ita ſentiebant, multa & ampla emolumenta ad paucos privatos homines reditura eſſe, qui penſionibus Gallicis ditandi ſint: toti autem Reip. parùm conſuli: primùm enim cataphractorum, quos Rex auxilio promittat, & omnis externi militis nullum eſſe uſum in noſtris regionibus, quæ ægrè domeſticas copias poſſint alere. Deinde ſpe auxiliorum & pecuniæ Gallicæ enervari veram fortitudinem militum noſtrorum, cùm majorum exemplo ſpes & fiducia in Deum reponenda ſit, & is colendus vera pietate, & juſtitiæ ſtudio. Non tantùm verò ſpes in Deum labefactari videbatur, ſed metuebatur vitæ, morumque veterum ingens mutatio & diſſolutio, ne-*

glectus agriculturæ & honeſtarum artium, & otij fructus, luxus, ebrietas, ſcortationes, adulteria, blaſphemiæ: hi enim ſunt militiæ frructus, & *artes, quæ plerumque in exterorum principum caſtris addiſcuntur.* Hæc Simlerus de militiæ mercenariæ fructibus, quibus addimus *Lucani* lib. 10. bel. civil. verſus, quàm ſæpè veros.

Nulla fides, pietasq; viris, qui caſtra ſequuntur

Venaleſq; manus: ibi fas, ubi maxima merces.

Rationes, quibus hanc mercenariam militiam excuſant nonnulli, quaſque refert idem *Simler.* parvi ſunt momenti.

1. *Sancti homines bella geſſerunt, & in his aliorum auxilio uſi ſunt.* R. Diſpar eſt ratio, tum reſpectu neceſſitatis, tum reſp. modi militandi, &c. 2. *Helvetiorum militia non eſt mercenaria & venalis, quia uni tantùm Regi militant.* R. Imò venalis eſt, quia ſine pecuniarum vi non fit, juxta proverbium Gallicum, *point d'argent, point de Suiſſe.* Nec fœderibus cum uno rege contenti ſunt, ut ex *Dan. Erem.* audivimus, & experientia comprobat, &c. 3. *In injuſto bello Magiſtratus Helveticus militem poteſt denegare.* R. Non poteſt honeſtè denegari alicui, quod quis promiſerit, aut propter quod pecunias jam acceperit. Principes ſemper, ut credunt & aſſerunt, juſtas habent bellandi cauſas, &c. 4. *In incerta & dubia cauſa militis*

non

non eſt ea de re curioſiùs inquirere. R. Sed debet inquirere,qui dat militem ; patitur interim juſtus, & quidquid delirant Reges, plectuntur Achivi ; ignorantia cauſæ non ſemper excuſat,&c. 5. *Regio ſterilis magna ex parte, & maximè populoſa.* R. Non tam ſterilis eſt, quin poſſet ſuum populum alere, modò parſimoniæ ſit locus, & contenti fuerimus ijs quæ habemus. Potuerunt ſine exterorum ſtipendiis vivere Majores noſtri, cur nos ſine ijs non poſſemus? 6. *Externorum præſidiorum uſus ſpem in Deum non tollit, & adverſus vicinos Helvetiæ libertati invidentes utilis eſſe poteſt.* R. Verum, cauſam primam non tollere ſecundas, accidit tamen ſæpiſsimè, ut homines magis ad has quàm ad illam reſpiciant: & firmior eſt in Deum fiducia, cùm humana ſubſidia deficiunt. Invidia hactenus, Deo ſic benè volente, invidentibus parùm profuit, nec Helvetiis media ad ſui conſervationem deerunt, modò concordiam colant,&fiduciam ſuam inDeum collocent. 7. *Helvetij artem militarem Rebuſpublicis neceſſariam addiſcunt.* R. Helvetios naturâ bellicoſos ſuprà vidimus, poſſunt illi arti in patria ſua etiam operam dare; & illam ſatis norunt,quantum ipſis pro ſua defenſione conducit, ut apparet majorum noſtrorum exemplo, quamvis etiam publicè milites juxta illa mercenaria fœdera, non conſcriberen-

tur,

tur, tamen ſemper multi fuerint bellorum frequentatores, &c. 8. *Et ſi nonnulla fœdera damnoſa fuerint, pleraque tamen fortunata fuerunt.* R. Fœderum illorum maxima pars Helvetiis noxia fuit. Quæ fœdera aliqua ratione fortunata viſa ſunt, non caruerunt incommodis illis variis ſuprà memoratis quæ præponderant. Fœderibus etiam illis odium & invidia conciliata, &c. Alia quamplurima ſuper hac materia in medium proferri poſſent, ſed hîc metam figimus.

SPECIALIS AC BREVIS

LOCORVM AC POPVLORVM HELvetiæ, Regionumque Finitimarum

DESCRIPTIO

EX ANTIQUIS MONUMENTIS & Authoribus.

REVERENDIS,

Doctiſsimis ac Spectatiſsimis

VIRIS:

DN. JOH. JACOBO HULDRICO, Eccleſiæ Tigurinæ Antiſtiti Præſtantiſſimo, Celeberrimo ac Vigilantiſſimo.

DN. CHRISTOPHORO LUTHARDO, In inclyto Gymnaſio Bern. SS. Theol. Profeſſori Eruditiſſimo, Digniſsimoque.

NEC NON

Nobiliſsimis, Magnificentiſsimis, Ampliſsimisque Dominis:

N. DN. SIGISMUNDO AB ERLACH, Summo Exercituum Illuſtriſſimæ Reipublicæ Bernenſis Prætori Generoſiſſ. Fortiſsimo, Senatorique meritiſſimo.

DN. JACOBO BUCHERO, inclytæ Reipub. Bernen. Senatori integerrimo; & Toparchiæ Sanenſis expræfecto præſtantiſsimo.

DN. CHRISTIANO A WILLADING, Sanenſis vallis Toparchæ Prudentiſſ. Æquiſſimoque.

DN. EMMANUELI HERMANNO, Illuſt. Reip. Bern. Commiſſario Generali Peritiſſimo, Experientiſſimoque.

DN. DN. Mecœnatibus, Patronis; & Fautoribus ſuis colendiſſimis

Hunc brevem de Antiquis Helvetiæ locis Tractatum D. D. C.

Joh. Bapt. Plantinus.

De
Speciali Antiquiorum Helvetiæ locorum Deſcriptione.

Proemium.

PEragratâ generaliter Helvetiâ, & deſcriptis, ut potuimus, Helvetiorum moribus, ſpecialem antiquiorum Helvetiæ locorum deſcriptionem aggredi nobis eſt animus. Cùm autem varia celebrem reddant hanc regionem, ut hactenus vidimus, non ultimas inter illius cebritatis cauſas tenent multa antiquitatis monumenta, quibus noſtra decoratur Helvetia; horum illuſtria varijs locis conſpiciuntur veſtigia, ſicut ex hoc brevi apparebit tractatu, in quo locorum antiquitates conſiderabimus, quales ante inſignes illas populorum ſub Arcadio & Honorio migrationes fuiſſe, qualeſque ex diverſis vaſtationibus ſupereſſe potuerunt. Nos ab urbe Geneva initium faciemus; quamvis enim illa, extremum *fuerit* Allobrogum oppidum, *ut ait* Cæſar, *tamen quia Helvetiorum finibus, teſte eodem, fuit proximum, Helvetijſque hodie, quibuſcum pacem & amicitiam colit, fœderatum eſt, illius mentionem ſumus facturi.*

De Urbe GENEVA.

Vetuſtiſsimum hoc oppidum, GENEVAM Cæſar vocat: hanc veram fuiſſe & eſſe vocis enuntiationem, oſtendit etiam hæc inſcriptio,

ptiò, Genevæ extans, propè domum Monetæ, ut vulgò vocant, quam *Gruterus*, & poſt eum Civ. Genev. pag. 328.

C. VALERIO. T. F. A. N.
TR. MIL. LEG. II.
PATRONO OPTUMO.
GENEVENSIS PROVINCIA.
B. M. P.
VIXIT. ANN. LX. M. II.
DIES XVII.

Id eſt, Cajo Valerio, Titi Filio, Annii Nepote, Tribuno Militum, Legionis ſecundæ, Patrono Optimo, Genevenſis Provincia, Benè Merito Poſuit, &c.

Cenava dicitur *Antonino* in regio exemplari, in itinere quod ducitur Mediolano per alpes grajas, Argentoratum, juxta hodiernam ferè pronuntiationē Sabaudorum qui *Zenava*, vel *Cenava*, accentu in prima enunciant. In multis Antonini codicibus hoc oppidum non habetur, ut ait *Merula*. In quibuſdam legit *Cluverius* lib. 2. cap. 4. *Bautas* pro Geneva, ſed vitiosè; *Simlerus* lib. 1. de Vall. Bautas opinatur eſſe *Bonam* in Sabaudia. Malè quoque Genuam Cæſari appellatam dixerunt *Sabellicus* Enn. 6. lib. 5. & *Volaterranus* lib. 3. ubi ita loquitur. *Gebenna urbs Genua Cæſari appellata apud Lacum Lemanum, ubi Cathaldum ejus urbis præſulem ac profeſſorem adorant.* Genua enim urbs Ligurum eſt, ad mare Liguſticum ſita, nobile

nobile emporium, Italis vulgò *Genova*, Gallis *Genes*, Germ. *Genavv*. Geneva verò Gallis *Geneve*, Germ. *Genff*, ſita eſt ad lacum Lemannum. In veteribus Actis, maximè verò apud Poetas dicitur Gebenna, (apud veteres etiam legitur Gevenna, obſervante *D. Gaudardo*) vel Gebennæ, ſic vulgò creditur *Lucanum*, lib. 1. de hac urbe locutum.

- Quà montibus ardua ſummis
Gens habitat, cana pendentes rupe Gebennas.

Sed refragatur *Philibertus Monetus* in paral. Gall. his verbis. *Gebenna & Gebennenſis, pro Geneva & Genevenſis, adulterina ſunt, & pravo inducta uſu, ab ignaris interpretibus Lucani Poetæ, ad locum proximè citatum, ubi ex mente Authoris, nulla eſt Genevæ mentio, ſed Gebennarum, ſeu Cemmeni pervulgati montis, apud Volcas Aremoricos. Hujus ineptæ interpretationis, ab imperitia Lucani Scholiaſtæ traditæ, & à Ludimagiſtris æquè ignaris in ſchola jactatæ, Authores ſuis ſcriptis acceſſerunt, ante annos trecentos, Gunterus in Ligurino, Friſingenſis in Chronico, ac ante iſtos fortè alij, quam inde acceptam, Sulpicius Veronenſis, & Aſcenſius Badius, ſuperiore ſeculo, tantò amplius evulgarunt & confirmarunt, ſuis in Lucanum notis, in quibus aſſerunt, Gebennam, eſſe montem Arvernis, & Helvetijs interjectum, in quo monte ſit Gebenna urbs, monti cognominis. Gregorius Turonenſis, ante annos mille Genevam vocat Janobam: Author appendicis ad Gregorij hiſtoriam, Genavam appellat: alij ſcri-*

ptores Gallici, deinde eum ſecuti Jenoban, & Jenovam, nominant, nemo quem legerim ſupra trecenteſimum annum, Gebennam nuncupat, & quicunque nuncupant, eo quem indicavi, errore laborant.

Miræ antiquitatis oppidum eſſe oſtendit *Cæſar*, dum lib. 1. iſtius & pontis ſuper Rhodanum ſiti, ac ab ipſo reſciſsi, meminit. Mirari verò ſatis non poſſum, quòd nulla tam præclaræ, tamque antiquæ urbis, apud Strabonem, Plinium, Ptolomæum, alioſque veteres, memoria reperiatur. De iſtius oppidi antiquitate & origine non idem omnes ſentiunt. Narrant nonnulli, quendam Genabum Numantinum, vaſtata à Scipione Numantia, ad eam perveniſſe regionem, ubi nunc eſt Geneva, ibique urbem, quam Genabam vocaverit, condidiſſe; cujus conjecturæ authorem faciunt, quendam Frontonium, Poëtam, qui tamen aliter eam nominat: illius fragmentum hoc recitatur.

Eſt locus Allobrogum, priſci dixêre Gebennas,
Quem lacus illuſtrat, cryſtallo clarior omni.

Sed iſti, ut opinor, Genevam confundunt, cum Genabo, de quo Cæſar lib. 8. & Marlianus *Genabum, inter Celtas Carnutum oppidum, quod pons Ligeris fluminis continebat, proximum Vellaunoduno, & Agendico oppidis Senonum, ac Avarico & Novioduno oppidis Biturigum, in regno Francorum ſitum.* Hodie vulgò putatur eſſe Aurelia, Orleans. *D. Gaud.*

Miram

Miram iſtius urbis vetuſtatem habet *Munſterus* lib. 2. apud quem vide. Mercator ædificatam vult anno mundi 2994. ab Alemannorum patre, Lemano, Paridis filio, Priami nepote.

Eadem ferè habent Vaudi chronica, aliiq; hiſtorici, quorum hiſtoria breviter ſic ſe habet. Lemanus magni illius Galliarum Regis Herculis nepos, cùm Arpentinam urbem florentiſsimam cruento bello deleviſſet, ejus facti pœnitentiâ ductus, locum novæ urbi ædificandæ opportunũ quærens ad collem propè lacum juniperis plenum pervenit, ubi A. M. 3994. urbẽ ædificavit quam *Geneuram* aut Genebram, à juniperis, gallicè *Geneures* nominavit. Itali adhuc hodie hanc urbem Geneuram vocant, & illius incolas Genebrinos, ſed id per contemptum eſſe, obſervavit *D. Gaudard*. Verùm non ita certa hæc omnia, nec ad has conjecturas recurrere opus eſt, ut illius probetur antiquitas, cujus alia multa fidem faciunt. Primò enim authenticum eſt Cæſaris teſtimonium. Deinde variæ inſcriptiones Romanæ, quæ Genevæ adhuc viſuntur, illius antiquitatem arguunt. Illas huc referre lubet.

IMP. CAES. M.
AVRELIO
ANTONINO
PIO FELIC. AVG.
PONTIF. MAX.
TRIB. POTEST. XVI.
COS. III.
CIVITAS
EQVESTRIVM.

Hæc inſcriptio hodie baſilicæ civilis conventus muro indita eſt. Hinc colligere licet, 1. hîc Romanam fuiſſe coloniam, ſicut etiam hoc ex aliis inſcriptionibus patet; imò volunt nonnulli, hanc urbem vocatam fuiſſe civitatem Equeſtrium, aut Equeſtrem, quamvis hoc alij Neviduno tribuant, ut poſtea videbimus. 2. Equeſtrem illam coloniam hanc M. Avrelio Antonino, tanquam Genevæ reparatori inſcriptionem poſuiſſe: cùm enim Geneva igne maxima ex parte, miſerè conſumpta fuiſſet (quod incendium ad Heliogabali tempora referunt quidam, at malè) ferunt hunc Imperatorem Aurelium Genevam reſtauraſſe, cui *Aureliæ* nomen dederit, illo vero mortuo, antiquum retinuiſſe nomen: Falluntur ergo, qui hanc reparationem Aureliano tribuunt. Quis autem hujus equeſtris coloniæ fuerit conditor, conijcit *Guillimannus* ex hoc epigrammate, quod Genevæ ad portam Rivæ extat.

C. PLI-

C. PLINIO M. F. O
FAVSTO
ÆDILI IIVIRO COL.
IVL. EQ. FLAMINI
C. PLINIVS FAV.
VIVOS I.
O.

Inſignem fuiſſe hanc coloniam equeſtrem dubium non eſt, tum quòd inter Allobroges, & Helvetios collocata opportunè ad eos in officio continendos; tum quòd illa ſuos habuerit Tribunos, Ædiles, Præfectos Fabrûm, &c. ut ex variis apparet inſcriptionibus quarum adhuc hodie quædam extant. In muro urbis non longè à porta antiqua monetæ viſitur ſequens inſcriptio quam ſic refert. Civ. Gen. pag. 27.

T. IVL. T. FIL. CORN. VALERIANO
PATRONO COLON. IIVIR. ÆR. IIIVIR.
LOCOR. PERSEQUENDOR. TRIB. MIL.
LEG. VI. VICTR. PRÆF. FABR. FLAM. AUG.
PONTIFICI
JULIA T. F. VERA. PATRI OPTIMO.

Propè horologium plateæ dictæ Molard, cernitur hæc inſcriptio. Civ. Gen. p. 26. Guillim. p. 87.

D. VALERIO ASIATICI LIBERT.
SISSI IIIIII. VIRO. COL. EQ.

Ibidem loci extat monumentum, juveni Advocato, à patre poſitum, quod *Guilliman.* in-

 ter

ter Genevam & Verſutium fuiſſe refert. Guillim. p. 439. *Hotting.* p. 536. *civ. Gen.* p. 26.

D. M.
L. AUR. RESPECTO JUVEN.
ERUDITO CAUSIDICO
BIS CIVI VALINSAE.
ET EQUESTRE DEFUN-
CTO. ANNORUM XVIII.
FILIO PIENTISSIMO
L. AUREL. RESPECTUS
PATER PONENDUM
CURAVIT.

Alio in loco, in urbis muris, aliud eſt monumentum, cujus in ſuis inſcriptionibus meminit Gruterus p. 898. & Civ. Gen. p. 370.

VIXI. UT. VIVIS.
MORIERIS. UT. SUM. MORTUUS.
SIC. VITA. TRUDITUR.
VALE. VIATOR.
ET. ABI. IN REM. TUAM.

Extra mœnia ad portæ Rivæ ſiniſtram eſt & hoc. Civ. Gen. p. 27.

ANNOR. XII.
I. PLINIO
FAUSTI FIL.
SABINO.

Inter ædificia, quæ Genevæ antiqua eſſe creduntur, ſunt, 1. Specula in inſulæ extremitate, quà orientem reſpicit; hanc à Cæſare conſtructam volunt; hodie adhuc nominatur, *la Tour de l'isle, & de Cæſar.* Vaudi tamen chronica, & *Guilielm. Guexoult* lib. 1. coſm. hujus

turris

turris conditorem faciunt quendam Regem Obluis, longè ante Cæſaris tempora. 2. Templum D. Petro, olim Apollini conſecratum: Unde vetuſtatem ſapere conſtat, maximè ex hoc epitaphio, quod in eo templo extat. Civ. Gen. p. 329.

C. JULIUS CÆSAR LONGINUS
D. CIL.
C. JULI LEIBERTUS
PERRUPTIS. MONTIB. HUC TANDEM
VENI. UT. HIC. LOCUS. MEOS CONTE
GERET. CINERES.
APOLLO. TUAM. FIDEM.
VIXIT. ANOS. XLI. MESS. III.
DIES XIII.
HOR NUL.
T. FULVIUS. D. L. L.
COMMILITO. COMMILITON.
VALE. LONGINE. AITERNU
S. T. T. L. (ſit tibi terra levis)

Apollinem Genevæ cultum oſtendunt duæ ſequentes inſcriptiones. Prima eſt in collegio, ad quartæ Claſsis januam. Civ. Gen. pag. 32.

APOLLINI
MUERATIUS.
MERCATOR.

Altera eſt in privatis quibuſdam civitatis ædibus. Civ. Gen. p. 32.

APOLLINI
MAUFUSTIUS.
CATUSO.

Fuerunt quoque in hac urbe Augures, ut ex hac inſcriptione patet, quæ extat ad pedes graduum, domus atrij rerum nundinalium, in platea dicta *Molard.* Civ. Gen. p. 27.

D. JUL. D. F. VOLT. CAPITOI
AUGURI IIVIRO ÆRAR.
FLAMINI, MARTIS TR.
MIL.

Referunt antiqua quædam Sabaudiæ chronica Msc. Paradocum ex LXX. Chriſti diſcipulorum unum, & Dionyſium, Eccleſiæ Genevenſis fuiſſe fundatores, atq; hunc Pariſios iviſſe, illum verò Genevæ manſiſſe; Quòd confirmatur ex adverſarijs quorundam Bibliorum Latinorum Genevenſium, quæ diligenter à Canonicis conſervabantur, & in quibus inſcriptum erat, Eccleſiam Genevenſem ab Apoſtolorum diſcipulis, aut viris Apoſtolicis originem trahere, eamq; florentiſsimam, dominationem in urbes, intra Alpes Rhæticas & Celticas ſitas, obtinuiſſe. Civ. Genev. pag. 22.

HAS Verò
CIVIT. CELEBER. FLORENTISS. Q.
ANTIQUITATES
S. P. Q. GEN.
REFORM. RELIGION. CULTOR.
Inclyto, Pio, Felici.
D. D. C.

Joh. Bap. Plantinus. V. D. M.

De

De Muro Cæſaris.

MIrandum fuiſſe murum illum, à Cæſare adverſus Helvetios conſtructum, arguunt varia. I. Quòd longitudo ejus fuerit à lacu ad montem Juram. II. Quòd ubiq; foſſa, & varijs caſtellis munitus fuerit, atq; adeò firmus, ut ab Helvetijs ſuperari non potuerit. III. Quòd magnum illud opus, brevi tempore confectum fuerit. Duas circa hunc murum reperio difficultates. Prima reſpicit locum ſpecificum, ubi ædificatus fuerit ille murus. Omnes Geographi, de hoc loquentes, illum cum foſſa propè Nevidunum ponunt, imò illum ab oppido Neviduno ſecundùm rectam lineam, ad radices uſq; montium vicinorum monti *de la Dolaz*, fuiſſe ductum autumant: non obſcura ejus operis ſe vidiſſe veſtigia teſtatur *Merula* par. 2. lib. 3. cap. 43. Sed falluntur omnes illi, meo ſaltem judicio, cùm enim *Cæſaris* textum inſpicerem diligentius, illorum ſententiã cum Cæſare conſiſtere non poſſe animadverti. Certum autem eſt ex Cæſare 1. Helvetiorum regionem Genevam uſque fuiſſe porrectam, ſic enim Cæſar. *Ex eo oppido* (Geneva) *pons ad Helvetios pertinet.* vox illa, *pertinet*, duplicem pati poteſt explicationem; quidam enim illam interpretantur per *ſpectat*, aut *reſpicit*. Alij accipiunt poſſeſ-

ſivè, Geneva enim extremum erat oppidum Allobrogum, qui lacu & Rhodano ab Helvetijs dirimebantur. Credibile etiam eſt, partem S. Gervaſij nondum fuiſſe ædificatam, pontemq; illum, qui propè urbem erat, Helvetiorum fuiſſe, quem reſcindi curaverit Cæſar maturè ne eo Helvetij uti poſſent. 2. Sic clarè loquitur Cæſar. *Helvetij ea ſpe* ſcilicet itineris per Allobroges à Cæſare obtinendi, *dejecti, navibus junctis, ratibusq; compluribus factis, alijs vadis Rhodani, quà minima altitudo fluminis erat, nonnunquam interdiu, ſæpiùs noctu, ſi perrumpere poſſent, conati, operis munitione, & militum concurſu, & telis repulſi, hoc conatu deſtiterunt.* Non ergo murus ille prope Nevidunum fuit; aliàs Helvetios murum foſſamq; ſuperaſſe oportuiſſet, ſiquidem Rhodanum ratibus tranſire conarentur. Veriſimilius eſt ergo, illum Cæſaris murum fuiſſe prope Genevam, non longè ab Rhodani ex lacu effluxu ad montem Juram; ſeu, ut obſervat *D. Gaudard.* inter ipſam urbem Genevam & ipſos Helvetios, incipiendo paulò ſupra urbem verſus locum in radice montis, ubi vicus *Jornan,* per Gayenſis territorij medium|: Credit *D. Gaudard.* conſtructũ fuiſſe illum murum non tantùm ad coercendos Helvetios, temerarij eorum conatus tempore, ſed etiam ad eos deinceps intra ſuos fines continendos.

Altera difficultas eſt circa hujus muri longitudi-

gitudinem; qua de re ſic Cæſar. *A lacu Lemano quem flumen Rhodanum influit ad montem Juram, qui fines Sequanorum ab Helvetijs dividit, millia paſſuum decem & novem, murum in altitudinem pedem ſedecim, foſſamq; perducit.* Opinatur *Cluverius* apud Cæſarem mendum eſſe, & ex varijs exemplaribus, ubi in his eſſet X. m. p. in illis IX. m. p. imperitos conjunxiſſe XIX. m. p. & reverà à lacu Lemano propè Genevam ad montem Juram, non tanta eſt diſtantia, ut tot paſſuum millia reperiri poſsint. Hunc murum extendunt nonnulli, uſque ad Virginis (ut vocant) caſtrum.

De Celebrioribus & Antiquioribus Helvetiæ locis.

AD celebriora Helvetiæ loca quod attinet, ea maximo ſatis fuiſſe numero certum eſt. Cæſar in quatuor Helvetiæ pagis XII. urbes & quadringentos vicos fuiſſe dixit; quinam fuerint illi pagi, alibi vidimus. Oppida non recenſet, neque vicos. Loca illa certò reſcire difficile nimis, & nominare velle temerarium judicamus: Cùm enim Helvetij omnia igne conſumpſiſſent, eos ijſdem locis ſua reædificaſſe oppida, aut ea ijſdem inſigniviſſe nominibus, certum non eſt. *Antoninus* & alij quidam veteres, variorum locorum meminerunt; utrum

utrum verò hic vel ille locus oppidum, aut vicus, vel caſtrum fuerit,non ſemper dicitur: neque omnino certum eſt, omnia illa loca, jam Cæſaris tempore fuiſſe. Nos tamen uniuſcujuſq; loci antiquitatem, quantum ex conjecturis, inſcriptionibus, & authoribus fieri poterit, inveſtigabimus; à locis autem in pago Urbigeno celebrioribus ordiemur. Hic enim pagus, ut in agri bonitate & amœnitate, alios ſuperavit, & etiamnum hodie ſuperat, ita quoque populis, oppidis & vicis alijs frequentiorem creditu non eſt difficile.

Nevidunum aut *Noviodunum*.

TRium oppidorum ſub Novioduni nomine meminit Cæſar. Primum inter Belgas erat ſitum, Sueſsionibus & Veromanduis finitimum, Pariſijſq; proximum. Hodiè civitas eſt Epiſcopalis in provincia Rhemenſi, antiquum nomen retinens, gallicè *Noyon*, de quo *Cæſar* lib. 2. Alterum Celtarum ultra Ligerim fl. fuit oppidum, in Biturigum finibus, Avarico Biturigum, Genabo Carnutum, Vellaunoduno & Agendico Senonum oppidis proximum, de quo Cæſar lib. 7. Tertium inter Celtas Heduorum fuit oppidum ad Ligeris ripas, Bibracti Heduorum oppido vicinum, ut teſtatur idem *Cæſar*, eodem lib. 7. Eſt tamen

tamen & aliud Noviodunum, in Helvetiorum finibus, tribus circiter miliaribus à Geneva diſtans, quod Nevidunum, magis quàm Noviodunum vocare præſtat. Gall. Nyon. Germ. Newis. Hujus quidem mentionem non facit Cæſar, antiquum tamen eſſe aliunde probatur: Quod antequam videamus, hoc annotare juvat. *Clitipho* antiquus apud *Plutarchum* author, qui de fluminibus librum conſcripſit, teſtis eſt vocem DUN, aut DUNUM, veteri Celtarum lingua, collem ſeu montem ſignificare, unde etiam adjectam plerumq; videmus eorum oppidorum nominibus, quæ ad montes aut colles, aut ſaltem non longè ab illis, edita fuerunt. Sic *Minodum, Nevidunum Lauſodunum, &c.* Hujus vocis veſtigium remanſiſſe videtur apud Belgas, *Duynen,* & Gallos, *Dunes,* id eſt, aggeres adverſus maris fluctus conſtructi; Sicut annotat Bodinus. Athæneus verò Dounos à Celtis Dominos appellari ſcribit. Hoc oppidum ante Julium Cæſarem, *Benevis* vocatum fingunt *Vaudi chronica,* à quodam *Beneno* Helvetiorum Rege, qui in hoc ſumptuosè ædificato, & varijs privilegijs ornato, regiam ſedem fixerit: Illud ab Helvetijs cum reliquis combuſtum vult *Guilliman.* Quid verò conijci poſsit, neſcio. Si enim jam Cæſaris tempore, Helvetiorum fuerit oppidum, miror, qua ratione hujus non meminerit Cæſar, cùm ab urbe Geneva, ubi per

per aliquod tempus manſit, non multum diſtet; atque propè illud murus ille à Cæſare conſtructus fuerit, ut voluerunt quamplurimi. Crediderim potiùs, nondum Helvetici belli tempore oppidum fuiſſe, aliàs ſi verum eſſet, quòd murus ille ibi fuiſſet extructus, Helvetij ſine dubio in illud opus impediendum incubuiſſent. Veriſimile itaque eſt neque oppidum, neque murum hoc in loco fuiſſe; Nec contrarium ullo idoneo probari poteſt teſtimonio. Dicit quidem *Mercator*, Nevidunum olim vulgò Benevis, ante Cæſaris adventum deſtructum, quod poſtea ſub Veſpaſiano, à quodam Centurione *Nyon*, reparatum fuerit: Sed, ut opinor, hæc commenta ex fabuloſis illis Vaudi chronicis deſumpſit. *Cluverius* lib. 2. cap. 4. ſupponens illum Cæſaris murum hac in parte fuiſſe, credit ex pluribus caſtellis à Cæſare extructis, primum, lacuique proximum haud dubiè fuiſſe, quod poſtea in oppidi modum excreverit, & colonia cognomento equeſtris factum ſit; Quin hinc militum præſidium à Cæſare contra Helvetios lacui impoſitum, vult idem *Cluverius*, unde *Lucanus*.

Cæſar ut acceptum tam prono milite bellum
Fataq; ferre videt: ne quo languore moretur
Fortunam, ſparſam per Gallica rura cohortes
Evocat: & Romam motis petit undiq; ſignis:
Deſeruere cavo tentoria fixa Lemanno.

Hæc

Hæc tentoria fuiſſe creduntur inter Nevidunum & Rotulum, propiora tamen Neviduno; añotante *D.Gaudard.* Quidquid ſit, hoc certum hunc locũ nominatum, *coloniam Equeſtrem*, aut ſimpliciter, *Equeſtrem*, ut ex quadam inſcriptione ſuprà ad urbem Genevam recenſita, patet; aut *Equeſtrim* pro *Equeſtrium*, ſcilicet civitatem, apud *Antoninum*. In notitia Romänar. provinc. imperij occidentalis, cujus auth. exiſtimatur *Marianus Scotus*, ut habet *Merula*, ſub provincia Lugdunenſi quinta recenſetur *civitas Equeſtrium*, hoc eſt, Nevidunum. Hanc Equeſtrem Coloniam *Plinius* lib. 4. cap. 17. in Helvetiis, Ptolomeus verò in Sequanis poſuerunt. Non deſunt, qui dubitent, utrum illa equeſtris colonia ſit Nevidunum, au *Thonon* in Allobrogibus; alij quoque Neocomum eſſe crediderunt, aut Lauſannam. *Pinetus*, Plinij interpres Gallic. Illis tamen aſſentiri non poſſumus. Veriſimile eſt, Cæſarem pacatis Allobrogibus, & imminente Helvetiorum bello, Genevæ, ob loci opportunitatem coloniam equeſtrem collocaſſe, quæ ab ipſo *Iulia* denominata fuerit, (ut teſtantur Genevenſes inſcriptiones) quæq; poſtea Nevidunum uſque ob commodam alendis equis regionem, ſe extenderit, & oppidum illud extruxerit, ut adverſus Helvetios ſe tueri poſſet, & in illa regione firmiores haberent ſedes. Neviduni enim adhuc extant Romanæ inſcriptiones,

ptiones, Romanos hic habitaſſe indicantes. Fuit in hoc oppido Fabrorum præfectus, qui ex Iura monte, per Rhodanum in mare, abietes ad navigationem deducendas curabat, ut *Guilliman.* ex hac colligit inſcriptione, quæ lapide inverſo, in inferiore urbis parte in officina quadam ſic extabat.

D. IVL. L. F. VOL. RIPANO
CAPITONI. BASSIANO.
EQV. PVBLICO. HONORATO
PRÆFECTO. FABRVM
TRIBVNVS. MIL. COH. I. GAL.
L. IVL. BROCCHVS
VALER. BASSVS.
FILIO.

Sequentis quoque inſcriptionis fragmentum, Neviduni non ita pridem in ſuperiore urbis parte cernebatur.

-----ANTABRO-----
VAC. R. CONVENT.
HELVETIC. IIVIRO.
IVLIÆ. GELL. MARCEL.
CORNELIA. F.

Inter caſtri ruinas viſebatur & hujus fragmentum, in lapide fracto, referente *Simlero* MSC.

NIE PRIMVS
E CENA OVIL IIII
E CENAM BIL
ERIEM

Nevidunum antiquis temporibus illuſtre & amplum fuiſſe oppidum non incertum & ex

ex ejus ruinis ædificatum poſtmodum *Coppetum*, credibile eſt, cùm ibi epitaphium extet, procul dubio ex Neviduno allatum. *Simlerus* & *Stumpf.* lib. 8. pag. 272. referunt fuiſſe in pariete privatarum ædium hoc modo:

D. M.
PHILEII. BRIT
TÆ ANNORVM
XXIIII DEFVNCT-
O. CLAVDIA
NVS. FILI VNICI
ET. PIISSIMI
P. C.
SVB ASCIA DED.

In porta *Verſovij Verſois* apparet & hæc inſcriptio procul dubio etiã ex Neviduno illuc trãslata: Quam *Stumpf.* lib. 8. p. 272. Sic refert.

D. VALERIO ASIATICI LIBERT
SISSI IIIIII VIRO COL. EQ.
EX T.

In arce *Prangina* propè Nevidunum, alia viſitur inſcriptio, ex qua conijcere eſt, vel Nevidunum huc uſque porrectum, vel ſaltem inſcriptionem huc translatam, quæ *Guillimanni* tempore integra adhuc cernebatur hoc modo

C. IVL. C. F. VOLT.
SEMATO
IIVIRO. ITERVM
FLAMINI. AVG.
L. IVL. CAPITO. AMICO
OPTIMO.

Lauſanna.

Quamvis iſtius urbis origo non ita cer-

ta, nec de illa quidquam apud Cæſarem, & alios veteres multos habeatur, nullæque ibi hodie Rom. extent inſcriptiones, antiquam tamen eſſe certum, non tamen ubi nunc eſt, ſed lacui propiorem vetuſtiſsimis temporibus ædificatam, conſtat ex multis murorum ruderibus, lapidibus ſepulchralibus, & urnis in agro Vidiano repertis, nec non etiam variis veterum Imperatorum numiſmatibus, quorum maximam copiam apud D. DesBergeries Hebraicæ linguæ in Lauſannenſi Academia Profeſſorem vidi. *Vidianæ civitatis*, obſervat D. Hermannus, *veſtigia inter alia ſunt etiam iſta innumerabilis quantitas lateritiorum fragmentorum quæ reperiuntur, tam in littore lacus, quàm in agris & campis.* Mirabilis eſt quoque parva bovis cum Sacerdote effigies ibidem reperta ante aliquot annos & quæ hodie in curia viſitur. Non injucundum erit, quæ ſuper hac re ſcripſit *D. Depetra* nuper Lauſannenſis Paſtor hîc referre, ſicut in eadem curia in tabella viſitur.

Jehovæ optimo Max.
Et Patri Dom. N. Jeſu Chriſti clementis
Benedictio, laus & gloria:

Qui ſicut nos elegerit in ipſo ante jacta mundi fundamenta, ita temporibus ignorantiæ diſsimulatis, tandem nos vocavit in admirabilem lucem ſuam, diſcuſsis & diſsipatis gentium tenebris, in quibus territorij hujuſce incolas, tot retro ante ſecula poſitos delituiſſe comprobat nuper repertum, in Vidiano (quem vocant)

vocant) agro, ubi quondam Arpentinum oppidum ad lacum Lemanum, in juriſdictione Lauſannenſium ſitum fuiſſe conſtans eſt fama:

Agalmation hoccè

Olim haud dubiè, ni nos fallit conjectura, ſaxo aut ligno in pariete celebris alicujus ædificij, ſive ſacri, ſive prophani, putà delubri, aut Principis alicujus viri palatij, tanquam inſigne, ſeu monumentum ſolennis alicujus ſacrificij antea feliciter peracti, affixum, quippe dimidiatum & concavum. Hîc verò habes Taurum, ſeu victimarium demulcentem aut præparantem de more victimam: nulla enim hic mola & corona in capite Tauri. Quod attinet Sacerdotem, non tam infulatum aut vittatum, quàm ſimpliciter velatum, (lino an lana incertum) animadvertis: nec coronatum, nec ulla ad feriendam aut jugulandam victimam, ſecuri cultrove inſtructum. Quid ſiniſtra innixa Tauri dorſo teneat, vix conijcimus: niſi fortè, ſtrigileculam dixeris, qua leniter ſcalpere, & fricare prurientem belluam, aut ſordes abradere videatur. In dextra porrò illius vides urceolum, Ulochyten dixit Homerus, ex quo in cervicem Tauri conatur infundere aliquid: fortean nitrum, quo infuſo victimæ fiebat exploratio, ſic Æneid. IV.

Ipſa tenens dextrâ pateram pulcherrima Dido,
Candentis vaccæ media inter cornua fundit.

Vbi commentator monet, non eſſe ſacrificium, ſed hoſtiæ explorationem, utrum apta ſit .... inter cornua fundi ſolere credunt. Græci tamen moris eſſe ſcribit Rhodiginius, Tauros explorare farina

appoſita, ſi guſtare abnuiſſent, concipiebant inde haud valere. Os inſuper Sacerdotis apertum, ſacrum aliquod carmen, aut, ut cum Macrobio dicam, ſacrificale verbum, quod de more aut pronuntiaret, aut muſſitaret, inſinuat. Addo de calceis dimidiatas ocreas videri, tanquam ejus qui in udo loco ſacra faceret. De Tauro quæ maxima creditur victima, obeſus ille, præpinguis & eximius (quod Poetæ verbum) cui porrò hæc præparetur hoſtia, ſi quæris amplius: Reſpondeo, aut Neptuno, aut Apollini, aut Marti. Jovi enim Tauros mactare nefas erat. Quare erravit in hoſtia Dux Trojanus, cujus hæc ſunt verba Æneid. 3.

- - - - - Superoſq; nitentem,
Cœlicolum regi mactabam in littore Taurum.

Unde & Pontificij juris rituſve ignaros fuiſſe Lyſtrienſes ſacerdotes, qui Act. 14. Barnabæ quem Jovem, & Paulo, quem Mercurium eſſe credebant, perperam Tauros mactare conabantur, obſervandum, niſi fortè ibi per Tauros, Juvencos intellexeris: Jovi enim Juvencum immolari ſolitum annotat Servius ex Poeta.

Et ſtatuā ante aras (IOVIS) auratâ fronte juvencū.

Aliàs Attei Capitonis lex eſt, ſi quis fortè Jovi Tauro fecerit piaculum dato, Neptuno autem potiùs quàm Apollini, aut Dæmoni cuipiam alteri mactari Tauros religionis eſſe, ut credam, facit loci circumſtantia, in littore enim lacus Lemanni, ubi non ita procul reperta imago, olim verè Anchialum Thalaſſium Neptuniumque fuit oppidum; in ejuſmo-

ejuſmodi verò locis tales immolari victimas, marinis illis Deaſtris religionis eſſe, vel ex uno illo Cloanthi apud Virgilium Æn. V. pro impetranda victoria in navali certamine, ſolenniter concepto voto intelligimus.

Dij quibus imperium Pelagi, quorum æquora curro,
Vobis lætus ego hunc candentem in littore Taurum,
Conſtituam ante aras voti reus, extaq; ſalſos
Proijciam in fluctus & vina liquentia fundam.

Hinc obiter hallucinatum Cœlium Rhodiginium obſervo, qui Neptuno Tauros Panmelanas, ob maris colorem immolari tantùm ſolitos, ſcribit. Cur verò Tauri, illi Deo immolarentur, rationem ſubijciens ait, quòd veluti boves, ſic flumina terram proſcindant, vel quòd fluviis ferè adjacent paſcua. At magis illa ſpectant flumina, quibus Poetæ etiam Tauri formam appingunt: itaque idem author tradit potiùs Tauros Neptuno immolatos ob mugitum quem commotior agitato mari edere videtur, unde illi Mycetias epithetum, quidni etiam hanc ex fabula affingamus cauſam? conculcati nempe dorſi pedibus Tauri Europam ex Phœnicia in inſulam Cretam deportantis, unde hoc animal tanquam inviſum ſibi mactari gaudeat numen? Non aliter quàm Venus ob interemptum Adonidem amaſium apri morſu ſibi ſuem immolari geſtit. Quod attinet materiam, ex qua conflata effigies, ſubit mirari perennitatem illius, quippe in qua nihil tot ſeculorum continua ſerie & multitudine adeſum imminutum-

ve, hic fermè pati videtur enſtaſin, veriſſimum aliàs illud Naſonis epiphonematicum pronuntiatum.

Tempus edax rerum, tuq; invidioſa vetuſtas
Omnia deſtruitis, vitiataq; dentibus ævi,
Paulatim lentâ conſumitis omnia morte.

Quis hîc non ſtupeat, ad tantam tantuli æris contumaciam, adverſus non ſolùm tot hoſtium devaſtationes, ſed & elementorum ipſorum, cœli, aquæ, ignis, terræ, ipſiusq; denique cuncta conſumentis temporis injuriam, violentiam & edacitatem, ne minimam quidem in minima parte paſſi, quam penitius contemplantium oculis ingerat diminutionem; Nam quod cornu dextrum fractum præſeverat, ea forma fuſum credibile eſt, ut inde pugnacis Tauri ferociam colligas, ac proinde de victimæ pretio conſtet. Etſi autem de ætate hujus imaginis nihil poteſt definiri & conſtitui certi: verum tamen cum reperta ſit, non quidem in ruderibus, quorum vix tantula majoribus noſtris apparuere veſtigia; ſed veluti in cineribus florentiſſimæ quondam civitatis, quam multò ante C. Julij Cæſaris tempora everſam funditus à Lemano quodam (à quo & lacui nomen) Magni cujusdam Herculis Gallorum regis filio; & ex ejus reliquiis Genevam fundatam anno ab orbe condito termilleſimo nongenteſimo nonageſimo quarto, non modò ex iis, quæ hujus Valdenſis regionis (quam vocant) circumferuntur chronicis, ſed ex fide dignis authoribus accepimus: Inde liquet, hanc imaginem eſſe ad minimum circiter mille ſexcentorum & ſexaginta annorum, ſi jam modò liceat numerare, ab

orbe

orbe condito cum nonnullis, qui circa iſtam temporum ſupputationem videri volunt omnium accuratiſſimi, quinquies mille ſexcentos quadraginta novem annos. Quoad orichalcum, ex quo conflatum hoc ſimulachrum, olim in maximo pretio fuiſſe conteſtantur vetuſtiſſimi quique Scriptores. Ex hoc metallo pleriq; ferè omnes nummi cuſi, nondum priſcis illis mortalibus tanta vis auri & argenti innotuerat. Habes paucis deſcriptum vetus hoc ſignum. Quid inſuper penitius intuentes admoneat, & cum Paulo tacitè conteſtari videatur,

Accipite.

Mementote vos quondam &c. Eph. 2:v. 11. 12 &c. *Ergo gratias agite Patri.* Coll. 1. v. 12: 13. *Quin & illud hieroglyphicum monitum non aſpernandum.*

Appinge: fortaſſe etiam non affingo;

Circunſpectè agat Taurus, jam altero cornu mutilus, caveat ille ne adſtantis inſtantisq; victimarij Rom. *aſperſionibus, carminibus, aliisve blanditiis* Pontificis *delinitus, deceptus & præparatus (quod propitius nobis hactenus Deus averruncaſſit)* AVST. *Numini cadat victima.*

S. P. Q. L.

Mnemoneuticum hoc oblatum & appenſum Pinacium. COS. *Nobiliſſ. Ampliſſimo, literatiſſimoq; viro Benjamino Roſſeto Domino de Wfflens.* PRAET. URBANO *D. Johanni Copino viro integerrimo, & juris obſervantiſſ. æquiſſimoque.* QUAEST. *Nobi-*

liſſimo Prudentiſſimoq́ viro D. Joh. Bapt. Signodo. TRIBB. PLEB. Nobiliſſimis ornatiſſimisq́ Viris D. D. Henrico Praromano Domino de Cheires. Johan. Rodolpho Miſtrali. Abrahamo de Monterand. Joh. Bap. Seignodo. Franciſco Gaudino. ÆDILITATEM gerente Jodoco Gaudardo viro politiſſimo & Architecturæ peritiſſimo, diligentiſſimoq́. Anno à Virginis partu. 1629. 5. Id. Apr.

Gabriel Depetra Eccl. Lauſ. Paſtor.

Sed ad inſtitutum noſtrum redeamus, & unde Lauſañæ antiquitas peti poſsit, videamus. Refert *Mercator* in veteribus chronicis reperiri, Lauſannam A.M. 2790. ab Arpentino Herculis centurione fundatam ſub nomine Carpentoracti (aut potiùs Arpentinæ) quod immutatum, cùm urbs ſuper montem transferretur, circa Martini Epiſcopi tempora A.C. 593. Eadem ferè habent Vaudi chronica: Narrant enim Arpentinum, ſub Hercule belli Ducem, propè rivum nomine Carma. A.M. 2842. urbem quam Arpentinam nominaverit, condidiſſe, ex cujus ruinis Lauſannam ædificare cœperit Imper. Valerius Aurelianus. Dicimus verò ad hæc: Urbem aliquam ibi fuiſſe conjectura eſt non levis, de cujus origine narrationem in medio relinquimus. Deinde hallucinantur illa Vaudi chronica, dum Aurelianum, & Genevæ reſtauratorem, & Lauſañæ fundatorem conſtituunt; ſi enim idem eſt Lauſannæ conditor, qui Genevæ reſtaurator, non ille Aure-

Aurelianus erit, ſed Marcus Aurelius Antoninus, ut ex inſcriptione quæ Genevæ extat ſuprà vidimus: Sed naſcitur hîc mihi ſcrupulus ex ſupra memorata inſcriptione. Utrum ille Aurelius ſit, qui Pius cognominatus eſt, aut qui ei ſucceſsit, & dictus fuit M. AUR. ANTONINUS VERUS PHILOS. Priorem eſſe, indicare videtur inſcriptio, dum eum nominat AUREL. ANTONINUM PIUM, ſed eadem inſcriptio etiam refragari videtur, dum eum vocat M. id eſt, Marcum, non enim reperio eum Marcum, ſed T. id eſt, Titum, nominatum: *Eutropius* lib. 8. iſtius nomina recenſet hoc modo: TITUS AURELIUS FULVIUS ANTONINUS PIUS. Aut ergo in hac inſcriptione M. poſitum eſt pro T. aut quod veriſimile eſſe poſſet, qui illam ex marmore deſcripſerunt, in deſcribendo errarunt; Vel adhuc, intelligenda eſſet inſcriptio de M. AURELIO ANTONINO, cognominato VERO & PHILOSOPHO, qui forſan etiam PII. Nomen acceperit. Quidquid ſit, certum ſaltem eſt, Genevæ reſtauratorem & Lauſannæ fundatorem non eſſe Aurelianum, qui dictus eſt, L. DOMIT. AUR. VAL. AURELIANUS, *Guillim.* hæc nomina ſic refert pag. 167. hic nunquam vocatur PIUS, imò crudelis fuit; regnavitq; centum circiter annos poſt duos ſuperiores imperatores.

Credidit *Guillimannus* pag. 31. Lauſodunum

ex 12. oppidis Cæſaris tempore incenſis, fuiſſe; illudq; eſſe oppidum, quod apud Ptolomæum, librariorum incuria, aut Scriptoris ignorantia *Diaſanium*, corruptè pro *Lauſanium*, vocatur; facilis enim apud Græcos Δ & Λ eſt lapſus, ut notat *Simlerus*. Msc. Sed his relictis, evidens & antiqua eſt, in *Antonini itiner.* Lauſannæ mentio, ubi lacus *Lauſonius* dicitur diſtare ab Equeſtribus XX. m. p. crediderim vitiosè legi *lacum*, pro *locum*, & tum temporis, non quidem urbem fuiſſe, ſed locum aliquem, putà vicum, aut arcem celebrem. In tabula itineraria eſt *lacus Loſonne*; legit in inſcriptione lacus *Cluverius*, lacus *Loſanente*, corruptè pro lacus Lauſanenſis. Apud Antoninum legiſſe videtur *Guillim.* Lauſunum. *Sabellicus* Enn. 6. lib. 5. Lauxanam pronuntiavit, ſed malè. Obſervat *D. Hermannus* accuratus antiquitatum indagator; conſtare ex veteribus documentis, præcipuè ex Teſtamento Berthæ Burgundiæ Reginæ, Lauſannæ civitatis nomen fuiſſe *Lauſona*; & ex alijs antiquis Actis *Lauſene* & *Loſene*, juxta *D. Gaudardi* obſervationem. Inepta autem eſt quorundam originatio, qui Lauſannam dictam putant à duobus rivis, inter quos maxima urbis pars jacet, juxta hunc verſum, quem ſic pronuntiant:

Inter *Laus* & *Anna*, fuit fundata *Lauſanna*.

Certum verò eſt nec rivos illos ita nominari, nec ab initio iſtius urbis fundationis, inter dictos

ctos illos rivos fuiſſe, quotquot enim ædificia, quæ nunc ibi ſunt, longè poſt vicum Burgi, *la rue de Bourg,* conſtructa fuiſſe conſtans eſt inter Lauſanenſes opinio, ex Vaudi chronicis, &c.

Urba.

HOc oppidum non multa antiquitatis habet monumenta, hîc nullæ Romanæ inſcriptiones. Antiquam tamen eſſe conſtat, cùm enim pagi Urbigeni mentionem faciat Cæſar, exinde non levis elicitur conjectura, ab oppido Urba, denominatum illum pagum, ut volunt ferè omnes antiquitatum Scriptores. Iſtius quoque meminit *Antoninus*; unde conjecit *Cluverius* pagi illius fuiſſe caput, cui ſucceſſerit Aventicum, Urbamque Antiquorum eſſe Orbam hodiernam, ſiquidem præter nominis ſimilitudinem, intervallum probè conveniat, quod eſt à Lauſanna XVIII. m. p. ſecundùm *Antoninum.* Referunt *Vaudi chronica,* priſcis temporibus vocatum hoc oppidum *Tavelles,* conſtructumque fuiſſe ab Alemannis qui illam Helvetiæ oram occupaſſent, ſed illis ab Helvetijs profligatis & devictis, deſtructum & dirutum, idq; ante Cæſaris tempora, ut volunt eadem chronica.

Ebro-

Ebrodunum.

NOminatur hic locus Ebrodunum, aut Eburodunum, hodie Yverdunum. Tria fuiſſe loca hoc nomine appellata annotat *Cluverius*. Primus locus eſt in Alpibus Delphinatus, cujus meminit *Antoninus*, vulgò *Embrun*. Alter in Germania eſt ultra Bojohæmum. Tertius eſt in Helvetia, cujus quoque mentionem facit Antoninus, in itineraria tabula. In libello ubi Romanæ provinciæ recenſentur, Ebrodunum inter craſtra ponitur, teſte *Guillim.* qui unum ex XII. Cæſaris oppidis fuiſſe credit, Romanoſque hîc habuiſſe præfectum, per quem curarent abietes ex monte Jura, ad navigationem parari, dicit. Hoc oppidum jam Cæſaris tempore fuiſſe conjectura tantùm eſt: Veterum enim nulli, & ante Antoninum, & illum *Notitiarum librum*, meminerunt. Viſitur quidem hodie ibi inſcriptio, in rotundo marmoris albi lapide, muro privatarum ædium indito. Inſcriptio manca eſt, & ſic ſe habet, prout ipſe eam deſcripſi

IMP. CAES...
L. SEPT. SEVERO
PERT. AUG. ARAB.
PAR. H. G. MAX. P. P.
IMP. CAES. M. AUR.
.... NON NO . POTE ....
COS . . . .
. . . .

Sed

Sed lapidem hunc repertum fuiſſe in pagulo vicino nominato, *Treycovagne,* teſtantur multi. Cùm præſtantiſsimus Vir Dominus Daniel Morlot, Illuſtriſsimæ Reipublicæ Bernenſis Chiliarcha & expræfectus Romanimonaſterij & Morgienſis ante aliquot annos unà cum alijs laudatiſsimæ ſocietatis immenſi illius aquæductus operis conſociatis Canalem illum inter Albonam & Ebrodunum per mediam paludem, omnis generis mercibus & præcipuè vino Yverdunum uſq; tranſvehendis opportunum, magno molimine conficiendum curaret, inter rupes præſciſſas Serratæ, quaſi in medio earum, qua patet, tranſitus, An. 1640. repertus eſt lapis cum ſequenti inſcriptione, quæ ita ſe habet cum interpretatione & expoſitione Præſtantiſsimi Viri, Domini *Cæſaris Lentuli*, inclytæ Reipublicæ Bernenſis Senatoris Clariſsimi ex Nobiliſsima & antiquiſsima illa Romanorum Lentulorum proſapia oriundi.

IMP.
CÆS. TR. P. AILIO.
HADRIANO.
AUG. P. M. TRIB.
POT. COS. III. P. P.
AVENTICUM
M. P. XXXXI.

Inter-

Interpretatio.

Imperatori, Cæſari, Triumphatori, Publio Ælio, Hadriano Auguſto, Pontifici Maximo, Tribunitiâ poteſtate, Conſuli tertiùm, Patri Patriæ, Aventicum, monumentum poſuit (Anno vitæ Hadriani) quadrageſimo primo: Vel quòd millia paſſuum 41 iter aperuiſſet.

Ælius Hadrianus XV. Rom. Imp. immenſi laboris: quippe qui provincias omnes pedibus circumierit: Socias civitates, atque tributarias & ſubditas mirificè juvit, multas earum inviſit, & quas nullus ante ſe imperatorum viderat, atque omnibus aliquid opis & auxilij tulit. Ejus cùm alia monumenta, tum in Helvetiorum finibus Pons Ælius, in comitatu Burgundiæ, quem Pontarlinum vulgò nominamus, itinere illo cujus extant adhuc veſtigia, quod quondam Agrippa Galliæ præfectus ex Lugdunenſi provincia, & Haduis in Sequanos Rauracoſque & Rhenum perpetuis ſtratis perduxit. Natus autem Hadrianus Anno C. 75. Imperator creatus Anno. 116. Regnavit annos 22. vixit anno. 63. obijt A. C. 138. Subductis igitur annis imperij 22. ab annis ætatis 63. reſtabunt anni 41. qui numerus eſt de quo agitur.

Abio-

Abiolica.

HUjus loci diſtantia variè apud Antoninum legitur. In tabulis Abiolica ab Eburoduno diſtat XIIII m. p. apud Antoninum XXIV. m. p. *Merulæ* teſtimonio. *Cluverius* verò dicit in tabul. Antonini VI. m. p. diſtare ab Eburoduno Veſontionem verſus. Hinc natæ diſcrepantes ſententiæ, credit enim Merula eſſe *Ornans*, in Burgundiæ comitatu. Vult verò Cluverius nomen hoc & ſpatium ſitumque convenire vico hodiè dicto *Bulet*, in monte Iura ſub DD. Bernenſium juriſdictione, in præfectura Yverdunenſi. Obſervat tamen *D. Herman.* vicum Bulet, non antiquum eſſe, imò quidem vicum *Sanctæ Crucis*, dictum. Ex veteribus enim actis oſtenditur, locum illum Bulet fuiſſe, tempore Sabaudiæ comitum, extirpatum à quibuſdam tributariis, unde etiam illius incolarum hodierna lingua, accentum retinet Sabaudicum.

Viviſcum.

MEminit huius loci Antoninus, eum vocans Bibiſcum, & in tabul. Viviſcum, vulgata has literas B & V mutandi ratione, ut ait *Guillim.* pag. 42. Nos rectam pronuntiatio-

tiationem credimus eſſe, Viviſcum, & hodiernum nomen hoc modo enuntiandum *Vivey*, Germ. Vivis: Et in actis malè Viviacum & *Viveis*. Corruptum igitur eſt hoc nomen apud *Lambertum Schaffnaburg*, qui in itinere Henrici IV. Imp. vocat *Civis*, pro Vivis. Diſtat hic locus, ſecundùm Antoninum, à *Penne* VIII. m. p. *Cluverius* lib. 2. cap. 4. ait, hunc locum extra Helvetiorum fines fuiſſe Nantuatium; Nos verò in Helvetiis ſitum fuiſſe aſſerimus, vicumq; antiquitùs, ob loci opportunitatem, celebrem judicamus. Ad Nantuates & Antuates quod attinet, quam regionem occuparint, poſteà videbimus.

Calarona.

QUamvis iſtius loci non meminerit Antoninus, antiquum tamen eſſe, certum. *Præſidium*, inquit Guillim. pag. 100. *habuiſſe paulò certius eſt, ſi libro Notitiarum fides, in eo enim tribunum & cohortem locat.* Sic enim liber ille; *In provincia maxima Sequanorum Tribunus cohortis primæ Flaviæ Calaronæ, &c.* Nominis veſtigium hodie manet in quadam arce ad lacus ripam prope vicum S. Symphoriani, in præfectura Lauſanenſi: vocatur arx illa *Glerolles* vel *Gleroule*, & in actis Glerola vel Gleyrola. Locum illum antiquitus vicum, oppidum aut caſtrum fuiſſe, incertum eſt, antiquum tamen

eſſe

eſſe crediderim ex hac inſcriptione, quæ nunc in templo S. Symphoriani cernitur, propè portam minorem in rotunda columna:

TIT. CLAVDIVS. DRVSI. F.
CÆSAR. AVG. GERM.
PONT. MAX. TRIB. POT. VII
IMP. XII. P. P. COS. IIII
F. A.
X X X V I I.

Bramagus.

IN pleriſque *Antonini* exemplaribus legitur *Bramagus*, ſecundùm *Cluverium* verò *Bromagus*, in tabulis *Viromagus*, diſtat hic locus à Viviſco VIII. m. p. Non convenit inter Authores; quis ſit aut eſſe poſsit locus ille: credit Cluverius eſſe vicum *Bro*, ſed Bro aut Bre lacus eſt, non vicus, ſaltem hodie; niſi quis credere vellet, quod alibi diximus, & revera diſtantia magis convenit, ut & nomen, dicitur enim in Actis lacus Bromagus, ut c. XV. vidimus. Aliter tamen *Simler.* primo lib. de Vall. & *Guilliman.* qui ſic loquitur pag. 40. *Bramagus vulgò Bromaſin parœcia oppidi Ru, paulò infra ſitus vicus nunc, oppidum olim fuiſſe nonnulli voluere, quod Ru uſque ſe porrexerit, parſque ejus fuerit, una cum arce quondam nominatiſſima, ſed jam olim à Sabaudiæ comitibus everſa, quòd eam latrones occupaſſent, unde toti ſubjectæ regioni graſ-*

ſabundi dominarentur. Et mihi relatum nonnulla Bramagi vetuſtatis monimenta notari. Ego rem in medio relinquo, cùm utrobiq; nomen ſatis conveniat, at non diſtantia, quæ in diverſis Antonini exemplaribus variat, legit enim *Cluverius* VIII. m. p. & *Guillim.* XIX. m. p. unde ex illis Antonini diſtantijs, firmæ non poſſunt eſſe conjecturæ. Annotat porrò *Cluverius* vocem, *Magus*, utique annecti vicis & oppidis ad amnes poſitis. *Rhenanus* domum denotare dixit; Affirmant alij, docuiſſe *Plinium*, hanc vocem ſignificare urbem.

Minodunum.

HUjus loci diſtantia apud Antoninum in varijs exemplaribus diverſa eſt. *Guillim.* legit diſtare à Bramago II. m. p. Alij VI. m. p. Ant. vocat Minodunum, in tabulis Minodum, mutilato vel abbreviato nomine, pro Minodunum, ut ait *Cluver.* lib. 2. cap. 4. variat hujus nominis pronuntiatio; Minnidurum apud Antoninum legit *Guillim.* p. 41. Ab alijs quoque vocatur Melidunum, Meldunum, Modunum. Imò & *Merdunum* in quibuſdam antiquis actis, uſitata ſcil. conſuetudine mutandi L in R & vice verſâ: Sicuti in infinitis alijs vocabulis; ut *Arbona* pro *Albona* : *Aruſſens* pro *Aluſſens* : *Curtillies* pro *Cultilliers.* *Carculari* pro *Calculari* :

Car-

Carculus pro *Calculus*: *Farcata* pro *Falcata*: *Fulnum* pro *Furnum*: *Malnan* pro *Marnan*: *Albiter* pro *Arbiter*: *Algenteus* pro *Argenteus*: *Ulgere* pro *Urgere*: *Fulchis* pro *Furcis*: *Pulgare* pro *Purgare*, *&c.* ut obſervavit ex actis *D. Gaudard*. Cæterùm crediderim ego hunc locum rectiùs nominari Minodum, *Gall.* Moudon, *Germ.* Milden. Oppidum hodie eſt, antiquum nomen retinens, de cujus antiquitate alia nobis nunc non occurrunt dicenda.

Paterniacum.

ETſi apud antiquos hujus loci non fiat mentio, antiquum tamen eſſe credimus, tum ob commodum loci ſitum, tum quòd ibi adhuc viſatur inſcriptio Jovi facta, quæ extat in marmore rotundo ſuper ponte Brojæ.

JOVI. O. M.
GENIO. LOCI
FORTUNÆ
REDUCI. D. AP.
PIUS. AUGUS
TUS. DEDIC.

Volunt nonnulli nomen & originem accepiſſe à quodam *Graccho Paterno* Romano, cujus meminit inſcriptio Villariæ, quam poſtea referemus. Hoc incertum eſſe vult *Guillim.* pag. 39. qui tamen illud Cæſaris tempore igne

perijſſe credit. Ego, ſalvo aliorum judicio, conijcio antiquiſsimis temporibus, aliquem fuiſſe, ad trajectum Brojæ, vicum, qui poſteà ex Aventici ruinis in oppidum excreverit; non enim, dum Aventicum in flore eſſet, illi proximum fuiſſe oppidum veriſimile eſt.

Aventicum.

NUnc ad illuſtrem, & totâ Helvetiâ celeberrimam urbem accedimus. Perantiquam eſſe dubium non eſt, ita ut de hac verè affirmare poſsimus, jam eam Cæſaris tempore extitiſſe. Vocatur hæc Antonino *Aventiculum*, in tabulis *Aventicum*, Ptolomæo *Aventicum*; in libro Provinc. ſub Theodoſio (ut volunt) edito, *Civitas Helvetiorum.* Diviſis ſub Auguſto in XVII. Provincias, Gallijs, Aventicum ſub Provincia Lugdunenſi quinta habita, & *Civitas Helvicorum*, vitiosè, pro Helvetiorum, vocata. *Ptolomæus*, in Sequanis poſuit Aventicum, referentibus *Guillim.* lib. 1. de Reb. Helv. & *Cluverio* lib. 2. cap. 4. *Marcellinus* Galliæ facit civitatem, quam ſub Alpium Grajarum & Penninarum Provincia collocare videtur; Alij in Maxima Sequanorum, quæ eadem cum Lugdunenſi quinta. Antiquam verò eſſe oſtendunt, I. Narrationes, quæ de illa apud veteres habentur. Narrant Vaudi chronica, Helveticum (à quo Helvetiæ nomen)

men) quarto ſui regni anno, Aventicæ Concubinæ ſuæ impulſu & precibus, hanc condidiſſe urbem, quam in illius gratiam, Aventicum nominaverit. An. M.4071. Refert *Viterbienſis* chron. part. 9. Aventicum, ſeu ut ille vocat, *Avenzam*, jam fuiſſe tempore Brenni, qui Romam cepit A. M. 3577. olymp. 98. Ab urbe cond. 365. ſecundùm *Funccij* chronologiam; imò volunt multi Brennum Celtarum Ducem, Allobroges & Avenzam Helvetiorum caput tenuiſſe. *Valer. Anſel. Ryd.* in catal. ann. pag. 14. *Carion.* p. m. 151. II. Inſcriptiones Romanæ illius antiquitatem arguunt; variæ autem ſunt, tum in ipſo oppido hodierno, tum in locis vicinis, in quæ translatæ fuerunt. Antiquiſsimæ omnium eſſe perhibentur, quæ Veſpaſiano poſitæ; harum fragmenta quædam cernuntur.

IMP. CÆSARI. VESPASIANO
AUG. PONTIF. MAX. TR. POT. III.
IMP. VIII. COS. III. DESIG. IIII. P.P.

. . . .

. . . .

In turri quadam literis initialibus.

ERUNT
TI. PRÆF.

VESPASIAN   VESPAS

CAIO LÆLIO

Freculphus tom 2. lib. 1. cap. 3. de Tito Imperatore loquens dicit, eum civitatem Aventicum, quam pater ejus Veſpaſianus ædificare cœperat, conſummaſſe; quod non ita intelligendum, quaſi ejus urbis fundamenta jecerit, ſed quòd colonia eam amplificaverit, quam abſolverit Titus. Cùm enim Helvetia ſub Vitellio, à Cæcinna vaſtata fuiſſet, & Aventicum captum, ut refert *Tacitus* hiſt. lib. 1. Veſpaſianus, qui in imperio Vitellio ſucceſsit, plurimas per totum terrarum orbem civitates terræ motu aut incendio afflictas reſtituit in melius, *Suetonio* teſte: hic, inquam, Imperator, cujus pater Sabinus apud Helvetios fœnus exercuerat, cùm Helvetiorum eſſet Patronus Aventicum reſtaurandum curavit, & ut populis eſſet frequentius; eò deduxit Coloniam, quæ Flavia (à gente Flavia, unde oriundus erat Veſpaſianus) vocata fuit, ut apparet ex inſcriptione, que legebatur adhuc Aventici in angulo templi A. Chr. 1536. ut referunt *Guillim.* & *Stumpf.* chron. lib. 4. pag. m. 278. fusè, an benè neſcio. Illius tantùm poſtrema hæc verba *Velſerus* in ſuis inſcrip. Vindelic. & *Cluverius* in ſua Germ. Ant.

COLONIA. PIA. FLAVIA. CONSTANS. EMERITA. AVENTICVM. HELVETIORVM. FOEDERATA.

Apollinem hîc cultum, alibi diximus, quod oſtendit inſcriptio ſequens ipſi facta,

& templi muro indita, quam ſic referunt *Guillim.* & *Stumpf.* lib. 8. pag. m. 263.

NVMINIB. AVG.
ET. GEN. COL. HEL.
APOLLINI. SACR.
Q. POSTVM. HERMES.
LIB. MEDICIS. ET PRO-
FESSORIBVS.
D. S. D. (de ſuo dicarunt.

Cernebatur etiam hoc monumentum in columna, quæ in platea jacebat. *Simler.* MSC. & *Stumpf.* lib. pag. 263.

D. M.
SEVERIAE
MARTIOLAE
SEVER. MAR
CIANVS
FRATER
F. C.

Referunt quoque idem *Simler.* MSC. & *Stumpf.* ibidem & hoc epitaphium

AELIAE MODESTINAE
QVAE VIXIT ANNIS II. M. VI.
AELIVS CLADAEVS ET CANI
NIA MODESTINA PARENTES
FILIAE DVLCISSIMAE
POSVERVNT.

Quam autem celebris fuerit hæc urbs, illuſtria veterum oſtendunt teſtimonia, quorum maxima pars eam Helvetiorum, non oppidum, ſed civitatem vocant. *Tacitus* in Vitellio, Helveticæ gentis caput agnovit.

Marcellinus lib. 15. dicit, Aventicum *deſertam quidem civitatem, ſed non ignobilem quondam, ut ædificia ſemiruta nunc quoque demonſtrant.* Gottfridus Viterbienſis Friderici I. & Henrici ejus filij ſecretarius de ea urbe ſic loquitur.

Cùm loquor Allobrogos fluviũ perpendo Labrojam
Qua fuit urbs quondam grandis velut altera Troja
Nomen Avenza fuit quæ peritura ruit.
Illa ſuperborum viguit feritate virorum,
Marte Suevorum periit primatus eorum:
Decidit armorum cultus, & omne forum.

Longè latèq; ejus patuiſſe pomœria, oſtendunt adhuc hodie murorum & turrium quibuſdam in locis rudera; unde Glareanus,

Mœnia lata vide non quæ præſentat is orbis
Oppiduli, ſed quæ circulus exter habet.
Gentis Aventinæ cecidit ſuprema poſteſtas,
Quæ caput Helvetiæ tempore priſco fuit.

Imò adhuc antiquiſsimis temporibus latiùs adhuc patuiſſe, quàm quod hodie videri poteſt, credibile eſt, & ex ejus ruinis ædificatos per univerſam viciniam vicos, maximè verò vicum dictum *Munchevvyler*, quaſi monachorum villam, Gall. *Villar le moine.* Cùm enim variæ ibi extent inſcriptiones, conijcere & colligere licet, vel Aventici fuiſſe ſuburbiũ, cùm adhuc non longè diſtet, vel inſcriptiones ex Aventici ruinis eò translatas: vult quoq;

Guillim.

Guillim. ibi Deæ Aventiæ fuiſſe templum; Unde ad dextram & ſiniſtram majoris portæ ſeu introitus atrii in muro apparent ſequentes inſcriptiones: de quibus etiam *Stumpf.* in chron. lib. 8. pag. m. 264. & *Simler.* MSC.

DEAE. AVENTIAE
ET GENIO. INCOLAR.
T. IANVARIVS.
FLORIANVS.
ET. P. DOMITIVS.
DIDYMVS
CVRATORES. COL. (ſcil. Aventicenſis.
EX. STIPE. ANNVA.

Supra ſequentem inſcriptionem cernitur mulieris effigies:

IVLIAE CEN
SORIANAE
CA. IVL. C. AVG.
PIVS PATER.

Item ſequens inſcriptio:

OCTACILIAE. FA
VENTINAE. VXO
RI. M. OCTACILIVS
IIIIII. VIR. AVG.
---B---SA. VIVA---
- - - - - - - - - - -

Item in ruſticæ cujuſdam domus angulo ad viam publicam extat in marmore hæc inſcriptio:

DEAE. AVENTIAE.
T. TERTIVS.
SEVERVS.
CVRATOR. COLON.
IDEMQVE. AL.
CVI. INCOLAE.
AVENTICENS.
PRIM. OMNIVM.
OBS. EIVS. ERGA.
SE MERITA
TABVLAM ARG.
P. L. POSVER. (publico loco.)
DONVM. D.S.P. (de ſumptu publico)
EX. VCC.L.D.D.D. (locus datus decreto Decurionum)

Et Alia in lapidis fragmine ibidem. *Guillim.* p.103. & *Stumpf.* lib. 8. p. m. 264.

DONATO. CÆS. AVG.
SALVIANO. EXACTORI.
TRIBVTORVM. IN. HELV.
COMMVNIS, VICARIVS.

In templi pariete etiam ſequentem fuiſſe inſcriptionem referunt *Guillim.* & *Stumpf.* ibid.

GENIO
PAGI. TIGOR.
P. GRACCIVS
PATERNVS
CVR. COL. ET
SCRIBONIA
LVCANA
V. FEC.

In cœnobio in ara templi, apparet etiam hæc.

D. M.

D. M.
L. CAMILLIVS.
FAVSTVS.
IIIIII. VIR. AVG.
VIV. FECIT.
IN. ANNO. LXX.
VIXIT ANNIS
LXXXXI.

Extat adhuc lapis in dicto templo à D. David Morlot Domino dicti loci Münchenwyler nuper inventus, cum hac inſcriptione.

---ROEPVLON
---VGVST. PR. PR
---IAN. SVPERIOR
---VBL. PATRONO.

Extant quoque Murati ſequentes inſcriptiones, procul dubio ex Aventici ruinis eò translatæ, conſtat enim Muratum antiquum non eſſe. *Simler.* MSC. In Eccleſia parrochiali S. Mauritii extra urbem hæc legitur inſcriptio.

D. M.
T. NIGRI
SATVRNIN
SATVRNINA
GANNICA
LIBERTA ET
CONIVNX.
F. C.

Ab altera verò parte templi hæc extat inſcriptio.

D. M.

D. M.
HIBERNIAL
VALENTINA

Petineſca.

Hujus loci meminit *Antoninus*. Diſtat ab Aventico XIII. m. p. vel juxta *Guill.* XXVIII. m. p. In tabulis eſt Peteniſca. Legit apud Antoninum *Guill.* Pyreneſca, creditq; fuiſſe oppidulum hodie dictum Büren/in ditione Bernenſium ad Arolam ſitum. Vult tamen *Cluverius* eſſe oppidum *Biennam*. De hoc nihil aliud apud veteres habemus; unde dubius hæreo, & quinam poſsit eſſe locus, vereor definire. Non eſſe Biennam certum, quia non eſt recta via ab Aventico Salodorum uſque. Hîc prætereunda non eſt ſententia D. Gaudardi, qui ait, *Petineſcam* (*vel potiùs* Pedineſcam) *eò loci fuiſſe, ubi hodie eſt viculus* Tribey *medio ſcil. Aventico Salodurum uſque itinere non procul à Nydovio inter Arolam & fl. Telam & Pagos illos,* Iens & Schvvanden, *quouſq; olim per mediam paludem antiqua illa Romanorum via* (*quæ adhuc hodie aliquibus in locis integra apparet & vulgò* der Heyden-Wäg/ der Römer-Wäg / das hoch Gſträß *appellatur*) *in linea recta pertingebat. Quod probare videtur.* 1. *Nominis affinitas; Tribey enim latinè diceretur* Tripes, *ſcil. à tribus*

vijs

vijs, quæ Aventicum, Solodurum & Nydovium (& inde Bipennem vel Biennam, Gall. Bienne, *Germ.* Biell) *ducebant. Unde à Genitivo* TriPEDIS, *nomen* Pedineſca *ortum. Vel dicitur* Pedineſca *quaſi* Pedienſca, *nominibus duorum illorum locorum* Tripedis & Iens *in unum conflatis, quia procul dubio olim pagus Iens dicti loci* Tribey *ſuburbium fuerit. 2. Rudera ædificiorum, maximè ſub terra, longè latèque diſperſa. 3. Ruinæ veteris cujuſdam arcis. 4. Varia Numiſmata ibidem reperta. 5. Loci in regione fertili ad montis pedem ſiti, & medio inter Aventicum & Salodurum itinere, commoditas. 6. Foſſa quædam ex vicina Arula omnis generis mercibus & aliis rebus huc advehendis opportuna, quæ adhuc hodiè vulgò* der Gieſſen *appellatur. Quæ omnia urbem hîc fuiſſe oſtendunt, & ſententiam noſtram confirmant.* Hactenus D. Gaudard.

Noidenolex.

APud Antoninum non habetur hic locus, ſed in libro Provinciarum, inter quinq; Sequanorũ civitates ponitur. Arbitratur *Guill.* p.30. hunc locum eſſe Neocomum oppidum, comitatus Neocomenſis caput, cujus vetuſtatẽ petit jam à Cæſaris tempore, quo ex duodecim Helvetiorum oppidis unum, & cum aliis cõbuſtum fuiſſe credit. Alij Lauſañam eſſe dixerunt, ſed malè, cùm lacus Lauſonij, ut vidimus

dimus, diſerta apud Antoninum fiat mentio: referente eodem *Guillimanno*, apud quem vide. Aliàs etiam dicitur Noidonolex.

Celebriora & Antiquiora Pagi Ambronici loca.

IAm ad Ambronicum accedimus pagum, qui quidem Urbigeno oppidis & vicis minùs frequens fuit, cùm enim maxima hujus pagi portio, montoſa ſit, & antiquis temporibus minùs culta fuerit, non tot oppida, nec tot vicos habuiſſe veriſimile eſt. Unde etiam loca quæ in hoc pago antiquiora eſſe creduntur, in inferiore Argovia, id eſt, extra montes in planitie propè flumina conſtructa fuerunt. Inter hæc numeramus *Salodorum* & *Vindoniſſam*, ſi quæ alia fuerint, eorum memoria ad nos non pervenit.

Salodurum.

HUjus loci (ut opinor) primus ſcriptorum meminit *Antoninus*, qui diſtare ait à Petineſca X. m. p. & ab Auguſta Rauracum XXIII. m. p. apud enim alios vetuſtiores non fit, quod ſciam, mentio, niſi valeāt *Cluverij* lib.2. c.4. conjecturæ; credit enim ille vitioſè apud Ptolomæum, *Ganodurum* pro *Salodurum* legi, cùm poſitio Saloduro magis conveniat,

veniat, quàm Conſtantiæ (quæ Ganodurum Ptolomæi quibuſdam videtur) Antonino *Saloturum*, in tabulis *Salodurum* dicitur.

Unum ex antiquiſsimis totius Helvetiæ oppidis eſſe dicit *Simler. lib. 1. Reip.* imò ſororem æſtimari Trevirorum, quorum urbem Nini ſeculo conditam vetuſti tradunt annales. Hinc *Alſtedius in Theſaur. Chron. tit. XXIX. aſſerit*, Salodurum & Tigurum 30. annis poſt Trevirim (*id eſt, circa A. M. 2000.*) fuiſſe conditas, adeoq; has tres urbes ſorores appellari. Sed hoc fabuloſum nimis judicat *Guillim.* qui tamen unum ex XII. Helvetiorum oppidis fuiſſe aſſerit, quòd poſt ejus incendium, reſtitutum maximus fuerit vicus, & poſtea ſub Maximiano caſtrum factum. *Stumpf. lib. 7. chron. p. m. 223.* aſſerit etiam hanc urbem temporibus Abrahami 20. circiter annis poſt Trevirim fuiſſe conditam, eodem ſcil. tempore, quo Damaſcus in Syria condita fuit. Quidquid ſit, celebrem ac veterem fuiſſe locum, oſtendunt non ſolùm cocti lateres varij coloris, & rudera per ambitum reperta, ſed etiam veteres Romanæ inſcriptiones, quarum adhuc quædam extant, reperta enim fuit inſcriptio Deæ Eponæ facta, Heliogabali, ut credo, tempore, qui & Antoninus dictus, & ſolis Sacerdos fuit: extat illa in privatis ædibus è regione macelli.

DEÆ

	DEAE. EPONAE. MA--	X.
	OPILIVS. RESTIO. M---	IL.
L	.EG. XXII. ANTONI	
	ANAE. P.P.F. IMMV	
NI	..S. COS. CVRA. SA---	OR
LE	..NS. VICO. SALOD	
D.D.	...XVIII. KAL. SEPTEMB.	
IMP.	....D.N. ANTONINO.	
AVG.	....II. ET. SACERDO	
TE	...II COS.	
	V. S. L. M.	

Hanc inſcriptionem *Stumpf. chron. lib. 7. pag. m. 224.* ſic interpretatur; Deæ Eponæ maximæ Opilius Reſtio, miles Legionis XXII. Antonianæ primigeniæ piæ felicis immunis cuſtos, Curator Salenſium, vico Salodoren. dedicavit XIII. Kal. Sept. Domino noſtro Antonino Aug. & Sacerdote II. & Conſule: Votum ſolvit libens merito.

Circa annum Ch. CCLXXXVIII. ſub Diocletiano & Maximiano, S. Urſum ex legione Thebana, cum ſexaginta ſex ſociis, martyrio affectum ferunt, ibique ſepultum, unde poſtea in ipſius memoriam, conditum templum, in quo erat monumentum hoc, cujus pars tantùm habetur.

T. CRASSI C---
AVITO F.
AN. XXXV.

Cùm anno 1519. altare majus baſilicæ diſſo-

diſſolveretur, in eo repertum arcæ ſpecie ſaxũ quadratum, educta in cacumen ſuprema parte, ligamentis ferreis admodum firmum, exterius erant hæ literæ, referente *Guilliman.* & *Stumpf.* dicto loco.

D. M.
FL. SEVERIANAE.

Interiùs repertæ duorum corporum reliquiæ, in cranio unius erat argentea lamina, cum hoc verſu;

Conditur hoc Sanctus tumulo Thebaidos Urſus.

Duas reperio, circa vocis Salodori originem, ſententias. Credunt nonnulli Salodorũ dictum, quaſi *Solis turrim*, quod arguere videtur Antonini & aliorum pronuntiatio, qui Saloturum vel Soloturum pronuntiant, & antiqua turris, quæ adhuc in urbis medio conſpicitur, quamque arcis ab oriente introitum ſervaſſe ait *Guillimannus.* Unde volunt multi vocem *Durus* aut *Durum*, veteribus ſignificaſſe turrem, quam Germani vocant Thurn/ aut *Thorn*; ad quod reſpicere videtur hodierna pronuntiatio Germanica Solothurn. Referunt tamen alij, inter quos *Cluverius* lib. I. c. 7. vocem illam ſignificare tranſitum in urbibus ad amnes poſitis; Anglis enim *Dore*, Germanis *Deure*, idem ferè ſignificare quod Græcis θύρα porta, per quam tranſimus. Prima hæc ſententia hac conjectura firmari poſſet, nempe quòd cùm Apollo, id eſt, Sol, in Helvetia cele-

bratus, hîc quoque coleretur, ejuſque cultus, vel inſtitutus, vel reſtitutus ſub Heliogabalo, ſolis Sacerdote, cujus meminiſſe videtur inſcriptio, fuerit; veriſimile eſſet illam turrim ſoli conſecratam, ex quo Soloturum nomen acceperit.

Arridet tamen aliorum ſententia, qua ſtatuitur Salodurum, à Salienſibus populis ita denominatum, quorum fuerit caput: Et ſanè ſuprà memorata inſcriptio vocat Salodorum (non Solodorum) vicum Salienſium, quorum memoriam conſervare videtur *Salſach*, ſive Salienſium aquæ, vicus inter Salodorum & Biennam: quinetiam regio quæ Neocomo Salodorum uſque pertingit, antiquitus appellabatur *Salgevv* ſive *Salengevv*, id eſt, Salienſium tractus aut regio. Salienſes autem dextram Arulæ ripam à Bienna uſque ultra Salodorum incoluiſſe teſtatur *Guillim.* pag. 375. Qualis verò fuerit Salienſium origo, non ita certum; forſan à Saliis Germaniæ populis, qui & Franci dicti ſunt. *Marcell.* lib. 17. hos ita nuncupatos à Sala fluvio opinatur *Althamerus* in Tacit. Ab his legem Salicam promanaſſe putat *Alciatus.* Fuerunt quoque Salii Martis ſacerdotes, dicti ab Hebr. סלל id eſt, exaltare, elevare, Merul. part. 2. lib. 4. cap. 18. de quibus Virgilius Æneid. 8.

Hîc exultantes Salios nudosq; Lupercos.

Eſt quoddam militum genus, quos Soldurios

rios à Gallis appellatos narrat *Cæſar.* lib. 4. bel. gal. *Horum,* inquit Cæſar, *hæc eſt conditio, ut omnibus in vita commodis unà cum his fruantur, quorum amicitiæ ſe dediderint: ſi quid ijs per vim accidat, aut eundem caſum unà ferant, ſibi mortem conſciſcant, neq; adhuc hominum memoriâ, repertus eſt quisquam, qui eo interfecto, cujus amicitiæ ſe devoviſſet, mori recuſaret.* Quid ſi hoc militum genus, ex ea, in qua erat Solodurum, regione, oriundum fuiſſet? Sic enim Geſſatæ Polybij, Helvetij quoque fuerunt, ut alibi vidimus. Quos verò eſſe putet Soldurios Cæſaris, *Guillim.* vide *pag. 114. lib. 1. &c.*

Vindoniſſa, Windiſch.

Extat hodie in inferiore Argovia exiguus vicus dictus *Windiſch*, cujus tam pauca vetuſtatis ſuperſunt argumenta, ut olim celebrem fuiſſe locum vix credi poſſet, niſi ejus antiqui meminiſſent Scriptores, qui ampliſsimam populoſiſsimamque civitatem fuiſſe teſtantur, ſed ab Attila Rheni hoſte (ſic eum vocat *Sidonius Apollinaris*) ita funditus everſam, ut hodie vix vici mereatur nomen. Hujus antiqui illuſtriſq; loci inter alios *Antoninus* in ſuo itinerario, Vindoniſſam inter Vitodurum & Auguſtam Rauracûm ſitam ſcribens, & *Cornel. Tacitus* varijs locis, meminerunt. Liber provinciarum ac urbium Gallicanarũ, *caſtrum*

Vindoniſſenſe, Gallorum verò vulgus *Vindonem* aut *Vendonem*, vocant.

Sita eſt Vindoniſſa ad amnem Urſam, ubi Arulam ingreditur, in territorio DD. Bernenſium: *Habuitq́, (ut ait Rußingerus) magnam commoditatem à duobus illis navigabilibus fluvijs, duos trajectus ſortita, ac alteram quoque Ruſæ fluvij ripam ædificijs olim complexa. Stumpf.* chron. lib. 7. p. m. 205. hanc urbem adeo amplam fuiſſe aſſerit, ut omnia circumvicina loca, ubi hodie oppidum Bruck/ caſtrum Altenburg/ Abbatia Künigsfelden/ ꝛc. ambitu ſuo complexa fuerit. Poſt cujus vaſtationẽ ſolum ſuburbium Bruck propter eò loci trajectus neceſſitatem conſervatum fuiſſe. Maximam urbem fuiſſe teſtantur longè latèque ſub terra diſperſa rudera, inventa numiſmata, muri, collapſi omnis generis fornices, & pavimenta, &c. Malè ergo *Marlianus* Vindoniſſam propè Moguntiam urbem collocat. Hunc locum jam Cæſaris tempore fuiſſe, atque poſt illius incendium reparatum credibile eſt, à quo iterum varias paſſus eſt vaſtationes, donec tandem, ut jam diximus, penitus eſt delectus. Vindoniſſam olim fuiſſe legionum hybernaculis nobilem tradit *Tacitus* lib. 4. hiſt. *Hyberna ſubverſa cremataque, ijs tantùm relictis, quæ Maguntiaci, ac Vindoniſſæ ſita ſunt.* Et paulò poſt, eodem lib. *Atque interim una & XX. legio, Vindoniſſa, Sextilius Felix, cum auxiliaribus cohortibus per Rhæ-*

tiam

tiam irrupere. Inſignis quoque fuit hic locus ob victoriam adverſus Alemannos à Conſtantio, Conſtantini patre reportatam, qua de re ſic Panegyriſtes ad Conſtantinum de patre Conſtantio, loquitur. *Quid commemorem Lingonicam victoriam, & Imperatoris ipſius vulnere glorioſam? Quid Vindoniſſæ campos hoſtium ſtrage completos, ſed adhuc oſsibus opertos?* Hanc hiſtoriam, cùm hujus non ſit loci, vide apud *Eutropium*, maximè verò apud *Sigonium* de imp. occident. ad an. CCXCVI. Superſunt adhuc apud Vindones quædam antiquitatis monumenta. In cœmeterio in quodã exterioris parietis tẽpli angulo, Mercurij imago adhuc oſtendebatur an. 1619. quam *Guilliman.* p. 23. ſuo tempore integram propè adhuc fuiſſe refert. Ibidem in cœmeterio lapis viſebatur cum his literis;

CLAVDI

In eodem cœmeterio lampas effoſſa eſt cum hac inſcriptione;

ATIMETI

Fuit ejus nominis Atimetus quidam civis Romanus, & Tiberij Cæſaris libertus. *P. Appian.* antiq. Rom. & *J. Lipſius.* ad ann. Taciti, referente *Rußingero.* In alicujus incolæ domo hæc Rom. inſcriptio extabat.

CAL.
VII.
I. O.

Inter arcis Altenburgi, prope Vindoniſſam reliquias, hæc inſcriptio inter duas ſaxi partes cernebatur, ſicut refert *Guillim.* pag. 25. & *Rußingerus*, ſed jam magis ſuo tempore mancam.

L. VEGNATIO.
POL. MAXIMO. DO.
FOR. COR. MIL. LEG.
XI. G. P. F. GVSORIVS (geminæ piæ felicis)
ANN. XLVIII. STIP. XX.
H. S. E. (Hic ſitus eſt)
G. ROSCIVS OMPHA
LVS. HER. FAC. CVR.

Hanc *Stumpf.* ſupradicto loco paulò aliter refert.

Simlerus MSC. dicit, ruſticum quendam hunc lapidem muro inſeruiſſe, ita ut nunc non appareat. Sequentem inſcriptionē apud Campum regis (Küngsfelden) ex Altemburgo allatam , cùm ruſticus hortum moliturus eruiſſet, exſcripſit *Guillim.* Habſpurg lib. 2.

C. VA-

C. VALERI
VS. C. F. VOL.
CAMPANVS
VIENNA. MIL.
L. XI. G. P. F.
--OLNI--ANNO. XI.
STIP. XI. T. FE
C. COMINIVS
NEMAVSVS F.
F. C.

Reperti quoque ſunt nummi apud Vindones, in quibus erant Diocletiani & Maximiani imagines. Nummi qui Diocletiani effigiem ferebant, ex una parte hanc habebant inſcriptionem IMP. CE. VAL. DIOCLETIANUS. AP. AUG. ex altera parte erat Jovis effigies, cum hac circumſcriptione JOVI CONSERVAT. AUG. C. In nummis Maximiani, ex una inſcriptum erat IMP. MAXIMIANUS AUG. ex altera verò parte GENIO POPULI ROMANI. P. LS. Vindoniſſæ etiam in tegula quadrata hoc apparebat monumentum referentibus *Ruſsingero* & *Stumpf.* ibid.

IN ONORE SCI
MARTINI ECPI
VRSINO SEB
ESCVBVS IT DE
TIBALDVS LIN
CVLFVS FICIT.

Guilliman. Habſp. lib. 2. tres ultimas lineas paulò aliter habet.

ESCVBET (oIↄE
TIBALDVS XLIN.
CVLPFVS FECIT.

Tobinium: Zoffingen.

DE hoc loco non alia habeo dicenda; referam hic *Guilliman.* verba de Reb. Helv. pag. 37. *Tobinium nunc Zoffingen vocant, oppidum propè fl. Altacum vel Viggerim, cujus antiquitatem etſi nulla probent Romana, aut vetuſtatis inſignia, tamen inde colligas non parùm dignitatis habuiſſe, quòd tempore jam Caroli Craſſi Imp. cudendæ monetæ licentiam, authoritatemque haberet, oppidumq; eſſet, cùm Tigurum non niſi vicus eſſet, & exiguo in honore, niſi quantum monialium attulit monaſterium. Id autem manifeſtum eſt ex privilegio, quod idem Carolus Abbatiſſæ Berthæ ſorori ſuæ A. C. 883. dedit cudendæ Turegi monetæ, quo in privilegio uſus Tobinienſis nummi expreſſè memoratur, recipiturque, &c.*

Pagus Tuginus.

HUnc pagum, alibi diximus, hos habuiſſe limites, Limagum & Urſam amnes, inter quos concluſi fuerunt *Tugini*, vel Toygeni ſecundùm *Strabonem*. Henrico Stephano, *Tugi*, (ſic eos vocat) fuerunt vetuſtiſsimi Helve-

Helvetiorum populi, quorum præter Strabonem, *Eutropius*, *Plutarchus* in Mario, aliique meminerunt. Hi Cimbrico periêre bello, ſuique nominis in oppido Tugio (Zug) reliquerunt veſtigium, quod quidem (quamvis veterum illius meminerit nemo) unum ex XII. incenſis ab Helvetiis oppidis fuiſſe, & poſtmodum diverſis vaſtatum temporibus vult *Guillim.* De hoc nulla alia habemus antiquitatis monumenta.

In hoc pago ſuas etiam habuerunt ſedes Sylvanii, qnorum maxima pars Cimbri fuerunt, qui Rumone Principe eam occupaverunt vallem, quæ Undervvaldia hodie dicitur: reliquos ſuppeditavit Roma, ex Imperatorum Auguſti, Tiberii, Caligulæ & Neronis proſcrip.ionibus: Unde Romana apud Sylvanios remanſerunt nomina, inter quæ præcipuus locus dicitur *Stantz*, quod ibi demum ſtetiſſent, unde etiam Sylvanii omnes inferiores & ſuperiores *Stantes* nominati, & eorum regio, *vallis in Stantz* vocata fuit. *Guillim.* lib. 3. c. 3.

Haſelii (vulg. die im Haßliland) hujus pagi, quoq; fuerunt incolæ, hodie Bernenſibus parét. De illorum origine ſic Guill. p. 330. *Haſelij ex Friſia orientali, & urbe Haſſelinga, quæ in Weſtphalia, aut potiùs Haſſel, oppido ad Vidrum fl. finibus Friſiæ occidentalis, provincia Tranſiſulana, Haſeliam de ſe vallem Reſtio ductore conſtituerunt.*

Fuit hic pagus reliquis, ſaltem quoad oppida, minùs illuſtris; regionem enim non ita fœcundam, maximamque partem inter montes ſitam, occupavit. Pauca ſunt in hoc pago loca, quæ, quantum ſciri poteſt, antiquitatem ſapiant, ſi ſolas *Aquas Helveticas* excipias, quàs *Rhenan.* lib. 3. *Caſtellum thermarum,* Glareanus verò *Thermopolin* appellant, vulgò Baden/ ubi adhuc Romana viſuntur monumenta. Anno Domini centeſimo, quo imperium iniit Trajanus, marmorea apud Aquarum caſtellum, columna illi cum hac inſcriptione erecta eſt. Hanc ſic refert *Guilliman.* pag. 159. Et *Stumpf.* chron. lib. 4. cap. 21.

IMP. CAESARI.
DIVI. NERVAE. F.
NERVAE TRAIA
NO. AVG. GERM.
PONT. MAX. TRIB.
POT. COS. II. P.P. DES.
III. M. P. LXXXV.

Paulò aliter *Ruſsingerus,* ſed non ita bene.

IMP. CAESARI DIVI
NERVAE F. NERVAE
TRAIANO AVG. GERM.
PONT. MAX. TRIB.
POT. COS. II. P.P.
DES. III. M. P. LXXXV.

Hanc columnam in ſuburbanis oppidi Aquenſis agris repertam, Ægidius Tſchudi Glaronenſis, tum ejus Comitatus præfectus

in

in arcem tranſtulit, & ante arcis pontem collocavit. An. 1534. *Guillim.* pag. 160. Et *Stumpf.* ibid. In iſtius oppidi templo, ad latus ſiniſtrum ingrediendo, quondam ſaxum, cum inſcriptione Antonino, Caracellæ cognominato facta, ſitum fuit, ut refert *Simler.* M S C.

M. AVRELIO. ANTONINO. CAES.
IMP. DESIGNATO. M. L. SEPTIMI
SEVERI PERTINACIS AVG. FILIO RESP.
AQV.

Fuit & reperta dedicatio Deo invicto facta, in ſaxo quadrato, ab Uldarico Comite à Monte forti Tetnacum translato, anno 1564. quod aræ forma cum his literis cernebatur, ut habet *Guillim.* pag. 124.

DEO INVICTO
TIB. CASSIVS
SANCTVS
ET TIB. SANCTE
IVS VALENS
L.

Hujus loci meminit *Tacitus* lib. 1. hiſt. dum ait. *Irritaverant turbidum ingenium Helvetij Gallica gens, olim armis viriſque mox memoria nominis clara, de cæde Galbæ ignari, & Vitellij imperium abnuentes. Initium bello fuit avaritia ac feſtinatio undeviceſimæ legionis: rapuerant pecuniam miſſam in ſtipendium caſtelli, quod olim Helvetij ſuis militibus ac ſtipendiis tuebantur. Ægrè id paſſi Helvetij, interceptis epiſtolis, quæ nomine Germanici exercitus ad Pannonicas legiones ferebantur, centurionem & quoſdam*

dam militum in cuſtodia retinebant. Cæcinna belli avidus, proximam quamque culpam, antequam pœniteret, ultum ibat. Mota properè caſtra: vaſtati agri. Direptus longa pace in modum municipij extructus locus, amœno ſalubrium aquarum uſu frequens. Helvetij propter vaſtatos agros, vicum Thermarum direptum, commoti in Cæcinam & Vitellium, lecto Claudio Severo duce ſtatuerant legioni reſiſtere. Sed cùm cogitarent exitioſum adversùs veteranos eſſe prælium, & intutam obſidionem caſtelli dilapſis vetuſtate mœnibus, non auſi tentare fortunam, arma abjecerunt inter Cæcinæ exercitum & Rhæticas cohortes in medio vagabundi. Ex his Taciti verbis colligere eſt. 1. Celebrem, ob loci amœnitatem, & thermarum commoditatem fuiſſe locum, quem jam Cæſaris tempore extitiſſe credibile eſt. 2. Helvetios in hoc aquarum caſtello præſidium habuiſſe, tum quòd locus eſſet adversùs Germanos munitus & reſiſtendo opportunus, tũ quòd, ut ait *Cluverius*, huc ad conſilia venerint Helvetii, & hic ſuas archivas habuerint. 3. Vicum fuiſſe inſignem, qui in municipium excreviſſet, tempore pacis quæ à Julio Cæſare ad Vitellium uſque duraverat, tum enim & direptus thermarum vicus, & aquarum caſtellum, locus tamen poſtea reſtitutus, ut ex inſcriptione ſupra memorata, & Antonino Caracallæ Severi filio facta conſtat, ubi Reipub. Aquenſis fit mentio.

Memi-

Meminit cujuſdam inſcriptionis ad ædem ſacram Gebeſdorfi non longè ab oppido Baden, vici, *Guillim.* Habſp. lib. 2. qnam ſic refert.

M. MAGIUS. M. F. PO. MA
CRIUS. VERONA. MIL. LEG. XI. G. P. F.
MARCI. MODESTI. ANNO. XXXIII.
EX TESTAMENTO. H. F. C.
LENNIUS SECUNDUS
Q. ROMANUS VERECUNDUS.
H. S. E.

Bremgarten.

OPpidum eſt ad Urſam fluvium, ita dictum, ut vult Guillimannus pag. 99. *quaſi prima Guardia à ſtatione Romanorum decem ſcil: millibus paſſuum ſupra Vindoniſſam. Nam ſi loci ſitum, firmitudinem, ubertatem, amœnitatem ſpectes, nullum dubium erit, quin Romano cultu fuerit paratum. Illud flumen Urſa, ut circino circunductum, penè totum cingit, aſſurgente ſenſim eo in colliculum, qui quà planitiem ducit, foſſa clauditur & præcipitio.*

Lucerna.

LUcernam admodum antiquam vult *Tſchudus:* Naſium olim vocatam refert *Volaterran.* lib. 7. Luceriam vocandam cenſet *Oſvval-*

Oſvvaldus Molitor Lucerinus. Non oppidum quidem, ſed aliquem antiquum locum fuiſſe crediderim, cùm nomen latinam linguam ſapiat. *Meyerus* Lacocernam, alij ſimpliciter Lucernam vocant, quòd illic olim in navigantium uſum, noctu lucerna apponeretur, cui rei vetuſta illa turris ad ſuperiorem pontem, inſervierit: Pharos hujus generis turres dixerunt. vid. *Siml.* lib. 1. Reip. & *Guillim.* pag. 335. Et maximè *Stumpf.* chron. lib. 7. cap. 7.

Literæ fundationis monaſterij Lucernenſis, hanc urbem vocant locum, qui Lucerna ex antiquitate dictus fuerit. *Munſt. lib. 3. Stumpf. dicto loco.*

Præcipui hujus pagi incolæ Tugini dicti ſunt. Habitarunt & hîc alij populi, quibuſcum illi ante bellum Cimbricum fuerunt; aut etiam poſt illud novi hoſpites in hoc pago ſuas fixerunt ſedes. *Uranios* Tauriſcorum reliquias eſſe plerique crediderunt. De Tauriſcorum autem origine non idem omnes ſentiunt. Arbitrantur quidam, Tauriſcos Phocæorum fuiſſe colonos, qui relicta Aſia in Galliam Tauro navi (unde Tauriſcorum nomen) appulerunt, & Maſsiliam, Tauroentium Ptolomæo & Strabone authoribus, condiderunt, poſtmodum mutatis iterum ſedibus, eum Helvetiæ tractum, qui inter Urſam Rhenumq; eſt, occuparunt. Vide fuſiùs apud

Guillim.

Guillim. lib. 3. cap. 1. *Marcellin.* verò lib. 15. de Tauriſco Galliæ tyranno ab Hercule interfecto loquens, innuere videtur, Tauriſcos ab hoc tyranno nomen accepiſſe, ſed hoc fabulam ſapit. De Tauriſcis ſic Stephanus. *Tauriſci populi prope vel circum Alpes, dicuntur & Taureni Polybio. Erathoſtenes Teriſcos ipſos vocat, per e. Hi etiam Trojani dicuntur.* Sed unde dicti fuerint, cap. XVII. diximus.

Suitiam qui coluerunt, non minùs quàm Uranienſes Tauriſcos fuiſſe credit *Guillim.* lib. 3. cap. 2. ſed poſtea Cimbrorum reliquias ea inſediſſe loca. Fuerunt autem Cimbri Cimbricæ Cherſoneſi populi, qui nunc Sueci dicuntur. Referunt Suitij majores ſuos ob Oceani inundationes, ſedes mutare coactos has occupaſſe valles. vide *Flor.* lib. 3. cap. 3. Et *Plinium* lib. 16. cap. 1. Alias quaſdam circa hoc nomen ſententias cap. XVI. vidimus. Solùm hoc addimus, Suitios forſan dictos à Suitonibus, quos *Tacitus* Aquilonarem Sueviæ gentem facit. Vel à Sueſsijs Germaniæ populis, de quibus ſic *Marlianus.* *Sueſſij Populi Germaniæ, quos conjectare licet fuiſſe Conſtantienſi, Baſilienſi ac Sedunenſi agro finitimos, & inter Celtas Helvetioſq; annumerari, ſive fortè Suitenſes eſſe, qui cum Turicenſibus quondam Helvetijs noſtrâ memoriâ bella geſſere: Vel Sueſſij, id eſt, Suevi: Nam cùm ſingulis annis domo, Suevorum media pars excederet, fortè diverſas ad habitandum regiones ſibi delegerunt,*

ex

ex quibus forſan ſunt illi maritimi, qui Daniæ & Norvegiæ ſunt finitimi, ac qui circa Lepontios Rhætoſq; habitant, &c.

Glaronenſes quoque ſub hoc pago fuerunt. Hos Suanetes, aut Suanetas, de quibus *Plin.* lib. 3. cap. 20. credit *Guillim.* Rer. Helv. lib. 3. cap. 6. non ſolùm quia inter Alpinos populos ponuntur, ſed etiam quia in ejus regionis medio eſt præcipuus locus, *Suanda*, dictus. Quoniam verò & à Plinio & à Ptolomæo juxta Reguſcos collocantur, credidit *Simlerus* de Alp. fortè fuiſſe Algovios & Suevos qui interiores à lacu Brigantino campos habitant. Alij adhuc opinati ſunt, *Suanetes* dictos quaſi Sarunetes, fl. Sar accolæ, hodie comitatus Sarunegaunenſis, de his inter Rhætiæ populos.

Pagus Tigurinus.

Tigurinos vetuſtiſsimos fuiſſe Helvetiæ populos dubium non eſt: Eorum enim antiquiſsima fit mentio apud *Cæſar.* lib. 1. *Strabon.* lib. 7. *Florum* lib. 3. cap. 3. *Oroſium* lib. 5. cap. 16. *Plutarchum* in vita Marij, &c. Hi fortiſsimi populi, Cimbrorum in Italica expeditione fuerunt ſocij: Horum virtutem expertus eſt Lucius Caſsius: Tandem à Cæſare Galliarum domitore circumventi in bello Helvetio ad Ararim fl. cæduntur. Sed quod magis

magis conſiderationem meretur, antiquitatis ſuæ memoriam, nec non virtutis laudem, adhuc hodie conſervant, ita ut primas inter Helvetios teneant. Quoſnam verò limites habuerit hic pagus, cap. 3. viſum. Fuit dubio procul hic pagus duobus præcedentibus, ſive in agrorum bonitate & amœnitate, ſive in populorum & oppidorum frequentia, ſive in regionis amplitudine, ſuperior & illuſtrior. Nos de iſtius celebrioribus & antiquioribus locis breviter agemus, quantum ſaltem eorum antiquitas nobis innoteſcere potuit.

Tigurum.

QUamvis in hac illuſtri urbe nulla hodie extent (ſaltem quod ſciam) Romanarum antiquitatum monumenta; antiquiſsimam tamen eſſe credimus, eamque Tigurinorum populorum, à quibus denominatam cenſemus, caput fuiſſe veriſimile eſt. De illius tamen origine non idem omnes ſentiunt. Fingunt Vaudi chronica, hanc urbem conditam & denominatam, à quodam Tiguro, Helvetiæ rege; fabulantur, alij Thuricum regem Arelatenſem urbem minorem condidiſſe Abrahami tempore, majorem verò Suevum alium regem: unde Duregum, quaſi duorum regum opus, dictum ſit. *Simler.* MSC. *Guillim.*

T lib. 3.

lib. 3. cap. 5. referentibus. Tradunt annales domeſtici, ſedecim annis poſt Trevirorum urbem conditam eſſe. Treviros autem Trebetam Nini filium Abrahami Patriarchæ temporibus condidiſſe. *Marian. Scotus* in chron. memoriæ prodidit; teſte *Siml.* lib. 1. Reipub. Helv. Quidquid ſit, illius antiquitatem agnoſcimus, etſi ejuſdem originem ignoremus. Fuit ſine dubio unum ex XII. Helvetiorum oppidis, quod Cæſaris tempore combuſtum, poſtmodum reparatum fuerit: cùm verò, varias paſſa ſit, à Cæſaris temporibus, vaſtationes Helvetia, ab iis non immune fuit Tigurum. Sic memorabilis fuit Diocletiani & Maximiani Imperatorum tempore Alemannorum in Helvetiam expeditio; multas enim urbes funditus everterunt, & quædam Romanorum caſtella, inter quæ Tigurum & Vitudurum, deſtruxerunt, ac ipſorum mœnia diripuerunt: unde inter Tiguri conditores, aut potiùs reſtauratores, creditur Diocletianus, qui poſt reportatam de Alemannis per Maximianum Herculeum victoriam, reſtaurandum curavit caſtrum Tigurinum, in quo circa A. C. 296. martyrio affecti ſunt Felix, Regula & Exſuperantius. Iterum adhuc ab Attila everſum Tigurum, à Thurico, Theodorici Gotthorum regis ab Attila in campis Catalaunicis cæſi, filio, reparatum conjicit *Siml.* MSC. Antiquum iſtius oppidi nomen fuiſſe

Tigu-

Tigurum, mihi dubium non eſt, poſterioribus ſeculis immutatum & inflexum, imò corruptum crediderim: quidam enim *Thuricum* aut *Thauricum* à Tauriſcis; Alii *Thuricum* vel *Thurègum* Tigurinorum, *Tugurum*, *Tauregum*, & *Thuricinium* nominarunt. Imò quidam & *Terregum*, quaſi Terrorem Regum dixerunt. *Stumpf. chron. lib. 6. cap. 12.*

Tigurum rectiùs dictum Turigum, ut inferioris seculi appellatur authoribus, credit *Cluverius* lib. 2. cap. 4. Sicut Germani ex voce Tabern fecerunt Zabern, ita ex voce Turegum, Zuregum aut Zurich. *Munſt.* lib. 3. vel ex *Thuricum*, Thůrich vel Zůrich. Vide *Stumpf. chron. lib. 6. cap. 11. 12. &c.* *Sabellicus* Enn. 6. lib. 5. Suriciam vocavit; *Nauclerus* verò Duricenſes dixit pro Thuricenſes. Malè Suricum diſtinguit à Turego *Marlianus*. Hîc addere placet, quæ de Tiguro habet, ſtatus Romano-Germanici deſcriptor. *Tigurum, urbs libera Helvetiæ primaria, & vetuſtate antiquiſſima à Tigurinis nomen adepta eſt. Hi cum Tuginis quartum Helvetiæ pagum tenebant, & unà cum Cimbris in Italiam infuſi, multum damni ei dederunt. Ex quo liquet, ante Chriſtum natum Tigurinos Alpium tumulos Noricos inſediſſe, & Helvetiam incoluiſſe. Appellatur eadem à nonnullis Turigium & Turregum in Ducatu Alemannico, in pago Turgauenſi. In monumentis vetuſtiſſimis extat poſterius nomen in verſu, qui cuidam portæ urbis inſcriptus eſt:*

NOBILE TURREGUM MULTARUM COPIA RERUM.

Germanicè Zürich/ *mutatione literarum non magna. Sita eſt ad exitum lacus magni, & dividitur ab amne Limago, in civitates duas, majorem & minorem. quæ tribus pontibus junguntur valdè amœnis. Exuſta eſt cum aliis urbibus, cùm in Galliam profecti ſunt cives cum Rauracis, Tulingis, & Latobrigibus, ut ſedem magis opimam & fertilem quærerent. Idcirco ne quis in fuga ſubſidium ſibi relictum putaret, & domum redire poſſet, omnes urbes, oppidaq; ſua incenderunt. Nihilominus tamen à Julio Cæſare fuſi, & fugati, in priſtinam ſedem redire coacti ſunt, & urbem ſuam de integro adornarunt. Imperante Conſtantio Chloro à Germanis deſtructa eſt hæc urbs: à Diocletiano autem reparata, amplificata, ac muris, turribus, foſſiſque munita magis. Subdita fuit Romanis annis circiter 500. uſque ad Valentiniani 3. imperium. Poſtea ab Alemannis & Francis Orientalibus Rhenum traijcientibus, unà cum Gallia Belgica & Helvetia, penitus vaſtata eſt,* &c. Plura vide apud prædict. *Stumpf.* chron. lib. 6. cap. 11. 12. &c.

Vettinga.

Hunc vicum ad Limagum ſitum, infra Tigurum, non longè à Thermis Helveticis, vel antiquum, vel inſcriptionem, ejus anti-

antiquitatis indicem,aliunde translatam,eſſe credimus: extat enim lapis antiquus inſculptus cnm hac inſcriptione, quæ in templo viſebatur, Iſidi Deæ dedicato: quam ſic referunt *Guillim.* pag. 125. & *Stumpf.* chron. lib. 6. cap. 23.

DEAE. ISIDI. TEMPLVM. A. SOLO. Stumpf.
T. ANVSIVS. MAGIANVS. Annuſius
DE. SVO. POSVIT. VIA. AQVENSIS. Vir Aguenſis
AD. CVIVS. TEMPLI. ORNAMENTA.
ALPINIA. ALPINVLA. CONIVNX.
ET PEREGRINA. FIL. DEDE-
RVNT. L---D---D---VICANORVM.

Sic verò eam habet *Rußingerus.*

DEAE ISIDI TEMPLVM A SOLO
L. ANNVSIVS MAGIANVS
DE SVO POSVIT VIR AQVENSIS
AD CVIVS TEMPLI ORNAMENTA
ALPINIA ALPINVLA CONIVNX
FIL. XC DEDERVNT
L. D. D. VICANORVM.

Forum Tiberij. Zurzach.

ANtiquum fuiſſe locum ex Ptolomæo, qui hujus meminit,conſtat,quinam verò hodie ſit ille locus, diverſum ſentiunt Authores. Forum Tiberii, Suntia, *Volater.* lib. 7. *Cluver.* lib. 2. cap. 4. credit eſſe oppidulum nominatum Germ. Keyſerſtul in præfectura Badenſi, non longè à Rheno. *Glareanus* nominat

hoc oppidum *Solium Cæſaris*: Rhenanus & alii Tribunal aut prætorium Cæſaris ; quia ut credit *Guillim.* Tiberius adverſus Rhætos & Vindelicos bellum gerens, ſuis militibus, viciniſque regionibus, hoc in loco jus redderet. Alii rectiùs volunt Forum Tiberij eſſe vicum nomine *Zurzacum*, *Stumpf. chron. lib. 6. cap. 5. & alij.* Tertia ſententia eſt eorum, qui credunt locum illum prorſus interiiſſe, ejuſque nulla hodie extare veſtigia, ex cujus ruinis Zurzacum excreverit, atque nundinæ quæ antea apud Forum Tiberii, nunc Zurzacum translatæ fuerint, ubi bis in anno, maximo Helvetiorum, Germanorum, Gallorum & Italorum concurſu peraguntur. Quidquid ſit vicus hic hodie ingens ad Rhenum fl. oppidi in morem excultus, antiquus eſt, & olim nominatus *Certiacum*, à quodam M. IVNIO CERTO milite Romano (ut ait *Simler.* lib. 2. vel Viennenſi, ſecundùm *Guillim.* pag. 35.) qui fortè in illo antiquo oppido aliquo munere defungebatur, cujuſque memoriam ejus hæredes in hac conſervarunt inſcriptione, quæ adhuc anno 1535. legebatur ſic referente *Guillimanno.*

M. JUNIO. M. F. VOLT. CERTO.
DOM. VIEN. VETERAN.
MIL. LEG. XIII. GEMINAE.
CERTUS. ET. AMIANTUS.
PII. HAEREDES. FECERUNT.

Credit

Credit idem *Guillimannus* antiquitus vocatum Certiacum, *aquas duras*, ACH enim in voce Zurzach/ ſignificat, aquam. Obſervat tamen *Dan. Eremita*, ach, Celticâ linguâ denotare agrum.

Confluentia. Coblentz.

DE hoc loco ſic *Guillim.* pag. 97. *Vicus eſt, eo ubi Arula Rheno conjungitur loco, nonen Romanum. Ipſi talia vocabula indere ſoliti, ubi fluminum confluxus, corruptè Cobolens (aut* Coblentz *) ita in Germania ſecunda, oppidum ea de cauſa, nominatum, ubi ſe Moſella in Rhenum præcipitat. Hîc contra Harcinios credibile eſt Romanos ſtationem habuiſſe, nam è regione altera, ſive dextra ripa oppidum* Waldshut/ *ſive cuſtodia ſylvæ, in loco ſatis munito & edito, ſæpè enim Alemanni ex Harcinia in Romanos hac, aut illa ripa per inſidias irrumpebant, quâ ratione factum, ut ubiq; vigilias agitarent, &c.*

Rupertiſvilla. Rapperswyl.

RUpertivilla, vel Raperſuilla, oppidum eſt inter utrumque lacum ſuperiorem & inferiorem Tigurinum, in prominente cornu, ad inſtar peninſulæ conditum, loco amœno, formaq; eleganti. Hujus loci antiquitatem arguere videtur loci opportunitas, maximè

verò eam colligit *Guillim.* ex lapide in aræ ſpeciem formato qui nunc *Jonæ* in proximo vico oſtenditur, pone templi oſtium, cum his paucis literis.

C. OCT. PROVIN.
S. (ſtatuit)
L. D. D. D. (locus datus decreto Decurionum)

Dicitur autem hodie Raperſvvyl, quaſi Rupertis villa, à quodam Ruperto militiæ, ſub Ludovico Rege, Duce qui amœnitate loci delectatus, arcem ædificavit, ut ait *Guillim.* pag. 37. obſervat *Dan. Eremita,* in ſuis notis, Weil aut Wyl habitationem ſignificare, ut in Raperſvveil, Halvveil, &c. Manet & hodie vocabulum, ſed moram denotat; quod latinis idem cum habitatione eſt: Hinc Gallicum *Ville*, non à *Villa* latino, ut vulgus nugatur, & tot nomina ex eo compoſita, *Theonville, Neufville, &c.*

Vitodurum. Winterthur.

HUjus antiqua mentio apud Antoninum, in cujus exemplaribus variat lectio; quidam enim legunt Vitudurum, alij *Vitudorum*, *Vitidurum*, aut *Vitodurum.* Crediderunt nonnulli Vitodurum fuiſſe Conſtantiam, ſed hos refutant *Guillim.* pag. 26. & *Cluver.* lib. 2. cap. 4. Et *Stumpf.* chron. lib. 5. cap. 10. Iſtius nomi-

nominis veſtigium manifeſtè ſatis apparet in oppido hodierno Winterthur, ad fl. Eulach ſito, in ditione Tigurinorum. Volunt autem quidam Vuinterthur vel Wintherdur à *Duro*, ſeu *Thur* fl. nomen habere. Hujus oppidi antiquitatem petit *Guillim.* à Iulii Cæſaris temporibus, dum unum ex XII. Helvetiorum oppidis fuiſſe ſtatuit, quod poſt eorum reditum reparatum fuerit. Diocletiani & Maximiani tempore Romanorum erat caſtellum, ſed ab Alemannis cum multis aliis everſum: Hoc Conſtantius & Galerius, Diocletiani & Maximiani in imperio ſucceſſores, inſtaurandum curarunt per Aurelium Proculum in Helvetia Procuratorem: ejus rei teſtimonio eſt vetus lapis Conſtantiæ, cum hac inſcriptione, quæ adhuc legebatur interiùs in S. Blaſij capella, anno 1520. & à *Guillimanno* pag. 26. & *Stumpf.* dicto loco ſic refertur.

IMP. CAES. G. AVRE. VAL. DIOCLETIANVS. AVG. PONT. MAX. SAR. MAX. FERS. MAX. TRIB. POT. XI. IMP. X. COS. V. P. P. ET. IMP. CAES. M. AVR. VAL. MAXSIIMIANVS. AVG. PONT. MAX. SAR. MAX. PERS. MAX. TRIB. POT. X. IMP. IX. COS. IIII. P. P. ET. IMPP. FL. VAL. CONSTANTIVS. ET. GAL. VAL. MAXIMIANVS. FILII. CAESS. MVRVM VITVDVREN A. SOLO. INSTAVARRVNT. CVRANTE. AVRELIO. PLOCVLO. V. C. PR. PROV. MAX. SEQ.

Ruſsingerus paulò aliter eam refert.

IMP. CAES. M. AVREL VAL.
DIOCLETIAN. SAR. MAX.
PERS. MAX. TRIB. POT. XI. IMP.
IMP. CAES. M. AVR. VAL. MAXI
MIAN. MAX. PERS. MAX.
TRIB. POT. X. IMP. VIIII. COS.
M. VAL. CONSTANTIVS, ET.
GAL. VAL. M. CAESS.
MVRVM VITVDVRENSEM.
A. S. CVR. AVRELIO
PROCVLO. V. C. PR.

Arbor felix. Arbon.

VEteris hujus oppidi ad lacum Acromum ſiti, in ſuo itinerario meminit *Antoninus*. *Ammianus* Gratiani ex Helvetia in Pannoniam iter deſcribens, mentionem facit in hoc præſidii Romani. *Diſpoſitis*, inquit, *quæ pro temporum captu, per Gallicas res, nationeſque poſcebant, Gratianus exinde digreſſus per caſtra, quibus arboris felicis nomen eſt, &c.* Liber notitiarum oſtendit, in eo fuiſſe Tribunum cohortis Herculiæ ex Pannonia. Quidam hoc oppidum ita ex Conſtantij, Conſtantini filij, contra Alemannos victoria dictum putant, ſed antiquum magis eſt. Præſtat hîc *Munſterij* ſententia, quâ credit hunc locum, *arborem felicem*, dictum ob maximam ſoli fertilitatem. Vetus nomen ex parte manet in hodierno *Arbon*. Walafridus & Rapertus *Arbonam* vocant, & vicinam regionem, *pagum Arbonenſem*. Arbonam, cum arce

arce antiquiſsima, Divi Galli morte nobilitatam ait *Vadianus* in Mel. lib. 3. *Plura vide apud Stumpf. chron. lib. 5. cap. 9.*

Steina. Stein.

ASſerit *Guillimannus* hoc oppidum, ad Rheni ex lacu Cellenſi egreſſum, non longè ſitum, ex ruinis *Burgi*, antiquitus Romani præſidii, ſed ab Alemannis vaſtati, in altera Rheni ripa ædificatum fuiſſe Romana apparent monimenta, & ingentes murorum ruinæ, per totum ejus collis, ubi *Burgum* fuerat, circuitum, uſque ad vicum *Eſchentz*, in cuius templo, & caſtri antiqui ruderibus hæc mutilata cernebatur inſcriptio, Cajo Cæſari facta, quam ſic refert *Guillim.* p. 95.

IMP. CAES. CAIVS. PONT.
MAX. TRIB. P.P----
---P.P. PROC.----
-----ND -----S.
------- SC ----

Stumpfius verò chron. lib. 5. cap. 14. hic refert.

IMP. CAES. CAIVS ---
MAX. III. TBIB. P.P. ---
------- -------- A -
--- DPP. PROC ---
------------- M
------------ SC -
------- --- DE ----

Rino-

Rinovium. Rhynaw.

PErvetus oppidum *Simlero* lib. 2. videtur Rinovium, quamvis hodie ædificiis parùm excultum ſit: eò loci quondam caſtra adverſus Alemannos habuiſſe creduntur Romani. Oſsium tumuli & numiſmata ex agris effoſſa loci celebritatem & antiquitatem indicant, videatur *Guillim.* p. 96.

Sunt ſine dubio in hoc pago alia antiqua loca, de quibus tamen nihil aliud habeo dicendum, præter hæc paucula.

Eſt locus in Turgovia dictus hodie *Pfin*, cujus meminit Antoninus eum nominans *ad Fines*, diſtat locus ab *arbore felice* XX. m. p. & à Vindoniſſa XXX. m. p. fortè ita nominatus, quòd Rhæti eò uſque fines ſuos extenderint.

In præfectura Sarunegaunenſi, ad lacum Rivarium eſt oppidulum, vulgò vocatum W*alenſtad*, quaſi Italorum oppidum aut ſtatio (Walen enim Germanorum multi Italos nominant, teſte *Guillimanno* pag. 148.) quòd vel ibi adverſus Rhætorum irruptiones ibi cuſtodias collocarit Tiberius, vel Rhæti ipſi ijs locis aut deducti, aut prædabundi ſtationes cœperint. Unde etiam in eadem regione eſt

Gaſte-

Gaſteren, latinè caſtra Rhætica, quod oſtendit Rhætos quandoque in Helvetiorum fines irrupiſſe. *Reliqua vide apud Stumpfium chron. Helv. lib. 4. & ſeqq.*

Atque hæc de quatuor Helvetiæ pagorum celebrioribus & antiquioribus locis breviter pro tenui noſtro modulo, & quantùm reſcire potuimus, dicta ſunto, aliàs fortè plura dicturi, ubi plura edocti fuerimus.

REVERENDO
Illuſtriſſimoque Principi
Ac Domino,

VIBERORUM, SEDUNORUM, VERAGRORUMQUE

PRÆSULI,

TOTIUS VALLESIÆ COMITI

AC PRÆFECTO.

Nec non

VENERABILI, SPECTATISSIMOQUE.

DOMINO,

ANTIQUI AC CELEBERRIMI

APUD AGAUNENSES.

COENOBII

ABBATI DIGNISSIMO

HANC DE HELVETIÆ FINITIMIS POPULIS ET LOCIS DESCRITIONEN D. D. C.

Joh: Bap: Plantinus.

DE HELVETIÆ FINITImis populis & locis.

HActenus de Helvetijs vetuſtiſſimis populis, & antiquioribus Helvetiæ locis verba fecimus. Non injucundum erit, nec inutile aliquid de populis Helvetiæ finitimis, & celebrioribus quibusdam locis dicere. Cæſar lib. 1. Bell. Gall. *de illa memorabili Helvetiorum in Gallias expeditone loquens, mentionem facit: Primò Helvetiorum tanquam præcipuorum tum belli Authorum, tum regionis incolarum. Deinde Tulingorum, Latobrigorum, Bojorum & Rauracorum. De Helvetijs jam diſſeruimus. De Boijs non eſt quod multis agamus, cùm extra Helvetiæ fines in agro Norico fuerint poſiti, dubio procul aut Helvetijs fœderati aut ſubjecti.* De alijs ordine.

De Tulingis.

TUlingos Helvetijs finitimos ſcripſit Cæſar, verùm quam occuparint regionem, non eadem eſt omnium ſententia. I. *Marlianus* populos inter Celtas non longè ab Allobrogibus eſſe aſſerit. II. Alijs fuerunt incolæ Turegi oppidi, nunc inter Helvetios ſiti. III. Crediderunt non pauci eos incoluiſſe oppidum hodie nominatum *Thoul*, in Lotharingia. *Sabellic.* Enn. 6. lib. 5. *Tulingi qui poſteà Lothoringi.* IV. Crediderunt nonnulli Tulingos

lingos trans Rhenum in Suevia fuiſſe. Videntur Tulingi, *Simlero* M S C. authore propè Hercyniam ſylvam in Eremo Helvetia habitaſſe, fortè tum Helvetiorum imperio ſubjecti, aut cum illis fœdere conjuncti; Nominis veſtigia duobus locis manſiſſe credit, I. In *Stulinga* arce & oppidulo ad Harcyniæ ſylvæ caput. II. In *Tutelinga* vico ad Danubium: Iſta duo loca Tulingorum fuiſſe conijcit Simlerus, cùm non longè diſtent. Sed hæ omnes ſententiæ varijs gravantur incommodis. Prima, cùm nihil certi ac determinati dicat, eadem facilitate reijcitur, quâ profertur. Altera nullo fulcitur fundamento, & Cæſari repugnat, qui Tigurinos à Tulingis manifeſtè diſtinguit. Tertia ob nimiam locorum diſtantiam, refutatione indigna, & jam pridem apud Doctos exulat: Lotharingia enim à Lothario, Ludovici Pii filio nomen accepit, teſte Platina in vita Sergij 2. Papæ. Quarta veriſimilior eſt, vix tamen conſiſtere poteſt. Cæſar enim clarè ſatis Helvetios à Transrhenanis diſtinguit, inter quos quotidiana erant bella & Tulingos Helvetiorum vicinos facit: dixit quidem Cæſar, Bojos trans Rhenum incoluiſſe, quare ergo reticuiſſet, ſi Tulingi trans Rhenum habitaſſent? Propterea *Cluverius* eos propè Rhenorum confluentes fuiſſe, inter Rhætos ſcilicet & lacum Brigantinum credit. Hæc opinio probabilis

eſt,

eſt, ut & ea quâ conijcitur fuiſſe amnis Tauri (Thur) accolas , quos nunc Turgovios vocant.

De Latobrigis.

Latobrigi, aut Latobrigii, *juxta Oroſium lib.6. cap.7.* Helvetiorum fuerunt finitimi inter Celtas non longè ab Allobrogibus , quos Lauſannenſes fuiſſe conjectura eſt, ut ait *Marlianus*, *Tſchudus* & poſt eum *Guillimannus*, Cloetgoviæ intra Rhenum & Hercyniam ſylvam, incolas fuiſſe, quorum Scaphuſia fuerit caput, credunt. *Simlero* MSC. corruptum videtur vocabulum ex Altemburg, vico ex adverſo Rinovij oppiduli ad Rhenum. *Rhellicanus* hanc vocem vertit Waſliſſerland / unde conjecit (ut credo) *Cluverius* lib. 2. cap. 7. Latobrigos ſuperiorem Valleſiæ partem habitaſſe, cujus rei extet veſtigium in vico *Briga.* Sed hæc conjectura variis urgeri poteſt incommodis, præcipuè verò his. 1. Cæſar loquens de Valleſiæ populis & de ipſorum geſtis, mentionem quidem de Veragris & Sedunis facit, Latobrigorum non item. 2. Qua ratione tot populi in tam anguſto contineri ſpatio potuiſſent? 3. Non ita Helvetiorum ſunt & finitimi, à quibus montibus altis & ferè imperviis ſeparantur, qui Brigenſem tractum incolunt. 4. Non veriſimile eſt Latobrigos , ſi in illo tractu ſuas habuiſſent ſedes, patriam ſuam deſerturos fuiſſe relictis vicinis Sedunis , qui

Helvetici belli tempore pacati fuerunt, quiq; poſtea cum Veragris domiti, ut colligere eſt *ex lib 3. bell. Gall.* Scrutari autem & certò ſcire, quamnam regionem incoluerint Latobrigi, difficile admodum eſt, cùm Cæſar nihil aliud quàm nomen referat, & altum apud veteres alios hiſtoricos & Geographos ſit ſilentium. Quòd ſi conjecturis detur locus, probabilius eſſet *Latobrigos*, ſeu *Lacobrigos* (ut pronuntiant, *Glareanus*, *Tſchudus* & *Guilliman.*) lacus Brigantini, prope Rheni ingreſſum , & vicinorum locorum accolas conſtituere, unde nominis aliquid manſerit in antiquo Brigantio; ſic Lacobrigi fuerint, qui poſtea *Straboni* lib. 4. Brigantii. Aliàs infirma ſæpè eſt, quæ à nominum ſimilitudine petitur, conjectura: ſic enim *Plinius* & Antoninus mentionem faciunt *Lacobricæ*, aut ſecundùm Ptolomæum *Lacobrigæ*, ſed quid hoc ad Latobrigos Cæſaris, cùm oppidum illud Plini, Antonini & Ptolomæi fuerit Burgos in Hiſpania , *Cluverij* ſaltem judicio.

De Rauracis.

Rauraci, qui & *Raurici*, & *Rauriaci* dicti ſunt, ut ex veteribus inſcriptionibus, & authoribus patet ; populi fuerunt in Rheni ripa inter Helvetios & Sequanos. Horum faciunt mentionem *Cæſar* lib. 1. *Plinius* lib. 4. cap. 12. & 17. &c. *Solinus* cap. 23. eos Galliæ

facit

facit populos, ſic enim ille. *Iſter Germanicis jugis oritur, effuſus monte qui in Rauracos Galliæ ſpectat.* Hos Baſileenſes fuiſſe communis eſt ſententia. Germani, qui ſuam linguam reliquis antiquiorem & præſtantioré autumant, iſtius nominis originem trahunt à *Rhuc* & *Rachen*, id eſt, anguſtiæ & fauces, quoniam ſupra Baſileam montes propè Rhenum fermè conjunguntur, & fauces, per quas Rhenus effluit, efficiunt, ut annotant *Munſterus*, *Vigenereus*, & *alij*. Rauracorum gentem vetuſtiſsimam quidem, exiguam tamen ex illorum numero, oſtendit Cæſar. Refert quoque *Cluverius* Plinii tempore unum tantùm habuiſſe oppidum; nullius enim alius loci meminit niſi coloniæ Rauracæ.

De Auguſta Rauracorum.

HIc locus ſine dubio antiquiſsimis temporibus florentiſsimus, totius gentis fuit caput; cujus tamen hodie perexiguum, in viculo ſupra Baſileam nominato *Augſt.* ſupereſt veſtigium, vocabatur verò Auguſta Rauracorum aut Rauricorum; *Plinio* lib. 4. cap. 7. colonia Rauriaca, in veteri inſcriptione Raurica. *Onuphrius Panninus* lib. 3. comment. inter ſeptem Galliæ Belgicæ colonias, numerat *Auguſtam Rauracorum.* Ita autem denominata eſt in honorem Auguſti, ſub cujus imperio colonia illuc deducta eſt, ut militibus pecuniæ & agri darentur, atque hæc Galliæ pars tu-

tum adverſùs Germanos haberet præſidium. Coloniæ illius ductor fuit Lucius Munatius Plancus, qui ſecundo imperij Auguſti anno, quadraginta annis ante Chriſtum, ut vult *Cluverius* lib. 2. cap.5. conſul fuit, ſed priùs Ciceronis diſcipulus, & Cenſor; hunc tamen inconſtantiæ, aliorumque criminum arguit in ſua hiſtoria *Velleius*. De iſto Planco ſic habet inſcriptio, quæ cernebatur Cajetæ in regno Neapolitano.

L. MVNATIVS. L. F. L. N. L. PRONEP.
PLANCVS. COS. CENS. IMP. VII. VIR. EPVL.
TRIVMPH. EX RHAETIS. AEDEM
SATVRNI FECIT DE MANVBIIS
AGROS DIVISIT IN ITALIA BENEVENTI
IN GALLIA COLONIAS LVGDVNVM ET
RAVRICAM.

Tandem hæc urbs ab Alemannis everſa eſt, imò jam eam Iuliani tempore deſtructam fuiſſe ex *Eunapio Sardiano* conſtat, hanc à Valentiniano reparatam vult *Guilliman.* ſed in caſtrum; unde non civitas, ſed caſtrum Rauracenſe, in *libro Provinc.* nominatur. Tandem ab Attila funditus everſa eſt Auguſta, à quo tempore non ampliùs reſtaurata fuit. Mirum autem videri non debet, pauca ejuſmodi veterum oppidorum veſtigia remanſiſſe, quod ut obſervant *Munſter.* lib. 1. & *Guilliman.* pag. 35. paucas domos ex ſaxis & lapidibus conſtruerent antiqui, ſolùm mœnia, turres,

&

& munimenta, ea ex materia ducerent, ædes privatas ex cratibus & limo, vel ſimpliciter ex ligno compingerent, unde ex varijs antiquitatis Auguſtæ monumentis pauca hodie habemus. Iuxta Liechſtallum ſubterraneārum ruinarum veſtigia adhuc apparent. Repertus quoque fuit Auguſtæ anno 1565. teſte *Simlero* MSC. lapis vetus quinque pedum altitudine, latitudine verò duorum, cum hac inſcriptione,

III TONIS
OM VIII. F.
OCCISSI IN
VOCRVLLO
VISVRI X
T. MALER P. C.

Sed hunc lapidem nunc habet Comes Monfortius.

Ex Auguſtæ porrò ruinis jam ante Attilæ tempora, Baſilea ſuam traxerat originem, de qua tamen variant authores, vult *Cluverius* Baſileam eſſe Arialbinum *Antonini*, apud ipſum enim nulla Baſileæ mentio: alij tamen dixerunt Arialbinum fuiſſe Mulhauſium. Non deſunt, qui credant, jam ſub Adriano fuiſſe Baſileam, cujus meminerit *Phlegon* Adriani libertus, ſed an de hac in Rauracis Baſilea loquatur, dubitat *Simlerus*, nec ſine cauſa; eſt namque Baſilia Inſula in Oceano ſeptentrionali, de qua *Plinius* lib.4. cap. 13. Sunt etiam

Baſilei, ſecundùm Strabonem populi Sarmatiæ Europeæ ad utramque Iſtri ripam incolentes, maxima ex parte è Nomadibus, id eſt, Paſtoribus conſtantes; iidem (ut opinatur *Henricus Stephanus*) cum iis quos *Pomponius* à regiis moribus Baſilidas vocari tradit, ſed quid hoc ad Baſileam Rauracorum? *Munſterus Cluverius* & alii ad Valentiniani & Gratiani tempora iſtius urbis incrementa referunt, voluntque *Marcellinum* Baſileæ primum meminiſſe: dicit enim, Valentinianum poſt vaſtatos aliquot Alemanniæ pagos, adverſus Barbarorum incurſus munimentum ædificaſſe propè Baſiliam, quod vocant accolæ Robur: unde *Cluverius* lib. 2. cap. 5. Baſiliam non appellat urbem, caſtellum aut vicum, ſed Robur accolis Baſil, quod nihil aliud erat quàm magna, vetuſtaque quercus Deorum alicui conſecrata, cui ipſi nomen Baſil; imò non dubitat *Cluverius*, authorem Baſiliæ conſtituere Valentinianum circa A. C. 374. atque Arialbinum Antonini munimentum illud à Valentiniano propè S. Quercum Baſiliam conditum fuiſſe credit. Quidam tamen munimentum illud fuiſſe exiſtimant Robbergum arcem Salodorenſium, Alii Fryburgum; Alii Rhinfeld ubi arx vetuſta, &c. Poſita autem *Cluverij* ſententia aliorum concidunt conjecturæ. 1. Eorum, qui Baſiliam à Baſiliſco ſic nominatam finxerunt. 2. Qui à Baſilena Juliani impera-

toris

toris matre denominatam volunt hanc urbem. 3. Non melior eſt illorum ſententia, qui à Græco *βασίλεια* dictam autumant, quaſi urbem regiam. 4. Non multùm firma eſt *Rhenani* conjectura, quâ vult Baſileam vocatam quaſi Paſsileam à fluvii Rheni tranſitu (juxta veterum Gallorum ſermonem) qui hoc in loco commodior fuerit, quàm apud Auguſtam. Baſileæ mentionem facit *Ligurinus* Poëta.

Hæc adeò tellus à ſedibus incipit illis,
Qua Baſilea ſuos, vicino flumine muros
Alluit, & Rhenum venientem læta ſalutat.

Veterem eſſe Rauracorum Epiſcopatum teſtantur hiſtoriæ. Pantalus enim A. C. 235. primus Epiſcopus fuiſſe perhibetur, comes D. Urſulæ cum XI, m. Uirginum Romam uſque & martyrii ſocius. Juſtinianus A. 347. Rauricenſis Epiſcopus ſynodo Colonienſi interfuit: referentibus. *Munſt.* lib. 3. & *Rußingero*, in Vindon. deſcr.

De Sequanis.

SEquani Helvetiis fuerunt vicini ab occidente æſtivo, inter quos fuit mons Jura (ut ait *Cæſar* lib. 1.) qui Helvetiorum fines à Sequanis dividebat: de his præter Cæſarem mentionem quoque faciunt *Cicero* in Epiſt.

ad Attic. *Marcellin.* lib.15. Sidonius lib.1. epiſt. XI. Σηκουανοὶ *Straboni* lib. 4. Σηκανοὶ, *Ptolomæo*; Σηκοανοὶ *Dioni Coccejo*, dicuntur. Eorum regionem *Maximam Sequanorum* vocat *Sextus Rufus.* Notitia imp. occid. *Sequanicum* appellat; *Civitas Sequanorum* univerſim pro tota ditione, in quadam Lugdunenſi inſcriptione, ſumitur. De Sequanis ſic Marlianus: *Sequani populi inter Celtas Burgundiæ comitatum incolentes, quos à Gallia provincia Romanorum Rhodanus fluvius dividebat, finitimi Helvetijs, Heduis, Lingonibus, ac Rheno, per fines comitatus nunc Ferretenſis, nihil ut videtur, de his quæ in Ducatu Burgundiæ ſunt, tunc poſſidentes, quòd illa omnia ſpeciali nomine Heduis & Lingonibus adſcriberentur, nec illi dicerētur Sequani, ſed hi ſolùm, qui à Rhodano propè Bellicenſis urbis diocœſin usq; ad Veſontionem civitatē maximam Sequanorū, & ab inde usq; in fines comitatus Ferretenſis, ac diocæſis Argentinæ, Rhenumq; fluvium protendebantur. Inter quos fluvios Rhodani & Rheni per civitatem illam Veſontionem, quæ quaſi in medio eſt, quinq; dierum iter expedito patet finibus ijſdem. Ultra quoq; Ararim fluvium non longè poſt ejus ortum, Sequanorum fines, quos ipſa Veſontina diocœſis complectitur, protendi videbantur.* Sequanorum autem provincia poſt Julij Cæſaris tempora longiùs latiùſq; patuit, ſiquidem, ut alibi vidimus, Helvetiæ pars Sequanis tributa eſt. Unde verò dicti Sequani, nihil habeo certi. *Vaudi chronica* faciunt Sequanum quendam Eructoni

ni filium, Lemani, nepotem, Sequanorum regem à quo illud nomen ſortiti ſint. *Gollutius* Sequanos à Sequana fluvio originem trahere, ait. Sequana autem, ſecundùm *Marlian.* fluvius eſt ortum habens propè fines Heduenſis ac Lingonenſis Diocœſium in Ducatu Burgundiæ, in Alſeti regione, non longè à vico abbatiæ & monaſterij S. Sequani. Sed Sequanos, deſtruxerunt & eorum nomen Burgundi aboleuerunt, præter exigium illud, in voce *Suntgövv*, veſtigium. Horum meminerunt inter alios *Marcellin.* lib. 18. *Oroſius* lib. 7. *Sigonius*, varijs locis. *Agathias* eos appellavit Burguziones: Alijs Burgundi, vel Burgundiones dicuntur; quòd olim vicos habitarent, qui eorum lingua *Burgi* vocantur *Sigon.* lib. 7. *Munſter.* lib. 2. &c. *Petrus* tamen *Sancto-Julianus* Burgundiæ etymon à loco quodam diducit, qui vulgò *Burg-Ogne*, in agro Langrenſi. Fuerunt verò Burgundiones Germaniæ Populi, ex Vandalorum orti ſanguine: ij ſub Theodoſio Juniore Arcadij filio, expulſis latè Sequanis Heduiſque, non ſolùm illam veteris Galliæ partem, ſed & dimidiam Helvetiam occuparunt, adjunctis ſibi ſocijs Nuithonibus, de quibus Tacitus, & Vandalis, ab his regionem Vaudi nomen accepiſſe, ſicut ab illis Nuchtlandiam volunt quidam. Imperium illis olim fuit vaſtum, Sedunos enim Veragros, Antuates, Allobroges, Lugdunum,

Viennam, Provinciam hodiernam, Helvetiæ partem &c. complectebatur. Sed de his apud Hiſtoricos, & fortè, ſi Deus dederit, aliquandò dicturi.

De Allobrogibus.

DE his populis tria nobis breviter diſquirenda ſunt. I. De illorum *nomine*. II. De illorum *origine*. III. De illorum *Regione*.

Nomen quod attinet variè enunciatum, tum apud Græcos, tum apud Latinos. Ἀλλόβεργας vocant *Charax* (teſte Stephano) & *Strabo* lib. 4. qui Ἀλλόβρυγες, υ pro ο, *Apollodoro*, apud eundem Stephanum, *Ptolomæo* lib. 2. apud quem tamen in multis exemplaribus Ἀλλόβρογες; Ἀλλόβεργες *Polybio* apud eundem Stephanum, *Dioni*, alijſq; Græcis. Allobroges, veteribus latinis, ut *Saluſtio*, *Cæſari*, *Livio*, *Plinio*, & alijs, quibuſdam Allobrogæ, *Viterbienſi* Allobrogi. De horum *origine* & denominatione, varia à varijs afferuntur: aliquas ſententias proferemus. *Vaudi chronica*, *Paradinus*, alijq; à quodam Rege dicto, *Allobrox*, denominatos volunt, ſed de iſto Allobroge rege varia narrantur. Vaudi chronica eum faciunt Eructoni filium, Lemanni nepotem, Sequani & Helvetici fratrem. *Paradinus* ait, Allobrogem fuiſſe filium Jaſij ex Herculis genere, eumque ex

ex Regibus illis novem, qui ſucceſsivè Gallijs imperarunt, uſq; ad Trojæ deſtructionem, unum fuiſſe &c. Nugatur Viterbienſis de Allobrogum etymo, ad XVIII. Aſsyriorum regem ſuppoſitij Beroſi: non convenit etiam inter omnes, quo tempore in Gallijs regnaverit iſte Allobrox. *Epitome chronic.* mundi vult, Allobrogem Gallias rexiſſe circiter A. M. 4268. *Bergeronus* in ſumma temp. A. M. 2433. Aliter etiam alij. Ego in tanta Authorum diverſitate fabuloſa pleraque crediderim. De eorum denominatione ſic antiquus Interpres ad Juvenal. Satyr. 8. *Allobrogæ Galli ſunt, ideo autem dicti Allobrogæ, quoniam Brogæ, Galli agrum dicunt, Alla autem aliud: Dicti igitur, quia ex alio loco fuerant translati.* Allobroges *Sabaudos* interpretatur Tſchudus. *Delfinates* Poldus & Rhenanus. *Marliano* fuerunt populi citra Rhodanum fl. & ad Juram montem & Lemanni lacus ripas, extra Belgas, Celtas & Aquitanos. Vanderburchius gentem Galliæ Narbonenſis facit. Quidquid ſit, etſi eorum origo non ita certa ſit, certum tamen eſt, eos latum imperium & potens nomen habuiſſe, ita ut Allobrogum regio comprehenderet hodiernam Sabaudiam, Delfinatum, & confinales Provincias; *Ptolomæus* enim *Viennam* Allobrogum facit metropolim: Et Cæſar lib. 1. Allobrogum extremam, Helvetiorumque finibus proximam Genevam dicit. Ἔθνος

δυνα-

δυνατώτατον Γαλατικὸν, id eſt, Gallicam gentem potentiſsimam *Apollodoro*, apud Stephanum. *Livius* decad. 3. lib. 1. de illis ſic loquitur. *Allobroges, gens jam inde nulla Gallica gente opibus aut fama inferior.* De illorum moribus & contra eos geſtis agere non eſt hujus loci. Quæ verò priùs Allobrogia dicta eſt, poſtmodum *Sabaudia* nuncupata fuit, quæ certè non ſemel in libro Notitiarum nominatur inter Galliæ Narbonenſis provincias. Meminerunt ejuſdem, nunc *Sabaudiam*, nunc variante Scriptura Sapaudiam nominantes, & medij ævi Scriptores. Non tamen æquè patuit Sabaudia, ut Allobrogia, propriè enim Sabaudiæ nomen illi regioni, quæ inter Alpes & Lacum Lemannum, eſt impoſitum. Eo verò tempore quo ſub Imperatoribus Romanis fuit Helvetia, regio, quæ hodie Vaudi dicitur, ſub Sabaudia habita eſt; Sic de Calarona in lib. Notitiar. *In provincia maxima Sequanorum Tribunus cohortis primæ Flaviæ Calaronæ Sabaudiæ.* Sic de Ebroduno in eodem libro. *In provincia maxima Sequanorum Præfectus claſsis Barcariorum Ebroduni Sabaudiæ.* Sed poſt Gentium migrationes Sabaudiæ nomen trans lacum retroceſsit: *Burgundiæ* enim *minori* Vaudi regio tributa eſt, donec iterum Sabaudiæ Comites eam uſurpaſſent, ut alibi vidimus. Tandem reſtituta Helvetiæ libertate, reſtituti etiam ſunt antiqui Helvetiæ limites, ita ut hodie,

non

non minùs quàm ante Julij Cæſaris tempora, Vaudi regio Helvetiæ accenſenda ſit. Hîc reticere non poſſum *Dan. Erem.* in Waldenſes convitium. *Bellicoſi,* inquit, *Bernates, ſed imbellis turba ſubditorum: Quorum pars Sabaudiæ, alia alijs debeatur: Eos Helvetios non eſſe linguâ & degener animus arguit; Nihil etiam ex proceritate illa corporum, nihil ex virtute retinent.* Quaſi verò quoniam Waldenſes Sabaudis paruerunt, generoſi eſſe non poſsint? Quaſi verò omnes Sabaudi timidi fuerint? Scilicet inter Belgas, ô Daniel Eremita, nulli exiſtant puſillanimes & ignavi? Scilicet lingua aut corporis proceritas magnanimum faciat quempiam? Sabaudiæ nomen unde impoſitum, varij variè quærunt. Sic *Carion* lib. 5. p. m. 843. *Nomen Sabaudiæ novum eſt, tractum vel à Savona oppido inter Genuam & Niceam, vel à Sabbatijs Alpinis populis.* Hoc poſtremum voluiſſe *Ptolomæum* teſtis eſt *Wanderburch.* Alij à *Sabatijs vadis* derivant, inter quos eſt *Paradinus.* Eſt autem Sabatium vadum (hodie *Vay*) Plinio Liguriæ urbs, quæ *Sabatia*, Melæ; Σάβατα, Ptolomæo; Σαββάτων Οὔαδα, Straboni, dicitur. Alij Sabaudiam vocant, quaſi *Sabbatorum,* quos Sabaudienſes ſcribit *Volaterranus,* Auwe/ id eſt, ager, pratum, locus paſcuus. Quibuſdam quaſi *Saul-voye,* via per ſalices, dumoſaq; & aſpera quondam loca. Nonnullis quaſi *Sauve voye,* ſalva via, quòd Beraldus latrones vijs infe-

infeſtos deſtruxerit & viatores in illa regione ab omnibus periculis liberaverit. *Paradin.* Multi ex *Sebuſianis*, de quibus *Cæſar.* lib. 1. & quos Segulianos vocat *Strabo*, factos Sabaudos volunt. Conijciunt adhuc alij, Sabaudiam vel Sapaudiam, à *Sapinis* (gallica lingua *Sapins*) id eſt, abietibus, dictam: Fert enim regio abietes & piceas proceras, navali materiæ aptas. *Simler.* lib. 1. de Valles.

De Antuatibus.

DE his populis variæ ſunt ſententiæ, multi enim eos cum Nantuatibus confundunt. Sic *Caſaubonus* in lib. 4. Strab. Antuates & Nantuates apud Cæſarem diverſas fuiſſe gentes non credit. Quidam Antuates, *Vautuates*, ſeu Vaudi incolas appellant. *Marlianus* eos facit *populos citra Rhodanum extra Belgas, Celtas & Aquitanos, finitimos Allobrogum, & Gebennæ oppido, ac Galliæ provinciæ Romanorum proximos. Hujus nominis extat vicus & præfectura quædam Monachorum, inter Genevam & Delfinatum, qui eſt Genevenſis diocœſis.* Hæc Marlianus. Duæ priores ſententiæ refutationem non merentur postrema ſimpliciter vera non eſt. Geneva enim eſt in finibus Allobrogum, unde *Marlianus* Antuates nimium extendit, quod ipſe quoque animadvertit, dum dicit. *Videntur ſecundùm Cæſaris deſcriptionem Antuates magis fuiſſe inter Allobroges*

lobroges & vicum Veragrorum, cui D. Mauritius Sedunenſis diocœſis nomen eſt. Sic autem *Cæſar* initio lib. 3. *Cùm in Italiam proficiſceretur Cæſar, Servium Galbam cum legione duodecima & parte equitatus, in Antuates, Veragros, Sedunoſque miſit, qui à finibus Allobrogum & lacu Lemanno & flumine Rhodano ad ſummas Alpes pertinent.* Ex illis Cæſaris verbis colligere eſt illos eam occupaſſe vallem, quæ à S. Mauritio ad lacum uſque extenditur, quæq; maxima ex parte D. Bernenſibus hodie paret; quod reliquum eſt trans Rhodanum Valleſianis. Nominis *Antuatium* veſtigium remanſiſſe videtur in pagulo quodam, Mandamenti (ut vulgò vocant) Olonenſis, vocato *Antagne.* De Antuatibus jam aliquid diximus cap. 3. Horum regionem poſtea *Chablasij* nominatam volunt quidam; quamque alij Genevam uſque extendunt, alij ad Genevenſium confinia reſtringunt, dicuntq; ſic appellatam à *caballis*, quod eo equitatus Romanus ſe reciperet. Acta tamen antiqua S. Mauritium in Chablaſij regione ſitum oſtendunt. Antuatium celebriora loca ſunt *Penne locus*, & *Aquilea.* Diſtat *Penne locus* à Tarnada XIV. m. p. ſecundùm Antoninum in Tabulis eſt *Penne lucos.* Alius non reperitur locus, cui Antonini calculatio, magis quàm *villæ novæ*, ad lacus caput conveniat, ponit enim (inquit Guillim.) medio inter Tarnadam ſiue S. Mauritium, & Viviſcum itine-

itinere: ſed fallitur, longiùs enim diſtat Penne lucus à Tarnada, quàm à Viviſco. *Cluver.* tamen credit Penne lucum eſſe Novillam vicum ad Rhodani ripam, dictumq; Penni lûcum quaſi ſacrum Iovi nemus: De Penno Veragrorum Deo alibi diximus. Villam novam (*la ville neuve*) quod attinet, antiquum eſſe locum teſtatur ſequens inſcriptio ex quadrato marmore vel columnæ Epiſtylio inter Villam novam & lacum à Clariſſ. *D. Hermanno* nuper deſcripta: quæ ita ſe habet.

VICTORIA-----
AVG.
NIT IO GENNÆ
TVLLIA.
----NTI------
///////////////

Aquilea vicus hodie eſt Gallicè dictus *Aigle* Germ. Aelen. Antiquus eſt ſine dubio, quamvis hujus non meminerit Antoninus. *Alæ* enim nomen (accolis *Alo*) accepiſſe credit Guillimannus p. 99. ab equitum alis, quòd ibi equitum Romanorum Aquilam pro inſignibus habentium, præſidium fuerit, unde etiam nomen & inſignia habent hodie Aquileenſes: Eſt quoq; pagus vicinus dictus vulgò *Yuornaz* ab hybernis, ad id enim locus valdè commodus

dus erat: propterea *Cæſar lib.3.* equitatus partem in Antuates miſit.

De Valleſianis.

EA regio, quam Germani Wallis aut Walliſſerland / Galli *Valley* aut *Valéz* vocant, Latinis vulgò *Valleſia*, vel ſecundùm quandam inſcriptionem, quam ad urbem Genevam vidimus, *Valinſa*; quo nomine jam Romanorum tempore, indigitatam fuiſſe credimus. Incolæ dicti *Vallenſes*, *Valleſÿ*, & *Valleſiani*. In conciliorum Epaunenſis & Aurelianenſis quinti ſubſcriptionibus, Epiſcoporum Octodurenſium *Valinſanorum* mentio fit, ita enim quædam exemplaria vocant, alia verò *Vallenſium* nomen habent, ut & in libro provinc. *Simler.* de Vall. lib. 1. *Guillim.* p. 440. Valleſiam dictam vult *Munſt.* coſm. lib. 3. vel, à *valle*, quod hinc atque hinc altiſsimis montibus vallata ſit, vel ab arce *Valeria* quæ Seduni eſt. Vel forſan à Dea *Vallonia*, quæ ut ait *Sipontinus* erat Dea vallibus præſidens, & fortè apud Valleſianos culta; ſiquidem haberent vallem fertiliſsimam, munitiſsimam, & amœnam. Vallis ipſa in longitudinem ferè C. m. p. patet, tota tamen anguſta eſt, niſi qua inter montes in alias valles diffunditur, quarum quædam XV. nonnullæ etiam XXX. m. p. longitudinem habent. De longitudine & lati-

tudine ſic *Cluver.* lib. 2. cap. 4. *Rhodanus ab excelſo Alpium vertice (nunc eſt D. Gotthardi mons) profluens vallem efficit XC. m. p. à capite ad lacum Lemannum in longum porrectam, latam verò ubi ſummum patet duûm millium paſſuum.* Munſterus lib. 3. eam ab oriente in occidentem extendit per ſpatium trium aut quatuor dierum, *Mercator* verò quinque. Terminos autem habet à Septentrione, Helvetios, ab oriente Lepontios, à Meridie eoſdem Lepontios & Salaſſos, ab occidente Antuates. Vallem hanc Penninam à quibuſdam vocari vidimus in Alpibus Penninis, cap. VIII. *Polybius* lib. 3. Valleſianos, *Ardyes* nominaſſe videtur, cùm ſic loquitur: *Multus Rhodani curſus eſt intra convallem: cujus ſeptentrionale latus Ardyes Celtæ colunt.* De horum populorum nomine veſtigium remanſiſſe vult *Cluvever.* lib. 2. cap. 7. in vico *Arnen.* ſed vocis ſimilitudo major eſt in vico & fluvio *Ardonio;* Nec *Arnen* eſt ad latus ſeptentrionale, ſicut *Ardon.* Valleſiam porrò varios populos incoluiſſe certum eſt; Horum trium meminerunt veteres, Viberorum, Sedunorum, & Veragrorum, de his aliquid dicturi, adverſum petemus Rhodanum, & à Veragris incipiemus tanquam ab Antuatium vicinis.

De

De Veragris.

VEragrorum primus meminit *Cæſar* lib. 3. qui eos etiam ſub Gallorum nomine comprehendit. *Straboni* dicuntur Οὐαράγροι & ab ipſo inter Alpinas gentes collocantur lib. 4. Apud *Plinium* lib. 3. cap. 20. legunt multi *Varagri*. Horum regio, malè dicitur, *Pays de Gavot*, Ægidio Tſchudo; *Chablaſij Ducatus*, Pingonio; latè nimis Wallißerland/ Guilielmo Paradino. Meliùs Marlianus. *Veragri populi extra Celtas, Belgas & Aquitanos, inter Sedunos, Antuates & Allobroges, monteſque S. Bernardi & Brigam, quos Veragros fluvius Rhodanus interlabitur.* Clariùs Simlerus lib. 1. de Valles. *Poſt Sedunos Veragri imam vallem inhabitant, à Morſia flumine ad fauces uſque, quà Rhodanus egreditur, inferiorem Valleſiam, eorum regionem hodiè nuncupant.* Celebriora & antiquiora Veragrorum loca ſunt Tarnadas & Octodurus.

Tarnadas locus eſt, cujus meminit Antoninus, in Tabulis *Tarnajas*; diſtans ab Octoduro XII m. p. Convenit hæc diſtantia S. Mauritio, in Valleſianorum ditione. Hunc Veragrorum caput conſtituunt *Volaterranus* lib. 3. & Marlian. in Cæſ. de hoc ſic *Guillim.* lib. 4. c. 3. *Tarnada, Agaunum priùs Celtis nominata, Am Gand, hoc eſt, ad rupem, ſeu ſaxorum & montium prærupta. Nam & vita D. Mauritij, ut ſuperioribus*

annis, in ejus glorioſiſſimi martyris baſilica legebamus, ait Agaunum corruptè ita dici, pro Am Gand, quod Gallica linguâ, hoc eſt, Celtica, ad ſaxa ſignificat, quod multa eo loco ſaxa, & rupes altiſſimæ quæ Valleſianos ab Helvetiis tanquam clauſtro, & arce dejungunt. Octoduri quidem primò Thebææ Legionis imperata cædes, ſed major pars Agauni trucidata. S. Sigiſmundus Burgundiæ Rex præclarum ibi monaſterium condidit in honorem SS. Martyrum. Vocatum autem eſt monaſteriũ illud S. Agaunenſiũ, & vicus poſtea dictus *S. Mauritius* à S. Mauritio, cujus reliquiæ hîc aſſervari creduntur: De hujus Mauritij martyrio ſic Viterbienſis, chron. p. 15. *His temporibus Imperatores B. Mauritium in Gallias ad expugnandos hoſtes imperij cum legione ſua deſtinaverunt, qui à Marcello Papa, cum legione ſua chriſtiana benedictione percepta, ſimul cum Imperatore* (Maximiano) *Alpes per montem Jovis tranſcendit, cumquè apud Octodurum ad idololatriam vocaretur, cum ſuis renuens martyriſantur, ex quibus juxta fluvium Rhenum*(corruptè pro Rhodanum) *novem occidunt in oppido quod Bunna vocatur, &c.* Eadem ferè habet, ſed fuſiùs Sigonius lib. 1. ad ann. 285. videatur & *Simlerus.* Hunc locum veterem eſſe oſtendunt non ſolùm quòd Antoninus illius meminerit, ſed etiam variæ inſcriptiones Romanæ: imò munitum Gallico bello locum à Julio Cæſare fuiſſe plerique credunt, ut ſic in ſua poteſtate Alpium haberet tranſitum : quo conſilio

etiam

etiam Latio donati ſunt Octodorenſes. *Simler* de Vall. lib. 1. fuerunt hoc in loco Flamines Sacrorum adminiſtri, ut ex inſcriptione ſequenti, quam mancam reperit *Guillim.* p. 86. in ruinis chori veteris B. martyrum.

-.-VIPANSIO. COR.
-.V: FILIO SEVERO
IIVIRO FLAMINI
IVLIA DECVMINA
MARITO.

Aliter hanc refert *Simlerus* de Valles. lib. 1. & magis integrè.

D. PANSIO M. FI
SEVERO AN. XXXVI.
IV. DECVMINA MATER
FIL. PIENTISSIMO
X PANSIO. COR.
----FILIO. SEVERO
IIVIR. FLAMINI
IVLIA. DECVMINA
MARITO.

Simlerus, & poſt eum Hottingerus, ſequentem habet.

V F
IVLIA DECVM. FIL.
DECVMINA.
FLAMINICA.

Ait quoque idem Simlerus, multas prætera inſcriptiones in templi pavimento, parietibus & muro cœmeterij, ſed vetuſtate

exeſas & attritas paucis exceptis literis cerni, quaſdam ſic refert:

D M
----M----SER----G----
-------M--------
----SE---P--- R--
-------AT------

SEX---F----- L------
SEVERI-------------

IMP. CÆSARI AVGVSTI F.
-------OTI PRINCIPI
----------COS. DESIG.

Inſcriptionem Tito Veſpaſiano factam ſe reperiſſe Agauni teſtatur *Guillim.* lib.2. p.157. ſed quæ præter nomen & paucos characteres vix aliquid certi demonſtraret.

Octodurus Cæſari vicus fuit Veragrorum, cujus meminit *Antoninus* ſcribens Octodurum à ſummo Pennino diſtare XXV. m.p. & à Tarnada XII. m. p. quæ diſtantia hodie quoque eadem ferè traditur: niſi quod quidam ad ſummum Pennini plus III. m. p. numerant. *Sim.* de Vall. lib. 1. In libro Provinc. vocatur *Civitas Vallenſium* h. e. *Octodurum*: & apud Viterbienſem *Ottodurum*. Jovius, Marlianus & alij Octodurum interpretati ſunt per S. Mauritium, ſed malè, ex Cæſare enim patet eſſe Martiniacum hodiernum: Cæſaris hæc ſunt verba

verba lib. 3. *Qui vicus poſitus in valle, non magna adjecta planitie altiſſimis montibus undique continetur. Cùm hic in duas partes flumine divideretur, alteram partem ejus vici Gallis ad hyemandum conceſſit, alteram vacuam ab his relictam, cohortibus attribuit.* Hæc deſcriptio Martiniaco probè convenit. Flumen autem non à Cæſare intelligi Rhodanum, ſed Dranſam oſtendit *Eutropius* qui torrentem nominat: nec Rhodani celeberrimi fluvij nomen reticuiſſet Cæſar. Refert *Guilliman.* lib. 4. p. 445. florente adhuc Octoduro ſupra fuiſſe arcem Martiniacum nominatam, ubi verò oppidum ſubverſum, antiquum nomen aboleviſſe, reſtante ſolo nomine Martinach ab arce in præcipiti petra ſita, cujus adhuc hodie rudera cum turri conſpiciuntur. Celebris fuit hic locus, cùm Vallenſium quondam caput fuerit, & ſuos Epiſcopos habuerit, ut oſtendit *Guilliman.* ſed hic Epiſcopatus, cùm ob nimbi ruinam oppidum ferè corruiſſet, à multis ſeculis antiquatus eſt, & Sedunum translatus. Poſtremò Romanæ inſcriptiones loci vetuſtatem teſtantur, has duas refert *Simler.* lib. 1. de Valles. in angulo templi.

RI. AVGVSTI. F.
I. NEPOT.
RI. IVETVTI.
CI. COS. IA.

Columna è rudi lapide ſub poſteriore porticu ejuſdem templi.

IMP. CÆSARI VAL.
CONSTANTIO PIO
FEL. INVICTO AVG.
DIVI. CONSTANTII. PII. AVG.
FILIO FOR. CL. VAL. BONO
REIPVBLICAE NATO.

Teſtatur *Munſterus* lib. 3. ſe in illa columna potuiſſe tantùm legere hæc verba.

INVICTO. AVG. DIVI. CONSTANTII. FILIO.

De Sedunis.

De his ſic Marlianus. *Seduſij vel Seduni, populi Germaniæ, ſi pro Sedunum urbem incolentibus capiantur, ut conjectura eſt, Helvetijs, & pro parte Celtis annumerantur, vel ſaltem eis ſunt finitimi, ipſoſque fluvius Rhodanus irrigat, finitimi etiam ſunt Veragris, inter montes quibus nunc Briga & S. Bernardi nomen eſt, non longè ab Antuatibus & Allobrogibus, Germanica lingua magna ex parte utentes, Civitas eſt Epiſcopalis, Tarentaſiæ latinè nomen retinens: in cujus finibus Rhodanus oritur, nec longè ab eis verſus Curienſem & Tridentinam diocœſes Rhenus exoritur.* Sed quàm variè & turpiter hallucinatur bonus vir: unde meritò à Glareano & Rhellicano notatur. Nos Sedunos ſic deſcribimus.

Seduni antiquiſsimi fuerunt Galliæ populi,

li, de quibus Cæſar, Plinius, Mela & alii, mediam Valleſiæ regionem incolentes, Veragros ab occidente, Viberos, aut Iuberos ab oriente habentes: à Septentrione Helvetiis, à meridie Lepontiis finitimi, ſed ab illis altiſſimis montibus ſeparati. Hos *Simlerus* lib. 1. de Vall. extendit à rivo Morſia, ad conventum Viſpianum incluſivè; *Cluverius* verò ad vicum Leuck. Horum urbs, civitas Sedunorum, & Sedunum, totius gentis nomine vocata eſt: quod aliis quoque accidit urbibus, ut populorum quorum eſſent capita, nomina ſibi adſciſcerent, ſic Rhemorum & Pariſiorum nomine celeberrimæ in Gallia urbes nuncupantur, quæ maxima horum populorum oppida quondam fuerunt. Dicitur Sedunum hodie, Germ. Sitten/ Gall. Syon. Urbem vetuſtiſſimam credit Simlerus, tum quòd Sedunorum apud Antiquos reperiatur nomen, tum quòd ex variis incendiis & vaſtationibus quædam adhuc ſuperſint antiquitatis monumenta, inter quæ eſt inſcriptio ſequens, ad majorem templi B. Virginis portam, Cæſari Auguſto facta; hanc ſic ſe habere teſtatur Simlerus.

...P. CÆSARI DIVI I....
..UGUSTO. COS. XI.....
..RIBUNICIA POTESTATE XV.
PATRI PATRIÆ
...TIFICI MAXIMO
.....AS. SEDUNORUM
....PATRONO.

Integra verò ſic ſe habuit.

IMP. CÆSARI. DIVI JULI F.
AUGUSTO COS. XI. IMP. XIII.
TRIBUNICIA POTESTATE XVI.
PATRI PATRIÆ
PONTIFICI MAXIMO
CIVITAS SEDUNORUM
PATRONO.

A tempore quo Alpinæ Gentes ſub Auguſto devictæ ſunt, oppida Sedunum, Octodurum & Agaunum condita & mœnijs cincta fuiſſe credidit *Simlerus* lib. 2. de Vall. cùm antè vici fuiſſent; Inter quæ Octodorenſes Latio donatos Plinius tradit: Idem de Seduno & Agauno ſuſpicatur *Siml.* Veteres enim inſcriptiones Romanos, aut ſaltem Italos, in his locis mercaturæ causâ, & ad Alpina itinera tuenda, habitaſſe oſtendunt. Arx illa, quæ hodie Canonicorum eſt, & *Valeria* nominatur, ſine dubio vetuſtiſsima eſt: Ferunt quidem, Canonicos propter aſsidua bella, ante aliquot ſecula hunc exædificaſſe & inhabitaſſe locum. *Verumtamen,* inquit Simlerus, *nomen ipſum Valeriæ me movet, ut multo antè tempore hunc locum à Romanis munitum credam, ſed bellis aut alio modo vaſtatum, poſtea à Canonicis opportunitatem loci ſecutis denuò reſtitutum.* Dicta forſan Valeria, vel à Valerio Procillo, qui ſub Cæſare in Gallia militavit, vel ab aliquo alio Valerio ejus nominis Romano.

De

De Viberis aut Iuberis.

NEmo horum populorum, inter veteres meminit præter *Plinium* lib. 3. cap. 20. qui eos inter Alpinas gentes collocat, & Rhodani fontis accolas facit. Uno apud Plinium loco, *Viberi*, & alio ubi Auguſti trophæum ponitur JUBERI nominantur: Quo loco Sigiſmundus Gelenius Viberorum nomen repoſuit, ſed non ita appoſitè, ut oſtendit *Simlerus* de Vall. lib. 1. nec ullam ejus rei affert rationem. Obſervat *Munſterus* lib. 3. Montem Furcam unde Rhodanus oritur, nominatum Coatium, Urſellum & Juberum, eſt etiam mons vicinus (unde Elmius fluvius, quem quidam Rhodani fontem faciunt) *Jubet* nominatus & forſan is eſt, quem Jovius vocat *Jovet*. Quidam Viberos, volunt eſſe Urſarios aut Urſellanos in pago Urienſi. Sic verò Simlerus. *Juberi ſeu Viberi ſupremam Valleſiæ partem tenent, quorum nomine, ſi quis Urſarios quoque comprehendi cenſeat, quando ſæpe idem populus ab utraque parte alicujus montis habitat, non valdè repugnarim.* Dicti autem Viberi fortè à *via*, quòd apud eos ſit via in Italiam: Hujus nominis veſtigium remanſiſſe vult *Simlerus* in vico Briga, dicto quaſi Viberiga, aut Viberico vico. Obſervat verò *Cluverius* lib. 1. cap. 7. ant. Germ. vocem Briga antiquis Celtis ſignificaſſe pontem, quem Germani *Brug*, Pruſsi *Brigge*, & Angli *Bridge*, vocant;

cant; & oppida terminantia in *Brige* eſſe ad fluviorum ripas.

De Rhætis.

ANtiquiſsimam fortiſsimamque fuiſſe Rhætorum gentem nullum eſt dubium, cùm ampla ſit illorum apud omnes Veteres mentio. Noſtri non eſt inſtituti, hîc ea omnia quæ illi habent referre, ſed tantùm quædam Rhætiæ & Rhætorum antiqua breviter proferre, quantum quidem Rhætorum, tanquam Helvetijs finitimorum, hodieq; fœderatorum cognitio, Helveticis antiquitatibus & hiſtorijs aliquam poterit afferre lucem.

Rhætorum origo ſatis nota. Sic *Plinius* lib. 3. cap. 20. *Rhætos Thuſcorum prolem arbitrantur à Gallis pulſos, duce Rhæto.* Fuſiùs Juſtin. Hiſtor. lib. 20. p. m. 213. *Gallis cauſa in Italiam veniendi, ſedeſq; novas quærendi, inteſtina diſcordia, & aſsiduæ domi diſſenſiones fuère: Quarum tædio, cùm in Italiam veniſſent, ſedibus Tuſcos expulerunt, & Mediolanum, Comum, Brixiam, Veronam, Bergomum, Tridentum, Vicentiam condiderunt. Tuſci quoque duce Rhæto, avitis ſedibus amiſsis, Alpes occupavere, & nomine ducis gentem Rhætiorum condiderunt.* Conſulendi Livius, Strabo, aliiq; veteres. Hoc factum A. M. 3396. juxta ſupputationem Verderii lib. 2. V. C. 184. Olym. 52. 4. anno 9. Regni Servii Tullii Romanorum regis, ſecundùm

ſecundùm chronol. *Funcij.* Circiter 359. an. ante Chriſtum natum. Epit. chron. pag. 29. Tuſci, à Tuſco rege Herculis filio dicti, ſecundùm *Pompejum* Feſtum, priùs Umbros expulerant. *Plin.* lib. 3. cap. 14. poſtmodum Thuſci eandem ſortem experti ſunt à Gallis, ſub Belloveſo eorum rege. A Thuſcis ergo Rhæti originem, & à Rhæto duce nomen habuerunt, unde etiam Rhæti aliquid de Tuſcorum lingua retinuerunt. *Strabo* lib. 4. *Merula* p. 794. Quamvis verò ſub Rhætis varij comprehenſi fuerint populi, hodie tamen ſolis Griſonibus manſit. *Dan. Erem.* in obs. *Cluverius* in ſua Vindel. c. 3. ait Gerras de quibus *Dioniſius Afer,* & *Avienus* Poëtæ, eſſe Rhætos, qui etiam Cani (vide Guillim. 418.) dicti ſunt, unde *Marcellin.* lib. 15. eorum regionem, campos caninos vocat. Retinent hanc appellationem Itali, eos *Griſones,* & Germani, Grawpündter *canos confœderatos* vocantes. *Siml.* lib. 1. Reip. Helv. Latè autem patuit quondam Rhætia, quæ non tantùm Alpinas regiones, ſed maxima ex parte Sueviam & Bavariam comprehendebat, unde nõ ſolùm Rhæti ad Italiã uſq; pertinent ſupra Veronam & Comum, ut ait *Strabo* lib. 4. ſed & ad Brigantinum uſq; lacum extenduntur *Solin.* cap. 34. Hinc *Magino,* Rhæti ſunt vel ciſalpini vel tranſalpini. Romani etiam imperatores duplicem fecerunt Rhætiam, *primam* & *ſecundam*, ſeu *ſuperiorem* & *inferiorem.* Secunda

da Rhætia comprehendebat lacum Brigantinum, vicinaſq; regiones hinc *Curiam* verſus, illinc ad *Auguſtam*, quam vetuſtas nominavit Auguſtam Rhæticam; appellatio adhuc in extrema ora hæret propè Noringam. *Caroin* p. m. 195. & hæc fuit inferior Rhætia. Prima Rhætia ſuperior etiam dicta, appellatur totus ille tractus, qui ab Helvetiorum finibus initiũ ſumens bonam Galliæ ciſalpinæ partem ad Larium uſq; lacum occupat; Griſones appellantur. Secundùm *Cluver.* Primæ & ſecundæ Rhætiæ mentio apud Antoninum. *Notit. imper. Rom. Paul. Diac.* lib. 2. cap. 15. Sed cùm Rhæti, Alpina gens, varios ſub ſe populos antiquitus comprehenderunt, eorum aliquos breviter videamus.

De Lepontijs.

LEpontij ita dicti creduntur, quòd ab Hercule eo loco relicti fuerint. *Simler.* de Alp. p. m. 202. de his ſic Sprech. pall. Rhæt. lib. 1. *Gens hæc antiquiſſima eſt; Cæſare, Strabone, Ptolomæo, & Plinio teſte: Qui eos ab exercitu Herculis, Alpes tranſcendentis, in ſummis ibidem Alpibus relictos & collocatos (inde λειπόντιοι, quaſi relicti) fabulantur.* Habent Lepontij à ſeptentrione Helvetios, & ab occidente Valleſianos finitimos: Horum nomen manſit in valle Lepontina, ut alibi vidimus. Non benè eos Marlia-

nus

nus deſcribit his verbis. *Lepontij populi ſunt Germaniæ, qui Alpes incolunt, inter Sedunenſem & Curienſem Diocœſes: Hos quibusdam placet fuiſſe Sarmatas, apud quos flumen Rhenus oritur, fortè hodie Suitenſes dicti: Inter fontem Rhodani fluvij, & Rhæticas Alpes ſiti.*

De Nantuatibus.

HI fuerunt Helvetiorum finitimi, habuerunt enim à ſeptentrione, Uranios & Glaronenſes, & interpoſitis tamen Alpibus. De his non levis difficultas inter authores diverſum ſentientes ſuborta eſt, ut autem aliquam ſuper hac re lucem afferamus: 1. Noſtram ſententiam proponemus, unde. 2. Apparebit, quàm invalidæ (noſtro ſaltem judicio) ſint aliorum conjecturæ. Ut igitur cujus regionis fuerint incolæ perſpectum ſit, conſulendus Cæſar lib. 4. qui & primò & clariùs de illis locutus eſt. *Rhenus*, inquit, *oritur ex Lepontiis, qui Alpes incolunt & longo ſpatio per fines Nantuatium, Helvetiorum, &c. citatus fertur.* Non obſcurè quoque Strabo lib. 4. *Ad Rhenum primi omnium habitant Nantuates*; & eodem libro. *Apud Nantuates Rheni ſunt fontes in Adulà monte.* Animadvertendum tantùm in priori Strabonis loco vitiosè in quibuſdam exemplaribus legi *οἰκοῦσιν αἰθουάτιοι*, pro *οἰκοῦσι νανθουάθαι*, vidit *Xilander* Strabonis interpres (inquit *Caſaubonus* in lib. 4. Strab.) locum eſſe

eſſe ex Cæſare corrigendum, quanquam nè Cæſaris quidem authoritate fuit opus, ſed tantùm ipſo Strabone. Fuerunt ergo *Nantuates* populi Alpini ad Rhenum anteriorem habitantes, ubi nunc eſt cœnobium Diſſentinum, & vicus Tauetſch; quem latini Scriptores, Æctuatium, juxta vitioſam Strabonis lectionem, vocant. Cùm autem Strabo & Cæſar Nantuates Rheni accolas faciant, vel ipſa die clarius eſt eos erraſſe, qui illos à Rheno longè nimium collocant. 1. Quidam eos malè poſuerunt, in tertio Rhætorum fœdere, ad vicum vulgò *Tauaas* dictum. 2. Errant Tſchudus, & qui cum ipſo ſentiunt, tractum illorum hodie die Waat/ & Vchtland Germanicè, Gallis *le pays de Vaud* dici, unde Nantuates quaſi *Vautuates*: ubi verò Rhenus in iſto tractu? nonne fuit pars Helvetiæ potior, in qua Aventicum Helvetiorum caput? 3. Delirant *Volaterranus* lib. 3. qui urbem Tarantaſienſem, & *Paradinus*, qui oppidulum *Nantua* habitaſſe Nantuates credunt. 4. Fallitur quoque Cluverius qui collocat eos in illo Valleſiæ tractu, ubi eſt vicus *Naters*: ſed 1. vocis ſimilitudo ad evertendam Cæſaris & Strabonis authoritatem, ſufficiens non eſt argumentum. 2. *Plinij* authoritas, qua niti poſſet *Cluverius*, ſuperiorem evertere non poteſt, dum lib. 3. cap.20. illos inter Viberos & Sedunos locat. Notandum, Plinium variis locis corruptum, maxi-

maximè verò in illa Alpinorum populorum inſcriptione, omnium ferè Doctorum judicio; Apud Plinium ergo Nantuates ante Lepontios collocandi ſunt. 3. Quî duo populi Latobrigi & Nantuates juxta Cluverianam ſententiam in tam anguſto Valleſiæ tractu fuiſſent habitaturi? Briga enim & Naters non multùm diſtant. 4. Quid aliud eſſet quàm Rhenum Rhodano miſcere? Tandem *Marlianus* eos Conſtantienſes eſſe non benè dixit, ſic enim Straboni repugnat, cujus verba ſupra vidimus.

De Rheguſcis.

HI populi inter Alpinas gentes nominantur, & inter Rhætos numerantur. *Ruguſci* dicuntur Plinio, & *Rugantij* aut *Rucantij* Straboni, de his Ptolomæus. *Incolunt Rhætiæ ſeptentrionalia Brixantæ, Auſtralia Suanetæ & Riguſcæ, media Calucones & Vinnones, &c.* Hi ſunt, qui ſupra lacum Brigantinum vallem Rheni dictam Germ. Rhintal/ habitant; eos nimiùm extendere videtur *Simlerus*, ad eum uſque locum, in quo Rheni fontes confluunt. Helvetiis hodie parent.

Sed de aliis quibuſdam Rhætiæ populis ab Helvetia remotioribus agamus breviter ex Plinio lib. 3. cap. 20. ubi ſic Auguſti trophæum, ſed variis modis corruptum ponit:

IMPERATORI CÆSARI DIVI FIL. AUG. PONT. MAX. IMP. XIIII. TRIBUNITIÆ POTESTATIS XVIII. S. P. Q. R. QUOD EJUS DUCTU AUSPICIISQUE GENTES ALPINÆ OMNES SUB IMPERIUM POPULI ROMANI SUNT REDACTÆ GENTES ALPINÆ DEVICTÆ: TRIUMPHILINI CAMUNI, VENNONETES, ISARCI, BREUNI, NAUNES, FOCUNATES, VINDELICORUM GENTES QUATUOR, CONSUANETES, VIRUCINATES, LICATES, CATENATES; ABISONTES, RUGUSCI, SUANETES, CALUCONES, BRIXENTES, LEPONTII, VIBERI, NANTUATES, SEDUNI, VERAGRI, SALASSII, AGITAVONES, MEDVLLI, VCENI, CATVRIGES, BRIGIANI, SOGIONTII, EBRODUNTII, NEMALONI, EDENATES, ESUBIANI, VEAMINI, GALLITÆ, TRIULLATTI, ECTINI, VERGUNNI, EGUITURI, NEMENTVRI, ORATELLI, MERUSI, VELAUNI, SUETRI. NON SUNT ADIECTÆ, COTTIANÆ, CIVITATES XII. QUÆ NON FUERUNT HOSTILES, ITEM ATTRIBUTÆ MUNICIPIIS LEGE POMPEIA.

Hanc inſcriptionem & in populorum nominibus & in eorundem ordine corruptam, aliquo modo ſic reſtitui poſſe credimus, ex variorum doctorum ſententiis.

IMP. CAES. DIVI. F. AUGUSTO
PONT. MAX. IMP. XIIII. TRIB. POT. XVII.
S. P. Q. R.
QUOD. EJVS. DUCTU. AUSPICIISQ.
GENTES. ALPINE. OMNES.
QUÆ. A. MARI. SUPERO. AD. INFERUM.
PERTINEBANT.
SUB. IMPERIUM. P. R. REDACTÆ. SUNT.
GENTES. ALPINÆ. DEVICTÆ.
TRIUMPILINI. CAMUNI. VENNONES.
VENNONETES.
MISAUCI. BREUNI. GENAUNES. FOCUNATES.
VINDELICORUM. GENTES. VIIII.

CON-

CONSUANETES. VIRUCINATES. LICATES. CLATENATES.
ABISONTES. RHEGUSCI. SUANETES. COLLUCONES.
BRIXENTES. LEPONTII. NANTUATES. JUBERI. SEDUNI. VERAGRI. SALASSI. &c.

Reliquos, cùm extra inſtituti noſtri ſphæram ſint, omittimus. Simlerianam horum Alpinorum populorum deſcriptionem proponemus, cui obſervationes breves addemus.

TRIUMPILINI. (corruptè Triumphilini apud Plin.) *Hos Ægidius Tſchudus in Rhætia ſua ſcripſit ad lacum Larium habitare, ac illos eſſe qui hodie Tripleven nominantur, quorum ſunt Domaſium, Muſſum, Gravedona.* (In hac ſententia videtur eſſe Cellarius, hic lacus dicitur Larius Virgilio lib. 2. geor. Plinio, aliiſque; Λάϱιος Straboni, Ptolomæo, cæteriſque Græcis: Comacenus, ab urbe Como adjacente, Paulo Diacono & Antonino. Hodie lago di Como, Italis; Chumerſe Germanis.) *Idem tamen poſtea viſus eſt aliter ſentire, atque Triumpilinos exiſtimavit illos eſſe, qui vallem Trupiam, vel Triumpiam incolunt, atque hæc ſententia verior videtur, cùm enim Euganei fuerint, quos intimum ſinum maris Adriatici uſque ad Alpes Plinius incoluiſſe ſcribit, rectiùs videntur ad Benacum, quàm ad Larium collocari. Jacet autem hæc vallis inter Benacum, & vallem Sarcæ fluminis, & præterea Camunicam vallē. Sunt in hac valle Cliſius, & Caſtar fluvioli, & Ludro oppidum,*

dum, à quo Comites Lodronij nomen habent, qui exiſtimantur à Plinio Alutraenſes nominati lib.3. cap.19. lacus Benacus, Virgilio, Plinio, Sex. Aurelio, Βήνακος Straboni; Βάνακος Ptolomæo, is eſt qui hodie dicitur lago di Garda, Italis.

CAMUNI. *Nomen horum retinet vallis Camunica* (val Camonique) *quæ ſupra Triumpilinos, inter vallem Solis, & alteram de Serra, (qui fortè ſunt Aſſeriates Plinio) atque vallem Volturenam poſita eſt. Ollius fluvius* [Oglio] *ex hac valle in Sebinum lacum* [ita dicitur Plinio lib.3. cap.19. & Sevenius lib. 2. cap. 103. hodie lago d'Jſco, ab Jſco caſtro, in illius ripa] *influit. Parent autem Triumpilini & Camuni noſtra ætate Brixienſibus : & Plinius ſcribit Triumpilinos, Camunos, compluresque ſimiles finitimis municipijs attributos fuiſſe.* Plinius etiam dixit Camunos ex Euganæis oriundos, & ex Lepontiorum numero fuiſſe referente Cellario. Sabellicus & Guarinus legerunt Camuli, pro Camuni.

VENNONES. *Meminit horum Strabo, & eos inter Vindelicorum ferociſſimos numerat, quique cum Rhætis ad orientem verſi ſint. Plinius quoque, caput (inquit) Euganeorum Stoni, Rhætorum Sarunetes, Vennoneſque ortus Rheni amnis accolunt. Quo loco Æni* [In fl. oritur in Engadina ſuperiore ex Alpibus Juliis, ex Malojo illarum membro, & lacum Silienſem primò efficit, vallis per quam fluit, dicitur Pœnina, aut potiùs Oenina, hodie Inthal ut alibi vidimus]

nomen

nomen pro Rheno quibuſdam ſupponendam videtur. Erunt igitur Vennones vallis venuſtæ, quam Germani Vinſtgöw *nominant*] Cellarius eos ad Æni aut Oeni, & Atheſis, Adeze, fontes locat. Guillimannus duplices facit Vennones, Ænanos & Atheſinos] *& ſupra hos in proxima valle ad ortum Æni Sarunetes jacent.* [Quidam Sarunetes interpretati ſunt Sarunegaunenſes, Sargans. De his idem *Siml.* lib.1.Reip.Helv.Quoniam Sarunetum ſedes eſt ad ortum Leni fluminis, qui populi hodie Engadini appellantur, hi Sarunetes aut Sarunegansij ſuperiorum fortè coloni ſunt, aut ſuum nomen non ab illis, ſed à Sara fluviolo oppidum Sargans præterfluente acceperunt. Quidam apud Plinium pro Vennones legerunt Vennotes & Venetes, qui & Venetici, lacus Acromi inferioris, Veneti etiã dicti, accolæ, ſecundùm Guillim. p. 250.]

VENNONETES. *Hi exiſtimantur incolæ eſſe, vallis Volturenæ, quam Valtelinam vulgò vocant.* [Volturena quaſi vol torrens, Celticè, Dan. Erem. in obſer.] *in cujus ſummitate Abdua fluvius ex jugis Bormianis oritur.* [Abdua, meliùs Addua, Plinio & Tacito nominatur, Ἀδδούας Polybio & Straboni, Adda vulgò: Ejus origionem inconſideratiùs Strabo deducit ex Adula, obſervantibus Guillim. & Merula, cùm ex monte, qui Vormſerioch vulgò à Bormio proximè ſubjecto vico, aut Braulius à ſacello S. Braulij, dicitur.] *Et in Larium*

per vallem hanc cultiſsimam defluit. Hæc ab ortu habet Sarunetes atque Vennones, à meridie Camunos, atq; ut Dion lib 54. ſcribit tam Camuni quam Vennonetes à Publio Silio, auſpicijs Auguſti Cæſaris in ſervitutem redacti ſunt, anno urbis conditæ 737. Lucio Domitio, & Publio Scipione Coſſ. Hanc vallem Vennonetum regionem, Valtelinam Itali nuncupant à caſtro eminentiſsimo Tilio. Habitatam tradunt noñulli anno poſt diluviũ 675. ſub Campo Blaſcone, aliiſque Hetruſcis principibus; Tyrrenamque vallem, à Tyrrhenis Hetruriæ populis denominatã, à quibus eximia civitas Volturena nomine in infima vallis parte, ipſiſque lacus Larij (Larius Hetruſca linguâ principem ſonat) faucibus ædificata ſit, indeq; illuſtres ejus habitatores, Volturheni patres in hiſtorijs vocati. Sprech. lib. 10. pal. Rhæt. Merul. part. 2. lib. 4. cap. 7.

Hisarci. *Tſchudus exiſtimat legendum Miſauci. Sunt autem Miſauci Lepontiorum populus* [habitant hi vallem Meſoltinam vel Miſancinam, Maſoxerthal, cujus præcipuus locus dicitur Miſaucum, Maſox, arx munita in primo Rhætorũ fœdere.] *ſupra Verbanũ lacum* [ita dicitur Plinio, qui Οὐέρβανος Straboni, Italis lago maggiore, Germanis Langſee, Itinerariæ tabulæ dici videtur Cuſius, & Virgilio, Maximus, in hoc verſu:

Anne lacus tantus? Tedari, Maxime, &c.

Vox enim illa, ſecundùm quoſdam, *Maxime*,

me

me, non eſt lacus Larij, epitheton, ſed proprium lacus nomen. Diverſas, cur Verbanus nominetur, rationes vide apud Merul. pag. 755.] *ad Muezam fluvium ex Adula monte* [dicitur hic amnis Guillimanno Meſa, unde populo nomen; Merulæ Muetium, Rhætis die Möüſſ/ Italis, la Mueza. oritur ſpecialiter ex monte Aviculâ, quē etiam S. Bernardini montem nominant] *propè Bellinzonam in Ticinum defluit* [Guillimannus pag. 429. dicit quatuor ſupra Bilitionem p. m. Ticiro miſceri. Hic fluvius oritur ex monte Summano, ſeu S. Gotthardi, & vallem Lepontinam, Bellizonamq; prætérlapſus & varijs amnibus auctus in Verbanum lacum evolvitur; dicitur Ticinus Plinio, Livio, Silio; Τίκινος, Polybio, Straboni, Plutarcho, Ptolomæo; Ticenus, tabulæ itinerariæ, Italis Teſino] *Alij tamen exiſtimarunt Hiſarcos populos eſſe Vindiliciæ, ad ortum Iſaræ fluminis.* [vulgò Iſer, videatur Cluver. Germ. ant. pag. 725.]

Breuni. *Ad Ænum fluvium populi habitant, Germanis dicti Brunauvver. Hos Aventinus Brennos nominat. Leander Albertus Breunos ponit ad Bellinzonam, ex Bonaventuræ Caſtilionæi ſententia, qui etiam Berinzonam, vel Breunizonam id oppidum* [in faucibus Alpium jacet, inter montes ad Ticinum fluvium, non una arce validum; caſtrum Bilincionis dicitur Paulo Diacono, & Gregorio Thuronenſi; Bernardinus Corius

refert, Valentinianum tertium Imperatorem ſepultum Bilitioni. Paret cum valle Brennia, Uranijs, Suitenſibus & Undervvaldijs] *appellari perhibet, quod ſit Breunorum caſtrum, & tanquam agri Breunizona. Fluvium etiam qui ex Lucumone profluit, Brennium nominant, qui octo millibus paſſuum à Bellinzona Ticino miſcetur: Agrum quoque circa fluvium vallem Brenniam nominat Leander,* [dicitur & vallis Plenia, item val di Palenza] *Horatius inter Vindelicorum populos, quos Druſus devicit, Breunos numerat* [od. 14. Milite nam tuo Druſus Genaunos implacidum genus, Breunoſq; veloces, &c.] *In qubuſdam tamen manuſcriptis codicibus Brenni nominantur:* [Sic quoque pronuntiavit Sabellic. en. 6. lib. 9.] *In alijs Breuci* [ſic apud Suetonium in Tiberio, Rhætico atq; Vindelico, gentes Alpinas: Pannonico Breucos & Dalmatas ſubegit, &c.] *Strabo Brencos* [ſic etiam Guarinus] *nominat ac Porphyrio ſcribit, Brennos populos ciſalpinos eſſe: Verùm id Horatij ſententiæ repugnare videtur, qui eos Vindelicis annumerat* [ſed non mirum eſſet Horatium erraſſe, cùm Poëta fuerit, non Geographus.] *Sunt qui exiſtiment Bernenſes nominari à Plinio 19. cap. 3. libri. Quo loco inter Ciſalpinos Feltrini & Tridentini, & Bernenſes* [hos ſtultè Volaterran. lib. 7. credidit eſſe Bernenſes Helvetios] *Rhætica oppida numerantur. Brunecum oppidum in Alpibus* [Brunna etiam vicus apud Suitenſes, ad Breunorum nomen ſatis accedit] *hujus*

hujus nominis veſtigia ſervat: Et de ejus loci populis Horatianum verſum non incommodè interpretari poſſumus. Quos verò idem Poëta Gelonos vocat, in quibusdam exemplaribus Genauni, & Gerauni & Genauvi nominantur, quæ poſtrema lectio videtur magis ad Germanicum idioma accedere, in quo auva, vel ouvv, quod & inſulam & agrum ſignificat multis nominibus adijcitur, an autem ſint populi ad Glanum fluvium [neſcio an per Glanum intelligat Simlerus Glennerum in monte Adularum Alpium membro ortum, vallem Legunitiam præterfluentem, & prope Ilantium oppidum Rheno ſe miſcentem.] *an hi, quos Plinius Naunes vocat* [Cluverius Germ. ant. pag. 776. credit corruptè apud Plinium legi Naunes, & eoſdem eſſe, quos Horatius od. 14. & Strabo Genaunes vocant.] *Et Ptolomæus Benlaunos, Vindeliciæ populi, an alij montani Ciſalpini, alijs conijciendum relinquo.* [Cùm veriſimile ſit, Breunos eſſe Bruniæ vallis incolas, iſtos Genaunes aut Gelones Horatij (ſi ijdem fuerint, qui Naunes Plinij) fuiſſe vallis Gelontinæ, & per metatheſin literarum, Leguntinæ in primo Rhætorum fœdere, accolas credibile eſſet, qui Brennis ſunt ſeptentrionales.] NAUNES [Simlero] *videntur eſſe, quos Germani vocant Nanſer, vel Nanſperger, Latini montem Neanis: Vallis hæc eſt admodum culta in Tridentino Epiſcopatu, cujus initium tribus milliaribus à Tridento abeſt, præcipuus vicus hujus vallis Nauns vocatur, per quem*

 octo

octo itinera tranſeunt, in quibus celebriora ſunt à Tridento, à lacu Benaco, Bolzano, Merano, valle Camunica, Bormio [de Brennis & Genaunis ſic Strabo lib. 4. Vindelici & Norici, montana exteriora tenent magna exparte cum Brennis, qui jam ad Illyrios pertinent]

Focunates. *Hos ex conjectura quidam exiſtimant referendos ad vallem, quæ ab oppido Suls (quod nunc D. Bartholomæi habet) vallis ſolis nominatur, & partim Venetis, partim Tridentino Epiſcopo paret, atque ad vallem Camunicam, & Volturenorum montes pertingit. Per hanc vallem fl. Nuſsius defluit, qui ex montibus Camunicos ab hac valle dividentibus ex adverſo Olliŷ oritur.* [in hac ſententia fuit Hermolaus, qui etiam Focunates Plinii eſſe Bechunos Βεχωυὲς Ptolomæi credidit. Focunates vallem Serianam colere notat Leander.]

Vindelicorum Gentes IIII. *Ita quidem in exemplaribus Pliniŷ impreſsis, quæ ego vidi, legitur. Verùm mendum mihi eſſe videtur, in numerorum notis, omiſſa librariorum incuriâ nota quinariŷ numeri. Itaque legendum arbitror, Vindelicorum gentes VIIII. Nam quatuor quæ proximè præcedunt, non pertinent ad Vindelicos, mihi magis probatur eorum ſententia, qui illas cis Alpes oſtendunt. Atque ut maximè illæ gentes Vindelicæ ſint, tamen non eſt dubium, gentes, quæ proximè ſequuntur, novem numero ad Vindelicos pertinere & Rhetos: itaque cùm ſubŷcitur, Gallicæ, id pertinet ad gentes, quæ has novem ſequuntur: quòd ſi quatuor*

tan-

tantùm ſint Vindelicorum gentes, oportebit, Abiſontes, Ruguſcos, & alias Rhætorum gentes Gallis adnumerare, cùm tamen Rhætia nunquam ad Gallicam pertinuerit. Sed hîc ſubſiſtimus nec de reliquis, tanquam nimium remotis agimus, pauca quoque de illis haberemus dicenda.

Antiqua quædam fœderatorum loca.

IN primo Rhætorum fœdere ſunt quædam loca, quæ vel à *Rhætio* Tuſcorum duce, vel à *Tuſcis* ipſis fundata creduntur, eorumque nomina retinent.

Johannes Camertes in Solin. cap. 34. dicit, *Rhætium* (vulgò *Retzuns*) à Rhæto primo conditore denominatum. *Dux ipſe Rhætus*, inquit Sprech. pal. Rhær. lib. 1. *tria, ut pote Rhætiam altam* (Rhealt) *imam, & Rhætium ſuo nomine inſignita* loca erigit. *Tuſciana* (Tuſcis) vicus eſt nomen à Tuſcis, ut & originem habens teſte eodem *Sprech.*

Speluga (Splugen) inſignis eſt vicus teſte Willichio in Tacitum, per quem iter faciunt, qui ex Curia in Italiam per Aviculam aut Urſum proficiſcuntur.. Antoninus hunc locum, *Curiam Tarveſede* nominare videtur, ſi tamen milliaria conveniant, quod non fieri oſtendit *Guillim.* p. 429. Si igitur Speluga eſt Tarveſede veterum, cùm alius opportunior vicus hâc iter facientibus non occurrat; tum vel

erravit

erravit in dimenſione *Antoninus*, vel vitiati ſunt apud ipſum numeri, quod in hoc ſæpè accidit authore, vide *Simler.* de Alp. Eſt tamen locus in tabulis geographicis dictus Tarveſede (q. torvæ ædes) hodie Madeſium in valle S. Jacobi ſupra Clavennam, & ſub illius oppidi juriſdictione per hanc vallem fluit Lira amnis: ibi quoque regia via erat, vide *Sprech.* pal. Rhæt. lib. 10.

In ſummis Alpibus ſitus eſt locus *Thennen* dictus forſan à Tennanis, ſicut apud Strabonem pro Genaunis legit *Guarinus*, de quibus etiam inter populos Rhæticos *Sabellicus* enn. 6. lib. 6.

In ſecundo Rhætorum fœdere.

C*Uria Rhætorum*, Germanis Chur / Gallis *Coire* oppidum hodie eſt ad dextram fl. Obſtreperi, Pleſſuræ nomine, qui ex valle Scanavina in Rhenum infra Curiam 2. m. p. influit, ſitum. Affirmant Curienſes antiquitus *Imberg* dictam, referente *Guilliman.* p. 430. Alii Ptolomæum, qui ſub Adriano & Marco Antonino Imperatoribus vixit, ejus meminiſſe, & *Ebrodurum*, aut *Ebodurum* nominaſſe affirmant. *Guillim.* ibid. *Sprech.* lib. 8. pal. Rhæt. *Antoninus* non ampliùs Ebodurum vocat, ſed *Curiam Rhætorum*, quam à Brigantio, L. m. p. & à Tinnetione XX. m. p. diſtare ait. *Onuphrius* colonias Rhætiæ recenſens hujus mentionem

tionem facit; fuerunt autem quinque, *Auguſta Quintanorum*, *Auguſta Tiberij*, hodie Reginoburg; *Auguſta Rhætorum*, Augſpurg; *Colonia Conſtantia*, Coſtentz; & *Curia*, Chur. *Munſterus* lib. 3. ejus originem ad Conſtantij Conſtantini filij tempora refert, circa an. C. 357. *Curiæ* nomen deſumptum videtur ex populis Corvantiis, quos inter petulantiſsimos Rhætiæ populos ponit *Strabo* lib. 4. quique Celtarum primi hanc incoluerunt regionem. *Sprech.* lib. 8. hos feroces & in arcibus ac naturâ munitis locis degentes ſocios & cives aſſumpſerunt Rhæti Tuſcorum progenies in hos montes profugi ex Italia. Idem Sprech. lib. 1. qui lib. 2. & 8. de iſtius urbis incrementis agit. Cùm enim ab Hadriani temporibus Rhætia, in duas, primam & ſecundam, divideretur, utrique præſides dati à Romanis. Secundæ Rhætiæ præſes Auguſtæ Vindelicorum ſedem habuit, Primæ verò in duobus caſtris, *Marſoila* (mars in oculis) & *Spinoila* (ſpina in oculis) ab his ſucceſsiva habuiſſe incrementa vult *Sprecherus*, tum etiam ab arce egregia, quæ in planitie erat, Planterra (Imburg) jam centrum civitatis, hoc eſt, emporio ibidem extructo. Aucta deinde fuit Curia, quum in campis Caninis Conſtantius imperator anno circiter 355. contra Alemannos hyberna ſua haberet. Vide fuſiùs tum Munſt. tum Sprech. apud quos etiam vide de Epiſcopis & Epiſcopatu Curienſi, &c.

rienſi,&c. In templo S. Lucij tria viſuntur Epitaphia antiqua ſatis, ſed etiam barbara ſatis. Duo meminerunt duorum Rhætiæ præſidum; Tertium circa ann. 540. Epiſcopi cujuſdam, duo priora à Guillimanno pag. 421; Tertium à Sprechero lib. 8. referuntur.

Primum.

HIC SVB ISTA LAPIDE
MARMOREA
QVEM VECTOR VER IN
LVSTER PRESES
ORDINAVIT VENIRE
DE VENOSTES
HIC REQVIESCIT
DOMINVS.

Alterum.

HIC SVB ISTA LABI
DE MARMOREA
QVEM VECTOR
VIR INLVSTER PRESES
ORDINAVIT VENIRE
DE TRIDENTO.
HIC REQVIESCIT
CLARESIMVS VICTOR
PROAVVS
DMNI VECTORIS
EPI
ET DOMNI JACTADI.

Tertium.

SCEM. EPCS.
HOC JACET IN TOMOLO QVEM DEFLET RETICA TELLVS
MAXIMA SVMMORVM GLORIA PONTIFICVM.

AB-

ABIECTIS QVI FVDIT OPES NVDATAQVE VEXIT
AGMINA CAPTIVIS PRÆMIA LARGA FERENS.
EST PIETAS VICINA POLO NEC FVNERIS ICTVM
SENTIS OVANS FACTIS QVI PETIT ASTRA BONIS
HIS POLLENS TITVLIS VALENTINIANE SACERDOS
CREDERIS A CVNCTIS NON POTVISSE MORI.
QVI VIXIT IN HOC SAEC. C. ANN. PLS. MN. LXX. DPS. SVB. D 7s. ID. IAN. SPPs. PCs. BASIV CCS IN DXI. PAVLINVS NEPOS IPSIVS HAEC FIERI ORDINAVIT.

Tinnetio, cujus meminit Antoninus, vetus nomen retinet, Rhæti enim *Tinnezono*, Germani Tintzen vocant, vicus eſt à curia tribus milliaribus Germanicis diſtans, ab eo itur ad alium vicum, quem Germani *Stallam* vocant, Rhæti *Bevio*, quòd illic via per Alpes in duas partes dividatur, una per Septam, aut Septimium montem Clavennam ad Larium, altera ad Engadinos tendit per Julium montem, ubi columna Julij Cæſaris oſtenditur. *Simler.* de Alp.

Murum (hodie Caſtelmur) diſtat, ſecundùm Antoninum, qui hujus meminit, à Curia Tinnetionum XV. m. p. & à ſummo lacus Larii XX m. p. Vicus eſt Prægalliæ vallis per quam à Septimo ad Lariũ deſcenditur, prope quem

quem arcis, à qua Nobilis Caſtromurorum familia nomen habet, ruinæ apparent. *Simler.* de Alp.

In tertio Rhætorum fœdere.

Mayenſeld oppidũ eſt hodie (inquit Guillim.) ad Rhenũ planitie patentiore frumenti viniq; juxta feracia & amœna. Antiquum eſſe volunt, & dictum Majavillam, quaſi Majæ villam aut campum, à Maja Mercurij matre, quæ apud Paganos ibi colebatur. *Munſt.* lib. 3. *Guilliman.* lib. 4. p. 437. *Sprech.* lib. 9. Idem tamen *Munſterus* alio loco Majavillam corruptè pro *magnam villam* dici credit. Antiquitates Epiſcopatus Currienſis, *Lupinum* vocant, teſte *Sprechero.*

Clavenna hodie oppidum eſt ſub Rhætorum dominio, meminit *Paulus Diaconus* lib. VI. Langbard. cap. 21. *Clavena* Antonino, *Chiavenna* Italis, *Cleven* incolis dicitur, diſtat ſecundùm Antoninum à Curia Tarveſede XV. m. p. & à lacu Lario X. m. p. Nomen à *Clave* venit, per caſtrum enim Clavennæ, tanquam per clavem cæteris populis tranſitus in Italiam olim præcludebatur. *Sprech.* lib. 10.

Pro fine & concluſione, Germanorum, Alemannorum, & Vandalorum denominationes, ſeu unde dicti credantur, ſubjungemus: cujus rei cognitio, ad hiſtoriæ Helveticæ notitiam, non erit inutilis.

Sicut

Sicut, ſecundùm quoſdam, Gomer cognominatus Gallus, Latinorum, & Tubal Hiſpanorum, ſic Thuiſco Germanorum pater fuit, qui Thuiſco, primus Teutonum & Sarmatarum Princeps cùm eſſet, ab eo, qui Germani dicti, priùs Thuiſcones nominabantur. Quidam Germanos dictos volunt, quòd ſe Germanos omnes vocarent, id eſt, fratres. Aliis dicuntur Germani, à voce antiqua Celtica, *Gerre*, unde Gallicum vocabulum, *Guerre*, id eſt, bellum, & Mann/ id eſt, vir, quaſi dicas belli virum, quod nomen nonniſi excellentioribus tributum, *Sprech.* lib. 2. pall. Rhæt. *Carion.* lib. 4. *Cluver.* lib. 1. cap. 8. Germ. ant. De Germanis varia apud omnes ferè Veteres mentio. Tacitus præcipuè de ſitu, moribus & Populis Germaniæ libellum reliquit: Et Cæſar eos Helvetiis facit finitimos, interjecto tantùm Rheno. Refert etiam *Ammianus*, lacus Brigantini accolas vocatos fuiſſe *Alemannos*, qua ratione Helvetiorum fuerunt vicini, non minùs quàm Rhætorum. De his Alemannis variè meminerunt hiſtorici. Quidam nominum ſimilitudine decepti malè Alemannos deducunt à lacu Lemaño: Nec melior eſt Otthonis Friſigenſis originatio, quâ Allemannos dictos cenſet, à Lemanno fluvio, qui ex lacu Tigurino egreſſus, in Rhenum exoneratur, ſed vitiosè *Lemannum* pro Limago dixit,

ut alibi jam obſervavimus. Aliis putantur dicti, quaſi Allerley Mann/ id eſt, omnis generis homines, ſeu promiſcua ex Germaniæ populis multitudo, propter Romanorum ducum tyrannides, ad recuperandam libertatem concurrens, & ad invadendos Romanos fines conjunctis animis, & uno veluti fœdere parata. *Carion*. p. m. 289. *Sprech.* lib. 2. Sicut Germani, hoc eſt, planè viri, re fortiter geſta nomen invenerunt, Authore *Tacito*: ita qui Romanorum ſervitutem, potentiamq; ultra ferre non potuerunt, *Alemannos*, hoc eſt, omnes viros dictos judicat *Guillim.* lib. 2. p. 173. *Agathias* à Græca voce dictos eſſe ſcribit quaſi ἀλήμονας; id eſt, errantes ſeu vagabundos. *Alemanni*, inquit Agathias lib. 1. *ſi Aſinio Quadrato viro Italicenſi fides præſtanda eſt, adventicij ſunt, & ex varia hominum colluvione conflati, quod ſanè eorum cognomento præfertur.* De Allemannis ſic Viterbienſis:

Rhenus ab antiquis deſcribitur eſſe Lemannus,
Indeque nonnulli dictos referunt Alemannos,
Sed vox æquivoca nomina falſa parat.
Illud ego nomen alia video ratione,
Quidquid priſca ſonent, quod ſentio, littera promet,
Lector ab hinc capiet, quæ magis apta ſonent,
Alle *ſonat totum*; Man, *vir. Si Theutona lingua*
Hæc duo conjungat, totum vir littera ſignat;
L. geminata ſatis nomina clara facit.

Vadia-

Vadianus in Epiſt. ad Rudolphum Agricolam refert, Alemannos dictos à Deo *Alman*, quem peculiariter coluerunt, cujus ſimulachrum adhuc in lacus Conſtantienſis ripæ vetuſtiſsimo cœnobio, Augiam majorem vocant hodie, cernitur; ut id ſe vidiſſe, in ſua Geographia teſtatur *Uladislaus Suntham.*

Carion Chron. lib. 4. ait, primam Alemannorum reperiri mentionem in hiſtoria Valerij Probi, qui trucidatis quadringentis Francorum & Alemannorum millibus, utramq; gentem repreſsit. Duplex autem eſt *Carionis* ſententia, prima ea eſt, qua *Alanos* ab *Alemannis* non diſcernit, quorum nominum illud in hoc migravit exigua mutatione, quam non aliter accidiſſe exiſtimat, quàm evenit, ut qui Alani in oriente vocati ſunt, nunc Albani nominentur. Altera eſt, quæ habetur lib. 2. his verbis: *Etſi nomen Alemani vicinum eſt*, (ſcilicet Alani) *&* *effuſam* eſſe Alanorum gentem in occidentem conſtat: tamen non affirmo, inde factam eſſe appellationem Alemannorum. Cæterùm etymologia ducis eſt, Alman ab Elam, quod eſt Juvenis, unde & Alma eſt, quod virginem ſignificat.

Sicut variæ fuerunt *Vandalorum* variis temporibus migrationes & expeditiones, ita de illorum denominatione diverſa eſt Autho-

rum ſententia. Vandalos Germaniæ populos à fluvio, quem accolunt, nominatos cenſet *Sabellicus* enn. 6. lib. 9. Refert *Munſterus* lib. 3. quoſdam ita dictos à Regina *Vanda*, credidiſſe. Alij à Vandalo Germaniæ rege, cujus meminerit *Tacitus*, derivant. *Verdier.* lib. 1. Hunc Vandalum octavum Germanorum regem facit *Willichius* in Tacitum, qui lib. de morib. Germ. hos populos Vandalios vocat, & de illorum origine ſic loquitur. *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus eſt) Tuiſtonem Deum terra editum & filium Mannum, originem gentis conditoréſque: Manno tres filios aſſignant, è quorum nominibus proximi Oceano Ingævones, medij Hermiones, cæteri Iſtævones vocentur. Quidam autem licentia vetuſtatis plures Deo ortos, pluréſque gentis appellationes, Marſos, Gambrivios, Suevos, Vandalios affirmant: eaque vera & antiqua nomina.* Non contemnēda videtur Carionis opinio, quæ habetur lib. 4. his verbis. *Ingævonum & Vandalorum nomina non petitis procul derivationibus, nec aſſumpto etymo alieno, aut violenter detorto, conijcio contraria eſſe. Ingævones ſono ſignificatoque ſuffragante ſignificant indigenas & αὐτόχθονας*, quaſi Einwohner / *Vandali advenas ſeu peregrinos & novos homines.* Wandeln *enim Germanica lingua uſitatiſſima & notiſſima idem eſt, quod peregrinari. Nec repugno, ſi quis Vandalos ideo nominatos exiſtimet,* *per-*

pervulgata his temporibus conſuetudine, & ſignificato uſu trito, quod negotiorum & mercimoniorum commutandorum cauſa longa ſuſceperint itinera, & diverſas obierint terras, ut Ingævones fuerint coloni & agricolæ, qui colenda terra domi: Vandali verò negotiatores, qui evehendis invehendisque mercimonijs alibi victum quæſiverunt. Eos autem cum Burgundionibus in Helvetia ſubſtitiſſe ſupra diximus. His verò finem imponimus.

SOLI DEO GLORIA.

Obſervationes quædam omiſſæ.

Ad pag. 1. Cuſco Peruviæ caput A. circiter 1650 ingenti terræ motu corruit, eoque in loco mox fluvius emanavit. *DN. Gaudard, ex Relationib. Peruvianis.*

Ad pag.13. Exiſtimant quidam, antiqua & Celtica voce *Pach* pagum ſignificari, inde & Romanis mutuatum, & in variorum vicorũ urbiumque compoſitionibus uſurpatum, ut Marpach / Sempach / ꝛc. Ach verò Celticâ linguâ agrum ſignificat, hinc Germanicum Acher / unde compoſita nomina Reinach / Montenach / ꝛc. Ex obſervat. *Dan. Erem.*

Ad caput. IV. Helvetiæ ſoli natura ex Glareano.

Si verò, Helvetiæ quæ ſit natura requiris,
Conditio eſt duplex terræ natura biformis.
Namq; ubi ad Italiam vergit ſolemq; calentem,
Montana eſt, ſed enim ridenti fertilis arvo,
Fontibus irrigua, & florentibus optima pratis;
Lucis & ſylvis, pecori gratiſſima tellus,
Phæacum terras, Corcyrea gramina vincit,
Et longè poſitos alio ſub ſole Britannos.
Sed contra Boream, ortumq; obitumq; aſtrorum.
Plana jacet campis, fœcundoq; utilis agro:
Frumenti viniq; ferax & divite rure,
Collibus apricis, quos pampinus ornat & uva.

Ad cap.VII.p.41. Eſt rupes apud Aquileenſes marmoris nigri: & aqud Uranienſes reperitur marmor nigrum & album; Apud Glaronenſes verò Lithoſtilbe pulcherrima, &c. *ex obſerv. D. Huldrici.*

Ad pag. 46. Conſtat experientiâ, & venatorum montanorum teſtimonio, albos dari lepores, eoſque minores, qui hyeme albeſcunt, æſtate verò cinerei ſunt coloris, à majoribus colorem non mutantibus differentes.

Ad pag. 47. Ferunt quoque Alpinæ regiones noctuas, ut ipſe teſtari poſſum, tamen an ubiq; in Alpibus reperiantur, non aſſero. Negarunt hoc quidam, ut ex *Ionſtono* patet p. 258.

Ad pag. 92. Veteri lingua Celtica *Ader*, & contractè *Ar* venam ſignificat, quaſi dicas fluvios eſſe venas terræ. *Ex obſerv. Dan. Erem.*

Ad pag. 95. Taurus, Daur, quaſi die Aur, vel Uhr, contractè Dur, *Ex obſerv. ejusdem.*

Ad pag. 101. de lacu Lemanno. Percas veſiculam quandam rubram ex ore pendentem, per idem emittere, piſcatores in Lemanno lacu, ut narrat Geſſnerus, obſervarunt, quæ vel invitas ſupernatare cogit. Præ iracundia autem id fieri exiſtimant, quòd in retia inciderint; hoc enim tum maximè pati, cùm trahunt eadem: ſed mirum eſt, hyeme tantùm id ipſis accidere. *ex Ionſtono* pag. 423.

Ad

Ad pag.112. Rivarius editiſsimis & viſu horrendis undiq; montibus clauſus metũ facit inſpectanti, tanquam nuſquam exitus ſit. *Daniel Erem.* Nomen Walenſtatt/ Italorum oppidum, aut potiùs ſtationem ſignificat. Walen enim (teſte Guillim. de reb. Helv. p. 148.) cùm propè omnes Germani, qui alia, quàm Germanicâ utuntur linguâ, tum præcipuè Italos nominant.

Errata præcipua benevolus Lector ſic corriget, reliquis levioribus ignoſcet.

Pag. 1. *linea.* 8. *lege* multitudine. *p.*7. *l.*7. *dele* ã. *p.*8. *l.*11. *lege* ille. *p.*11. *l.*18. *lege* ex. *p.* 28. 13. *dele* XV &.36. 28. Platina. 62.27. *dele* aliquibus.65.18. Larigno. 68.13. quot. 77.9.*poſt deſcriptionem adde* &.88.*l.*11. amnis. 94. 26. ferre. 142. 28. ſic.162.6. Inſania. 173. *l. ultima poſt convertit adde* partim. 179. *l. ultimâ* jus ſuum. *p.*239. 16. *lege* aut. *p.*302. *l.* 17. *lege* Deſcriptionem.

INDEX RERVM ET Verborum.

A

Abies in monte Jura. p. 28. & alibi. 64
Abiolica 255
Adula. 57
Alani. 355
Albius Mons. 60
Alpes Penninæ. 49. Summæ 52. Lepontiæ 55
Rhætiæ. 57. Pœninæ 59

Alpium

INDEX

Alpium animalia 44. ὁμωνυμία. 31. συνωνυμία 32. ἐτυμολογία. 33. *longitudo* 35. *latitudo & altitudo* 36. *Admiranda* 39. &c.
Allobroges 314
Allemanni 353
Am Gand linguâ Celticâ ſignificat ad Saxum. 324
Antuates 318
Aquæ acidulæ 73. *federicæ.* 74
Aquæ Helveticæ, Baden. 282
Arbor fœlix 298
Ardyes populi. 322
Arola mons. 53
Arpentia urbs antiquiſſima. 242
Arula fl. 92
Arua fl. 96
Avellanarum copia in monte Jura 29
Auguſta Rauracorum 307
Aventicum 260

B

Baſilea pag. 308
Berna 151
Betula in monte Jura 28
Biellenſis lacus 106
Blouven M. 25
Bramagus 257
Bremgarten 285
Brientzenſis lacus 108
Briga quid? 331
Brigantinus lacus 102
Bromagus lacus 107

Breuni 343
Burgundiones 128
Byrſa fl. 96

C

Calarona pag. 256
Camuni 340
Cani populi 333
Caſtanearum ſylvæ 62
Caverna quædam mirabilis apud Abbatiſcellanos 43
Celtæ qui? 4
Civitas unde dicta? 12
Civitas vel Colonia Equeſtris quæ? 239
Clavenna 352
Coloniæ quid? 182
Cryſtallus in Alpibus 41
Curia Rhætorum 348
Certiacnm 294
Confluentia 295

E

Ebrodunum pag. 252
Emma fl. 93
Eulach fl. 96
Ergentz fl. 96
Europæ laudes 1

F

Fagus in Helvetia pag. 63
Fontes varij generis. 66. eorum origo. 67. qualitates. 69. medicati. 73. ſalſi. 74. ſulphurei. 75. tepidi. 79. rubrum colorem inducentes, ibid.
Fluvij Helvetiæ 92. Noxij 80

Focu-

Focunates 346
Forum Tiberij 293
Fraxinus 66

G

Gallia Braccata & Comata pag. 5
Gaſteren 301
Geneva 223
Germania triplex 5
Germani 353
Geſſatæ 126
Glaronenſes 288
S. Gotthardi M. 56
Grimſula M. 56
Griſones 333

H

Hallvvylerſee pag. 108
Haſelij 281
Helvetia quot conſtet hodie partibus, vide Tabel. poſteriorem circa pag. 18. & 19
Helvetiæ deſcriptionem Generalem & Specialem vide Tab. priori circa pag. 4 & 5
Helvetiæ laus in quibuſdam? 2
Helvetia ſub variis provinciis habita 5. 6
Illius limites, longitudo, latitudo, 8. 9. qualitas. 18. Diviſio 12. &c.
Helvetiorum origo. 113. nomina 124. lingua 128. mores quoad corpus 138. ingenium 145. Domicilia. 150. vivendi modus. 152. Iuſtitia 162. fidelitas & conſtantia. 164. Hoſpitalitas, 165. Ethniciſmus, 166. Chriſtianiſmus, 172. politia, 177. virtus bellica 200.

Herbæ

Herbæ medicales in Alpibus 43
Hercinia ſylva 61
Hermiones 356
Hiſarci 342

I

Ibices pag. 46
Inthal vallis 60
Ingævones 356
Iſtævones 356
Iorat ſylva in regione Vaudi 62
Iura mons, 24. varias habet valles 27. admirandis non caret 28
Iurienſis lacus 107
Iuberi populi 331

L

Labinæ quid? pag. 40
Lapides varij generis & uſus in Alpib. 41
Larix 64
Larius lacus 334
Lauſanna 241. Ejus origo 242
Lemannus lacus 98
Lepontij 334
Lepores in Alpibus 46
Limmagus 95
Lingua Helvetiorum. 128. & Rhætorum 137
Lucerna 285
Lucernenſis lacus 110
Lucumo M. 56.58
Latobrigi 305

M *Mar-*

M

Marcomanni 125. *Martiniacum* pag. 327
Mayenfeld 352
Metalla in Helvetia 21. 48
Minodum, Minodunum, Meldunum 258
Mures Alpini 45
Muratenſis lacus 106
Murus Cæſaris propè Genevam 233
Murum 351

N

Nantuates ubi ſint? 335
Naunes 345
Neocomenſis lacus 105
Nevidunum 236
Noidenolex 269
Nobilitas Helvetica 193
Nuithones 313
Nympharum ſacellum apud Rhætos 58

O

Octodurum pag. 326
Orbæ admirandus ex lacu Jurienſi exitus 29

P

Pagus unde dictus? pag. 13
Pagi Helvetici 13. 15. 16. *Urbigenus.* 236. *Ambronicus* 270. *Tuginus.* 280. *Tigurinus.* 188
Paterniacum 259
Penne Lucus 319
Petineſca 268
Petræ pertuſæ deſcriptio 29. 30
Pilati mons 61. *Lacus* 109
Pfin 300

Plan-

Platanus 65
Pons tremens 55
Polipodium 63
Politia Helvetiorum 177

Q

Quadi pag. 127
Quatuor Helvetiorum pagi qui? 12&c.
Querceta in Helvetia 63

R

Rauraci pag. 306
Rhæti 332. Rhætium 347
Rhætico mons 38. 58
Rheguſci vel Ruguſci populi 337
Rhenus 81
Rhodanus 88
Rhinovium 300
Richenſee lacus 108
Rivarius lacus 112
Rupertiſvilla 295

S

Sabaudia pag. 315
Salodurum 271
Sarunetes 341
Seduni & Sedunum 328
Sequani 311
Semigermani
Sempacherſee 109
Sempronius mons 53
Speluga m. 58. 347
Stantz 281

Steina 299
Suanetes 287
Suitia & Suitij 287
Surſee 108
Sylvanij 281
Sylvæ in Helvetia 61
Sylvius mons 54

T

Tarnadas pag. 323
Tarveſede 347
Tauriſci 126. 286
Thaurus fl. 95
Taxus in monte Jura 29
Thermarum calor unde? 76
Thermæ Badenſes 76. Fabarianæ. 77. Alvanienſes 78. S. Martini, ibid. Leucenſes 78. Brigenſes 79
Tigurinus lacus 111
Tigurum 289
Tinnetio 351
Tobinium 280
Toſa fl. 95
Thunenſis lacus 108
Triumpilini 339
Tugenus lacus 110
Tugeni 280
Tulingi 303

V

Valleſia, Valinſa, Valleſiani pag. 321

Vallis

Vallis infernalis 56
Vallonia Dea 321
Walenſtad 300
Vandali 355
Vennones 340
Vennonetes 341
Ventis quibuſdam obnoxia Helvetia 22
Veragri 323
Vettinga 292
Wieſa fl. 96
Viberi 331
Villaria propè Muratũ, & ejus inſcriptiones Rom. 264
Vindelici 346
Vindoniſſa 275
Viſcus quomodo conficitur? 28
Viſcum quernum 63
Vitodurum 296
Viviſcum 255
Vocetius mons 26
Uranij 282
Urba 251
Urſa fl. 94
Vultures & Urogalli 47
Vulturinum & Urdorffenſe balneum 77

FINIS.

DQ
121
P53
1656
.c1

5654701
13AG15

C11